ANTONII GENUENSIS

In Regia Neapolitana Academia
Ethiches Professoris

ELEMENTORUM
METAPHYSICAE

TOMUS QUARTUS

QUO CONTINENTUR

Principia Legis naturalis, &
officiorum humanorum

Pertinet ad Bibliothecam S. Fran.ci ad Ripas ex industria P. Angelici a Roma 1759

NEAPOLI CIϽ. IϽ. CCLVI.

Ex Typographia Benedicti Gessari.

SUPERIORUM AUCTORITATE.

Quid leges ſine moribus
Vanae proficiunt . . . . .

Horat. lib. 3. ode 27.

VIRO PERILLUSTRI,

Atque Ornatiſſimo

NICOLAO VIVIANO

ANTONIUS GENUENSIS

S. P. D.

QUARTA *haec pars*, NICOLAE VIVIANE, *finem faciet Metaphyſicarum lucubrationum, qua ego in parte ea de re, quam tu ex omnibus maxime probas, diſſervi. Placere enim tibi admodum ſenſi, & ex vitae ratione a te ab ineunte aetate ſuſcepta, & ex multis ſermonibus noſtris, hoc debere eſſe praecipuum philoſophorum officium, hanc diligentiam, ut omnibus rebus poſthabitis, totos ſe in optimo vitae ſtatu exquirendo collocent, &, quatenus poſſunt, ſibi & aliis probent: eos vero, qui in iis rebus occupantur, quas ab omni vitae humanae uſu remotas nullius ſcire intereſt, & iners eſſe Tellaris pondus, & plurimum aliis nocere poſſe, quos exemplo ſuo ad inanes acroaſeis pertrahant. Ex multis autem partibus, multiſque a cauſis optimus hic vitae ſtatus exiſtit, ſed a nulla aeque, quam a virtute. Quare veterum doctiſſimi omnem in eo curam operamque poſuerunt, ut virtutem ad beate vivendum ſeipſa eſſe contentam ſuis perſuaderent. Quod etſi difficile eſt probatu propter tam varia, & tam multa tormenta fortunae; tale tamen eſt, us elaborandum ſit omnibus, quo facilius probetur. Quid enim eſt omnium, quae in philoſophia tractantur, quod gravius, magnificentiuſque dici poſſit? Quid porro ad effrenes atque*

ſtultas cupiditates comprimendas validius? Quid tandem ad pacate, ac propterea beate inter mortales vivendum accomodatius? Nam ego ſic ſemper habui, idque Tu, ut es in tota vetuſtate peritiſſimus, ex humana hiſtoria ſaepe animadvertiſti, ita eſſe natura comparatum, ut inſipientiam, vitia, & ſcelera miſeria inſeparabilis comitetur: ſapientiam vero & virtutem beatitudo. Equidem eos caſus, in quibus me fortuna non leviter exercuit, mecum ipſe conſiderans, conſtantius huic ſententiae adhaerere incipio: nam quum nullius rei mihi conſcius eſſem, quamobrem animo angendum mihi eſſet, meque a tempeſtate actum in philoſophiae portum recepiſſem, magna ego, ac talia, quae a nulla alia mortalium rerum ſperarem, ſolatia a virtute petii, & exoravi. Quare factum eſt, ut me vehementer puderet praeteritae aetatis, quam ego in ſterili rerum contemplatione pene totam conſumſeram, totumque me deinceps in id ſtudium converterem, quod, ut noſter ait Venuſinus,

Aeque pauperibus prodeſt, locupletibus aeque,
Aeque neglectum pueris, ſenibuſque nocebit.

Sed Te in primis auctore ac exemplari ſum uſus. Nam & Tu ſaepe gravis monitor fuiſti, & cohortatus es pluries, ut quoniam ego hanc inter noſtros philoſophiam haud pridem excolendam ſuſcepiſſem, non voce tantum ad eam adoleſcentes impellerem, ſed ſcriptis maxime; & Te in illo Bartholomaei noſtri Interii (viri ornatiſſimi, & de gente noſtra plurimum promeriti) Muſarum domicilio, ita de virtute & pietate ſaepe diſſerentem audivimus, ut exiſtimaremus, nihil eſſe, quapropter aetas noſtra veteribus Ariſtides, & Coruncanos invideret. Ac vero difficile dictu eſt, quid in Te prius, aut magis admiraremur, vim ne ſententiarum, qua Tu nos totos concutiebas, an Atticam illam eloquentiam, qua non permulcebas modo animos jucundiſſime, ſed quacumque velles pertrahebas, an illud denique incoctum, *ut ille inquit,* generoſo pectus honeſto, *quo ſentiebamus, ea, quae diſputabas, non, ut in philoſophorum plurimis, oratione tantum contineri, ſed totam & mentem, & animum occupare, eſſeque in naturam converſa, ut ne ſi vel-*

velles quidem aliud ſentire, aut loqui poſſes. Nam Tu ita quum virtutis, aut nomen audiebatur, aut ſpectabatur imago, totus concitabare, ut facile eſſet animadvertere, in Te virtutem non in cortice haerere, ſed totum pervadere. Quare effeciſti, ut non intelligeremus tantum, ſed ipſi oculis noſtris videremus id, quod Socrates dicere ſolebat, Virtutem, ſi ſine velo ſe nobis oſtenderet, incredibiles in nobis amoris flammas excitaturam. Itaque ego quum alias, tum hoc praeſertim exemplo vehementer iis ſubiraſcor, qui aut imprudenter, aut, quod ſimilius vero, per ſummum ſcelus dicere ſolent, virtutem nihil eſſe, totumque id eſſe nomen inane, quo otioſorum Scholae Doctorum perſonant. Vituperare quiſquam ſocialis vitae parentem, & hoc parricidio ſe inquinare audet? & tam impie ingratus eſſe, ut eam accuſet, quam venerari deberet, etiamſi minus conſequi potuiſſet? Sed, ut opinor, hic error, & haec indoctorum ſceleſtorumque animis offuſa caligo eſt, quod nec tam longe retro reſpicere poſſunt, ut eos, a quibus vita hominum inſtructa primis ſit, fuiſſe a virtute armatos diſcant: nec, praeſentium rerum aut inſcii, aut incurioſi, intelligere, eas, quibus brutis plurimum & feris nationibus antecellimus, commoditates, ab una virtute eſſe & procurari. Quid enim non modo nos, ſed omnino vita hominum ſine ea eſſe potuiſſet? Ea urbes peperit: ea diſſipatos homines in ſocietatem vitae convocavit: ea illos inter ſe primo domiciliis, deinde conjugiis, tum litterarum & vocum communione junxit: ea inventrix legum, ea magiſtra morum fuit. Sed in eo iſti ſibi videntur triumphare, quod nullam eſſe in nobis virtutem rentur, quae non a noſtri amore & utilitate proficiſcatur: quare fit, inquiunt, ut virtutem mentiri poſſimus, habere nequeamus. Quos quum ſine indignatione audiri nequeant, Tu etiam, ut es humaniſſimus, ridebis tamen, qui infinita iis ex veteri memoria exempla afferre poſſis eorum, qui pro virtute omnibus fortunae telis ſeſe objicere non dubitarunt. Quamquam quam iſti virtutem ſibi confinxerunt, commenticia eſt: nam eam nos virtu-

tem praedicamus , quae quum singulorum , tum totius hominum generis delicias & felicitatem facere possit , quae si a singulorum utilitate & felicitate sejuncta sit, nec ulla est, nec si sit, virtus esse potest, quae nec singulis , nec toti hominum generi utilis ullo modo est . Quomodo si singuli homines pro aliis sese interficiant , deserta sit hominibus Tellus necesse est ; ita si se , vitam , fortunasque suas , beatitudinem denique quisque contemnat, quo se aliis virtute probet , nemo omnium hominum non modo felix, sed ne erit quidem: ita fiet, ut, ea invecta virtute , delendum sit hominum genus . Itaque Tu ita saepe disputasti , ut nobis persuaderes, divina providentia comparatum esse, ut sibi primum hominum singuli, deinde aliis propter se natura ipsa conciliarentur., & ut essent, & ut bene beateque essent, idque esse in Natura pulcherrimum, & quo virtutis ut necessitas, ita magnae utilitates continerentur, ut homiminum nemo non solum bene beateque esse , sed ne esse quidem posset , nisi ita vitae suae rationes institueret , ut una ipse cum aliis esse, ac bene beateque esse vellet. Quod qua ratione faciendum sit, Tu quidem probe nosti: sed patieris tamen, me, qui Tibi uni omnium optimo judici instituti mei rationes reddendas suscepi, paulo altius repetere , praesertim quum haec non ut vellem , in hoc, quem tibi mitto , libello explicata & digesta, sed ut erant aut ex tempore dictata, aut carptim scripta Bibliopolae edenda dederim, retexturus, novaque via & ratione exornaturus, si vita suppetat .

Quum ego hominem contemplor, quinque in eo principes & natura ipsa insitas propensiones inesse sentio , quarum quidem tres cum omnibus animantibus nobis communes sunt , duae vero propriae . Habet nempe a Natura & ut sit , & ut bene sit , & ut genus suum servet propagando, & ut postremo beatus ; estque gloriae, qua ceteris sui generis emineat, & ab omnibus distinguatur, percupidissimus. Sum eae non tam cum natura ipsa conjunctae & copulatae, quam commixtae, ac tota fusae , ut tum demum persentiri a nobis, nosque

con-

concitare & pertrahere desinant, quum & ipsi esse desinimus (a). *Itaque non in eo est a philosophia ponenda opera, ut eas stirpitus eradicet, quod quoniam fieri nequit, non potest nisi stulte pertentari; sed in hoc potius, ut ita componat, ut, quo sunt a natura datae, toti hominum generi sint utiles. Id quum fit, virtus existit, non ea quidem, quam Stoici velut nulla cum ceteris hominibus cognatione juncti depraedicant, sed haec, quae ex ejus, qua praediti sumus naturae moderatione esse potest, quaeque sola esse hominibus utilis queat, quia ea sola efficere potest & ut esse propagarique possint, & ut bene, idest sine maximis doloribus, & ut beate, idest cum maximis voluptatibus, & tandem ut cum ve-*

(a) Me non latet esse quosdam, eosque magni nominis philosophos, quibus placet, hominem ita generari, nascique, ut nullam in partem natura ipsa propendeat, esseque has, quae praedicantur, propensiones nobis connatas, ingenii nostri commenta, ex iis conficta, non quae sunt in natura πρότα, sed quae vitae consuetudine accessere. Nam, ajunt, quum sine ullis rerum notionibus gignamur, id quod est consectarium, nullas rerum ullarum cum natura nostra relationes id temporis percipimus; ac inde porro, ut nullam in partem natura ipsa inclinemus. Atque isti ita disputant, ut magis quaestionis ignari esse videantur, quam naturae humanae. Nam quum quaeritur, sint ne naturales in homine propensiones, non id quaeritur, persentiscamus ne eas statim atque procreati sumus, quod esse nequit; sed hoc, simus ne ita natura comparati, ut statim ac nostri existentiam ac naturam animadvertere possimus, dolorem ac voluptatem persentire, rerum, quae nos ambiunt inter sese ac nobiscum relationes videre, ita naturaliter modificemur, ut & esse, & bene beateque esse, ac cetera ejusmodi velimus? Id quum constet ex tota hominum historia, qui in dubium vocat, in hominum physiologia hospes sit necesse est.

ra gloria, ideſt cum iis ornamentis, quibus tantum ſine ulla ſimulatione concelebrentur. Qua ex re intelligitur, quanto ii opere a vera ratione aberrant, quamque ſupervacaneum laborem in ſe ſuſcipiunt, qui homines ad beatitudinem efformaturi, humanae naturae non ſolum inſcii, ſed negligentes, ea pertrahere nituntur, qua illa tota ire vetat, quaque ſi eat, non minus ſtare poſſit, quam quae adverſo flumine devehuntur naviculae. Ac ego quidem perſuaſum ſemper habui, dixique ſaepius, ut, quoniam ab omni naturae noſtrae imbellicitate, dicam etiam dehoneſtamento, ac undequaque perfecta & abſoluta virtus haberi nequit, niſi a Deo, qui rerum univerſitatem potentiſſime moderatur & procurat, ab eo petendam, ſperandamque. Sed quum ne Deus quidem providentia ſua rerum naturas evertat, ſitque illud in earum gubernatione pulcherrimum, ut aliae aliis nexae iis legibus regantur, quarum nullae aliae queant eſſe illarum naturis magis conſentaneae; par eſt ut hoc exemplar ii imitentur & ſequantur philoſophi, ac legumlatores qui ſuis praeceptis aut legibus quidquam ſe naturae humanae beandae afferre poſſe confidunt; alioquin via lapſi, quo feruntur concitatius, eo hominum generi nocentiores eſſe poſſunt. Sed eo, unde digreſſa eſt, redeat oratio noſtra.

Prima, quae ut in brutis animantibus, ita in homine perſentitur magis, quam animadvertitur, propenſio eſt, ut ſint. Quum ex tota rerum natura, omnibuſque ejus qualitatibus, tum vero ex nulla magis, quam ex hac, Dei ego ſapientiam & providentiam intelligo: Nam qui rerum univerſitatem & ut eſſet, & ut pulcherrima eſſet, procreavit, ſapientiſſimus ille omnium artifex & moderator, hunc rebus ſingulis impetum & quaſi ſenſum indidit, ut illae tota natura ſua, ac vi naturae ſuae aequali, ideſt maxima, ut eſſent conarentur, utque nulla cauſa poſſet ab iis ut ne eſſe vellent impetrare, niſi quae ut ne eſſent quoque, eadem opera efficere quiviſſet. Inde vero haec in omni animante animadvertere licet: principio ut nihil prius, nec quaſi ex libertate, ſed ex ipſius naturae neceſſitate quadam, ament,

quam

quam ut ſint: deinde ut nihil eadem naturae vi nec prius nec magis metuant, quam ut ne ſint: tum ut nullam ob rem aliam totam naturae vim adhibere ſint perpetuo parata, quam ut ea omnia a ſe removeant, quibus ut ne ſint effici poteſt: tandem ut eadem vi incredibiles labores & dolores ultro ſubeant, & fortiſſime tolerent, ſi ita eis ſit perſuaſum, non aliter vitam ſervari poſſe. Quibus ex rebus fit ut & nulli magis cum natura pugnent, quam qui impie ad genus humanum tollendum ingenii & naturae vires praepoſtere adhibent; & nulli de ea magis promereantur, quam qui & docent, neminem, ut in fornice, ita in hominum genere, eſſe poſſe, niſi quo naturae impetu fertur, ut ſit, eodem conetur ut ſint ceteri, & ipſi doctrinis ac praeceptis ſuis ſic conſentanee vivunt, ut intelligere poſſimus, humanae naturae conſentanee eſſe velle. Eſt haec prima eaque maxima, quae in hominibus eſſe poteſt, virtus, ut principio ita ſinguli ſibi perſuadeant, & ut eſſe velint a natura omnes habere, & neminem eſſe poſſe, ubi alter, ut ne alter ſit, cupit: deinde ut ſic ſe vireſque ſuas moderentur, in eoque omnes intendant, quo non ipſi tantum, ſed ceteri quoque omnes ſint. Ex quo aliud etiam conficitur, nullam naturae humanae majorem eſſe perverſitatem, nullum ſceleſtius vitium, ſed ne ullam quidem foediorem amentiam, magiſque cum ipſa noſtri natura & utilitate pugnantem, quam ita eſſe comparatos, ut nobis tantum veluti ſi ſoli in Tellure ſimus, ſtudeamus, amemuſque eſſe etiam cum totius humani generis everſione. Sed videtur, inquiunt, a noſtra utilitate tota ea proficiſci virtus; quo fit, inquiunt, ut ne virtus quidem ſit. Quaſi vero velle & ſtudere quiſquam poſſit ut alter ſit, qui non modo nolit, ſed ne ſentiat quidem ſe eſſe! Itaque ita iſti diſputant, ut aut omnem omnino ab homine extirpatam virtutem velint, aut eo impudentes regrediantur, ut agnoſcant, nullam eſſe poſſe non modo humanam, ſed nec divinitus inditam, quae a propria felicitate ſit ſejuncta: nam eae in primis, quibus divinitus ornamur, virtutes, ad noſtri & veram felicitatem promerendam nobis praecipue traduntur. Nullius autem

vir-

virtutis hominem capacem dicere, nescio utrum sit toti hominum historiae adversari: certe impium est, & ad omnem Dei beneficentiam & providentiam tollendam comparatum. Concludamus hoc nunc, homines ad hanc virtutem, etiamsi ad id nulla nec divina, nec humana lege adigeantur, a sua ipsorum natura impelli, esseque non modo impios & scelestos, qui contra quam natura fert adnituntur, sed prorsus amentes. Praeterea & illud animadvertamus, virtutem cum natura congruere semper, idest eam perficere, & ad finem, quo tota tendit, ducere, eorumque, quae huic repugnent, accessione fieri pejorem.

Altera autem item cuique animanti insita, quaeque non magis, quam prior illa, ab eo separari potest, propensio est, ut bene sint, idest sine dolore, sine aegritudine. Postquam animans est, ejusque vita in tuto posita, nihil natura ipsa magis aversatur, nihil metuit horretque magis, quam dolorem, aut quia non naturae consentientem, aut quia ejus destruentem, aut potius quia naturae vox quaedam est, qua admoneatur, se iis agitari caussis, quae ei interitum afferre possint. Philosophi in primis docti & acuti hinc animantium inflexiones omnes repetunt, ut eo se scilicet semper inclinent, quo dolor aut aegritudo fert: quia totus dolor, ut subtiliores alii disputant, nihil esse aliud videtur, quam voluntas ab eo statu aversa, in quo non secundum naturam sumus. Est quidem haec altera naturae animalis propensio priori illa posterior, ut ei tum demum locus sit, quum illa, ut dixi, in tuto est: sed est tamen cum illa copulata, & eousque tota natura perfusa, ut non minus quam illa sit necessaria. Hinc fit ut naturalis sit & minime liber doloris metus, horror, aversatio: tum ut qua vi maxima rapimur ad vitam conservandum, eadem feramur ad aversandos dolores, nec eis cedamus, nisi quum vitae conservandae necessarios arbitramur. Itaque & secundum naturam est, sine dolore esse, & virtus item maxima ac naturæ pulcherrime consentiens, adlaborare, ut sine dolore simus. Atque ut nulli sunt de genere humano magis promerentes, majoribusque laudibus digni,

quam

quam qui ea in re ingenium dotesque suas intendunt omnes, ut minor sit (nam ut ne ulla sit, quoniam fieri nequit, ne expeti quidem debet) inter homines laborum & dolorum copia; ita nulli magis execrabiles, quam ii, qui in id se esse natos sibi persuasere, ut omnibus modis laboribus & ærumnis non necessariis vitae humanae tranquillitatem perturbent: dicam etiam nulli magis stulti, quando res humanae nos docent, hominum fuisse neminem, qui alios miseros efficere voluerit, quin se se fecerit miserrimum. Nam ita natura & sapienter comparatum est, ut in tota rerum universitate nulla sit, quae homini aut majorem miseriam creare possit, quam homo, si adversetur, aut majorem felicitatem, si suis omnibus partibus alter cum altero conspiret amice. Quamobrem quum duo sint fontes, unde hominum dolores & aegritudines promanant, natura, & hominis ipsius ingenium; est facile animadvertere, ubi homines hominibus amice copulentur, & mentis corporisque vires jungant, hos quidem, qui plures sunt & majores, omnes disterminari: illos vero non modo in pauciores conferri, sed imminui plurimum, esseque non tantum minus tolerabiles, sed quandoque etiam desideradiles, quo aut naturae virgulae constantius adhaereamus, aut ne assidue perceptae voluptates minus delectent: nam sunt naturales voluptates fere semper naturalis doloris consequentes, eoque gratiores, quo illi acriores. Quare & haec virtus secundum naturam est, ut qui bene esse velit, ipseque sine dolore, & aegritudine, non solum nulli injustum dolorem inferat, sed aut natos, aut illatos auferat, si possit; sin minus, levet & demulceat. Quid quod eo vel nec cogitantes a natura rapimur? Nam omnes ad alterius miseriam misericordia commovemur. Quumque affectus sint quasi naturae vectes, quibus, ut paulo post dicemus, naturales propensiones sustinentur, ac in naturae defensionem armantur; nihil esse potest magis perspicuum, quam a natura ipsa nos incitari, non solum ut ne quempiam laedamus, sed ut pro virili alii aliis opitulemur, quae nobis hunc omnium pulcherrimum indidit affectum. Quare ego non tam naturam,

Quam

quam hominum voluntatem saepe accusare soleo, quae quod nobis est providentissime a Deo tributum, aut extirpare conatur, ne ullo modo sit, aut comprimere, quo minus in nostri felicitatem exseratur, aut corrumpere, quo in nostram convertatur pernicem. Qua de re ego te disserentem audire malim, mi Viviane, quam quidquam dicere, quod tu pro penitissima, qua harum rerum notitia polles, minus probes. Dicam tamen ut possum. Qui nihil reliqui efficimus, quo naturam pravis studiis perversaque voluntate aut comprimamus, ne, quo tendit, preducat; aut corrumpamus, ut alio trahat; non solum injuria, sed inscitissime & stultissime de ejus malignitate conquerimur, atque eo tandem evadimus, ut aut inique existimemus, nullo modo per eam licere esse bonos, quo vitiis & sceleribus nostris, qui honesti esse nolimus, honestas, si diis placet, causas praetendamus; aut impie suspicemur, non esse Deo curae felicitatem nostram, esse ultioni. Qui si rogemur, qui alios, quum nostra interest, esse velimus justos & bonos, quum tota, ut praedicamus, natura prohibeantur; animadvertere possimus, nos esse mendacissimos, quum contra quod communi naturae sensu persentiscimus adversus naturae capacitatem disputamus, nec tam esse pravos, quam esse velle, futuros optimos, si quantum in vitiis operae locamus, tantum poneremus in natura, (quae Adamitica labe paulo quidem est obstipa, non vero inhabilis) ad virtutem flectenda, praesertim ea, qua par est credere pollere omnes, Dei ope.

Jam tertia totius naturae animatis communis & naturalis propensio est ea, qua ad suum genus conservandum impelluntur, qua quidquid in terra gignitur, aliturque, ita pervadi & animari videtur, ut, quaecumque sit, non modo animantes, sed stirpes & plantas agitet, quarum rerum nulla est, quae ubi ad praefinitum sibi a natura tempus pervenit, non invitari se & allici ad sibi similem procreandam non sentiat, tantoque impetu animantes inflammet concitetque, ut impedita furere faciat, compressa extabescere. Sine qua quid esset, nisi deserta & horrida Tellus? Ut intelligere possimus,

ſimus, tantos naturae genitricis motus, tam multarum rerum atque tantarum ordines, in quibus nihil unquam tam immenſa vetuſtas mentitia ſit, ab aliqua mente infinitae intelligentiae & providentiae gubernari. Nam ſeu dicas, eſſe vim aliquam vitalem & animantem per omnem mundum pertinentem, ſeu anima ſui generis ſingulas mundi res animari & cieri; quum videas omnium in tanta generationum viciſſitudine conſtantiam, ſtatuas neceſſe eſt, praeeſſe mundo Numen praeſtantiſſimae Mentis, a quo haec fiant & conſerventur. Itaque Zeno animantem eſſe mundum concludebat hac e re noſtra nata ſimilitudine. Si ex oliva modulante canentes tibiae naſcerentur, num dubitares, quin eſſet in oliva tibicinis quaedam ſcientia? Quid ſi Platani fidiculas ferant numeroſe ſonantes? idem ſcilicet cenſeres in Platanis ineſſe muſicam. Cur igitur mundus non animans ſapienſque judicetur, quum ex ſe procreet animantes atque ſapientes? *Ac recte ille quidem, ſi vim hanc mundum animantem, atq; numeroſe progredientem, & gignentem, non ipſam per ſe & natura ſua conſtare, ſed ab ejus architectrice & moderatrice Mente, cujus & ſequitur leges, inditam perfuſamque, quemadmodum par erat, cenſuiſſet. Nam ut eſt per ſe perſpicuum, nihil horum ſine ratione, modoque fieri; ita tantae mentis veſtigia, in rebus praeſertim corporeis & brutis, non intrinſecus & a natura ſua proficiſci, ſed a Deo toti rerum univerſitati praeſidente, dubitare non poſſumus. Sed coepi ſecus agere, atque initio conſtitueram: ſuſcepi enim tibi, mi Viviane, inſtituti operis rationem reddere, a quo ſaepe me pietatis cauſa longius rapit. Quamquam qui ego id a re noſtra alienum eſſe dico? A Deo enim tota hominis inſtitutio inchoanda eſt, ejuſque numine & vi perficienda. Quod ergo ad eam propenſionem, de qua diſſeruimus, ſpectat, tu non dubitas, quin vehementiſſima ea ſit, ac ſecundam priores illas duas vis maximae. Sed ei locus non eſt, niſi quum duae illae in tuto ſunt: itaque ne perſentitur quidem, quum aut de vita periclitatur animans, aut magno aliquo dolore angitur. Quum vita in tuto eſt, nulluſque*

luſque

lusque premit dolor, si quempiam corripiat, maxima agit vi, quousque aut priores illae non obstiterint, ipsae per se illam quasi e regione irrumpentes, aut inde deductae rationes non compresserint. Quae si omnia desint, inania puta cetera impedimenta, nec alio habe loco, quam quo aranearum telas majora habent animantia. Quin eo evadit aliquando roboris & furoris, ut nec mortis metu, nec incredibilibus cruciatibus queat coerceri. Qua ex re illud animadvertere possimus, esse insitas hujusmodi naturae animali vires & propensiones adeo non solum pervicaces, sed brutas, quum fraenum ruperint, ut nulla nec vi, nec arte cohiberi possint, totamque humanam vitam proturbent. Ex quo fit illud, ut magnae sit quum privatae, tum publicae praesertim generis humani utilitatis modum illis imponere. Quod quum item virtute fiat, quantopere sit virtus ad bene beateque vivendum necessaria, nemo est, qui ipse per se non intelligat. Sed ea de re deinceps.

Duae, quae sunt reliquae hominum naturales propensiones, ita humanae naturae sunt propriae, ut nullam in illis bruta animantia partem habere videantur; quarum altera est, felicitatis, idest maximae voluptatis appetitus, altera gloriae cupiditas, qua omni ope inter ceteros nostri generis eminere, ac distingui enitimur. Nam pecorum natura praeteriti immemor, absentium incuriosa, futuri improvida, praesenti tantum indigentia ac dolore commovetur, nec aut veterum memoria titillatur, aut incenditur absentium libidine, aut futuri metu, vel spe concitatur. Itaque sic naturae congruenter vivunt, ut nec cura praesentium dolorem augere norint, nec aut imaginatione absentium, aut novarum meditatione voluptatum praesentes turbare, atque in voluptatis ipsius fruitione majorum desiderio excruciari. Ergo ubi nec corpus aegrum est, nec quidquam periculi imminet, nec aut venter, aut venus stimulat, humi resoluta, mollioris strati ignara, eoque minus anxia, non solum pacata & quieta sunt, sed otiosa & somnolenta, ut nulla sit inter ea ex superfluis invidentia, nullum odium, nulla contentio, nulla bella, quae homines mi-

sere

ſere affliƈtant, atque in mutuam perniciem armant. Sed nos, naturae propenſionibus abutentes, ac alio inflectentes, quam quo natura tendunt, ne in ſummis quidem voluptatibus plene unquam nobis ſatisfacimus: pervigil enim animus aut praeteritas revocat, aut novas ſemper excogitat, eoque praeſentibus minus tangitur, quo majores & jucundiores, quibus caret, ſibi confingit. Summam hic appetit, eam nempe qua ita tota occupatur natura, ut nihil reliquum aut metui, aut appetitui faciat; nec animadvertit, eo eſſe in loco poſitum, ubi ſi fuerit adeptus, totus repente otioſus, atque iners ſit neceſſe eſt, qui nullo ad quidquam praeterea agendum calcari prematur. Inde aut invidia macreſcit, aut odio furit, nihilque eſt nec tam difficile & arduum, nec tam ſanƈtum, quo ejus reprimi cupiditas poſſit. Jam bruta animantia ut nihil ſupra ſingularem naturam noverunt, ita nec gloriae, nec imperii ſunt cupida. Quare nec ob ingenium, nec ob vires ulla eſt inter ea eminentiae ambitio, quae homines, cetera futuros contentos, noƈtu diuque vexat & extimulat, non quieturos, niſi humana divinaque omnia commiſcuerint, ruinis ſimillimos, quae ſuper id, quae oppreſſere, franguntur. Adeon, miſerrima eſt ambitio, honorumque contentio? Qui, inquis, haec cum ſuperiori oratione congruunt? Videris, inquis, naturae malignitatem, quo penitius retegis, accuſare, eoque homines a virtute, quam ſupra defendendam ſuſcepiſti, abſterrere, quos virtutem cum tantis naturae vitiis adipiſci unquam poſſe, quis ſibi perſuaſerit? nempe mirifice conſentiunt, mi Viviane, nec ego a conſeƈtanda ac conſequenda virtute ullos animum idcirco deſpondere velim; quod hominum vitia in quae incaute trahi nos ſinimus, tam ſtudioſe depingam: non tam enim naturae, quam voluntatis ea ſunt, quia ſunt illae propenſiones humanae naturae perneceſſariae, quando conſtat ſine iis vix eſſe in nobis reliqui, quo brutis praecellamus, ut ſi iis homines doƈte prudenterque uti ſciverint, ideſt intra modum ſuum continere, eſſe poſſunt illi in eo ipſo boni & beati, quo ſe malos & miſeros fieri arbitrantur. Nam principio, niſi felicitatis, ſeu

ſum-

summae & undequaque perfectae & securae voluptatis amore tangantur, praesenti statu contenti, eique, ut ostraeae scopulis, affixi, humi proni & ventri obedientes vivent. Quumque natura imbecilli, nudi, omnium indigi, & ignari, segreges denique, nec nisi solis parentibus, ut belluae, conjuncti, procreentur, nihil invenire, nihil melius commodiusque efficere, nihil nec arte, nec industria perpolire, nihil postremo, nisi perpetuo pecudes esse, nec scient, nec studebunt. Tum ne a Telluris quidem consortio, non magis quam stipites, separare se, & aeterna consectari bona unquam poterunt, ad quae illo felicitatis amore incenduntur, & stimulantur. Itaque & hic miseri sint necesse erit, & numquam ejus, qua superi perfruuntur, quaeque unice plena & vera est, beatitudinis participes. Porro honorum illa & gloriae cupiditas, qua ne barbari quidem & immanes homines vacui sunt, effusas olim Tellure gentes ac solivagas coegit ut inter se coirent, civitates, jura, ordines, imperia conderent, quorum si quis extrinsecus accersita hominum improbitate vitia accusare velit, is per me accuset; sunt enim quaedam & gravia: sed insitam utilitatem & praestantiam ego defendam semper. Nam quae est hominum vita, quos nec civitas mansuefacit, nec ordines jungunt, nec jura & imperia coercent? Quare omnia, quae sunt a perturbata beatitudinis & gloriae cupiditate mala, quae sunt certe maxima & gravissima, prava hominum induxit libido; libidinem autem ignorantia & imperitia: hanc neglecta ingenii & naturae cultura. Itaque in his omnibus multa est voluntatum nostrarum malignitas, nulla naturae. Malignitatem autem dico, mi Viviane, non defectum: nam veteri labe multis haud dubium deficimur. Sed ut nos in omnem vitae pravitatem foeditatemque ipsa impellat natura, cui nulla ope repugnare valeamus, quam nulla arte regere, utque idcirco, quod est malignitatis, ad miseriam geniti esse videamur, in quo isti naturam criminantur, quo sua honestiora vitia esse videantur, id ego non modo impium, sed stultum quoque esse ajo.

Sed

Sed ut haec sint, inquiunt, magni certe sunt & perpetui naturae nostrae accusatores affectus, quos nec avellere possumus, nisi naturam radicitus extirpemus, nec ullo modo coercere, quando constat eos natura ipsa ex opinatis bonis vel malis contra omnem rationem erumpere; & si iis obsecundare voluerimus, nae nos stulti fuerimus, qui ei rei modum ponere velimus, quae suapte natura infinitatem spectat, quaeque minus coercita perpetuo adolescit. Quum autem maxima vitae humanae pars aut amore, aut odio, aut spe, aut metu, aut cupiditate, aut aliis animi perturbationibus magis, quam ratione regatur, ac in id non libertatis imperio, sed naturae ipsius vi rapiatur; feteamur necesse est, naturam in nobis peccare, non rationem. Quid, inquiunt, quod ne fieri quidem potest, ut quum imperfecta & manca in nobis sit ratio, perfecta esse natura intelligatur? Nam nostra omnis vis & natura in animo & corpore sita est: animi vero in ratione & imperio: at quum haec depravata sint, necesse est ipsa sit corrupta & depravata natura. Sed quam imperite haec disputant? Nam nulla est totius humanae naturae pars (veterum Philosophorum descriptionem sequamur) tam structa sapienter, quam haec rationis expers, in qua isti ponunt motus turbidos tum irae, tum cupiditatis, contrarios, ut ajunt, inimicosque rationi, id quod ego alio quidem in loco demonstravi, sed hic paucis retractabo. Quum homo totius universi pars una sit, cum toto suo congruat oportet, quoniam est illud tum in tota sui immensitate, tum in singulis partibus ordinatissimae rationis & disciplinae. Quare finitae vis & naturae esse debet: nam quod undequaque infinitum est, & absolutum, ipsum per se unum & totum est, nec ullius alterius rei pars esse potest. Ita fit ut nequeat ipse ad plenam beatitudinem sibi esse sufficiens. Ergo ut perfici, & beari, ita deterior, quam natura est, & infelicior extrinsecus fieri potest. Ex quo fit ut & cupiditatis, & irae, ac metus particeps esse debeat, sine quibus nihil extrinsecus sequetur unquam, nihil refugiet, aversabiturque. Necessarium igitur est, ut hominis natura ex opinatis bonis, & ex opinatis malis agitetur,

tetur, quo se ita componat, ut cum ceteris universi partibus harmonice consentiat, qua ex aequilibritate magna ejus existit vitae tranquillitas & beatitudo. Agitetur autem non leviter titilletur: neque enim nisi vehemens commotio nos inflectere potest, ut naturalem quandam nostri segnitiem, & quasi pondus superare possimus, eosque capere situs, qui nobis conservandis & perficiendis apti sint. Has commotiones affectus appellavimus. Quamobrem affectus sunt appetitus vehementiores, *quibus aut res naturae nostrae consentaneas alacres consectemur, aut pernicissime adversas fugiamus. Itaque Stoici, qui mihi videntur in hac quaestione versari acutissime, partes affectuum volunt ex duobus opinatis bonis nasci, & ex duobus opinatis malis: ita esse quatuor: ex bonis cupiditatem, & laetitiam, ut sit laetitia praesentium bonorum, cupiditas futurorum: ex malis metum, & aegritudinem nasci censent: metum futuris, aegritudinem praesentibus: quae enim venientia metuuntur, eadem afficiunt aegritudine instantia. Laetitia autem & cupiditas in bonorum opinione versantur, quum cupiditas ad id, quod videtur bonum, illecta & inflammata rapiatur: laetitia ut adepta jam aliquid concupitum, efferatur & gestiat. Sed singulis affectibus partes ejusdem generis plures subjiciuntur, quas ego enumerandas hoc in loco non suscepi. Sunt igitur affectus naturae quidam stimuli, & , ut ita dicam, machinae moralis vectes, quos qui auferat, totam ille homini vim, qua quum est usus, agamus aliquid, aut fugiamus, abstulerit, eumque trunco, aut crudo lateri similiorem, quam animantem, effecerit. Quare in eo Stoicorum solitum acumen & judicium desideraverim, quod illi haec sola ratione sine ulla perturbatione, idest sine ulla naturae animalis commotione, ac constanter prudenterque fieri posse opinantur: ex quo illud efficiunt, nec necessarios esse hujusmodi in homine motus aversos, ut illi putant, a ratione, & naturae esse morbos, qui in sapiente, qui cuncta ex ratione placide atque constanter agere debet, locum habere non debeant. Nam ratio si nihil naturae nostrae*

cupit

cupit aut metuit, tranquilla est & placida, seque contenta, ut contra rationem sit, ullum eo tempore in nobis ciere motum: quum ergo nos concitat, cupit profecto aliquid, aut metuit: cupit autem quod deest bonum, metuit quod providet malum. Qui autem aut illud cupiat, aut hoc metuat, nisi persentiscat? nec vero persentiscere potest, nisi a natura moneatur. At natura dolore loquitur, qui sine affectu esse nequit. Ita fit, ut affectus sint veluti voces quaedam naturae aliquo deficientis, vel quidquam sibi metuentis, sine quibus ratio nequeat in nostri subsidium excitari. Porro semel dolore excitato non quiescit, nisi quieta & tuta natura. Qua vero voce id significaret rationi natura, nisi voluptate & laetitia? ergo & hanc quoque sentiamus necesse est. Quod si homini naturam doloris & voluptatis patientem nemo denegare potest, quin & rationis usum omnem auferat; consequentes vero sint doloris & voluptatis affectus; efficitur ut affectibus extimulari debeat humana natura, quo ratio nobis utilis esse possit. Itaque in tota ea disputatione labuntur Stoici.

Ita ne tu, inquis, disputas, quasi numquam extra virgulam turbidi, inconstantes, aversi denique ab omni ratione prosiliant affectus? Non id ego dico, mi Viviane: prosiliunt enimvero ii saepenumero, neque in eo, quod omnes patimur, Stoicorum oratione egemus. Sed constituamus hoc in loco id, quod ad Dei erga nos benignitatem adferendam in primis est necessarium, non ita nos procreasse, ut mali & scelerati essemus, nec esse affectus a natura humanae malignitate, sed esse ei necessarios, esseque quasi vectes, quibus aut sustineatur fortiter adversus ea, quibus destrui potest, vel a fine suo revocari; aut, quum est opus, agatur vehementer ad ea prosequenda, sine quibus aut non esse, aut non bene beateque esse possit; ac deinceps inquiramus in id diligenter, qua re fiat, ut tamae sint in maxima hominum parte, ac tam stultae a naturaque ipsa desciscentes affectuum perturbationes. Quod nisi fecerimus, ne illud quidem intelligi poterit, quibus regulis, quave arte ad naturam possint affectus componi; neque

enim tales sunt, qui nullo modo infrenari possint, quum multi vehementes saepe cohibeant, quemadmodum ex tota constat hominum historia, nec raro ipsi impotentissimos experti & moderati simus. Quare videamus, quid illos tam saepe a natura aversos efficiat, quidque curatu, aut factu sit opus, ut ad rationem exigantur, neque plebejam Terentiani Parmenonis disciplinam vereamur,

...... quae res in se neque consilium, neque modum
Habet ullum, eam consilio regere non potes.
...... Incerta haec si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quam si des operam, ut cum ratione insanias.

Nam quid ille stultus, si ita se res haberet, monendo Phaedriam enecaret,

Proin tu, dum est tempus, etiam atque etiam cogita?

Superius demonstravimus, affectus esse nobis a natura tributos, ut ita iis componeremur, ut cum rebus, quibus circumdamur, pulchre consentiremus, qua ex harmonia vitae nostrae fieret tranquillitas & felicitas: ei quoque ut prospiceret & ratio data est. Itaque fit ut tum affectus cum ratione consentiant, quum naturae congruunt, idest quum & ex veris bonis, aut malis nascuntur, & iis aequales sunt, & consentanei. Ab ea regula quum excedunt, tum perturbationes sunt, non solum non utiles, sed plurimum noxiae: nam quoniam aut nullae sunt extra nos res, a quibus proficiscantur, aut iis non congruunt; ex falsa bonorum aut malorum opinione excitantur: falsis vero malis natura nostra inutiliter afflictatur, nec falsis bonis perficitur. Duabus igitur ex causis affectus pravi esse possunt, aut quia ex confictis bonis, vel malis progignuntur; aut quia veris minime pares, ut quum aut id, quod nusquam gentium est, cupio, vel metuo; aut quod est, magis aut minus vehementer cupio, metuove, quam id cupere, aut metuere par est. Utrumque item ex duplici fit causa, ignoratione, &

errore,

errore: haec vero ex negligentia, & prava educatione. Nam qui & studiosi sunt earum rerum, sine quarum cognitione nemo bene vivere potest, & rite ac sapienter educati, ii & recte uti sciunt, nec facile decipiuntur; quia quum aliquid ignorant (nihil enim ignorare supra hominis conditionem est,) judicium actionemque cohibere, atque mature deliberare didicerunt, ac, sicubi statim facto est opus, eam viam rationemque sectari, quae similior vero esse videatur. Postremo si de recta labantur, quum initarum a se rationum poenitere se nequeat, non valde illi, ut stulti, sese affligtabunt, quin sapientiores suo periculo facti, gaudebunt etiam. Huc ergo ego regulas omnes affectus secundum naturam regendi confero, ut & addiscamus, quae verae sint res eae, quibus circumdamur, quibusque utendum est perpetuo, ac quatenus nobis bonae vel malae; & ut a primis vitae nostrae annis assuescamus iis vivere consentanee; quarum regularum prior mentis, altera animi virtutem continet. Qua ex re illud efficitur, ut, quod saepe diximus, bene beateque vivere non nisi cum virtute possimus. Quumque & illa rerum cognitio comprehensioque, & hic rebus apte convenienterque vivendi habitus, studio & disciplina pluribus contigerit, illud quoque velim intelligatur, non ita nos esse procreatos, ut virtutis capaces esse nequamus. Sed quoniam ab illa cognitione rerum, earumque nobiscum consensione, aut pugna, est praeclara vitae disciplina inchoanda, quae si falsa fuerit, aut prava, depravatus sit animus necesse est, ut ex penitissima philosophia Terentianus Simo dixisse videatur, mala mens, malus animus; *videamus quae sint illius praecipua praecepta, quibus necessaria nobis ad beate vivendum virtus continetur, atque, si Dei favor afflaverit, gigni & perfici in nobis potest.*

Sed illud omnium primum accuratius perquiramus, subesse ne possint mentis imperio & regimini quum illae propensiones, tum affectus isti & perturbationes? Id nisi constet, frustranea erit opera omnis, quae in iis moderandis, & ad certam rationem inflectendis ponitur.

Possunt autem in eo tria considerari primum ut ne persentiantur; tum ut ne erumpant, quum necessarium non est; tandem ut loco, tempori, rebus denique, a quibus inflammantur, consentiant. Eorum primum omnino fieri nequit, presertim in primis illis propensionibus: nam sunt, ut diximus, cum natura ipsa animali commixtae, ac ita necessariae, ut nec esse, nec concipi sine iis natura possit animantium. Scilicet quum finita sit animantium natura omnis, nec ipsa per se esse & conservari possit, necesse est indigeat, quo fit, rebus omnibus, quibus circumdamur, atque ab iis interitum timerat; ut ne ex eorum circumspectu amore & desiderio, aut timore & aegritudine afficiatur, non magis fieri potest, quam ut ne sit naturae totius pars una. Quare in eo non magis ed aborandum est, quam ut ne agitabilis sit ignis, cujus in eo motu ac concitatione tota est posita natura. Duo reliqua fieri obtinerique posse, ii dubitabunt, qui sibi penitus sunt ignoti. Sed & ratio id confirmat. Namque nec erumpunt unquam, quum non est usus; nec a rerum natura discordant, nec longius, quam necessarium est, praetergrediuntur, nisi aut ignoratione, aut errore, aut quum primus ille fervor concitatioque animi inveteraverit, & tamquam in venis medullisque insederit; quae quoniam cavere possumus, si sapimus; rationis profecto regimini & imperio subjiciuntur. Idem tota nos docet hominum historia, quae frequentia ejus, quod dico, suppeditat exempla, eorum, qui & naturales propensiones intra positum iis a natura modum continuerunt, & cupiditati, irae, metui, saepe etiam cum vehementissime concitarentur, moderati sunt. Sed suppeditat sapientum, ut id, quod superius animadvertimus, intelligere possimus, praeclare a Stoicis dictum, omnium perturbationum (quo nomine intelligunt aversas a recta ratione, contra naturam, animi commotiones) *fontem esse* intemperantiam, *quae est a tota mente, & a recta ratione defectio, sic aversa a praescriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. Quemadmodum igitur temperantia, quae aut sapientia est, aut ab ea efficitur, sedat appetitiones, & efficit,*

ut

ut eae rectae rationi pareant, conservatque considerata judicia mentis: sic huic contraria & inimica intemperantia, quae est ab inscitia & pravo habitu, omnem animi statum inflammat, conturbat, incitat. Itaque & non necessariae aegritudines, & vani metus, & superfluae cupiditates, & reliquae stultae perturbationes omnes gignuntur ex ea. Quemadmodum quum sanguis corruptus est, aut pituita redundat, aut bilis, in corpore morbi, aegrotationesque nascuntur; sic pravarum opinionum conturbatio, & ipsarum inter se repugnantia, sanitate primum spoliat animum morbisque perturbat; deinde non adhibita continuo ratio, quae sanet, permanat in venas, & inhaeret in visceribus illud malum, exsistitque vitium, quod avelli inveteratum non potest, quodque totam deinceps vitam foedat, & infelicitat.

Porro haec temperantia duabus a causis efficitur, rerum, ut dixi, cognitione & comprehensione, & vita secundum eam tempestive acta. In hoc prudens educatio, & praecox totius honestatis studium adhibendum; illud nostri, universi, Dei investigatione continetur. Nostri cognitio in eo praecipue posita esse debet, ut quid in nobis sit necessarium, quantaque sit naturae nostrae indigentia intelligamus, quo ei congruenter vivere possimus, ut scilicet nec valde turbemur iis, quae praecaveri nequeunt, nec careamus necessariis, nec superfluis luxuriemus. Nam & inutiliter iis nimium agitamur, quae evitari nequeunt, & defectu necessariorum dolemus, & rerum superfluitate aut inutili cura angimur, aut pondere opprimimur, aut e nobis quasi egressi petulantissime divagamur, incerti quo quieturi. Qua si cognitione omnes peraeque ac necessarium est, praediti essemus, essetque illa perpetua meditatione in naturam ipsam conversa, putas tu, mi Viviane, aut ambitione nos contabescere posse, aut avaritia excruciari, aut ulla superflui libidine totos concitari? Putas aut otio, quum labore est opus, posse emarcescere, aut stulta necessariarum rerum effusione nos perditum ire? Sed nec senectus ipsa & mors denique admodum timebitur, quum in id nos esse genitos animadverterimus. Universi vero in eo, ut & quae vere sint,

& quantum quaeque res bonae sint, vel malae addiscamus, ut nec quae nusquam gentium sunt, cupiamus, metuamusve, nec plus, aut minus, quam concupisci, metuive merentur. Cujus scientiae defectu quot se stulte afflictare videmus? Itaque eos ridemus, ac jure quidem & merito, qui capripedes paniscos metuerint: qui porros magna religione coluerint: qui Lunae, vel Solis defectu, velut emortuorum, misere ejulaverint: qui si mures soleas con ſerint, expaverint: qui avium garritu aut volatu non privatas tantum res, sed ipsas in primis publicas regendas crediderint: qui si aut Sol alter in Caelo emicuerit, aut Cometes apparuerit, aut Septemtriones visi fuerit ardere, aut quidpiam aliud, quod natura fit, fuerint conspicati, toti exanimati contremuerint. Jam Dei, idest supremi naturae totius artificis & moderatoris, cognitio, ad eam, de qua disserimus, temperantiam in nobis procreandam, alendamque, praecipue est necessaria, ut nempe sciamus & eum esse, & infinitae esse intelligentiae, potentiae, bonitatis, & ab eo rerum universitatem effectam esse, & sapientissime procurari, nosque ita procreatos, non ut brevi tantum praesentis vitae curriculo spem omnem vel metum concluderemus, sed ut nunquam interituri aeternitatem spectaremus: qua cognitione qui destituuntur, spem omnem metumque intra praesentis vitae ambitum coercentes, in prosperis quidem rebus toti diffluunt, ac dissipantur, in adversis vero aegritudine & dolore enecantur; utrisque nempe pereunt miserrime, nec illud praeclarum totius vitae gubernaculum adhibere sciunt, quod Flaccus noster eleganter ait,

Sperat infauſtis, metuit ſecundis
Bene praeparatum pectus

Quare ego nihil aeque necessarium ad bene beateque vel in praesenti vita vivendum esse censeo, quam rite & praeclare cum Deo agere; quin ita mihi persuasi, ne cum hominibus quidem honeste & sapienter eum victurum, qui hominum illum parentem & gubernatorem aut ignoret, aut non, ut par est, tota mente ac animo complectatur, atque ex divinis formulis veneretur.

Haec,

Haec, quae disputata sunt, eo pertinent, ut eos, qui a rerum natura in nobis dolores & perturbationes saepe progignuntur, aut caveamus, aut, ubi id fieri omnino nequit, in minorem, quoad fieri potest, numerum conferamus, eosque fortiter ferendo extenuemus, quo bene ac beate vivamus. Sed restant infinita pene dixerim mala, quae non a Natura, sed homini sunt ab homine. Nam non a natura, sed a voluntate est humana, ut mentiamur, circumscribamus alii alios, dolis atque insidiis decipiamus, & spoliemus, totaque vita velut in perpetuo bello simus, & affligemus: ut ineptissimas etiam causas sumamus, quibus ferociamus, immanes simultates & inimicitias geramus, conferamus inter nos bella, expugnemus atque evertamus civitates: ut hominum macella & amphitheatra nobis constituamus, loca sanguinis & publicae impietatis, ubi mandi homines cernamus jucundissime, & bestiarum laniatibus dissipari. Brevi, insidiae, fraudes, doli, avaritia, rapinae, vis, scelus, audacia, obscoenitas, turpitudo, flagitium, mala omnia cetera, quae toto in orbe homines mente noxia pariunt, homini sunt ab homine. Est quisquam, qui in his, ubi nulla etiam sint a natura mala, beate esse & vivere possit? Quare viro, qui ex recta ratione, non aut ex sensu, aut ex imaginatione felicitatem suam metiatur & sequatur, in eo operam ponere debet praecipuam, ut haec, quod ad se spectat, nulla sint. Id justitia & amicitia *procuratur, quarum altera efficit*, ut neminem laedamus, suumque jus integrum cuique esse sinamus; *altera, ut quocumque modo possimus*, aut consolando, aut consilio, aut re, *ut Terentianus Menedemus ait, juvemus. Ac neminem quidem laedimus, quum nulli quidquam injusti doloris inferimus, ut quum nihil quod ad alterius animum, corpus, famam, bona, justam spem pertinet deterius efficere studemus: nam inde dolere homines solent. Suum vero jus cuique tribuimus, quum quod quisque aut a natura, aut ab arte sua & industria, aut quocumque modo, quo aliorum jus violatum uon sit, habet, eo uti fruique sinimus, atque si laeserimus, in integrum restituimus.*

mus. Omnibus tandem amici sumus, si non dubitemus cum iis, quoad scimus, ac possumus, animi, corporis, fortunae bona communicare; qua mutua aliorum aliis bonorum accessione fit illud in societate prope divinum, ut singuli homines tantum sciant queantque, quantum omnes conjuncti, & copulati.

Quamobrem tute ipse intelligis, mi Viviane, quas ego primas atque insitas naturae rationalis leges habeam; nempe non plures, quam has duas: DEO, TIBI, RELIQUIS HOMINIBUS SUA JURA TRIBUITO: HIS ESTO AMICUS. *Sed qui tandem haec jura tribuemus? nimirum si ita vitae nostrae rationes instituerimus, ut Dei, nostri ipsorum, aliorum juribus congruenter vivamus, quod est naturae, ut ego interpreter, convenienter vivere, sine quo* nec esse, *nec* bene beateque esse possumus. *Ut, e. g. quoniam Deus & supremus omnium imperator est, &, Gubernator, & parens; Imperatori serviamus, gubernatori simus obsequentissimi, Patrem amemus, ac vereamur necesse est, si naturae congruentes, id quod maxime nostra interest, quod saepe dictum est, vivere amamus. Tum quandoquidem nihil nobis natura arctius conciliat, quam nos ipsos; fit ut natura ipsa nobis amicissimi simus: amicus vero nemo sibi est, qui non, ea quorum accessione pejor fieri potest, caveat, sequaturque ea, quibus perfici, ac bene beateque esse potest. Tandem ea est nostri natura, ut nec solis nostris ac privatis bonis vivere possimus, nec, si possimus, bene ac beate possimus: ita fit ut alii aliorum communicatione bonorum egeamus; quae esse nequit, nisi ita omnes comparati simus, ut non modo neminem laedere velimus, sed omnibus & esse velimus, atque simus amici. Si quis est omnium qui haec & saepe secum consideret, & in succum, ut dicitur, & sanguinem convertat, & secundum ea vitae suae rationes instituat, eum ego sapientem esse dico, eamque adeptum temperamentiam, sine qua neminem esse posse beatum, praeclare Stoici docent.*

Quibus ex rebus & illud conficitur, esse in natura ipsa regulas, quibus justum ab injusto, honestas a

tur-

turpidine secernatur. Nam quin convenienter naturae vivere totius hominum generis felicitatem faciat, superius demonstrata dubitare nos prohibent: quod vero non singulorum, sed totius hominum generis felicitati conveniens est, id suprema est totius generis humani lex; cui propterea quod congruit id est generis humani justum & honestum; ut quod cum ea pugnat, injustum & turpe. Quemadmodum quum salus publica summa sit cujusque populi lex, quod decemvirales Romanorum leges praeclare sciscunt; ea est quoque justi atque injusti, honesti & turpis cujusque populi regula. Quare ut in privatis Civitatibus nequit vera utilitas, idest civitatis felicitas, cum honestate contendere; ita ne potest quidem in magna totius Telluris Civitate. Itaque accepimus, Socratem solitum exsecrari eos, qui primum haec natura cohaerentia, opinione distraxissent. Cui quidem ita sunt Stoici assensi, ut etiam, quidquid justum & honestum esset, idutile esse censerent, nec utile quidquam, quod nec justum, nec honestum.

Nec vero Naturae tantum sunt hujusmodi leges, sed divinae, ut non utilitas modo generis humani ad eas servandas incitare nos debeat, sed in primis pietas & religio adversus Deum. Nam ita Deus totam rerum Naturam construxit, ut ea legibus immutabilibus regeretur, & contineretur. Ejus Naturae homines portio una sunt: itaque iis naturaliter subjiciuntur. Quum autem rationis sint participes, ut & eas leges intelligere, & ad supremum Dei in tota Natura imperium referre possint; oportet ut & libenter iis obsecundent, pareantque, ne si aut contemserint, aut repugnaverint, perduelles sint, magnoque obnoxii supplicio.

Sed quo haec explicemus distinctius, repetamus paullo altius, ut ita intelligamus apertius, quibus nos Naturae legibus subditi nascamur, quibus parendum omnino est, ut & esse, & beate esse possimus. Homo & res una est totius universi, & sibi copulatum, adnexumque corpus habet: idem & vegetatur, ut plantae, & sentit vivitque, ut ceterae animantes: jam & rationis est particeps, & generis humani pars una: postremo peculiaris

liaris alicujus Civitatis civis, *aut subditus*, *aut imperans*, *aut parens*, *aut liber*, *aut alio quocumque in situ positus*. *Haec*, *quae re copulata sunt*, *cogitatione differunt*, *suntque ab iis secernenda*, *qui*, *quibus Naturae legibus naturaliter homo subjiciatur*, *contemplantur*. *Nam subjicitur quidem pluribus etiam nolens*: *sed moralibus ut volens ipse se subjiceret oportebat*. *Ac quia res universi aliqua est homo*, *rerum legibus metaphysicis subditur naturaliter, ac volens nolens: Hae leges ad omnes peraeque pertinent res*, nulla res potest simul esse & non esse: nihil esse aliud potest, quam id, quod est: nulla res ex nihilo suapte natura esse potest, aut in nihilum reverti. *His igitur homo*, *quia res una*, *natura ipsa subjectus est*. *Jam quodcumque corporeum est*, impenetrabile est, divisibile ac corruptibile, mutabile, grave, iners &c. *Eae sunt genericae & naturales corporum leges*, *quibus*, *quum homo & corporeus sit, est natura ipsa obnoxius*. *Tum plantae nascuntur aut e seminibus*, *quae augumentum extrinsecus capiunt*, *aut ex naturae quibusdam archetypis & formis*, *quae sese externa vi subagitatae explicant*, *& nutriuntur*, *vegetanturque*, *& consenescunt*, *ac postremo intereunt*: *aeri*, *igni*, *Naturaeque elementis aliis sunt subjectae*. *Sunt eae plantarum leges*: *iis igitur & nos subjicimur*, *quatenus plantarum similes sumus*. *Praeterea animantium omnium communes leges & a natura positae*, *sunt*, *ut voluptatem & dolorem persentiscant*, *ut qua vi maxima queunt se conservent*: *ut coitu utriusque sexus genera propagent*: *amore prolis tangantur*: *metu*, *ira &c. concitentur*. *Eae & homines quoque rapiunt*, *quia animantes*. *Postremo mentes ratiocinio omnes utuntur*, *antecedentia nimirum & consequentia pervident*, *causas & effectus internoscunt*, *rerum fines prospiciunt*, *media eligunt*, *deliberant*, *sui juris sunt &c. Sunt hae animorum leges*: *at sunt homines quid aliud*, *nisi animi rationis participes*, *corporibus utentes*? *ergo & animorum legibus subditi natura sunt*. *Sed istiusmodi homines similes natura procreantur omnes*, *atque ad mutuam societatem ineundam aptissimi*; *ac ita ut socie-*

ti

ti sibique amici, felices esse omnes possint; secuseque atque sibi inimici, miserrimi: iidem soli ex omnibus animantibus sentiunt, quid sit ordo, ac decus in societate; quid omnibus utile, aut noxium, quid justum, aut injustum, honestum, aut turpe... Quae hinc nascuntur leges, ad omnes pertinent homines, quarum summa est, totius generis humani felicitas. Ea sunt jura gentium, *quae proinde ii omnes, qui nihil a se humani alienum esse putant, sancte servare, jus fasque est. Ob eandem rem, cives peculiarium civitatum, quarum suprema lex est* salus publica, *cujus & necessitatem intelligunt, & causas, earum Civitatum legibus ita sese subjicere debent, ut legibus ejus Civitatis, quae tota Tellure comprehenditur. Inde quoque fit ut, quoniam singulos hominum status sua jura sequuntur, sintque alia imperantis, alia subditi, alia magistratuum, alia civium, alia parentum, alia liberorum, iis omnibus apte convenienterque vivant necesse est, ut integrae Naturae (quod factu est opus, ubi bene beateque esse velint) congruenter vivant. Servabunt autem hujusmodi leges, si nihil, quod cum illis pugnat, moliantur; contra faciant ea omnia, sine quibus illae, quo tendunt, ire nequeunt: tendunt vero, mi Viviane, quum ad singulorum, tum ad omnium conservationem & felicitatem. Praeterea ita servabunt, non quasi fato aliquo rapiantur, sed ut qui supremo totius naturae opifici, & moderatori pariant libentissime: nam ab illo sunt positae: ille est earum & auctor & vindex. Quas quum & didicerint accurate, & usu ipso in naturam converterint, tum illi se probe composuisse sciant, eamque adeptos, quam supra diximus, virtutem, & temperantiam, sine qua nemo non modo beatus, sed ne esse quidem potest. Sed videor longius progressus, quam quod per epistolam licebat. Quare te rogo, mi Viviane, ut haec etiam atque etiam tecum ipse consideres: velim enim tibi sic persuadeas, me nullius hominis, his praesertim in rebus, judicium pluris facere, ut si probaveris, scito me nulla re magis superbire posse: sin improbaveris, neminem esse, qui se-*

verius

verius damnet. Ceterum cura ut valeas, & me ames, & sic habeas, te a me fraterni amari.

Neapoli anno Epochae Christianae 1752. pridie Kalendas Septembreis.

IN-

I N D E X
CAPITUM.
LIBER I.

De principiis legis naturalis.

• Mo-

* Monitum volumus lectorem, non habuisse nos in animo ultra hunc libellum progredi: constitueramus enim pleniorem tractationem de Officiis in Ethiacae elementis exhibere. Sed quoniam brevior erat libelli moles, quam ut a Bibliopola emitti interesset, extudit, ut loco saltem appendicis aliquid adderemus. Sic igitur habe; esse id potius rei, quam animo gerimus, veluti specimen quoddam, quam rem ipsam: adde, ne integrum quidem & exasciatum.

LIBER II.

DE

DE PRINCIPIIS LEGIS NATURALIS

PRÆFATIO.

PRINCIPIORUM legis naturae ſcientiam ad eam philoſophiae partem pertinere, quae Metaphyſica appellatur, conſtat inter omnes. Itaque quo pleniorem habeant tirones Philoſophi rerum Metaphyſicarum inſtitutionem, hunc libellum, quem ego plures ante annos in Scholae uſum ſcripſeram, velut appendicis loco Elementis Metaphyſicae addo. Brevior is quidem eſt, quam ut iis facere ſatis poſſit, qui paullo ſunt in hac diſciplina verſati: ſed, ſi opuſcula noſtra in eorum manus deveniant, ii meminerint, nos adoleſcentes inſtituendos ſuſcepiſſe, non doctos: eos autem ſatis inſtituiſſe arbitramur, ubi primis utilium rerum rudimentis imbuerimus. Saepe enim dixi, quum totam philoſophiam, tum hanc praſertim ſubtiliorem, non tam lectione, quam meditatione confici. Ac mea ſemper ſententia fuit, obeſſe his in rebus plurimam lectionem, qua memoria magis oneratur, quam mens & ratio illuminatur. Quum haec principia in ſocietatem humanam derivanda ſunt, ac vitae negotiis accommodanda, tum vero tandem Naturae & hominum hiſtoria perdiſcenda eſt, id quod nec fit, nec rite fieri poteſt, niſi quum non ingenii tantum vires, ſed in primis judicium plurimum adoleverit. Quare fit, quod dixi, pauca, eaque lectiſ-

sima, facilique via & ratione, philosophari incipientibus esse proponenda. Ea, qui profecerint, ipsos per se augere, ornare, & in publicam utilitatem derivare oportet.

Mirabuntur autem fortassis nonnulli, quid causae sit, cur & de natura Dei in hoc libro disseram, & ab ea jus naturale repetam: nam & de his in superioribus luculenter actum est, & quosdam esse constat, qui quum jus in natura esse docere instituunt, se cum Atheis rem nullam habere velle praefantur. Sed qui ita praedicant se totius rei, ad quam explicandam aggrediuntur, ignaros profitentur. Nam & oportuit hanc tractationem, quam ego alia ratione & via quam superiora conscripseram, a suis principiis proficisci; & nullum esse in natura jus potest, nulla esse a natura ipsa constituta justitia, nihil natura honestum aut turpe, ubi aut non Deus est, aut rerum humanarum non habet procurationem. Itaque hoc quum excidisset Grotio, in Doctorum omnium virorum reprehensionem incurrit. Ac vero, nisi vocabulis nos deludere velimus, jus illud quod *cogens* dicitur, lex, quae honesta jubeat, vetetque contraria, ac sanctione nos obliget, esse nulla potest toti hominum generi communis, nisi totius humani generis supremus sit aliquis legislator: nec vero, ubi Deum sustuleris, est alius totius hominum generis legislator. Natura enim, quae dicitur, a Dei vi & imperio segregata, aut cujusque est singularis natura, a qua nemini quidpiam imperari potest, aut ordo ac vis rerum naturalium, quae nulla proprie dicta sanctione obligare potest, aut mera mentis humanae notio, atque a rebus ipsis abstracta. Accedit, quod opinio Dei, & legis alicujus naturae adeo apud omnes homines reciprocantur, ut alterum sine altera nemo unquam abstulerit. Insipiens ille, de quo David, Deum tollit: inde *corrupti & abominabiles facti dies ejus*. Theodorus Atheus, de quo plura Laertius, cum Deos sustulisset, id quod

erat

erat consequens, nihil natura turpe ac honestum, nihil justum aut injustum esse docuit. Exterminavit ex mundi procuratione Deum Epicurus: sed idem posuit, solam esse utilitatem justi & aequi matrem. Quocirca Cicero perspecte animadvertit, Deo, aut providentia ablatis, ne justitiam quidem ullam ac fidem inter homines esse posse. Idem vero tractationem de Legibus a Deo auspicatur. Jam novelli homines, qui juri naturae nervos omnes inciderunt, in primis profani illi Hobbius, & Spinoza, athei fuisse convincuntur. Ac vero nisi Deum esse omnibus sit persuasum, non potest, quod per se est perspicuum, nisi sola utilitate justum ab injusto secerni. Qua doctrina ut nihil est magis vagum & incertum, ita nihil pestilentius, atque ad homines adversus homines armandos accommodatius; id quod videmus continenter contingere ubicumque aut in integris societatibus, aut privatis hominibus ea praevalet legi & rationi. Itaque constituendum est, justitiam & honestatem veram quidem utilitatem facere, sed longius repetendam, quam ab utilitate: utilitatem potius ex informatis legis naturae notionibus, idest ex anticipata justitia & honestate definiendam. Quamobrem quamquam mea semper sententia fuit, quae honesta, eadem vera esse utilia, nec turpia & injusta vere utilia; tamen ita haec tradenda sunt, ut intelligatur ab honestate veram utilitatem nasci, non contra, honestatem utilitate metiri; adeoque regulam honesti & justi omni esse utilitate antiquiorem, non ab utilitate demum nasci. Unde autem ea, nisi a praestantissimo naturae legislatore repetetur? Non ignoro esse plerosque, quibus placet legem naturae esse eas naturae humanæ *inclinationes*, quibus naturaliter ad objecta nobis consentanea ferimur: alios, qui ipsam rerum naturam quae nos agat, suoque ordine instruat, alios tandem qui *rationis rectae dictamina* e natura rerum in nobis informata legem naturalem appellant, in primis acutos & do-

ctos. Sed quoniam lex proprie dicta nulla est sine obligatione; nec obligatio nisi ab imperante; naturae illae propensiones, aut ordo, aut rectae rationis dictamina, principia esse possunt legis alicujus naturalis *cognoscitiva*, ut vocant: lex certe non sunt, nisi hoc vocabulo turpissime abuti velimus. Quibus ex rebus conficitur, a natura Dei omnem de jure naturae disputationem suscipi oportere.

Nostrae igitur tractationis haec erit via & ratio. Principio in naturam ipsam humanam inquiremus, ostendemusque hominem, qui nunc est, natura ipsa miserum esse, nec sine lege directrice ad beatitudinem recta unquam contendere posse. Tum hanc legem exigere legislatorem sapientissimum. Tertio praestantissimam hanc naturam omnia numine suo moderantem existere, atque ab ea toti hominum generi legem esse promulgatam. Quarto eorum systemata refellemus, qui quum jus naturæ explicare vellent, stirpitus evellerunt. Quinto eorum opiniones super principiis juris naturae *cognoscitivis* perpendemus, qui maxime hodie progari solent, simulque notiones primas legis naturae expediemus, ac regulas paucas & genericas trademus, quibus legem illam naturae singulis obvenientibus speciebus adaptare possimus.

CAPUT I.

Quod Homo, qui nunc est, natura sua necessario est miser, quodque egeat ope entis intelligentissimi, potentissimi, optimi, ut possit ad beatitudinem contendere.

§. I. Quum temporum angustiis prohibeamur, quae super hac re sparsim commentati sumus in hunc locum conferre, oro ut hujusmodi propositiones ipsi per se latius philosophiae tirones diducere v[illegible], ac in se & natura

sua

sua experiri. Nam quamquam nos, quum haec lucubraremus, naturam nostram ob oculos haberemus; existimamus tamen nihil nos ab humano alienum habere: ac propterea difficile non esse ex sua quemque natura eorum, quae dicturi sumus, uberiores rationes haurire.

§. II. Mens hominis non est infinita: brevissima potius est, & multiplicibus erroribus subjecta, atque in eo potissimum decipi potest, & passim decipitur, quod ad cognitionem spectat boni & mali: itaque in tota humana vita passim videre est bona pro malis, mala pro bonis traduci. Non est ut hujus propositionis argumenta longius petamus; intima enim cujusque experientia patet. Communi quoque hominum omnium sensu & vita comprobatur. Quod si quis ejus rei plenius convinci velit, una pulcherrima schola humana erit historia.

§. III. Ex perceptionibus boni vel mali naturalia in homine desideria, vel aversationes, nascuntur, & quidem necessaria, atque in ratione bonorum, vel malorum repraesentatorum. Instar axiomatis habeo, quod aeque in cujusquam positum est conscientia. Videri possunt quae ea super re edisseruimus in secunda parte, quo in loco humanae libertatis imperium & fines explicuimus. Ne cui autem scrupulus ex vocabulis incessat, animadvertat quaeso, nos desideria & aversationes a voluntatibus discriminare. Ac desideria quidem appellare primas illas naturae nostrae commotiones atque propensiones erga bona cognita; aversationes, commotiones ac horrores a cognitis malis provenientes; voluntates vero liberas electiones, vel cessationes. Desideria & aversationes in necessariis naturae nostrae motibus ponimus, quibus corripi solemus ante omnem consultationem & voluntatem. Haec autem propositio quum intimo cujusque sensu, tum tota hominum vita, ac magna omnium consensione comprobatur.

§. IV. Voluntates hominis ut plurimum sequuntur desideria, aut aversationes: sed desideria & aversationes in maxima hominum parte, ac ut plurimum, solent esse motiva voluntatum determinantia, fallebanturque profecto Stoici, qui sapientem sola ratione, nulla vero animi commotione, omnes actiones suas regere docebant: aut nisi fallebantur, quod similius vero est, imperitis imponebant. Quid quod ratio ipsa non videtur nos determinare ad agendum aut cessandum, nisi voluptate aut dolore, idest praemio vel poena propositis? Id cuique per se intimitus exploratum esse potest, si ad singulas suas actiones attendat. Ejus autem rei ratio est, quod natura nostra beatitudinem, seu animi perfectam quietem & voluptatem, continenter quaerit. Itaque ubi a desiderio vel aversatione solicita est, quietem expetit, vel ad objectum desiderii sese determinando, vel ab objecto aversationis se avertendo. Quumque nulla objecta finita eam plene perficere possint, inde & illud est, ut perpetuo anxia sit, atque incostans per plurima divagetur. Ceterum non ita haec propositio intelligenda est, quasi haec motiva necessario nos determinent: nam quum objecta desideriorum nostrorum & aversationum, si summum bonum, & maximum malum excipias, finitae sint actionis, voluntatem cogere nullo modo possunt, quae infiniti est appetens. Itaque & si voluntas secundum ea fere semper determinetur, non tamen necessario, sed libere determinatur, magis ut experiatur, quam ut his sibi satisfaciat, nisi fortassis quum tota aut voluntate perfunditur, aut horrore turbatur, emota mente.

§. V. Actiones hominis liberae, quum externae, tum internae, ad praescriptum voluntatum nascuntur, neque sine voluntatibus esse aut intelligi possunt. Externas & internas liberas memoro: quia necessariae quum usum rationis & consultationis praevertant, a voluntate non proficiscuntur. De iis vero

nihil

nihil attinet ad nos dicere; legibus enim mechanicis, non moralibus reguntur. Porro & haec propositio ex iis est, quae loco axiomatis haberi debent. Quae enim actiones non sunt voluntariae, earum ne ratio quidem principium est: quae vero sine ulla voluntate & ratione actiones fiunt, mechanice fiunt, non libere.

§. VI. Homo potest operari erronee. Nam potest percipere bonum pro malo, malum pro bono [ex §. II.], indeque nasci desiderium mali pro bono, boni aversatio pro malo (ex §. III.): & voluntas efficiendi malum pro bono; bonum fugiendi pro malo (ex §. IV.): ex quibus operationes exsistunt erroneae (ex §. V.), idest minime naturae suae & fini consentaneae.

§. VII. Beatitudo posita est in statu voluptatis undique perfectae. Axioma est, super quo nulla esse potest Philosophorum controversia. Frustra autem est destinguere inter voluptatem animi & corporis: voluptas enim non est, nisi animi: causas tantum voluptatis ita partiri possumus, ut aliae ad animum, aliae ad corpus referantur. Itaque veterum Philosophorum concertationes *de fine*, nisi (quod ego opinor) super causis efficientibus versatae omnes fuerunt, ineptae profecto fuere: nam finis hominis non potest alius esse nisi perfecta animi quies, ac plena & stabilis voluptas: quae autem hanc beatitudinem efficiant causae, id si illi inquisivere contentiosius, operae pretium fecerunt: est enim humanae vitae praecipuum. Quamquam admiratione dignum videri potest, viros alioquin acutissimos non intellexisse, certis nos atque in natura nostra infixis miseriae causis agitari omnes, nullamque habere in nobis, aut iis, quae nos circumstant, rebus opem, qua ita nos ac naturam nostram perficere possimus, ut plene simus beati. Nisi fortasse id senserunt quidem (sunt enim eorum praeclara quaedam super hac re effata), sed susceptam semel disputationem, ut erant

illi ad sese mutuo conficiendos animati, ex Scholarum magis, quam ex veri amore persequi voluerunt.

§. VIII. Miseria posita est in statu doloris & perturbationis. Eo major autem est hujusmodi miseria, quo dolor & perturbatio majorem habent intensitatem & durationem; minor, quo minorem. Propositio est cujus evidentia ex superiore axiomate manat. Quoniam enim beatitudo posita est in statu voluptatis undique perfectae, ac quidquid a beatitudine descifcit, id miserum est; sequitur, eum esse miserum, qui animi dolore, aegritudine atque quacumque perturbatione agitatur. Inde fit ut quum Deus sit beatissimus, omnia ex illo haec exulare necesse sit.

§. IX. Homo videtur a Natura factus ad Beatitudinem. Homo naturâ sectatur voluptatem, & vehementius majorem, perfectissimam necessario, idest tota sua natura & vi: idem vero aversatur dolorem, & quidem majorem magis, maximum necessario, ac tota sua natura. Sunt haec cuiquam ex intimo sui sensu nota. Quum autem beatitudo sit posita in statu voluptatis undique perfectae (7), miseria in statu doloris & perturbationis [8]; sequitur, hominem beatitudinem quidem necessario, idest sua natura, consectari; aversari vero miseriam. At quod tota vi ac natura nostra sequimur, & in quod naturaliter propendemus, in id profecto a natura sumus geniti; Natura ergo videmur ad beatitudinem geniti. Certe ad eam a natura incitamur: qui autem inciteremur ad id, ad quod non essemus facti?

§. X. Qui operatur erronee non potest beatitudinem aut adispisci, aut conservare, etiamsi adeptus fuerit. Nam quum malum pro bono amplectatur, bonum pro malo aversetur, qui erronee operatur; & dolor, adeoque miseria ex malo, voluptas & beatitudo ex bono nascantur; is recta miseriam petit, beatitudinem vero fugit, qui erronee operatur.

§. XI. Qua ex re haec sequuntur consectaria. Primum,

mum, ut qui magis errat, magis etiam miseriae sit obnoxius: minus, qui errat minus. Quum autem qui magis sapiens est, minus erret; efficitur, ut qui magis sapiens est, minus miseriae sit subjectus. Tum, ut nisi quis sapientissimus sit, ut nunquam erret; is primam hanc miseriae causam vitare nullo modo possit.

§. XII. Homo suae relictus sapientiae nequit esse omni ex parte beatus, atque haec est prima miseriae humanae causa, eaque cum natura ipsa humana cohaerens. Nam quum homo non sit infinite sapiens (2), ac ne esse quidem κατ' οὐσίαν, *essentialiter* possit; errori subjectus est, ac propterea miseriae (10). Est autem prima haec, ut dixi, miseriae nostra causa naturae ipsi infixa, &, ut ita dicam, *essentialis*. Quandoquidem quum ei essentialis esse nequeat sapientia infinita; essentialis erit defectus a summa illa & absolutissima intelligentia: unde quoniam natura ei adhaeret hujusmodi malum *metaphysicum*, ut Leibnitiani vocant; natura quoque haec illi miseriae causa adhaeret, ac penitus est infixa.

§. XIII. Qui nec in se undique perfectus est, ut nihil sibi desit ad perfectam beatitudinem, nec infinitae potentiae est, ut possit id omne efficere, quod maxime cupit, ut & se plene perficiat, & adversa omnia potentissime removeat, is hinc quoque miser necessario est, si naturae & potentiae suae relinquatur. Nam is & non habet in se voluptatis plenae causas sufficientes, & vi destituitur, qua aegritudinem, dolorem, perturbationes a se amoliri possit. Itaque & natura sua impar est sui desiderio, & omnimodis torquetur affectibus, qui ex natura imperfecta, nisi potentissima vi sustinetur, necessario erumpunt, & adversus undique confluentia mala imbecillas.

§. XIV. Homo & finitae est naturae, ut non sit sibi ad beatitudinem sufficientissimus; & imbecillis, ut possit ipse per se mala omnia propulsare: itaque

quum

quum sibi plurima deesse persentit, tum plurima cupit, quae efficere nequit. Quocirca ex binis etiam istis caussis suapte natura, nisi aliunde perficiatur, & juvetur, miser est, ac necessario miser est: nam nec potest non sentire, quae sibi desunt, nec, quum beatitudinis, idest infiniti boni, natura sit appetens, non ea cupere necessario, quae sibi desunt; nec tandem non ea velle propulsare, nec interim posse, quae ei mala accidunt.

§. XV. Confectum est, si quid cerno, hominem, qualis nunc est, necessario esse miserum, & quidem ex triplici fonte. Nam nec infinite intelligens est, ut possit omnem errorem evadere: nec infinite perfectus, ut ipse sibi ad beatitudinem sufficiat: nec omnipotens, ut queat & quae concupiscit omnia consequi, & quae horret omnia a se distinere. Potest is quidem (idque humana sapientia personat) & dare operam ut minus sit miser: & ad naturae exigentiam suas cupiditates adducere, quo minus torqueatur: & necessaria mala fortiter ferre, quo minus sentiat, voluntaria vero sapientia & prudentia vitare, ut ne magis etiam miser sit, quam natura est: sed ut suae relictus naturae, nec erret unquam, nec ullis cupiditatibus agitetur, nec mala, saltem necessaria, sentiat, id vero efficere nullo pacto potest. Quam ob rem perridiculi mihi Stoici fuisse videntur, qui eo hominem sophismatibus suis evehere conabantur, qua ire tota resistit natura. Quasi scilicet qui natura & necessario miseri sumus, ut demonstratum est, phantasia velut noctambuli, beati esse possimus. Re enim, non cogitatione haec nobis beatitudo concilianda est.

§. XVI. Ex quibus illud consequitur, hominem, ut sit undequaque beatus, indigere ope entis sapientissimi, perfectissimi, potentissimi: nam nec finitum intellectum perfecte emendare potest, nisi infinita sapientia: nec naturam plene perficere, ut nihil ei desit, nisi natura infinite bona & perfecta: nec

mala

mala omnia potentissime amoliri, nisi infinita potentia. Quocirca si nullum sit in universo ens intelligentissimum, optimum, potentissimum, omnium animantium, quae in terra gignuntur, miserrimus sit homo necesse est: quippe qui eas in se miseriae causas habet, quibus ceterae animantes destituuntur: nam eae postquam ventri & veneri satisfecere, nullis aliis cupiditatibus perturbantur. Quumque non sint infiniti appetentes, ad naturam, non ad libidinem vivunt.

§. XVII. Atque idem porro sequitur, si quidem existat in universo ens intelligentissimum, optimum, potentissimum, sed universi nullam curam, nullam procurationem gerat, nec ullam habeat humani generis providentiam. Quamobrem Athei, qui omne Numen tollunt, & Epicurei, qui Deum quidem ponunt, sed omnem ei denegant providentiam, non possunt non esse omnium animantium miserrimi. Nam & insitam cuilibet miseriam non possunt non continenter persentiscere; & nullum ad eam levandam aut in se, aut in rebus extra se positis praesidium inesse non solum intelligunt, sed ultro fatentur. Inde vero est, ut nulla sit in hominum societate gens pestilentior: nam non possunt non saepissime desperatione agi: ex quo sequitur, ut quidvis moliri, ac omnia perturbare, sicubi possunt, parati sint,

Indomitus veluti quadrupes ubi frena momordit,
Par levibus ventis rapitur celerique sagittae;
Exspatiatur agris, & fossas transilit audax;
Tum si forte tubam, aut equitis crepitantia flagra
Audierit, cursum ingeminat, fugit ocior Euro,
Inque leves nebulas volucri pede spargit arenam:
Jussus restrictis tandem subsistere loris,
Non equitem sentit, non loras; sed impetu caeco
Fertur, anhelantem donec sessumque relinquat
Spiritus, ac tumidos vincat labor ipse furores.
Haud secus illecebris diraque cupidine raptus,

Pe-

Pectore sacrilego qui sanctum numen abegit,
Dissimulat quidquid verax & conscia recti
Alto corde monet natura, neque audit habenas;
Exhaustus tandem jactante libidinis aestu
Concidit, incassum suspirans viribus aegris (a).

CAPUT II.

Quod existat Ens aliquod intelligentissimum, & potentissimum, & quod Universum curet.

§. I. Plurima esse genita in Universo, nec proinde aeterna, eaque aut intelligentia, & potentia, aut inertia & bruta, plurima quoque quotidie corrumpi, inter explorata habemus. Itaque super ea re contentiose disputandum non est. Neque vero regeratur, quaecumque nasci & interire videntur, modificationes esse substantiarum aeternarum: nam id primum ineptum est & absurdum: quippe quum natura aeterna sit *immutabile esse*, quemadmodum in Ontologia demonstratum est; intelligi non potest, qui mutationi esse possit subjecta. Deinde quidquid illae sint, generationes certe sunt rerum a rebus, veluti hominis ab homine, plantae a planta, quod ad rem, ad quam tendimus, satis est.

§. II. In generatione, infinita entium genitorum & generantium series repugnat. Nam quum in hac serie nulla statuatur prima, quae contineat rationem sufficientem caeterarum omnium rerum, tantundem est infinitas rerum series, quarum una ab alia pendeat, ponere, atque statuere effectus infinitos sine ulla ratione sufficiente, quod & ineptum est & absurdum.

§. III. Existunt in Universo generationum en-

§. IV.

(a) *Poliniacus in Antilucretio lib. 1. vers. 790.*

tium viventium, & rationalium series: id patet exemplo plantarum, brutorum, hominum. Quum autem repugnet series infinita a parte ante (2); consequitur harum serierum omnium primam esse, & independentem causam.

§. IV. Ex nihilo sine ulla externa causa, & sine ulla ratione sufficiente, nihil fieri potest; cujusque ergo effectus causa existat necesse est, in qua contineatur integra, & adaequata ejus effectus causa sufficiens.

§. V. Existit principium aliquod aeternum activum universi. Est enim aliquid, quod generatur & interit, etiam intelligens & potens (1): id per infinitam generantium, & generatorum seriem fieri non potuit (2), sed per series non infinitas (3); quae porro series ex nihilo esse non potuerunt, ideſt sine causa, in qua earum adaequata ratio sufficiens contineatur (4): ergo est ens aliquod aeternum activum principium universi, in quo serierum omnium entium mundanorum adaequata ratio sufficiens contineatur.

§. VI. Si fingatur existere aeterna materia sine motu, haec a quiete sine causa externa ad motum nunquam transibit (4). Eodem modo si fingatur existere materia cum vi motrice sine ullo intellectu & ratione, nec quidpiam aliud, impossibile intrinsecus erit ex hujusmodi materia emergere posse rationem & intellectum. Plurimus aliis propositionibus eadem ratio adaptari potest, omniumque eadem semper erit demonstratio.

§. VII. Existit principium aliquod activum aeternum, quod sit intelligens & potens. Nam in seriebus rerum mundanarum quaedam sunt intelligentes & potentes [3]: si nihil autem esset aeternum intelligens & potens, series istae essent sempiternae, ideſt sine ulla prima, quod esse nequit [2]; existit ergo ens quoddam aeternum intelligens & potens, in quo sit ratio sufficiens adaequata serierum mundanarum

danarum intelligentium, nisi dicere velimus, hujusmodi series ex causis non intelligentibus provenisse, quod aeque impossibile est (4. & 6.). Quae quidem nisi vehementer fallor, perspicue demonstrat, existere mentem aeternam intelligentissimam, & potentissimam, quae sit prima causa creatrix, & conservatrix universitatis rerum. Sed operae pretium erit haec paulo accuratius pertractare, atque longius provehere.

§. VIII. Sine mutua quadam attractione singularum materiae partium & magnorum globorum mutua aliorum in alios gravitatione, universitatis rerum ordo consistere non potest. Enim vero sine attractione minimarum materiae particularum corporum unitas nec esse nec intelligi potest, quemadmodum Philosophi demonstrarunt: nec sine mutua magnorum globorum gravitatione mundanus ordo aut nasci, aut stare potest. Quae res quoniam explorata est, atque a Physicis demonstrata, longiorem orationem nostram non exigit.

§. IX. Vis attractrix particularum materiae minimarum, nec infinita est, nec necessaria & unum in modum determinata, ut nullius alterius modificationis capax sit. Nam vis haec attractrix decrescit in ratione duplicata distantiarum, quemadmodum est a Newtono demonstratum, & varie modificatur pro varietate particularum: quae autem talia sunt, nec infinita esse possunt, nec necessaria suapte natura, idest unum in modum determinata[a].

§. X. Si vis attractrix, & vis gravitatis essent aeternae, independentes, eae & infinitae essent, & necessariae: nam infinitas & necessitas attributa sunt essentialia Entis aeterni, quemadmodum Metaphysici demonstrant; ex qua re conficitur, eas vires a causa aliqua pendere: nam nec infinitae sunt, nec ita necessariae, ut nullius alterius modificationis sint capaces (10).

§. XI. Vires hujusmodi provenire nequeunt ab

ani-

anima mundana una individua & aeterna atque naturae ipsius necessitate operante, quemadmodum Pantheistae opinantur: ita enim & infinitae essent, & unum in modum determinatae, ut ex superioribus patet: quae quum sint falsa, ab hujusmodi principio esse nequeunt.

§. XII. Quum ergo vires istae non sint aeternae, necessariae, & essentiales materiae, nec proveniant ab anima mundana, nec ex nihilo esse possint, aut ex serie causarum infinita, ut ex superioribus constat: reliquum est, ut proveniant ab ente aliquo aeterno & intelligente, quod libertate, non vero ulla naturae suae necessitate eas creat & conservat.

§. XIII. Axioma est Philosophorum omnium, eorundem effectuum eandem esse causam.

§. XIV. Causa aeterna intelligens & libera, qua vires illae creantur & conservantur, eadem causa est universi, & quidem unica. Enim vero quum universum hoc spectabile duabus illis viribus contineatur (8); eae vero vires a causa aeterna intelligente & libera proveniant (12): eadem illa causa erit universi. Quum vero vires illae ita universum conforment, ut in eadem finem, atque ordinem conspirent, ut patet vel ex mediocri rerum naturalium contemplatione; & eorundem effectuum eadem sit causa (13); conficitur unam hanc intelligentem & liberam aeternam causam, unicam esse universi causam.

§. XV. Est autem haec causa non solum ad originem, verum etiam ad conservationem universi necessaria. Nam nec sine illa prima universi stamina, & primae conformatrices universi vires intelligi, & esse possunt, nec sine illa conservari; quum & finitae sint, & modificationum variarum capaces, adeoque perturbationis. Super qua re lectu dignissima sunt, quae Nevvtonus scribit in Scholio generali principiorum mathematicorum Philosophiae Naturalis, quaeque saepe adnotat in Scholiis Opticae.

§. XVI. Hoc Ens aeternum, quod caussa est universi creatrix, & conservatrix, & intelligentissimum est, & potentissimum, & optimum. Nam hoc Ens conservat hunc praeclarum pulcherrimumque universi ordinem (15): qui constat ex structura partium infinitarum numero & varietate, finibusque peculiaribus infinitis: conservari vero is ordo nequit nisi summa intelligentia & potentia; Intelligentissimum igitur est & potentissimum. Praeterea quum hoc Ens aeternum sit, nequit non esse perfectissimum: nam quae existentiae & essentiae suae nullas habent causas, nec habere possunt suae limitationis; quae vero talia sunt, infinite perfecta sunt. Vide ut hoc argumentum prosequitur Wolfius in Theologia Naturali.

§. XVII. Constat ergo existere Ens quoddam intelligentissimum, & optimum, cujus numine rerum haec universitas creata sit, & conservetur. Quum autem unum hujusmodi ens sufficiens sit, quippe in quo contineri potest ratio sufficiens omnium possibilium; & unum demonstrent ordo, & unitas universi; non dubitamus unum illud esse, non plura. Hoc autem ens *Deum* appellare solemus ex adspectu praecipuae proprietatis, nimirum intelligentiae: ergo existit Deus, & quidem unicus.

Schol. In divina Natura adserenda argumenta diversorum generum protulerunt Philosophi. Praeter ea, quae ex intima metaphisica desumuntur, quaeque paulo sublimiora sunt, quam ut omnes homines intelligere possint, praeclara sunt & perspicua, quae ex rerum naturalium ordine atque structura deducuntur. Sunt ea numero prorsus infinita: nam nulla res est, quae si attente contemplati fuerimus, characterem aeternae hujus mentis non praeseferat, seu vastissimos universi globos, eorumque situm, distantias, ac perennes, & adcuratas motiones; seu naturam luminis; seu partes Telluris nostrae, aeris atmosphaeram & vires, totius globi terraquei situm, aquam, montes, plantas,

tas, bruta, homines intueri velimus: ex quarum rerum singulis Derham exactissima argumenta existentiae divinae Mentis conrivat in Theologia physica & astronomica. Sed praestat pauca observare de unius oculi structura, quae adeo mirabilis est, ut ea solum omnibus numeris absolutam demonstrationem existentiae Dei praestare possit iis, qui majora mundi corpora animo complecti nequeunt. Finis oculi una est visio. Neque enim cum Lucretio delirare ullus potest, oculos non esse factos videndi gratia, sed factos fortuito, eorum hinc usum esse detectum. Jam vero ad eum finem ita partes omnes oculi conspirant, ut manifestum sit ab industri aliquo artifice esse compositas & conformatas. Nempe ut visio perficiatur necesse est, ut externarum rerum imagines in oculi fundo depingantur. Depinguntur autem radiorum focis exacte in retinam incurrentibus. At foci hujusmodi nullo modo in retinam cadere possunt, nisi dum ex objectis reflectuntur divergentes, ope aliqua convergentes evadant. Eam in rem conformata est tunica cornea, atque ita dispositi humores forma extrinsecus convexa, ut radii lucis oculum penetrantes refringantur refractione ad perpendiculum, atque ita convergentes evadant. Praeterea quoniam aut nimia copia lucis, aut nimis parva quantitas impediunt, quominus imagines clare & distincte depingantur, idcirco musculis instructus est oculus, quibus pupilla dilatari, aut constringi possit. Tum quoniam omnium delicatissima pars sunt oculi, propugnacula addita sunt extrinsecus, palpebrae, & supercilia, ne laederentur. Praeterea eo loco locati sunt, in quo maxime erat necessarium, quo corpus totum moderarentur. Infinita alia hujusmodi adnotant Derham, & Niewentitius, quae demonstrant aperte non sine cura supremae mentis fieri. Concludamus Ciceronis verbis: „ Quod si omnes mundi partes ita constitu„ tae sunt, ut neque ad usum meliores potuerint

 „ esse,

„ esse, neque ad speciem pulchriores: videamus, „ utrum ea fortuita sint, an eo statu, quo cohaere- „ re nullo modo potuerint, nisi sensu moderante, „ divinaque providentia. Si ergo meliora sunt ea, „ quae arte perfecta sunt: nec ars efficit quidquam „ sine ratione; ne natura quidem rationis expers est „ habenda. Qui igitur convenit, signum aut tabu- „ lam pictam cum adspexeris, scire adhibitam esse „ artem: cumque procul cursum navigii videris, non „ dubitare, quin id ratione atque arte moveatur: „ aut cum solarium vel descriptum, aut ex aqua „ contemplere, intelligere declarari horas arte, non „ casu: mundum autem, qui & has ipsas artes, & „ earum artifices, & cuncta complectatur, consilii „ & rationis esse expertem putare? Quod si in Scy- „ thiam, aut in Britanniam, sphaeram aliquis tu- „ lerit hanc, quam nuper familiaris noster effecit „ Posidonius, cujus singulae conversiones idem effi- „ ciunt in Sole, & in Luna, & in quinque Stel- „ lis errantibus, quod efficitur in coelo singulis „ diebus, & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, „ quin ea sphaera sit perfecta ratione? Hi autem „ dubitant de mundo, ex quo & oriuntur & fiunt „ omnia, casune ipse sit effectus, aut necessitate „ aliqua, an ratione ac mente divina: & Archi- „ medem arbitrantur plus valuisse in imitandis sphae- „ rae conversionibus, quam naturam in efficiendis; „ praesertim cum multis partibus sint illa perfe- „ cta, quam haec simulata sollertius.

CA-

CAPUT III.

De summa Dei Bonitate, qua vult omnes homines beatos, deque legis natura & necessitate generatim.

§. I. Natura intelligentissima, potentissima, optima, idest Deus, quam esse aliquam superius confecimus, sibi est ad perfectam beatitudinem sufficientissima: neque ulla re externa aut perfici potest, aut turbari. Nam quum sit infinite perfecta, nullius externi boni indigere potest ad beatitudinem. Quumque ejus sapientia sit infinita, potentia vero & voluntas aequales; nec errore perturbari potest, nec desiderio angi. Itaque nihil ei deesse potest ad perfectam beatitudinem.

§. II. Qua ex re consequitur, ut natura haec beatissima nec invideat ulli, nec malefica sit. Nam invidere & irasci imbecillitas sunt naturae boni alicujus indigentis: nullius vero boni indiget Deus. Praeterea alteri malefacere, quin sit ei quocumque modo bonum, aut ex invidentia proficiscitur, aut ex ira, & odio; at nulli invidet Natura beatissima, nulli irascitur; ne malefacit igitur quidem. Itaque clarum esse debet quam absurdum sit Manicheorum systema, qui super Deum bonum malum alterum induxerunt, qui quum aeque sit sapientissimus, potentissimus, & perfectissimus, in eo tamen suam ponat integram felicitatem, ut aliis malefaciat? Pugnant enim haec cum Natura aeterna & beatissima.

Schol. Sed quaeret quispiam, si ita se res habeat, qua ex causa tot mala homines perpetuo affligant? Scilicet, quemadmodum argumentatur apud Lactantium Epicurus, aut Deus potest auferre mala, nec vult: aut vult, nec potest: aut neutrum. Si primum, invidus est, & malignus; si alterum, im-

becillis: si tertium, & invidus, & imbecillis. Haec argumenta effecerunt, ut recentibus temporibus existimaverint quidam defensores unitatis Dei, impares nos esse ad ea super re cum Manicheis disputandum. Petrus scilicet Baelius, quum Manicheorum argumenta ornasset, atque longe lateque provexisset in Dictionario Historico Critico Articulis *Manicheus*, & *Pauliciani*, confidenter pronunciat, solvi non ratione, sed solo christianae religionis systemate posse. Sed aut ego fallor, aut sunt illa inepta sophismata (*a*). Quod ut intelligatur observandum est cum Leibnitio, tria esse malorum genera, quae in natura humana reperiuntur, metaphysicum, physicum, & morale. Metaphysicum est defectus a summa perfectione, idque necessario naturis creatis inhaeret, quas facere infinite perfectas non potest Deus. Morale vero, idest peccatum, ex metaphysico originem trahit; neque enim ob alias causas peccant homines, nisi quia finita ratione abutuntur. Physica tandem mala, si attente expendantur, realia sunt bona; siquidem iis homo aut punitur, ut ad bonam frugem convertatur; aut praeparatur ad virtutem, qua vel continetur beatitudo, vel ad beatitudinem itur. Sed cur, inquit, Baelius, moralia mala Deus pro summa sua sapientia & potentia non impedivit? Nempe impedire, atque emendare perpetuo studet, quantum natura sinit humana, quod inferius ostendemus. Vide dicta in III. parte Elementorum.

§. III.

(a) *Quidam ut huic argumento respondeant, omnia mala pernegant. Nulla esse mala Euclides Megaricus docuit apud Laertium. Stoici sola peccata in malis habent, ut sola honesta in bonis. Vide Cic. disp. Tusculan. v. S. Basilius Hom. 2. in Hexaemeron sola item peccata inter mala numerat: cetera nugas esse, nec in malis censenda. Vide Pope* Essai sur l'Homme.

§. III. Deus nequit velle hominum miseriam quin ipsi sibi consciscant, ac mereantur. Nam quum sit natura beatissima, nequit ulli malefacere, quin mereatur (2); nullum vero majus malum creaturis rationalibus inferri potest, quam miseria; non potest igitur salva sua bonitate creaturarum rationalium miseriam velle, quin illam mereantur. Quod si opponatur, ita fieri, ut intelligi nequeat, qui cum hoc theoremate doctrina poenarum infernalium concilietur, quippe quae aeternae sunt: respondent Theologi, poenas hujusmodi sempiternum durare, quia semper perdurat damnatorum pertinacia, & protervitas, quae illam poenam meretur.

§. IV. Deus vult voluntate antecedente hominum beatitudinem. Efficit enim homines beatitudinis & miseriae capaces, & ita quidem, ut natura ipsa beatitudinem appetant, aversentur miseriam. Quod si nolit esse beatos, nolitque iis media beatitudinis praestare, quum ipsi suapte natura beati esse nequeant, quinimo ut nunc sunt ad miseriam internis & externis naturae causis impellantur; vult eos miseros, quod velle nequit (3). Nec sola ratione id discimus, sed tota Religionis revelatae oeconomia: passim enim in divinis scripturis testatur se velle omnes homines beatos fieri, atque ad agnitionem veritatis venire.

§. V. Ex natura Dei sequitur etiam, Deum velle perficere hominis intellectum, voluntatem, & potentiam. Nam quum ex natura Dei sequatur, ut velit hominem beatum; nec is esse ullo modo beatus possit, nisi emendatis auctisque intellectu, voluntate, & potentia, ex quarum facultatum imperfectione hominis necessario provenit miseria; nisi facultates illas perficere velit, atque emendare, vult eum esse miserum, quod Naturae Divinae adversatur (3).

§. VI. Deus nequit communicare homini suam infinitam intelligentiam & potentiam, ita ut illa sit

homini essentialis. Dogma scilicet est eorum omnium qui de Deo philosophantur; efficere creaturam non posse, quae intensitate & extensione perfectionum sibi sit aequalis. Quod & pluribus aliis argumentis confirmari potest, & iis potissimum, quibus aperte demonstratur, Naturam divinam esse non posse nisi unicam. Praeterquamquod pugnantia inter se sunt, quemadmodum perspecte observat Wolfius, Naturam undequaque perfectissimam, eandemque dependentem: limitatum enim sit necesse est quidquid non suapte existit natura, sed ab altero.

§. VII. Quoniam ergo homo nequit ipse habere *essentialiter* infinitam intelligentiam, naturam, & potentiam; consequitur eum esse non posse natura beatum, sed participatione tantum alterius rationis, bonitatis, & potentiae. Nempe potest Dei supremam rationem sibi quomodocumque revelatam rationi suae addere, aut substituere, & divina bonitate ac potentia adjuvari.

§. VIII. Deus potest facillime hominem perfecte beatum efficere tribus mediis. I. Communicatione supremae rationis ne erret. II. Ope eum adjuvando, ut quod rectum & bonum intelligit opera perficiat. III. Bonitatis suae diffusione. Nempe quum sit intelligentissimus, potentissimus, optimus; intelligitur perspicue, id nullo negotio efficere posse.

Sch. Quaerit hic fortassis quispiam, ecquid caussae sit, cur non & in hac quoque vita plene beatos efficiat Deus homines? Nempe ejus beatitudinis, cujus sunt illi capaces, dum hic agunt, omnibus media suppeditat: nam & rationem, qua bona & mala discernere possint, natura ipsa omnibus impertitur; & cum ratione prima quaedam justi & honesti semina: & impetum ad se conservandum, ac suam felicitatem perquirendam indit. Accedit eodem lex altera supernaturali modo promulgata, ac quacunque patet Tellus diffusa, cujus summa est mutua hominum caritas, qua maxima, quae in terris ha-

haberi potest, beatitudo continetur. Sed quominus plene hic beatos efficiat, naturae totius ratio & positus ordo vetat: neque enim hujusmodi Naturae, cujus pulchritudo in rerum perpetuo ac ordinatissimo cursu posita est, partes esse possent. Itaque immortales & beati ad alterum immutabilem & intelligibilem mundum pertinere tantum possunt, non ad hunc corporeum, ac harmonice defluentem. Quocirca, quod Dei benignitatem decet, legibus, in primis naturae, quae omnes peraeque spectent, homines, dum in terris degunt, ita moderari, ut qualemcumque, cujus hic capaces sumus, beatitudinem adipisci possint, id illum efficere porro demonstrandum est.

§. IX. Lex est intellectus & voluntatis finitae norma ab eo promulgata, qui & sapientissimus sit, ut recte regere possit; & potentissimus, ut adigere ad observationem valeat; & qui jus habeat in eos, quibus dat.

§. X. Et quidem Lex ferri nequit, nisi ab eo, cujus ratio praestantior sit. Nam quum debeat regere intellectum, & voluntatem, omni erroris suspicione carere debet; quod esse non potest, nisi promulgetur a ratione sapientissima. Itaque perfecte dictum est a Democrito, *imperare sapientioris esse*. Praeclara super ea re observat Aristoteles in Politicis. Inde vir doctus eam distinctionem hominum repetit, ut sint alii *natura servi*, alii *natura dominantes*. Nempe qui stupidi sunt, & lateres crudi, quum ratione directrice destituantur, servire tantum possunt, non etiam imperare; quum contra ii, qui praestante sunt ratione praediti, & se, & alios regere possint. Oportet etiam, ut Legislator potentiam habeat impellendi subditos ad obsequium legis, alioquin lex doctrina potius erit, & consilium, quam lex. Sed & oportet, ut Jus in eos habeat, quos legibus regere studet, ut legislatio sit justa.

§. XI. DEUS habet omnes characteres perfectissimi, & veri legislatoris. Nam & est intelligentissimus,

ſimus, ideſt infinita ratione praeditus, qui idcirco intelligit perfectiſſime, & creaturarum rationalium defectus, & vias atque rationes omnes, quibus regi eas oportet. Deinde eſt potentiſſimus, ut poſſit ad leges obſervandas adigere creaturas rationales propoſitis poenis vel praemiis. Tandem quum ſit omnium creator & conſervator, jus habet abſolutum in omnia, ut idcirco nemo ſit, qui queri poſſit, ſibi libertatem naturalem diminutam. Nempe quaelibet creatura natura ipſa ſub Dei imperio naſcitur, atque eſt. Itaque ſolus Deus ſupremi naturae legislatoris characteres habet, quum ſolus ſit ſapientiſſimus, potentiſſimus, optimus.

§. XII. Quae quum ſint, videamus porro, qua ratione Deus ope legislationis & gratiae homines ad veram beatitudinem ducere poſſit. Atque principio legislatione, & gratia homines plene beatos afficere poteſt. Nam quum divina legislatio ſit communicatio ſupremae rationis divinae brevi hominis rationi; gratia vero communicatio potentiae, & bonitatis divinae; legislatione & gratia fontes omnes humanae miſeriae purgare poteſt.

§. XIII. Vires quae ſunt in natura, quarum reddere rationem per antecedentes non poſſumus, ſed quarum ratio ſufficiens aut in natura eſt, aut in Deo, leges naturae mechanicas appellamus. Ejuſmodi ſunt vis attractrix in materia univerſalis, vires centripetae, & centrifugae Planetarum, quibus univerſi ordo continetur. Si quae ſunt ejus generis in natura humana, leges naturae humanae mechanicas habemus.

§. XIV. Finis eſt id, ad quod caetera ordinantur, ſeu cujus gratia res & eſt, & operatur. Hominis finis eſſe alius nequit, niſi perfecta beatitudo; nam ejus gratia & eſt, & omnia neceſſario operatur, ita ſcilicet, ut citius nolit eſſe, quam non eſſe beatus. Quare hic in hominibus ad beatitudinem impetus lex eſt naturae humanae mechanica (14).

§. XV. Homo a natura ipſa monetur, ut ſe regat ali-

aliqua lege Entis intelligentissimi, & potentissimi. Est enim hominis finis beatitudo (ex superiori) ad quam natura ipsa fertur. Quum verbo beatitudinem hanc consequi nequeat, nisi perfectione intellectus, appetitus, naturae, & potentiae (ex superioribus), quae perficere nequit, nisi ope Entis intelligentissimi, & potentissimi; consequitur a natura ipsa moneri, ut se lege entis hujusmodi regat. Naturalis haec est in omnibus hominibus cognitio, idest talis, ad quam natura ipsa impellitur, si vel minimam super natura sua, & origine contemplationem instituerit. Est autem haec doctrina prima quaedam fax, qua homines omnes regantur in perquisitione *legis naturalis*.

§.XVI. Homo etiam qualis nunc est, naturae lumine conjicere potest existere summam hanc legem, ejusque generalissima capita saltem intelligere. Eam propositionem sic demonstro. Nam Homo naturali sua ratione haec intelligere potest: esse supremam quandam mentem intelligentissimam, & potentissimam: ab eo omnia esse facta, & gubernari; adeoque hominem ipsum, qui universitatis rerum pars est. Agnoscere praeterea summam illam mentem, nec invidere cuiquam posse, nec irasci, nec malefacere; adeoque velle non posse, hominum miseriam, sed velle beatitudinem. Jam ea beatitudo ut obtineatur, exigitur omnium primum emendatio intellectus, quae fieri nequit, nisi communicatione summae divinae rationis, quae aeterna est, & naturalis lex; ergo naturali sua ratione intelligere potest existere supremam legem creatarum atque finitarum mentium directricem. Itaque qui legem omnem naturalem pernegant, ii negare quoque debent cognosci ab homine ea omnia, quae superius demonstrata sunt.

§.XVII. Et quidem praecipua, & generalissima Capita naturalis hujus legis homines omnes intelligere possunt, qualia sunt, nos non esse nostri dominos, sed custodes & amicos, adeoque maxima con-

cura debere nos conservare, nihilque efficere posse adversus nostri conservationem, ex quo capite officia erga nos ipsos manant. Praeterea caeteros homines esse natura nobis aequales, adeoque quemadmodum nihil contra naturam nostram moliri possumus, ita nihil adversus caeteros: ex quo capite officia adversus alios derivantur. Tandem Deum esse nostri creatorem, gubernatorem, benefactorem, adeoque debere nos illi servitutem, invocationem, gratiarum actionem, quae sunt prima capita, ex quibus officia erga Deum sequuntur.

§. XVIII. Accedit eodem auctoritas divinarum scripturarum. Ex iis patet luculenter, Deum, quotiescumque veteres illos mortales ad justitiam & honestatem adhortabatur, ad justi & honesti naturales notiones revocasse, velut conscientiae a natura ipsa informatas. Ita Gen. IV. v. 7. Cainum exhortans. *Nonne*, inquit, *si bene egeris recipies: sin autem male, statim in foribus peccatum aderit?* Homicidium, quod Cainus meditabatur, velut natura vetitum, ac proinde malum supponit: patientiam vero & mitem animum natura bonum. Eaedem divinae Scripturae in Ethnicis, de quibus saepe loquuntur, justi & honesti notitiam inesse docent. Pharao AEgypti Rex indignatur Abrahamo, quod non indicasset Saram uxorem esse, quo factum esset, ut ipse in uxorem duceret; id quod testatur, natura ipsa edoctum, non licere alteri uxorem eripere. Infinita sunt hujusmodi similia. Pleraque etiam addi possent novi Testamenti loca, quae diserte id docent. Sed id necessarium non est.

§. XIX. Ex quibus consequitur manifeste, Deum providisse hominum naturae promulgatione sapientissimae legis, qua duceretur ad beatitudinem. Nempe eam non via tantum rationis, sed revelationis quoque, idque copiosius manifestavit. Interim qualemcumque opem hominibus lex ad beatitudinem praestet, nisi etiam vires humanae naturae augeantur,

tur, & substineantur, sola lex per se satis non est ad hominem plene perficiendum. Atque haec consideratio hominem ducere facile in cognitionem divinae gratiae; ut idcirco ii, qui eam pernegarunt Naturalistae, rationi quoque adversari comperiantur.

CAPUT II.

Lex Naturae explicatur distinctius, atque adversus profanos homines iterum asseritur.

§. I. Esse in natura legem, quae sit actionum hominis liberarum norma, in qua erga creaturas rationales summa Dei bonitas ostenditur, superius demonstratum est. Sed sunt illa accuratius uberiusque retractanda, priusquam in hujus legis primas notiones, ac *principia*, ut vocant, *cognoscitiva*, inquiramus: supervacaneum enim est legis hujus naturalis partes explicare velle, nisi illa ita contra profanam gentem adstruatur, ut nulli deinceps exceptioni sit obnoxia. Juvat praeterea id plurimum vitae honeste, atque idcirco tranquille agendae: nam ii profecto honestatem & rectius, quum oportet, intuentur, & costantius sequuntur, qui prima virtutis principia ac veluti semina penitus in animo habent infixa, ut sint, nec ne, ulla hominum officia, nullo pacto addubitare queant. Itaque a legis ipsius vi & natura iterum exordiemur.

§. II. Est legis vocabulum ambiguum: nam aut eo significatur norma quaelibet actionum in ratione posita, veluti arte, exemplari, & ut Graeci Philosophi dicunt, *Idea*: aut superioris alicujus imperantis voluntas, qua velit sibi subditos uti in actionibus suis regendis. Si cum priori notione accipiatur, & homini cuilibet sua ratio, & ratio Dei Deo erit lex, eritque extra dubium omne positum, entia rationalia, Deum, Angelos, homines nihil moraliter agere, nisi ratione duce: nam Deus, & mentes aliae,

ut nihil agunt libere, nisi voluntate, ita nihil moraliter sine ratione; est enim voluntas, ut alibi dictum est, ultima mentis ex ratione determinatio. Quamquam est infinitum inter Deum, & creaturas rationales discrimen quum in aliis, tum praesertim, quod ad hanc rem spectat. Nam Dei ratio summa est, & absolutissima, ut idcirco non egeat alterius ratione, ut recte & sapienter agat: contra vero quum aliae creaturae rationales finita sint ratione praeditae, nisi illa suprema Dei ratione regantur, idest aeterna lege, & immutabili longe ab eo fine, quem natura sua spectant & appetunt, aberrare possunt.

§.III. Si cum altera notione, quae ejus vocabuli propria est, dum de Legibus disseritur, legis vocabulum accipiatur, erunt ejus proprietates essentiales omnino quatuor. 1. Ut sit ratio summa: 2. Ut sit ratio ejus, qui jure imperet: 3. Qui ea subditos obligare velit: 4. Et possit. Principio enim nisi lex sit summa ratio, indigebit ipsa ratione qua regatur, neque idcirco esse poterit aliorum norma. Deinde nisi is, cujus ratio lex est, jure imperet, jure quoque ei non paretur, ut si adigere velit ad obsequium, sit injustus. Praeterea nisi velit obligare, exhortatio potius & consilium erit, quam lex. Tandem nisi possit ad obsequium rebellantes adigere, tota inutilis jacebit. Quibus ex rebus sequitur, solam aeternam Dei rationem ejus voluntate & potentia suffultam veri nominis legem esse, & quidem perfectissimam: caeteras vero quantum de illa participant, quod est a Cicerone observatum. Sequitur quoque falli eos, qui legis naturalis nomine intelligunt dictata humanae rationis velut a Dei ratione & imperio praecisa: sunt enim haec scita & pronunciata rationis humanae nec summa, nec talia, quae homini lex esse possint. Informantur quandoque etiam a nostris utilitatibus, ut nihil sit facilius, quam esse erronea. Lex autem & extra omnem er-

roris

roris aleam constituta sit necesse est, & vim subditos obligandi habere debet. Quocirca probare nequeo Ricchardum Cumberlandum, qui haec tantum rationis naturalis scita pro legibus naturae habet (*a*).

§. IV. Hoc autem modo explicata quaestione, paucis ejus nunc historiam enarremus. Nihil esse natura justum aut injustum, honestum, aut turpe, bonum aut malum morale, sed omnia haec consuetudinibus, & legibus humanis originem debere, plures quum apud veteres, tum praesertim recenti memoria professi sunt. Nam Plato (*b*), & Aristoteles (*c*), & Laertius (*d*) & Plutarchus (*e*) quosdam ejus opinionis Auctores commemoraverunt. In primis celebre est dictum illud Calliclis in Gorgia Platonis, qui quae Philosophi de justitia veluti ex naturae fontibus disserunt, vocat *speciosa praeter naturam adinventa*, *&* *hominum deliramenta*. Aristippi Cyrenaici vox erat, *nihil esse in natura justum*, *vel bonum*, *vel turpe: verum omnia lege & consuetudine definiri* (*f*). Eadem fuit Democriticorum & Epicureorum doctrina, ex quorum mente illud scribit Horatius,

Nec natura potest justo secernere iniquum:
Sola est utilitas justi prope mater & aequi. Lib. 1. Satyr. 3.

Id quod erat systemati suo mundano conforme. Scilicet sublata providentia nec Religio ulla esse potest; ex quo porro sequitur, ut & fides, & societas humani generis, & una excellentissima virtus ju-

(a) *De legibus naturae adversus Hobbium cap.* 1. §. 1.
(b) *Lib.* 10. *de Legibus*.
(c) *Lib.* 1. *ad Nicomachum cap.* 1. *& alibi*.
(d) *Lib.* 2. *Segm.* 16.
(e) *In vita Alexandri Macedonis*.
(f) *Laert. Lib.* 2. *Segm.* 143.

justitia tollatur, quemadmodum perspecte observatum est Ciceroni (a).

§. V. Nihil hoc in loco dicam de Scepticis; nam quum eorum Schola, nihil comprehendi posse doceret, non liquere praedicabant, justum ne esset aliquid natura, nec non. Videri potest Sextus Empiricus Hypothiposeon Pyrrhonicarum Lib. III. cap. 22. Imprimis autem celeberrimus fuit Carneades novae Academiae conditor, qui in sophisticae artis obstentationem, quum Legatus ab Atheniensibus Romam missus esset, apud Senatum uno die pro justitia disertissime disseruit: altero vero contraria disputatione justitiam evertit, quo factum est ut Cato Censorius, qui utrique disputationi interfuerat, velut hominem pernicialem cito dimittendum curaverit. Nec vero ab eadem sententia alieni fuere, qui Principes nullis teneri legibus per nefariam adulationem docuerunt, quod cum Alexandro Magno fecisse Anaxarchum, scribit Plutarchus. Celebratum est Euphemi dictum apud Thucydidem (b). *Regi, aut Civitati imperium habenti nihil injustum: quod utile*. Et Taciti aliud lib. xv. Annalium, *in summa fortuna id aequius, quod validius*. Recentiori memoria, diversa licet via & ratione, in eadem re docenda concurrerunt Thomas Hobbesius, & Benedictus de Spinoza, quorum ille in libris de Cive & in Leviathane, hic in Tractatu Politico, qui imperfectus inter opera ejus posthuma extat, jus naturali cujusque potentia metiuntur, ut tantum cuique liceat, quantum viribus suis pollet.

§. VI. Sunt vero alii, qui licet & Deum esse ponant, & ab eo sancte administrari omnia concedant, negant tamen natura ipsa quidpiam esse ac necessarium justum & honestum. Qui item in duplici

(a) *Lib. 1. de Nat. Deorum cap. 1.*
(b) *Lib. VI.*

plici sunt classe: nam quidam non negant in aeterna Dei ratione primas justitiae, & sanctitatis notiones contineri, quae sint leges aeternae, normae quum primis voluntatis Dei liberae, tum etiam caeterorum spirituum: sed inficiantur, ejusmodi leges ratione naturali intelligi posse: adeoque, quod est consectarium, legibus aut revelatis, aut humanis justum & injustum definiendum esse docent. Quod tantundem est, atque fateri rotunde, nullam esse naturae legem, idest talem, quae ratione hominis naturali promulgetur, atque inter homines omnes propagetur; ac proinde nationes Telluris diversas, praesertim diversarum Religionum, nulla communi lege teneri, nec sibi mutuo justitiam ullam debere. Ego in hac opinione fuisse censeo Lactantium, virum alioquin disertum, nec indoctum. Alii vero post Okamum celeberrimum illum Nominalium Sectae conditorem, non pauci e Schola, & Renatus ipse Cartesius (*a*), voluntatem Dei velut praecisam ejus ratione fontem universi juris esse dicunt, ut quod Deo placuit, id continuo sit justum. Hoc ego in erratis pono, non quod non sit justum & sanctum quodcumque Deo placuit; nihil enim ei placere potest, quod naturae ac sapientiae suae non sit consentaneum; nec est illius naturae quidquam consentaneum, quod non sit justum & sanctum: sed quod ante omnem Dei voluntatem (liceat hoc in loco ad mentis nostrae brivitatem accomodate loqui), in ipsa ejus natura & intellectu, ratio inest justi & sancti. Itaque inde Dei voluntas, ut ita dicam, informatur, ut nihil velit, nisi quod justum sit & sanctum.

§.VII. Jam sunt alii, qui quum perspicuum esse vi-

(a) *Resp. ad object. sextas. Vide ut hunc hominis errorem redarguit Cudvvorthus* de aeternis justi & honesti notionibus cap. 3.

videant, totam rerum naturam Dei numine praeclare ac sapienter gubernari, libenter ii quum ceteras res, tum praecipue homines lege totam rerum universitatem pervadente teneri profitentur: hanc legem & aeternam, & immutabilem revera esse dubitari, inquiunt, non potest). Sed quum legis partes sint duae, decretum, & sanctio, praecipua legis naturalis decreta insita esse in hominibus ajunt: de sanctione vero nihil esse certi, si a revelatione discedamus. Atque ita efficiunt, ut totam legis naturalis vim enervent. Quam enim vim habere lex potest, nisi sanctione poenali instructa promulgetur?

§.VIII. Pluribus hos errores confutarunt & olim Platonici atque Stoici, & nuper viri doctissimi Hugo Grotius in Prolegomenis ad libros de Jure belli & pacis; Cudworthus in libello de aeternis justi & honesti notionibus systemati intellectuali addito; Richardus Kumberlandus de Legibus naturae adversus Hobbium, Pufendorffius lib. II. de Jure naturae & gentium; Hubberus de Civitate, aliique pene infiniti. Nos paucis. Ac principio eos, qui negant posse naturam justo secernere iniquum, uno argumento refutabimus. Deum esse, idest mentem aeternam, intelligentissimam, optimam, atque ab eo quum caetera, tum, praesertim homines gurbernari, ex superioribus patet. Exigit autem gubernatio, ut legibus naturae singulorum adaptatis regantur, quibus finem suum consequantur; ergo providentiae divinae interest, hominem ad finem suum agere legibus, quae humanae naturae aptantur. Constant jam homines duplici vita, animali, & rationali, quarum nec prior sine legibus mechanicis consistere potest & ad finem suum tendere, nec posterior sine legibus moralibus, idest sine legibus, quae rationem humanam augeant, forment, regant, ac voluntatem impellant; utrisque ergo legibus homines Deus gubernet necesse est. Et priores quidem idest mechanicae, quum non in rationem

no-

nostram agere debeant, notae nobis sint an ignotae, nihil omnino refert: at posteriores ubi ignorantur sunt inutiles; oportet ergo ut eas per rationem promulget. Regitur autem ratio in iis, quae vitam hominis moralem spectant, legibus ex fine hominis desumptis; ergo hinc petenda ratio legum naturalium exploratrix atque interpretatrix, quia eae alium finem habere nequeunt praeterquam ultimum hominis finem. Est porro ultimus hominis finis beatitudo: ex hac ergo ratio petenda est legum naturalium exploratrix, atque interpretatrix: nempe Deum vetare quaecumque hominem infeliciorem efficere possunt, praecipere vero, quae conservare sunt apta, & beatum facere. Vide Tullium lib. 1. de Legibus. Ita refelluntur ii, qui non natura, sed opinione constitutum esse jus docent.

§. VII. Facillime quoque refelluntur, qui secundo loco sunt momorati. Et ii quidem, qui negant esse in ratione naturali vim, qua prima saltem legis naturae capita intelligantur (nam in ceteris non pugno) superiori argumento facile confutantur: constat enim ex eo, esse in natura humana dictamina quaedam rationis, quibus plaeraque Dei imperia intelligamus: tum etiam productis legis naturalis *principiis cognoscitivis*, ut vocant, quod nos inferius efficiemus. Ac vero qui ita censent, iis eos omnes, ad quos revelatio aut facta non est, aut fando nunquam pervenit, nulla lege, nulloque justi & honesti criterio naturali uti, fateri coguntur, ac proinde ne peccare quidem ullo modo: ex quo sequitur ut injuste iis crucientur malis, quae sunt in natura, quae, ut dictum est, hac ratione cum Dei bonitate componuntur, si sint remedia, quibus aberrans hominum voluntas ad leges justi & honesti revocatur. Qua ex re intelligitur, hanc opinionem cum Dei bonitate & providentia pugnare, quae ut non patitur, vitam hominis animalem nullis regi legibus mechanicis, ita pati non

decet, ejusdem vitam rationalem ac moralem, quae multo eſt praeſtantior, ſine legibus moralibus traduci. Quum autem lex ignota perinde ſit atque nulla; tantundem eſt docere nullam eſſe in natura regulam juſti ab injuſto diſcernendi, atque fateri, eſſe quidem, ſed omnibus mortalibus ignotam. Quid, inquit aliquis, ſi ut in hunc ſtatum devenirent homines primorum ſcelere commeriti ſunt? Non video id ſequi: boni enim & ſapientis principis non eſt, ut vetera ſcelera deleantur, regulam juſti ab injuſto diſcernendi adimere, ſanctionem & miſeriam relinquere: Accedit, quod recta ratio omnibus conſtat, ſaltem in praecipuis, ubi recte homo utatur: nam ſic ego exiſtimo, humanam rationem non tam natura, quam educatione & vitae commerico eſſe in hominibus depravatam. Quid ergo causae eſſe dicemus, quamobrem ea nihil in vita morali valeat?

§. VIII. Ex natura igitur divinae providentiae & bonitatis conſequitur manifeſto, non ſolum eſſe debere in natura leges humanae vitae directrices, verum etiam principium earum cognoſcendarum manifeſtum & certum, ſaltem quod ad prima pertinet capita. Nam ut omnes homines in ſingulis officiis plene inſtituantur, id e ſola ratione fieri difficillimum eſſe intelligo, quum ob alias cauſas, tum ob hanc praeſertim, quod non omnes tantae animi capacitatis & intentionis eſſe poſſint, potiſſimum a curis vitae animalis diſtracti. Oportet itaque ut dictum eſt, eſſe in natura principium legum vitae directricum cognoſcitivum. Quum autem id principium eſſe debeat toti hominum generi commune; nec toti hominum generi communis ſit revelatio; ſola ſupereſt ratio, cujus via hujuſmodi leges hominibus omnibus promulgatae ſint. Et conficitur quidem humana ratio duobus, facultate ratiocinandi, & notionibus, ſeu principiis quibuſdam, queis omnis ratiocinatio inaedificetur. Oportet ergo & facultatem

circa

circa bona aut mala, justa aut injusta ratiocinandi, & notiones quasdam scientiae moralis genericas, seu e natura ipsa humana erumpentes, seu ex natura rerum proficiscentes, seu undecumque delabentes, omnibus esse hominibus communes. Id vero sic se habere tota humana historia docet. Nam primum de facultate ratiocinandi, qui litem serio moveat, esse video neminem: nemo enim hominum est, aut extitit unquam, qui seu circa magna, seu parva non sua utatur ratione, sibique aliquid concludere persuadeat. Quin nemo est, qui non acutissime & recte ratiocinetur in iis rebus, cum quibus diu versatus est, id quod barbararum ipsarum gentium exemplo constat. Deinde esse notiones quasdam primas & immutabiles, quae ex hominis fine, & convenientia cum natura rationali deducantur, & ex quibus Dei leges naturaliter percipiantur, id ex iis, quae inferius sumus dicturi, erit perspicuum. Ut vero multa paucis comprehendamus, atque in antecessum dicamus, quis ignorare potest, qui Dei, sui ipsius, aliorum hominum naturae non sit plane inscius, oportere esse Deo amicum, a quo est: tum sibi, qui est ac esse natura sua amat: tandem aliis, quibuscum naturam habemus communem ac sine quibus esse nequimus? Itaque vel barbarus intelligat necesse est, ea esse efficienda omnia, quibus haec amicitia & confirmetur & foveatur: & ea evitanda, quibus aut possit extingui, aut dissipari. Sed haec postea.

§. IX. Constat ergo rationem suam Deum hominibus communicare, qua vita humana sapienter, juste, honeste transigi possit. Id superest, ut ostendamus, Deum velle his scitis, hac ratione, homines vivere, alioquin gravissime puniturum; nisi enim ita sit, longe illa a ratione legis, ut dictum est (§. II.) abest. Id vero sic paucis confici potest. Deum de suo in res omnes imperio nihil remittere, perpetua rerum omnium cura &

providentia demonstrant. Ac vero ne decet quidem illum huic imperio renuntiare: pugnat enim id non modo cum ejus natura, quae ut est rerum omnium effectrix, ita non potest non esse conservatrix, sed cum ejus quoque bonitate, quae iis prodesse amat, quae ut nequeunt suapte esse natura, ita sua vi bona & perfecta esse non possunt, nec fines suos contigere, nisi a Deo & moveantur, & regantur. Vult ergo Deus ut creaturae rationales supremi illius imperii vim & rationem observent, turbaturae alioquin sui ac naturae ordinem. Quumque intelligat naturam humanam ita a se esse procreatam, ut voluptate & dolore determinetur, & ad agendum, & ad cessandum; dubitare non possumus, quin ut homines praestantissimam hanc regulam sequantur, poenis obliget, aut praemiis animet: alioquin inutilis tota illa cura futura esset. Non negaverim, si puram naturalem rationem consulamus, distinctam hujusmodi poenarum & praemiorum cognitionem assequi hominem non posse: sed id nihil prohibet, quin generatim saltem intelligamus, adesse parata (*a*). An enim Deum muneri suo,

(*a*) *Obligatio juris naturae intelligibilis est: Civilis vero sensibilis. Nam poenae naturali legi adnexae & intelliguntur, non spectantur, & remotiores sunt. Quum autem homo qualis nunc est, ingenio sit pravissimus, illis tantum gubernari nequit. Hinc nata necessitas sanctionum Civilium. Interim evadere possunt sensibilia praemia & poenae juris naturae, si in animum saepe revocemus; magnam vitae tranquillitatem sequi, ubi ex recta ratione & virtute congruentur vivamus, miseriam vero magnam, ubi cupiditates nostras sequi velimus. Nam ego id saepe, dum nationum historias legerem, observavi, non in cultioribus tantum nationibus, verum etiam in barbaris, verae virtuti magnos tribui honores, ut si non semper virtuosi praemiis cumulentur, quieti saltem*

suo, ac sapientiae deesse dicemus? Est porro Deus potentissimus, qui ejusmodi poenas exigere possit: justus & incommutabilis, ut velit; suprema ergo ejus ratio homini naturaliter communicata, omnibus quod ad prima saltem capita intelligibilis, absolutissima naturae lex est. Quibus constitutis particulatim in hujus legis notiones primas & aeternas inquirendum est. Sed omnium primum ii confutandi sunt, qui nuper quum legem naturae explicare videri vellent, totam stirpitus evellerunt.

CAPUT V.

Systema legum naturalium Thomae Hobbesii ennarratur.

§. I. AUctores ego recentium impiorum, quod ad juris naturae theoriam attinet, duos facio, Hobbesium, & Spinozam, magnae Naturae Civitatis perduelles. Hobbesii nunc dogmata enarremus & confutemus, mox Spinozam aggressuri. Duo edidit Thomas Hobbes opera, in quibus Juris istiusmodi humani generis communis naturam & origines aggressus est explicare, seu in quibus potius jus omne naturale subvertere conatus est: alterum de Cive, alterum Leviathan, seu de materia, forma, & potestate Civitatis Ecclesiasticae, & Civilis. Et opusculum quidem de Cive pluries cusum, & recusum est. Leviatham cum caeteris Hobbii operibus Amste-

 lo-

saltem vitam suam agere sinantur, quod primum est virtutis praemium. Neque enim ego veram virtutem dixerim eam, qua qui praeditus sibi videtur, indignatur, se negligi, nec ad prima Reip. munera evehi. Virtutis proemium maximum est ut a turbis remoti tranquille vivamus; quo qui contenti non sunt, falsae virtutis specie & se & alios deludificant.

Iodami anno 1668. duobus tomis in 4. Liber de Cive viris quibusdam doctis impense placuit, quod geometrica prorsus methodo Philosophiae Moralis principia comprehensa parvo libello tradantur, & pleraque contineantur praeclare observata, & demonstrata adcurate. In primis vero Gassendus in Epistola Samueli Sorberio data librum vocat dignum qui omnium, qui altiora sapiunt, manibus teratur: & Pufendorffius copiose laudat praefatione in libros de jure Naturali & Gentium *velut in quo sint quaedam quantivis pretii*. Sed accuratius de eo populares sui judicarunt, quibus scilicet Auctoris scopus notior erat. Samuel Parckerus disput. 1. de Deo & Providentia contendit, Hobbium nihil nobis aliud obtulisse, nisi quod apud Veteres in Epicuro reprehensa invenimus. Ricchardus vero Kumberlandus ex instituto illum & docte confutavit in Opere celebratissimo *de legibus Naturae*. Becherus velut imperitum earum rerum, quas de moribus scripsit, accusat, ejusque nefaria dogmata paucis exprimit. *Justum*, inquit, *& injustum perperam aestimat: legem male definit: principem impie solvit lege: Civitatem, quam adornat, aut deformat, aut evertit: pactorum religione non multum tangitur*. Quid pestilentius in hominum societatem invehi potest?

§. II. Sed explicemus primum hujus hominis Systema totum, mox articulatim confutaturi. Efficio autem id tanto libentius, quanto hic liber gratior saeculo nostro, ac nonnullis etiam Italorum est, qui redivivum in eo Nicolaum Macchiavellum cernere sibi persuasere. Jus ille primum a Lege naturali distinguit. Et *jus* quidem *naturale* vocat *libertatem, quam, quisque natura habet facultatibus naturalibus secundum rectam rationem utendi* (a). Legem vero naturae appellat, *dictamen rectae rationis* *circa*

(a) *Lib. I. de Cive cap.* 1. §. 7.

circa ea , quae agenda , vel omittenda sunt ad vitae membrorumque conservationem , quantum fieri potest diuturnam (*a*) . Ejus vero super his rebus Philosophia huc redit. Hanc scientiam exordiendam esse a principiis non ad libidinem confictis, sed veris, quaeque ipsi clare persentiscamus , indeque geometrica methodo ducendam: eo vero principia ex intima hominis natura haurienda . Nihil dici potuit ad rem accommodatus, idque non in hac tantum scientia , verum in omnibus aliis faciendum, nisi desipere velimus. Sed quid magni promissor hiatus?

§. III. Pergit. Natura humana diligenter examinata, continuo prodit magnum hoc totius rei Moralis principium, „ Ingenia hominum ejusmodi esse „ a natura , ut nisi metu potentiae alicujus com„ munis coerceantur , fore ut sibi invicem diffi„ dant , & sese mutuo metuant , & ut propriis „ viribus singuli sibi cavere cum jure possint, tum „ necessario velint (*b*). Ei principio addit postulata, ut ille vocat, duo, quorum primum *est cupiditatis naturalis*, *qua quisque rerum communium usum postulat sibi proprium* : alterum *rationis naturalis* , *qua quisque mortem violentam* , *tanquam summum naturae malum* , *studet evitare* . *Ab his principiis* (pergit ille in Epistola dedicatoria) *pactorum & fidei conservandae necessitatem* , *atque inde virtutis moralis* , *officiorumque civilium elementa in hac opella evidentissima connexione videor mihi demonstrasse* . Haec ille , in quibus clare videre est astutam hominis mentem , qui e natura humana vitiis faedata ac depravata , potius , quam ab ejus fine , quem recta ratio praescribit , totius naturalis juris fundamenta excitare conetur . Nam cum hac nos natura aut potius na-

(a) *Ibidem lib.* 1. *cap.* 2. §. 1.

(b) *Praefatione in libros de Cive* , *seu in Epistola ad Lectorem*.

turae depravatione pene omnes vivere Adae ac irae filios, id inficias ire nequimus, neque super ea re Hobbio controversiam movere possumus, quando & tota id Divina Scriptura docet, & omnium hominum vita confirmat: sed ut ex hujusmodi adventitia natura excitentur totius naturae juris principia, id ego pessime fieri ajo. Sed ea de re paullo post.

§. IV. Videamus autem ut inde philosophatur. Principio homines omnes natura esse aequales ponit: deinde & omnes necessitate quadam naturae *non minore, quam qua fertur lapis deorsum, ferri ad appetitionem ejus, quod sibi bonum, & ad fugam ejus, quod sibi malum, maxime autem maximi malorum naturalium, quae est mors*. Ex quo concludit, secundum rectam rationem esse, ut unusquisque omnem operam det, qua se, suaque conservet, & defendat. Quod autem secundum rectam rationem fit, id Jure naturali fit; ergo primum est Juris Naturalis fundamentum, *ut quisque vitam & membra sua, quantum potest, tueatur*. Praeterea cui inest Jus ad finem, is etiam ad media jus habet: habet autem homo jus ad vitam tuendam; ergo & jus utendi omnibus mediis, & agendi omnem actionem, sine qua conservare se non potest. Judicare autem, quae nostrae vitae intersint, non aliorum est, sed nostri. Ergo secundum suam cujusque rationem peculiarem uti potest quilibet jure & mediis vitae conservandae & tundae.

§. V. His sic praepositis, pergit ulterius, atque statuit, in statu mere naturali, idest ante, aut extra imperium civile, *omnia esse omnium*, idest unicuique licere facere quaecumque, & in quoscumque libet, quae sua interesse putet. Atque idcirco, concludit, in statu naturali mensuram juris esse cujusque utilitatem (*a*). Id vero Jus in statu naturali inu-

(a) *Lib. I. de Cive cap.* 1. §. 10.

inutile esse censet. Nam quum omnes alii velut natura aequales, aequale jus habeant, ac vim aequalem, ob quae nemini ulla re uti licet tuto; effectus juris nullus est. Ob hoc igitur jus aequale, & ob naturalem hominum proclivitatem ad se mutuo lacessendum, efficitur, ut status hominum naturalis sit status mutui belli. Enim vero bellum est is hominum liberorum status, *in quo juris sui persequendi gratia per vim & dolum concertant*, quemadmodum Cornelius ipse Van-Binchkersoechius definit (a): habent autem omnes homines naturaliter jus in omnia, atque ad ea persequenda a natura incenduntur, tum vi & dolo concertant, quod Gentium quarumdam barbararum, ac extra Rempublicam positarum luculenta exempla docent: in mutuo ergo bello versantur, quoad status ille naturalis perdurat.

§. VI. Jam mutuum hoc bellum, mutuusque metus ad homines conservandum nullo pacto idonea esse possunt. Qui enim conservari possunt in eo statu, in quo ad mutuam perniciem armantur omnes? Ergo amor ille nostri proprius & necessarius, ex quo, inquit, jus in omnia deducimus, quemlibet docet, ut de jure illo aliquid remittamus, ac de statu naturali concedamus in Rempublicam. Id vero fit per pacem. Nihil enim aliud bello adversum, nisi pax. Ergo primaria notio legis naturalis, seu primum dictamen rectae rationis ad nos conservandos est, *quaerendum esse pacem, quatenus habendae ejus spes aliqua affulserit: ubi ea haberi non potest, circumspicienda esse belli auxilia* (b).

§. VII. Ex quo principio caetera peculiaria legis naturae praecepta derivat, eaque paucis verbis complectitur. Ac principio jus in omnia non esse retinen-

(a) *Juris Publici lib.* 1. *cap.* 1.

(b) *De Cive cap.* 1. §. 15. & *cap.* 2. §. 11.

nendum ratio dictat: alioquin nulla inter homines pax iniri potest, nisi ejus juris remissione quadam. Remittitur autem aliquid de jure in omnia pactis conventis, quae quamdiu durant sarcta tecta, tamdiu habetur pax. Ergo inde sequitur manifesto altera naturae lex, *pactis standum*, *sive conventionum fidem servandam*, *tanquam conciliandae paci necessariam*.

§. VIII. Tertia porro lex est, *ut beneficio beneficium quum possis rependas*. Ea lex ad pacem magis magisque constabiliendam & confirmandam necessaria est: nam a pace ad bellum non subito fit transitus, sed veluti per gradus, quorum primus est, *denegata gratitudo*, *humanitas*, *benevolentia*. Quorsum etiam tendit quarta lex, *ut unusquisque se caeteris commodum praestet*. Qui enim alteri incommodus & molestus est, eum paulatim ad bellum incitat, quod vitandum, ex superioribus.

§. IX. Ex eodem porro pacis conservandae principio, atque imminuendi hostium numeri, sequitur V. Hobbesiana lex, *oportere alterum alteri sumpta cautione futuri temporis*, *praeteriti veniam*, *petenti & poenitenti*, *concedere*. Nisi enim concedas, bellum te fovere manifesto argumento ostendes; id vero est, quod naturae primaria lex vetat.

VI. Lex est, *In ultione sive poenis spectandum esse non malum praeteritum*, *sed bonum futurum*: nempe ut praeclare Seneca post Platonem, *Nemo punit*, *quia peccatum est*, *sed ne peccetur*.

VII. Vero lex est, *Ne quis vel factis*, *vel verbis*, *vel vultu*, *vel risu alteri ostendat*, *se illum vel odisse*, *vel contemnere*: nam haec omnia ad rixam, & pugnam maxime omnium provocant.

VIII. Ut quaecumque jura unusquisque sibimet ipse postulat, eadem etiam unicuique caeterorum concedat: alioquin aequalitatem naturae evertit, & ad bellum irritat animos.

IX. Est, *ut unusquisque in jure aliis distribuendo*

do utrique parti aequalem se praebeat: quae lex consectarium est duarum superiorum.

X. Quae dividi non possunt, communiter, si fieri potest, utenda esse, idque, si quantitas rei permittat, quantum quisque velit: sin quantitas rei prohibeat, praefinite, & proportione ad numerum utentium.

XI. Quod si neque dividi, neque communiter res haberi potest, tum utendum est XII. Naturae lege, quae praecipit secundum Hobbesium, ut ejus rei usus vel alternus sit, vel uni tantum sorte adjudicetur, utque in alterno usu sorte quoque, uter prior utatur, judicetur.

XIII. Quumque sors vel sit naturalis, ut primogenitura, vel prioritatis occupationis, vel arbitraria, quae nempe statuta sit consensu contendentium, sequitur inde decimumtertium Juris praeceptum, *Quae neque communiter haberi possunt, aut cedant primogenito, nisi pater Jus illud transtulerit, aut sint primi occupantis.*

XIV. Autem lex est, *pacis mediatoribus praestandam incolumitatem:* nam quum sine iis vix iniri possit pax; nisi ea incolumitas iis praestetur, nullus erit ineundae pacis modus.

XV. In disputatione super applicatione harum legum ad facta servanda est 15. lex, *oportere utrumque de Jure iter se disceptantium submittere se alicujus tertii arbitrio:* nimirum difficillime disceptantes in causa propria aequalitatem juris servare possunt.

XVI. Neminem Arbitrum esse oportere, cui commodi vel gloriae spes aliqua adpareat major ex victoria unius partis, quam alterius: quod scilicet non possit aequalitatem servare.

XVII. Si autem controversia sit de facto, quum alter factum negat, alter ait, Arbiter neutri credat, sed ubi signa certa facti non adparent, ibi secundum testes, qui utrique parti videantur aequi, sententiam ferat.

Ex

Ex quibus sequitur XVIII. *Nullum pactum vel promissum intercedere debere inter Arbitrum, & partes, cujus vi cogatur in gratiam alterutrius pronunciare.*

XIX. Tandem lex est, *ne ebrietate ratiocinandi facultas labefactetur*. Quae lex nimis peculiaris est, ut pleraeque aliae Hobbesianae, quae idcirco in leges naturae primarias collocanda non erat. Nam si consectaria quoque interserere voluit, hoc ipsum XIX. praeceptum ad omnes affectus extendere debuit, qui aeque ut vinum inebriant, ac rationem de loco suo deturbant. Praeclare enim a Stoicis dictum est omnes affectus quum modum excedunt esse insaniam.

§. X. Porro super his legibus haec censet. 1. Eas semper, & ubique obligare in foro interno, sive in conscientia, non semper autem in foro externo. Nempe etiam quum extrinsecus observari nequeunt ob necessaria impedimenta, retinendus adhuc est in illas amor & obsequium, atque perpetua & constans voluntas secundum eas vitam instituendi. Extrinsecus autem minime servendas docet, quum caeteri non servant: tum enim qui observat cedit in non observantium praedam, atque idcirco contra rectam rationem facit, quae nos tueri oportere dictat (*a*). Praeterea leges naturae immutabiles, & aeternas esse dicit, ut quod vetant, nunquam licitum esse possit, quod jubent, nunquam illicitum. Quod ita intelligit, non ut nunquam extrinsecus eae violari nequeant; sed ut nunquam fas sit animatum esse adversus illas (*b*). Tandem eas leges, quum sint conclusiones quaedam ratione intellectae de agendis, & omittendis; lex autem proprie & adcurate loquendo sit ratio ejus, qui aliquid

(a) *De Cive Cap. II.* §. 27.
(b) *Ibid.* §. 29.

quid fieri, vel non fieri aliis jure imperat; non esse proprie loquendo leges, quatenus a Natura procedunt, sed quatenus a Deo in Scripturis Sacris latae sunt (a). Copiose vero Cap. IV. demonstrat, leges illas in Scripturis Divinis clare positas esse. His tandem peractis totum Philosophiae Moralis corpus inde conformare studet.

CAPUT VI.

Hobbesianum Systema perpenditur, & refellitur.

§. I. ATque hujusmodi est systema legum naturalium Hobbesianum, tale scilicet, in quo veris quibusdam plura falsa sunt admixta, quae totam doctrinam moralem labefactare possint. Nos singillatim singula expendemus, ac altera ab alteris secernemus, tum solidis argumentis, quae sunt falsa refellemus. Principio legis naturalis definitio multiplicetur falsa est 1. Dictamine rectae rationis intelligi naturae humanae finis, atque ex eo porro leges naturae derivari possunt, non effici: seu dictamen rectae rationis principium esse potest legum naturae *cognoscitivum*, ut vocant, non obligationum, seu lex naturae proprie dicta. Itaque lex naturae est ratio imperantis Dei dictamine rationis humanae promulgata, non ipsum humanae rationis dictamen. *Lex*, inquit Cicero in primo de legibus, *est ratio summa insita in natura, quae jubet ea quae facienda sunt, prohibetque contraria*. Haec igitur duo dum ille miscet, inde eam conclusionem deducit, qua leges omnes naturae evertuntur, nimirum eas proprie loquendo leges non esse, nisi quatenus in divinis Scripturis revelatae sunt. Quod tan-

(a) *Ibid.* §. 34.

tantundem est dicere, atque rectam rationem regulam quidem esse humanae vitae, minime tamen quae legis habeat rationem & naturam; quum neque perfecta esse possit ratio humana, nec sibi poenas minari, sine quibus nulla lex plena est, quemadmodum superius demonstratum est.

§.II. Praeterea ea verba, *ad vitae membrorumque conservationem*, *quanto fieri potest diuturnam*, nimis arctum temporis spatium nec totum objectum legis naturae continent. Et quidem quum duplici vita sit homo praeditus, animali, & rationali, & rationalis immortalis quoque sit, necesse est ut ultra hanc vitam legis naturae usus extendatur, ut utramque vitam, & quidem pro sui conditione ea lege ordinemus. Scilicet quod est a divina providentia sapientissime constitutum, eaedem regulae quae virtutem in nobis procreant, quae praesentem hominum felicitatem efficere possunt, eaedem ad aeternam quoque ordinatae sunt. At Hobbesius, nobiliori vita exclusa, animalem tantum spectat, eamque legibus naturae procurari contendit. Qui si idcirco facit, quod animos humanos mortales esse credit, ea omnium primum insania reprimenda est, quod a nobis alibi factum. Sed etiamsi demus tantisper mortales esse animos, quum objecta pleraque mentis humanae diversa sint & distincta ab objectis vitae corporeae, non debuit Hobbesius legem naturae ad solam procurationem vitae corporeae restringere: quum bona mentis longe sint nobiliora: iis scilicet stabilior & suavior pax efficitur, quam ullis corporeis bonis.

§. III. Scio & Samuelem Pufendorffium in eadem, aut prope eadem fuisse opinione, non extra ambitum praesentis vitae disciplinam Juris naturalis pertendere, adeoque contendisse, moralis esse Theologiae formare hominem ad vitam sempiternam, in quo ille est gravissime a doctis reprehensus, in primis ab ejus interprete Barbeiracio. Nam quum ratio naturalis, cujus lumine disciplina haec conficitur,

citur, doceat etiam, animos cum corporibus non interire, non poteſt ea diſciplina praeſentem tantum vitam ſpectare. Theologia igitur moralis, & naturalis Juriſprudentia non ſine diſcrepant, ut Puſendorffius putat, ſed principiis, quae illa a divina revelatione haurit, haec a ratione naturali.

§. IV. Veniamus ad principia Scientiae moralis, ut ille vocat. Principium illud, *ingenia hominum* ejuſmodi eſſe *a NATURA*, *ut niſi metu potentiae alicujus communis coerceantur, fore ut ſibi invicem, diſfidant & ſeſe mutuo metuant, & ut propriis viribus ſinguli ſibi cavere quum jure poſſint*, tum *NECESSARIO velint*, nec conſentaneum eſt cum iis quae ſequuntur, maxme ſi cum primo Poſtulato conjugatur, & omnem diſciplinam moralem fruſtraneam reddit. Pluribus id oſtendit Kumberlandus (a): nos paucis. Primum nego *hoc*, quod Hobbeſius dicit, *hominum ingenium* eſſe a natura, ut alii aliis diffidant. Tum nego, neceſſario nos a natura rapi, ut tales ſimus. Enim vero ſi natura ipſa ita comparati ſimus, ut alii alios metuamus, praeterea ut neceſſario ad nos omnia trahere cupiamus, natura ipſa noſtra cum legibus illis Hobbeſianis pugnat, quarum ſumma eſt, *oportere & in commune conſulere*. Quocirca leges illae, quas deinceps tanto ſtudio evolutat, non magis hominem formare ad ſocietatem poſſunt, quam caetera omnia, quae ſunt in natura, a naturalibus ac neceſſariis eorum motibus humanis ſanctionibus convertere poſſumus. Praeterea ſi id eſt, inutilis igitur tota illa tractatio Hobbeſio videri debuit: nec fas erat Philoſophorum contra animi ſenſa id ſuſcipere emendandum, quod nequit eſſe niſi parvum, atque ita hominibus parum acutis imponere velle. Tum violenta & contra naturam homi-

(a) *Cap.* 1. *de Legibus Naturae*. *Vide l' Eſprit des Loix lib.* 1. *cap.* 2.

hominis est humanam societas; quod tantum abest ut sit verum, ut nihil magis cum natura omnibusque hominis propensionibus pugnet quam solitudo.

§. V. Ac vero non hanc esse ex origine sua hominis naturam, quam ille depignit, inde perspicuum est, quod hujusmodi ingenium in iis hominibus, qui aut non sunt educatione & commerico depravati, aut nondum a libidine affectuum correpti, nullum esse deprehendatur. Certe integrae gentes quo a depravatorum commercio sunt remotiores, eo simplicius, atque ex naturae usu vivere reperiuntur. Minus apud eas cognita vitia, plus virtutis, idest plus ejus integritatis, quae a natura est. Vulgatum est illud Justini historici, plurimisque aliis exemplis confirmari potest, in primis Groelandorum (*); plus profuisse Scythis ad honeste vivendum vitiorum ignorationem, quam Graecis cognitionem virtutis (*a*). Confirmat hoc ipsum Pufendorffius exemplo infantium, in quibus natura integrior est, quique ad mutuam caritatem a natura videntur facti, quippe qui etiam cum ignotis ignoti conveniunt, in mutuos statim amplexus, & alia amicitiae signa ruunt. Distinguendum igitur Philosopho erat inter ea, quae naturae sunt insita & prima, & ea quae tempore adveniunt. Nam usu vitae, educatione, abusu mentis, phantasiae, sensuum, idest pravis judiciis, impetu affectuum, commerico malorum plurima paulatim crescentibus nobis adsciscit natura nostra, atque insito ingenio admiscet, quae minus acutis insita & prima videri deinceps possint: ex quibus nemo prudens naturam humanam aestimaverit. Alioquin colligere possimus ita a natura nos esse comparatos, ut insaniamus, ut furemur, ut occidamus,

(*) Vide Anderson Histoire naturelle de l'Islande &c.

(a) *Justinus*.

mus; ut scortemur; quod bona hominum pars in his toti aut versentur, aut occupentur. Quid si quis dicat, quum aspexerit sphaeram rubram, sphaerae naturam & essentiam in hoc esse positam, ut sit rubra? Quod si liceret in primas naturae nostrae & insitas qualitates introspicere, si adventitia secernere, hominemque non qualis esse deprehenditur, sed qualis primum genitus est, contemplari, aut vehementer fallor, aut aliud ejus ingenium reperiremus, quam quod Hobbesius esse arbitratur. Praesertim quum simile non sit vero, hominem ad societatem, ut infinita demonstrant, a Deo genitum, iis fuisse instructum propensionibus, quibus ab omni societate non possit non abhorrere. Quod si quis sibi persuadeat, nihil dubito eundem persuadere sibi posse, sapientem Architectum lapides rotundos, atque a se mutuo maxima vi dissilientes, ad fornicem comparasse. Quid quod quae sunt animantium generi alicui essentialia, ac a natura ipsa ingenita, ea & omnibus ejus generis individuis communia sunt, & semper, & ubique, quod nunc in hoc hominum ingenio, quod Hobbesium praedicat, non obtinet; id quod demonstrat, non naturale esse, sed adventitium. Mihi totum hominum genus velut equitatus quidam esse videtur. In eo corpora equos referunt, mentes equites. Is, ut equitatus esset equitibus utilis, necesse erat, ut viribus ac virium vectibus quibusdam instructi essent equi: sed moderatio equitum esse debet. Corpora nisi & vita, & viribus, quae vitam comitantur, imprimis affectibus, essent praedita, ne agi quidem possent, nec ullius essent imperantibus mentibus usus: sed mentium officium est ita ea moderari, ut ne terminos nostri felicitati praefixos excurrant. Id regimen ex informata ratione petendum. Informatur autem ratio notionibus virtutum: has virtutes regulae a fine desumtae efficiunt: regulas rerum relationes, quod alibi dicetur.

§. VI. Nec vero magis acute Postulata constituit. Nam quod ait, naturalem homini esse cupiditatem omnium rerum usum ad se trahendi, id non video probari, nisi exemplis naturae commercio vitae & affectibus depravatae. Omnia enim ad se trahere nec naturae hominis animali, nec rationali necessarium esse video: ex quo satis aperte intelligo, eam cupiditatem non a natura esse, sed a libidine: quandoquidem natura nullum animal nisi ad necessaria omnibus suis viribus rapit. Scilicet natura animalis iis contenta est, quae sibi sufficiunt, quemadmodum in omni animantium genere videre licet: ea vero nec omnia sunt, nec multa. Agnovere id Veteres omnes, qui *naturae pauca sufficere* magna approbatione dixerunt. Jam nec rationalis naturae est hujusmodi cupiditas, si non ex libidine, sed ex recta ratione censenda est: talis enim rationalis naturae cupiditatem ex naturae animalis indigentia, atque ex utriusque vitae fine dimetiri debet, nisi insanire velit. Nunc autem & naturae animali, ut dixi, sufficiunt pauca, & cum utroque vitae fine superflua concupiscere pugnat: nam & praesentem tranquillitatem plurimum turbat inutilium ac superfluorum cura; & ad plenam felicitatem impeditiores nos reddit. Praeclare Horatius

. . . . . : Ille potens sui,
Laetusque deget, cui licet in diem
Dixisse, vixi . . . . (a)

§. VII. Alterum Postulatum in iis quoque locum habet, non qui ex recta ratione vivunt, sed ex voluptate sensuum & rationis libidine, quibus ut nihil optabilius vita; ita nihil formidabilius morte violenta. Contra ii, qui ex virtute, idest ex recta ratione vitam instituunt, culpam magis timent & vitium, quam mortem, quae non potest esse summum

(a) *Lib.* 3. *Ode* 19.

mum naturae malum, nisi Epicuri de grege porcis, quorum tota vita sensus est: illis vero non raro maximum est naturae bonum, non singulorum tantum, sed totius societatis, cui moriendo prodesse pulcherrimum profecto est. Egregie idem Horatius totum hoc virtutis ingenium depinxit (*a*)

Justum & tenacem propositi virum
Non civium ardor prava jubentium,
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida; neque auster
Dux inquieti turbidus Adriae:
Nec fulminantis magna Jovis manus.
Si fractus illabatur Orbis
Impavidum ferient ruinae.

Sed egregie tota haec res a Cicerone est explicata quum in primis libris *de finibus*, tum ex instituto in primo Disputationum Tusculanarum, ut idcirco non egeat oratione nostra.

§. VIII. Pergit porro Hobbius, atque ex amore nostri necessario concludere sibi videtur, naturae nostrae Auctorem velle, ut nos conservemus (egregium id quidem & verum), adeoque inter leges naturae primarias esse, *ut quisque vitam & membra sua quantum potest tueatur*. Et haec quoque recte; si illud *quantum potest* non de *potentia physica*, sed *de morali* accipiatur, ut haec sit sententia, debere nos, aut potius posse, tueri tantum ac quatenus ut nos tueamur suprema lex vult, non quatenus possumus, & quantum. Nam quum praestantissima illa Dei lex aeque velit ut caeteri omnes conserventur, & quidem plures magis, quam unus, si me tueri nequeo, nisi Civitatis, aut magnae hominum partis internecione, tueri non possum, nec debeo, nisi dicere Hoobius velit, legem illam naturae humanae gubernatricem plus singulos spectare, quam communita-

 tem,

(a) *Lib.* 3. *Ode* 3.

tem. Itaque non rite ex illo principio conficit, posse nos quaecumque, & erga quoscumque, moliri, ex quo porro nullum est scelus, quod homines velut jure suo committere nolint. Fingamus sapientem Agricultorem mille laetissimi agri plantis hoc dedisse jus, ut singulae quantum possunt se conservent & tueantur, non tu illum vehementissime indignaturum putes, ubi pyrus, quo se conservet, ac tueatur, reliquas omnes excindere, aut radicitus extirpare aggrediatur? singuli homines non sui tantum, sed aliorum alii gratia progignuntur; singulis ergo non sui tantum, sed caeterorum quoque amor & cura praecipitur. Ita ergo se quilibet conservare debet, ut simul conservet alios: ita amare, ut non reliquos omnes oderit. Ac si alterutrum optandum sit, unus ne, an tota communitas intereat, non potest postremum hoc eligere, quin toti rerum naturae adversetur, quae partes totius ergo, non totum partis unius efficit: Quae si cuiquam cum naturae sensu pugnare videantur, is sit certus, se non rectam rationem consulere sed intemperatissimum sui amorem. Quare ego veteres Romuleos feris comparare soleo, qui ut se, idest hominum omni vitae aura indignorum manipulum conservarent, toti Italiae bellum indixere; suique juris esse crediderunt ceteras gentes funditus extirpare. *Tantae molis erat Romanam condere gentem*! Quis non execrabiles Cyrum, Alexandrum, Caesarem habeat, qui tot gentes, velut pecudes, suae cupiditati immolarunt? In quos qui encomia scripserunt mihi illi pecudibus stupidiores fuisse videntur. Heroes ii inter homines habendi qui populis beandis, non evrtendis, nati sunt. *Deus est mortali juvare mortalem, & haec ad aeternam gloriam via*, praeclare inquit Plinius (*a*).

§. IX.

(a) *Lib. I. cap. 7.*

§. IX. Minus quoque accurate caetera struit, quae sequuntur, ut concludat, statum hominum naturalem esse statum belli mutui (*a*). Nimirum aut

 non

(a) *Gentes ferme omnes a naturae statu seu a libertate naturali ad Civilem paulatim venisse, qui eorum attente historiam legerit, aperte intelliget. Naturalem autem hunc statum inter adultos homines esse mutui belli non ego dubito: nam & sunt singuli sui nimium studiosi ac amatores, & invidi alterius bonorum, & percupidi habendi alieni, & adeo in vindicationem proni, ut plerique veteres scriptores vindicationem juris naturae & gentium appellaverint, quorum loca copiose, ut solet, congessit Grotius lib. 2. cap. 20. Intelligo nec primum id esse, nec insitum humanae naturae ingenium, ac si rationem sectari homines voluissent, alium esse debuisse naturalem statum; sed veteri labe & prava educatione factum est, ut a ratione desciscentes ferinam omnes agitaverint vitam. Quaecumque nationes extra Imperium Civile repertae sunt, aut ubi imperii vis paullulum elanguuit, velut in secunda Italiae barbarie, privatas injurias omnes privatis viribus ulcisci compertae sunt. Quumque injuriae hujusmodi nequeant inter plures non esse frequentes, frequens quoque bellum & mutuum. Tales nunc etiam sunt major pars Americanorum Septentrionalium, Afrorum, Insulanorum Asiae plerorumque. Ipsas Europae nunc cultissimas nationes ab eodem statu provenisse idipsum in primis demonstrat, quod non solum olim, verum in altera Europae barbarie vindicationem injuriarum haberent privatam, qua fiebat ut in mutuas caedes continenter raperentur. Germani mirabantur, quum Romae juris dicendi formam conspicerent, injurias justitia Romanos finire, quae ipsi armis vindicabant (Vell. Paterc. lib. 2. cap. 124.) Sed & eadem singularia certamina vagae Latii gentes habuere antiquitus: habuere Graecae. Utriusque Gentis Poetae, qui Heroicam historiam conscripsere, id satis in-*

intelligit, aut ignorare simulat, jus esse quidem homini cuilibet in bona Telluris, sed minime illud in omnia & singula. Jus enim est in ea, quae vitae conservandae sunt necessaria: haec vero non sunt omnia & singula. Ut si Imperator centum milla aureorum exercitui largienda donet, singulis militibus jus quidem in illos est, jus autem non cuilibet in omnes & singulos, ut si valeat jure alios excludat. Itaque tota hominis argumentatio sophistica est & captiosa: quippe terminos habet conclusio universaliores, quam qui in praemissis positi sunt, ut Dialectici loqui amant. Positum est, jus esse cuilibet ad vitam conservandam; idcirco ad omnia, quae vitae conservandae sunt necessaria:
quum

---

*indicant. Quin in ipsis constitutis Imperiis, nisi summa res ab uno, aut Senatu regatur, perpetuum futurum & mutuum bellum demonstrarunt Resp. populares. Intestina Rerum Graeciae publicarum bella narrat historia Graeca: Reip. Rom. bella Romana copiose. Narrat reliqua Italiae historia fata Rerump. Florentinae, Pisanae, Lucensis, Genuensis, Venetae, Mediolanensis, aliarumque. Tum quum plures reguli Italiam & Galliam obtinerent, perpetuo bello dilacerabant. Nec certe aliunde legum civilium sanciendarum facta necessitas. Democritus apud Stob. Serm.*38. Non prohibuissent leges suo quemque arbitrio vivere, nisi alter alterum offensum iisset. *Lucret. lib. V. v.* 1147.

Acrius ex ira quod enim se quisque parabat
Ulcisci, quam nunc concessum est legibus aequis,
Hanc ob rem est homines pertoesum colere
aevum.

Constat ergo naturalem statum cum iis, quae homines habent vitiis, ac perversa, qua sunt corrupti, educatione, mutui esse belli; nec in eo reprehendam Hobbium, si eum statum non ex insitis naturae sumat, nec ex ratione, & jure in omnia.

quum autem haec non ſint omnia & ſingula, ſed pauciſſima, quibus vita eſt contenta; non rite infert, jus eſſe cuilibet in omnia velut individua, ut nihil ſit quod excipiatur. Ex quo porro peſſime conficit, homines natura ipſa ſuper eodem velut individuo concertare, atque in mutuo bello non tam eſſe, quam naſci. Quae quum ſint, caput ipſum totius ſyſtematis Hobbeſiani contaminatum eſt. Quum vero ex eo capite tota Hobbeſiana machina ſuſpenſa ſit, ne ſtare quidem illa poteſt.

§. IX. Sed ſunt, inquit aliquis, Hobbeſianae illae leges & perſpicuae, & verae, quod eſſe non poſſent, niſi principium, ex quo illae conrivantur, perſpicuum eſſet & verum. Nempe non illae ex Hobbeſiano principio conſequuntur, ſed ex convenientia cum natura rationali, qua de re paulo poſt. Verae ſunt ſcilicet Hobbeſianae concluſiones (licet non omnes) *per accidens* (nam ita diſputant Dialectici), non ex principiorum vi, ac poteſtate, ut ſi concludam hominem eſſe mortalem, quia oculis praeditus eſt, poteſt illud eſse verum, licet non hujus virtute. Quamquam ne omnes quidem Hobbeſianas leges legitimas dixerim. Nam, ut exempli loco dicam, conditio illa in prima lege poſita, *quaerendam eſſe pacem, quod ejus habendae ſpes ſit*, nimis eſt vaga ac ambigua, ut perpetuis bellis & diſcordiis aditum aperire poſſit, potiſſimum addito, quod ille docet, in his rebus, quae ad vitam pertinent, in ſtatu naturae quemlibet eſſe ſui judicem, neminem alterius. Explicandum enim erat, quae eſſe debeat illa ſpes, quae pacem ſuadere poſſit, aut ſi ea ceciderimus, ad bellum impellere. Non enim hoc ex arbitrio, minus ex noſtra libidine finiendum. Sed non ego Hobbeſianum librum cribrandum ſuſcepi: principia tantum in examen voco: ea falſa eſse ajo. Id mihi videor perſpicue demonſtraſse.

CAPUT VII.

Enarratur & refellitur systema Spinozae.

§. I. Mirum videri alicui potest Hobbium, & Spinozam infensissimos humanae libertatis hostes de Jure & Legibus naturae dissere re, quasi legibus ullis moralibus locus esse possit, sublata libertate. Sed qui attente rem expenderit, is intelliget, eam ab illis super naturae legibus doctrinam vulgatam fuisse, qua leges omnes naturae evertantur, ac proinde desinet mirari. Et Hobbius quidem non aperte, sed callide, dum leges naturae adstruere videri vult, penitus subvertit, ut superius demonstratum est: at Spinoza apertius. Extat inter ejus opera posthuma liber imperfectus, qui inscribitur *Politicus*, in quo ille juris, & legis naturalis naturam, atque fundamenta, tum originem & constitutionem societatum, & imperiorum explicare adgreditur, & quidem consentanee iis, quae cum in Tractatu Theologico Politico, tum in Ethica docuerat. Rem igitur universam hunc in modum exorditur.

§. II. *Nulla res* (inquit cap. II. §. 2.) *per se existere & conservari potest*, sed existit, & conservatur Dei potentia: idest, ut is interpretatur, potentia cujuscumque rei, quae in natura est, nihil aliud est, nisi ipsa Dei potentia, qua res omnes existunt, & conservantur: qua potentes sunt: haec autem potentia est Naturae potentia, ut is in Ethica profitetur.

§. III. Jam habet Deus in omnia absolutum jus, quod, inquit, ipsa est Dei potentia: quandoquidem nihil potest Deus physice, quod & moraliter nequeat. Qua in re ille Hobbesio consentit, qui Jus Dei in homines a potentia irresistibili derivat.

Ex

Ex eo vero concludit, singulas res, quae sunt in natura, tantum divini Juris habere, quantum habent potentiae divinae: quod nimirum quaelibet naturae res divinâ potentiâ potens est (*a*).

§. IV. Itaque hoc vocabulum *Jus naturale*, totam significat Dei potentiam, quae est in natura, quaeque est ipsa natura rerum omnium. Quocirca dicuntur homines Jure naturae, & jure suo quidpiam agere, quum ex legibus suae naturae, idest ex legibus suae potentiae agunt. Nihil ergo quod possunt homines naturae vi non jure agunt (*b*).

§. V. Ex quo sequitur, inquit, ut stulte sibi persuaserint Philosophi, Jus naturale esse aut praecipiens, aut vetans: nam quum Jus cujuslibet definiatur ejus naturali potentia, Jus vetans aut ea vetat quae possumus physice, aut ad quae potentia nostra non pertingit. Primum Jus est contra Jus; alterum inutile est (*c*).

§. VI. Quid autem sibi volunt illa vocabula *sui*, aut *alterius juris* esse? nempe, inquit, quum de corpore dicuntur, is sui Juris est, qui tantà pollet naturae potentia, ut ceteris resistere valeat, atque agere ex sua potentia, non ex alterius: is vero alterius juris, cujus potentia minor est potentia illius, cui proinde concedere necesse sit (*d*). Quum autem ad mentem transferuntur ea vocabula, *Juris sui* dicitur, qui sua ratione libere utitur, & vivit, quique a nullo alio callide decipitur, velut sapientes; is vero alterius juris, cujus ratio exigua est, quique idcirco ex alterius vivit ratione, aut qui callide decipitur, quales sunt insipientes (*e*).

VII.

(a) *Ibid.* §. III.
(b) *Ibid.* §. IV.
(c) *Ibid.* §. VIII.
(d) *Ibid.* §. IX.
(e) *Ibid.* §. XI.

VII. Ex his principiis portentosa, sed consentanea, derivat corollaria, quorum unum, aut alterum referemus. 1. Pactorum omnium, & conventionum fidem, qua una societas & vita humana continentur, funditus evertit: *Qui*, inquit, *quidpiam alicui promittit, is naturali sua agendi potentia, ac propterea Jure minime se spoliat, ut in illum conferat: adeoque si possit promissis resistere jure suo resistit, nec est, quod de rupta fide, qui minus potest, quaeratur: quum quaeri non possimus, Jure naturae alios agere*. Atque in hoc iterum Hobbio consentit, qui non aperte quidem, sed sua item calliditate pactorum fidem enervat, dum ob metum, ne altera pars desiliat a pacto, neminem stare promissis Jure naturae debere, scribit (de Cive cap. 11. §. xi.) Nempe hoc illud est de Achille,

Jura negat sibi nata: nil non arrogat armis.

§. VIII. Nec minus portentosum & horridum est hoc alterum. Quum tantum sit uniuscujusque *Jus, quanta potentia naturalis; nec potentia aequalis in omnibus, ne Jus quidem aequale. Qui minimam habet potentiam, is minimum Jus: propterea ab eo cujus major est potentia, absumi jure posse timeat necesse est. Timeat quoque necesse est omnes eos, qui aequalem habent Potentiam*. Quocirca statuit *in statu naturali singulos a singulis timere debere*, adeoque statum hunc naturalem esse *statum mutui metus ac mutuae inimicitiae*, in quo & Hobbio consentit, licet ex aliis principiis ratiocinetur.

IX. Progreditur inde ad originem & constitutionem Civitatis: *Quo plures*, inquit, *homines in eundem finem sociantur*, unione singulorum, major eorum evadit potentia, atque idcirco majus jus naturale. Quum status hominum naturalis sit status inimicitiae (*a*), prorsus necessarium est, ut plures simul

(a) §. viii.

simul in eundem finem conveniant, ut collatis potentiis, vitae, & bonis suis consulant. Quum convenerint, tum jus omnium, idest omnium conjuncta potentia; imperium civile dicitur, & is in quem singulorum jus confertur, Imperator. Hic autem quum singulis sit potentior, ob unionem singularum potentiarum in uno, singuli ei obedire tenentur, ejusque propterea voluntates sunt Leges Civiles. Is vero, cui resisti nequit, & omnia impune facere potest, & omni jure, atque legibus exsolutus est. Paria scripserat Hobbius: nam cap. IV. §. XII., & XIV. de Cive bina illa diserte ponit, & *quidquid fecerit Principem impune esse, & eundem legibus Civitatis non teneri*.

§. X. Haec nunc perpendenda sunt tanto adcuratius, quanto quaedam propius veri speciem ementiuntur. Tribus fundamentis inaedificatum est perniciosum hoc systema. I. Dei potentiam & Dei jus idem omnino esse. II. Et eandem rem esse potentiam Dei & Creaturarum. III. Nec in Deo esse ullam, nec in homine libertatem. Quae tria profanus homo in primis duabus Ethicae, ut diximus, partibus demonstrare adgreditur. Tria errata. Nam principio etsi Dei potentia, voluntas, ratio, una eademque res sint, ea tamen res talis natura sua est, ut, nisi extra omnes ideas humanas philosophari velimus, voluntatis divinae norma non sit ipsa voluntas, sed divina Ratio, seu Intelligentia, qua justi & honesti aeternae & immutabiles notiones continetur, Potentiae vero voluntas moderatrix, ut dictum est. Supremum ergo Jus, & dominium Dei in res omnes voluntate quidem & potentia exercetur, sed non ipsa divina voluntas potentia est: nascitur enim partim ex eo, quod ex nihilo cuncta Deus creavit, adeoque ex eo quod quaecumque sunt, ut sint, & conserventur, ab eo pendent, itaut ne si velit quidem Deus, possit a se abdicare Jus hoc, & dominium, quod *essentialiter*

con-

connexum est cum *dependentia* rerum a divina natura. Non recte igitur divinam potentiam cum divino jure in omnia perturbat Spinoza.

§. XI. Deinde quum Principium voluntatum, & operationum Naturae Divinae sit eadem illa aeterna Dei intelligentia, exsecutrix vero divina potentia, quae est velut instrumentum intelligentiae, nec potentia divina ulli alteri causae subsit; profecto Deus, & in mundi creatione, & in gubernatione liberrimus est. Quid enim? A potentiori cogitur ne causa? Ne ipse quidem Spinoza id dixerit, nec quivis alius, qui qualemcumque Dei informationem habet. A rebus ne externis? At pugnat cum veritate, naturam perfectissimam & potentissimam ab ulla externa causa cogi necessario. A sua tandem natura? Scio hoc contendere Spinozam. Sed quis non videat quam sit ridiculum afferere seipsam naturam quamlibet posse cogere? Quam vero ineptissimum naturam perfecte beatam? Quod si quis dicit, is verbis ludere videtur: libertatis enim haec apud omnes, ipsum quoque Spinozam, est notio, ut quis ipse se suapte tatione determinet, nec ab alio determinetur. Constat igitur Deo absolutissima libertas. Sua vero libertate & homines esse praeditos, clarissime demonstratum est a nobis in secunda parte. Primum igitur atque ultimum systematis Spinozistici fundamentum ruinosum est.

§. XII. Secundum superest disterminandum, quod quoniam est illi praecipuum, copiosius a nobis refellendum est. Principio utemur argumento ad hominem, ut vocant. In Ethica (*a*) hic homo statuit Dei omnipotentiam actu ab aeterno fuisse, & in aeternum eadem in actualitate mansuram, idest quidquid divina omnipotentia fieri possibile est, uno actu ab aeterno factum esse. Ex quo etiam con-

(a) *Parte I. pag.* 18.

consequitur, divinam omnipotentiam, quae sit tota in actu, & indivisibilis, ubicumque est infinitam esse. Quum vero apertissimum sit, singulorum naturae entium potentiam finitam esse, conficitur apertissime Naturae potentiam non esse ipsam essentialem Dei potentiam. Praeterea omnipotentia Dei tota in actu est, ut Spinoza fatetur; ergo ubicumque est tota in actu. Non est autem in singulis entibus tota in actu, quum homines, ex. gr. non totis semper suis viribus agant, sed plerumque parte virium; ergo singulorum entium potentia divina ipsa potentia non est. Tandem ex adplicatione infinitae potentiae ad Ens quodlibet, sequeretur effectus infinitus, non secus atque ex multiplicatione infinitae lineae per finitam, rectangulum existit infinitum: at id falsissimum est, ut inductione probari potest; verum igitur esse non potest singulorum entium naturae potentiam eandem esse divinam Omnipotentiam.

§. XIII. Quid igitur, dicet quispiam? Non participat Deus creaturis singulis suam potentiam eamque confirmat? Participat, sed ita ut potentiae & vires singulorum entium sint effectus potentiae divinae, non potentia ipsa. Non alia prorsus ratione, atque vires motrices, quas homines machinis communicant, non ipsae sunt hominum vires, sed virium humanarum effectus. Quamquam etiamsi vel maxime tantisper demus, Potentias singularum rerum ipsam esse Dei potentiam per universam naturam diffusam; non inde sequetur Jus creaturarum naturale, atque potentias naturales unum idemque esse, quoniam superius demonstratum est, falsum esse principium, unde hoc consectarium deducit Spinoza, nempe potentiam Dei ejusque jus in omnia unam eandemque rem esse.

XIV. Quoniam ergo constat, ut in rebus aliis, ita in hominibus suas esse vires, quibus operantur, quaestio de Jure naturae huc redit, an quantum

phy-

physice, tantum jure possint, seu an ex voluntate Dei sequatur, ut quantum homines physice possunt, tantum possint moraliter, seu an semper & ubique iis expediat secundum notas suas vires agere? Ea vero controversia ex fine humanae vitae dirimenda est. Vires agendi homini datas, ut propositum ei finem persequeretur, nullus dubitat; eum ergo in finem vires eas intendat vult Deus. At quoniam cum iis viribus libertas agendi conjuncta est, ut idcirco non solum parte virum, & quidem plurimis modis, agere possit, sed etiam modis infinitis in infinitis propemodum vitae objectis, atque ob eos varios agendi modos possit a proposito fine deviare, & consequenter a voluntate Dei; sequitur non quantum, & quomodo physice potest, jure etiam, idest moraliter posse; sed jure tunc operari, quum viribus naturae suae utitur aptate & convenienter ad propositum sibi finem: contra jus vero, si in agendo ita libertate abutatur, ut a fine desciscat. In hoc igitur posita est divina Lex naturalis, ut nimirum ostendat homini, quae ad finem illum faciant, eaque praecipiat, & obligatione sanctionis eo libertatem flectat: quae vero devia, eaque vetet, & minis poenarum absterreat ab iis faciendis: quae tandem *adiaphora*, idest indifferentia, permittat, ut possit in his homo integra potentia naturali uti. Atque hunc in modum convulsis Spinozistici aedificii fundamentis, caetera quoque corruant necesse est, ut non sit opus inde deducta consectaria longius refellere. Hoc omittendum non est, Spinozam, dum de jure & societate hominum ad differendum aggreditur, ita aggredi videri, ut nullum inter homines & bruta discrimen ponere videatur, suamque Remp. feris magis aptare, quam sublimi huic & rationali animantium generi. In illis enim totis viribus agitur, quae vires suas ratione moderari nequeunt.

CA-

CAPUT VIII.

Grotii doctrina super Principiis juris naturae expenditur.

§. I. Postquam superius impedimenta e medio disjecimus, superest ut in *legem* ipsam *fundamentalem*, & principium totius juris naturae *COGNOSCITIVUM*, ut vocant, inquiramus. Variant super ea re gravissimi Auctores, ii maxime, qui velut signiferi hujus disciplinae habentur. Nos praecipuorum sententias in medium proferemus. Nam etsi in Kuberlandi & Wollastoni doctrinam plurimum propendeamus; agnoscimus tamen, commode etiam ex Grotii, & Pufendorfii systematibus officia hominum derivari posse. Hugo igitur Grotius, cujus eximia sunt in rempublicam litterariam merita, primus omnium in justum corpus prima legis naturalis scita retulit, editis libris tribus de Jure belli, & Pacis, in quo opere omnem ingenii conatum effudit. Propositum Grotio fuit jus illud explicare, *quod inter populos plures, aut populorum Rectores intercedit, sive ab ipsa natura profectum, sive moribus & pacto tacito introductum*, ut is in Prolegomenis loquitur.

§. II. In primis distinguit vir doctus jus Naturae a jure Gentium, eaque hoc discriminat, ut illud sit, quod ex natura ipsa humana, & ratione profluit naturali: hoc ex consensu aut omnium, aut plerarumque Civitatum (*a*). Primi illius juris matrem esse ipsam humanam naturam docet; *ea enim nos*, inquit, *etiam si nulla re indigeremus, ad societatem mutuam adpetendam ferret* (*b*). *Inter ea*, per-

(a) *In Prolegomenis* §. *XVI.* & *XVII.*
(b) *Ibid.* §. *XVI.*

pergit, *quae homini sunt propria, est adpetitus societatis, idest communitatis, non qualiscumque, sed tranquillae, & pro sui intellectus modo ordinatae cum his, qui sui sunt generis* (a). *Haec autem societatis custodia humano intellectui conveniens fons est ejus Juris, quod proprie tali nomine adpellatur* (b). *Quumque ut talia principia in nobis existerent, Deus voluit, tale jus merito Deo adscribi potest* (c). Quae Grotii doctrina, si recte accipio, huc redit: proprietates naturae humanae naturales, idest illi congenitae ac insitae ad Deum referri debent: inter proprietates autem hominum est ingenitus societatis tranquillae & & pacatae appetitus: hic igitur appetitus a Dei voluntate est. Voluntate scilicet Dei rapimur ad societatem tranquillam & pacatam: vult ergo Deus, ut homines societatem hanc custodiant, atque quocumque possunt modo foveant, vetat vero quocumque modo subvertere: atque custodia haec societatis universi Juris fons est. Nam quod ille alterum statuit, *judicium recte conformatum*, illud nisi ad primum hoc referatur, inutile est, quousque demonstretur, qua regula judicium conformandum sit. Id enim hoc in loco quaerimus, quaenam illa sit norma, qua judicium, quod ad vitam sapienter transigendam pertinet, informatum, rectum sit sibique constans.

§. III. Alterum Grotii Principium Juris naturae cognoscitivum est consensus Gentium cultiorum: *nam ubi multi diversis temporibus, ac locis, idem pro certo adfirmant, id ad caussam universalem referri debet, quae in nostris quaestionibus alia esse non potest, quam aut recta illatio ex naturae principiis procedens; aut communis aliquis consensus: illa jus naturae indicat:*

hic

(a) *Ibid.* §. *VI.*
(b) *Ibid.* §. *VIII.*
(c) *Ibid.* §. *III.*

hic Jus Gentium (*a*). Enim vero phaenomeni universalis, ideſt temporum, & locorum omnium, cauſa eſſe debet univerſalis. Quum autem aut nationes omnes, aut pleraeque idem pro juſto aut injuſto habent, phaenomenon eſt univerſale; non poteſt ergo a cauſa peculiari, ideſt natura ſingulari, proficiſci, ſed ab univerſali; eius vero cauſa univerſalis eſſe alia non poteſt, niſi aut rei ipſius evidentia e Naturae humanae omnibus communis fonte manans; aut populorum in idem conſenſus, item naturae communis vi & efficacia expreſſus; quarum cauſarum prior *Jus naturae*, altera *Jus Gentium*, ita Grotio dictum, demonſtrant.

§. IV. Plura ſunt huic Grotii doctrinae a viris doctis objecta, quae paucis complexus eſt Heineccius in *Elementis Juris Naturae & Gentium lib.* 1. *cap.* 3. Principio adverſus primum Grotianum Juris naturalis fontem opponit, officia erga Deum, & nos ipſos pleraque locum eſſe habitura, ſi vel maxime homo ſolus & extra omnem ſocietatem humanam in hoc terrarum orbe viveret; ex quo conficit adaequatum Juris naturae Principium illud non eſſe (*b*). Opponit praeterea Principium illud non eſſe evidens: nam incertum eſt, utrum homines ſocietatem ament, quia utilem experti ſunt, an quia ad ſocietatem a natura rapiuntur. Sane in ſocietate adpetenda quilibet rei ſuae conſulit: non igitur conſtat illud, quod Grotius pronunciat, homines nullius etiam rei indigos ad ſocietatem adpetendam rapi. Accedit quod hominum adverſus homines odia, & irae contrarium videntur probare. Ad rem, inquiunt, Libanius declamatione IX.: *Nonne mite quiddam animal verborum tenus homo eſt? ſed rebus ipſis agreſte, & effrene. Nam quaenam Leonum adverſus Leones expeditio? Quod bel-*

(a) *Ibid.* §. *XI.*
(b) *Loco cit.* §. 75.

lum inter ejusdem generis belluas? Quod apud illos est perjurium? Quae pactorum violatio? Quae perfidia tanta, & avaritia? Quod apud illos aurum? Qui pecuniarum amor? Quas comessationes, & crapulas noverant?

§. V. Duo potissimum adversus alterum opposuere. 1. Quod evidens non sit: II. Quod minime verum. Nam nec possibile est sententias veterum nationum, aut omnium, aut plerarumque super officiis hominum noscere, nec facile recentium. Illud, quia plerarumque nationum memoria funditus intercidit, nec nisi in Graecorum, & Latinorum historia extat, neque illa omnium temporum, atque locorum. Hoc vero, quoniam quaedam sunt nationes inaccessae, aliae quarum non facile mores, & instituta sciveris. Praeterea haec omnia a viatorum fide habemus, quae in plurimis suspecta esse debet, seu quod scire non potuerint, quae narrant; seu quod insita quadam levitate mentiantur; seu quod decepti decipiunt. Quod si ex sensu Graecorum, & Latinorum de opinione omnium gentium judicare velimus, sosphismatis genus admittemus, quod Dialectici Scholastici vocant *a secundum quid ad simpliciter*. His accedit, quod quaedam sint, quae jus naturae ex Grotii ipsius sententia vetat, quae apud plures nationes usitata reperias, non sine quorundam etiam doctorum consensu, cujusmodi fuere & *poliandria*, idest unius foeminae cum pluribus viris nuptiae simultaneae, & nuptiae parentum cum liberis, & furta, & ultio, & plurium Deorum cultus, quorum exempla luculentissima protulit Pusendorffius.

§. VI. Non puto tamen haec tanti esse, ut propterea aut minus veram, aut minus sibi constantem Grotii doctrinam censere debeamus, praesertim si paucis additamentis illustretur. I. Illud argumentum, quod verbis Heineccii proposuimus, Grotii systema non ferit. Neque enim Grotio constitutum

erat,

erat, nisi de eo jure dicere, ex quo officia inter populos & populos, atque eorum Rectores proficiscuntur: nec ille Theologiam naturalem, aut Ethicam monasticam, idest quae pertinet ad mores hominis solitarii conformandos, spectabat. Nemo ergo ab illo exigere debet tale Juris naturalis Principium, ex quo officia quoque adversus nosmetipsos explicentur. Quod qui fecere, ii Grotii propositum non videntur intellexisse. Est ergo Grotiani systematis principium illud ad omne jus, quod inter homines, & homines intercedit, expediendum, adaequatum. Quid, quod & ad officia erga nos ipsos & Deum pertinent? Nam qui naturae lege custodiendam & amandam societatem intelligit, is & se, qui societatis pars una est, custodire & amare oportere, & Deum totius hominum societatis supremum imperatorem toto obsequio colere, facile intelligere potest: sunt enim illa inter se copulata & connexa ut a se sejungi nequeant.

§. VII. Nec longa judiciorum serie indiget, ut constituatur; quum quisque per se ipsum intelligere possit, hominem nec extra societatem nasci, nec educari posse vitalem: ex quo vel idiotae concludere possunt, non posse Deum non praecipere sanctissime societatem colendam, qui velit homines esse & conservari. Uno ergo syllogismo tota ea demonstratio continetur. Nec brevior est Heineccii ipsius ratiocinatio, qua nititur probare, hominem ad benevolentiam & amorem generis humani obligari, quem ille amorem principium esse contendit Juris naturalis cognoscitivum, evidens, verum, & adaequatum.

§. VIII. Quae vero adversus appetitum societatis opponi solent, ex perturbatis, atque corruptis hominum moribus, nullius sunt momenti adversus Grotianum systema. Principium enim legum naturalium, quemadmodum superius observatum est, non est desumendum a qualitatibus, & vitiis natu-

rae humanae adventitiis, sed a proprietatibus insitis, & essentialibus. Adpetitum vero societatis anteriorem esse ad omne vitae humanae commercium, inde patet, quod, ut dictum est, homo nec nasci vitalis possit extra societatem, nec existere & conservari. Idipsum comprobatur ex amore infantium inter se mutuo, ex amore naturali & necessario parentum in liberos, qui amor adeo omnem societatis experientiam praecedit, ut sit etiam in brutis illis, quae amore societatis non tanguntur; qua super re praeclara quaedam scribit Tullius in I. De Officiis. Videri potest ut totum hoc argumentum pertractat Pufendorffius de Jure Naturae & Gentium Lib. II. cap. 1. §. 4.

§. IX. Quod attinet ad alterum Grotii Principium, qui eum oppugnant, non plane ejus mentem assequuti videntur. Principio Grotius in subsidium tantum & confirmationem argumentis secundi illius generis utitur: ceteroquin fatetur, fontem hujus Juris esse *Societatis ingenio humano convenientis custodiam*. Deinde non ignorabat Grotius, aegre cognosci ab hominibus posse nationum omnium super variis vitae humanae officiis sententias: sed recte tamen opinabatur, sicubi eae sciantur, magnum inde argumentum desumi posse, esse aliquid natura justum, aut injustum, quod nequeant gentes omnes in idem consentire, nisi naturae ipsius vi & efficacia. Laudat ille quidem Graecos tantum, & Latinos Auctores, quod ii dumtaxat ex veterum memoria supersint. Caeterum quum constet, Graecos atque Latinos cultiores fuisse reliquis nationibus, merito his in rebus eorum judicium instar omnium haberi potest, aut caeteris omnibus praeferri. Quod spectat ad exemplum Idololatriae, in eo, quod est caput, quodque ad principia hujus scientiae pertinet, unum esse supremum Deum, cui nullus alius sit par, gentes omnes consenserunt, quod plurimis demonstratur a Cudworto in Systemate Intel-

telleƈtuali cap. IV. Reliqua ſuperſtitio ad rem eam, de qua agimus, minime pertinet.

§. X. Quae qum ſint, intelligamus, praeter eas in quas ipſi coivimus, Civitates, eſſe aliam totius generis humani, in qua omnes naſcantur, non quam pactis conficiant, & cujus omnes natura, non voluntate, ſint cives: & hanc Civitatem eſſe homini conſervando neceſſariam, non ſecus atque oculo totum corpus, quemadmodum Cicero ſaepe ac praeclare diſſerit. Itaque quum Deus velit homines eſſe, & conſervari; velle quoque, ut haec humani generis mutua ſocietas cuſtodiatur, & quoad ſcimus ac poſſumus foveatur. Praeclare Alexander Macedo totam Tellurem *Civitatem ſuam* appellabat, exercitum vero, cui praeerat, *ejus Civitatis arcem* (a). Qua ex re ſequitur I. Hominem omnem operam dare debere, ut ſe dignum hujus Civitatis civem reddat; nec enim aliter bene beateque eſſe poteſt. II. Nihil facere jure poſſe adverſus hanc ſocietatem. III. Obligari ad ea omnia agenda, ſine quibus haec ſocietas ſtare nequit. IV. Par eſſe (nam id eſt boni civis) omnia ea efficere, quae ſocietatem iſtam facere poſſint beatiorem. V. Nihil moliri poſſe contra ſe ſuamque perfeƈtionem ſine injuria totius Civitatis, cujus is eſt civis. VI. Deum Supremum hujus Civitatis Principem tota mente atque animo colere oportere. Perſpicua ſunt haec, atque ex natura ipſa ac fine hominis ſponte ſua proficiſcuntur.

(a) *Plutarchus in Alexandro*.

CAPUT IX.

Systema Pufendorffii enarratur.

§. I. Samuel Pufendorffius Lib. II. de Jure Naturae & Gentium Cap. I. ut huic tractationi viam faciat, omnium primum ad demonstrandum adgreditur, homini natura non congruere, ut vivat exlex. Nam & praeditus est libertate, qua ad sui, aliorumque perniciem abuti potest, nisi ea legibus regatur: & quum homo sit animal caeteris sanctius, mentisque capacius altae, & cognationem quandam cum Deo habeat, requirebat profecto ipsius dignitas, & praestantia, qua caeteris animantibus eminet, ut certam ad normam ipsius actiones exigerentur, quippe citra quam ordo, decor, & pulchritudo intelligi nequit (§. V.). Praeterea quum major sit ingeniorum humanorum pravitas, quam brutorum, quandoquidem illa venter tantum, & venus solicitant, quae ubi placaveris, pacata sunt omnia; hominem vero affectuum, & cupidinum brutis ignotorum colluvies agitet, nec ad certum tempus, ut in illis, sed perpetuo: is nisi lege regatur, qualis futura sit hominum vita? Luporum, Leonum, Canum inter se decertantium turbam videremus, imo infestius quid, quum nullum sit animans, quod homini plusquam homo nocere possit, & velit (§. VI.). Accedit quod in homine longe major sit ingeniorum diversitas, & varietas, quam in ullo genere brutorum, siquidem ut praclare Horatius Lib.II. Sat. I. *Quot capitum vivunt, totidem studiorum*. Quae nisi lege composueris, ut in Musica, ubi plures & diversae voces, faedus & inamaenus sonus ferit aures, ita hic summa vitae humanae confusio proventura sit (§. 77.). Tandem ceteris omnibus animantibus imbecillius animal homo est; cui nisi jure & lege subventum fuisset, is etiam omnium mi-

miserrimus fuisset (§. VIII.). Ex quibus consequitur, divinae fuisse providentiae, naturalem hominis libertatem intra certos cancellos latis per naturam ipsam legibus continere: ita enim hominum felicitati consulitur.

§. II. Quibus demonstratis, in cap. II. in statum hominis naturalem inquirit. Status hominis naturalis is dicitur, *in quo homo per ipsam nativitatem constitutus concipitur, prout abstracta intelliguntur inventa, atque instituta humana, aut homini divinitus suggesta, quibus aliam veluti faciem induit vita humana* (a). Is status tum inteligitur clarius, ubi finguntur homines e Tellure nati, quod & veteres AEgyptii (*b*) & Epicurei docuere (*c*). In eo naturali statu nunquam universum genus humanum simul & semel extitit, quum sciamus primos mortalium a Deo creatos, positosque in societate conjugali, & qui inde nati sunt, sub imperio ac in societate herili natos, & commoda vitae a Deo doctos: sed veteres Auctores (ut & nonnulli recentes) nullum dubio locum relinquunt, quin sequentibus temporibus plurimi mortales a vetere vita desciscentes in statu naturali vixerint (*d*). Quin etiamnum in eo statu nationes quaedam reperiuntur, veluti Groelandi, Terrarum Australium incolae, aliique. Tum adversus Spinozam, & Hobbesium differit, ostenditque statum hunc naturalem non esse belli, & inimicitiae statum, sed pacis: repetendum nempe esse hominis statum non ab impetu, & inclinationibus animae sensitivae, quasi nulla esset in homine ratio, sed a ratione, quae praecipua hominis pars est, quaeque habet in caeteras facultates re-

(a) *Ibid.*
(b) *Diodorus Sicul. lib. 2.*
(c) *Lucretius. lib. 5.*
(d) *Aristoteles saepe, Cicero, Horatius.*

regimen: quae ratio tantum abest, ut statum illum praeseferat, ut amorem potius & pacem suadeat (ibid. §. 9.). Quod confirmari potest exemplo puerorum, earumque nationum, quae a veteri vitae simplicitate, quae multum habet pueritiae, nondum discesserunt, neque eorum commercio depravatae sunt, qui rapere omnia, & avare imperitare solent. Qua de re supra dictum est (*a*).

§. III. Interim nihil eo statu miserius esse demonstrat. *Finge* (inquit lib. I. de Officio Hom. & Civ. cap. III. §. 3.) *hominem citra omnem ab aliis hominibus accedentem curam & culturam ad robustam aetatem proventum, cui nihil sit scientiae, nisi quod ex proprio ingenio velut ultro pullulavit, eumdemque ob omni aliorum hominum ope atque consortio in solitudine destitutum: sane vix miserabilius animal deprehendetur: elingue nimirum ac nudum, cui nihil aliud relictum, quam herbas radicesque vellere, aut sponte natos fructus legere: sitim fonte, flumine, aut lacuna obvia levare: repellendis aeris injuriis antra subire, aut musco, gramineve corpus utcumque tegere: tempus taediosissimum per otium exigere: ad quemvis strepitum, aut alterius animantis occursum exhorrescere: denique, fame, frigore, aut per feras bestias perire.*

§. IV. Quae quum sint, ut genuinum fundamentum legis naturalis intelligatur, docet ipsam hominis naturam, conditionemque, & inclinationes accurate contemplandas (*b*). His vero pensitatis facile pa-

(a) *Homines in statu naturae viventes quum sibi mutuo occurrunt, nisi aliis affectibus agitentur, nulla re prius commoventur, quam reciproco quodam metu: ei, ubi nihil aliud extimulet, mutua succedit confidentia: huic amicitia. Id constat perpetua viatorum experientia.*

(b) *De jure naturae, & gentium. Lib. II. Cap. 3. §. XIV.*

patefcere, quae Cicero de Finibus Lib. III. de omnī animante fcribit, ea quoque in homine locum habere, *fimul nempe atque natum eft animal, ipfum fibi conciliatur, & commendatur ad fe confervandum, & ad fuum ftatum, & ad ea quae confervantia funt ejus ftatus, diligenda: alienatur vero ab interitu, iifque rebus, quae interitum videntur afferre*. Ex quibus duobus, miferia nempe hominum in ftatu naturali pofitorum, & amore fui, fundamentum juris naturae eruit. *Eft fcilicet homo animal fui confervandi ftudiofiffimum, per fe egenum, fine fui fimilium auxilio confervari ineptum, ad mutua commoda promovendæ maxime idoneum: idem tamen faepe malitiofum, petulans, & facile irritabile, atque ad noxam inferendam promptum, & validum*. Ejufmodi igitur animal ut falvum fit, bonifque fruatur, quae in ipfius conditionem cadunt, neceffarium eft, ut fit *SOCIABILE*, ideft ut conjungi cum fuis fimilibus velit, & adverfus illos ita fe gerat, ut ne ifti anfam accipiant eum laedendi, fed potius rationem habeant ejufdem commoda fervandi, & promovendi.

§. V. His pofitis (pergit ille de Offic. homin. & Civis Lib. II. Cap. III. §. IX.) adparet fundamentalem legem naturalem effe hanc, *cuilibet homini, qui bene beateque effe velit, quantum in fe eft colendam effe & fervandam SOCIALITATEM*. Socialitatis autem nomine earum virtutum complexum intelligit, quibus homines ita conformantur, ut in unum harmonicum corpus jungi quum velint, tum poffint. Nam quemadmodum ut ex pluribus lapidibus fornix ftruatur, non quaevis lapidum figurae aptae funt, fed eae tantum, quibus fingulis copulari poffint, & teneri conjuncti; ita non quivis animorum habitus & formae aptae illae funt ad focietatem ineundam & arcte continendam, fed eae tantum, quibus facile alii cum aliis coeunt. Totum id focialitas eft. Ex quo confequitur, ut quoniam qui vult finem, vult etiam

me-

media, sine quibus finis obtineri nequit, omnia quae ad istam socialitatem necessario, & in universum faciunt, jure naturali sint praecepta: quae eandem turbant, aut abrumpunt, vetita intelligantur. Reliqua autem praecepta sunt velut subsumtiones sub hac generali lege comprehensae, quarum evidentiam lumen illud naturale hominibus insitum insinuat. Ut autem probet ea praecepta vim legis propriae dictae habere, pergit eodem loco ostendere a Deo illa manare. Nam quum non possit Deus non velle, ut homines iis viribus, ac facultatibus, quas sibi prae brutis peculiares esse sentiunt, ad naturae suae incolumitatem utantur, neque id obtineri queat, nisi servatis iis legibus, quae incolumitatem colendam dictant; inde concludit, intelligi ab omnibus obligari homines ad eas leges servandas.

§. VI. Quae adversus Pufendorffium objecta sunt, ad duo capita referri possunt. I. Non esse id principium evidens, ut etiam idiotae inde officia derivare possint. II. Nec esse adaequatum, quum officia hominis erga seipsum, & Deum aegre ex illo deduxeris. Parum autem utrumque adcurate I. Quod exculti homines faciunt, quum ex artis principiis consequentia vitam spectantia deducunt, id idiotae velut habitu quodam naturae efficiunt: vim nempe praeceptorum naturalium sentiunt, etsi principia ipsa disciplinae non intelligant. Quo modo Mathematicus & idiota quidquam cum proportione efficere possunt, quamquam posterior proportionis regulas ignoret. Ita Zabaglia ille noster Mechanices vim & usum tenere potuit, non solum totius ignarus Mechanices, sed etiam litterarum omnium rudis. Natura ipsa quivis sentit, hominem *in adjutorium mutuum generatum esse*, ut loquitur Seneca Lib. I. de Ira Cap. V. nec sine societate vivere posse: sed non omnes intelligunt hujusmodi societatis primas, & altas rationes. Quod si quidpiam pronunciandum

sit

sit falsum, quod idiotae non intelligant, non video quid supersit veri in scientiis sublimioribus.

§. VII. Quod spectat ad alterum, officia hominis adversus seipsum ex illo principio recte conrivantur, si observaverimus socialitatem ita demum posse coli, si quis ita sit formatus, ut sciat cum aliis concorditer vivere. Sic vero formari nequit, nisi in omnibus officiis, quae sibi debet, instructus sit, & compositus. Quanquam si concedamus, quaedam esse adversus nos ipsos officia, quae non facile ex illo principio derivare possimus, ut nec officia adversus Deum, non idcirco minus perfectum erit Pufendorffianum opus; quum ille, ut Grotius, cujus vestigia sequitur, Juris naturae, quo gentes continentur, praecepta explicare voluerit. Quum itaque totum opus Auctoris fini respondeat, perfectum omnino censendum est.

CAPUT X.

De Principiis Legis naturalis ex Cumberlandi mente.

§. I. Quo tempore Pufendorffius Lundini in Svecia, quo in loco docebat, systema juris Naturae & Gentium vulgavit, idest anno 1672.; eodem prorsus anno Ricchardus Cumberlandus Anglus edidit Londini *Disquisitionem philosophicam de Legibus naturae, in qua etiam Elementa Philosophiae Hobbesianae refutantur*. Eo libro summopere delectatus est Pufendorffius ipse, ususque passim in sequentibus sui operis editionibus. Natus est Cumberlandus Anno 1632. humili prorsus loco. Litteris operam dedit primum Londini, mox Cantabrigiae, versatusque est adcuratissime in Philosophicis praecipue, & Mathematicis disciplinis. Studiis attritus, extinctus est paralysi Anno 1719. aetatis suae 87. Opus de Legibus naturae novem conti-

ne-

netur capitibus, ordineque geometrico compositum est. Barbeiracius edidit Gallice Anno 1741., qua lingua legendum auctor fuerim: habet enim latinum opus dictionem incomtam, atque asperam, plurimisque in locis Delio natatore indiget.

§. II. Cumberlandus igitur legem naturae fundamentalem ex creaturarum rationalium fine repetendam censet. Systema ille omnium spirituum, seu omnium creaturarum rationalium, mente comprehendit: deinde ex fine hujus systematis legem naturae fundamentalem perquirit. Ut omittamus quae ad totum systema intellectuale spirituum pertinent, quae hominis sunt propria prosequamur. Finis hominis e natura ipsa hominis intelligitur esse qualiscumque, cujus capax est, beatitudo. Beatitudo autem, quae homini in terris agenti contigere potest, in duobus posita est, ut corpus sine dolore, & animus sine aegritudine sit; ergo his duobus totus praesentis hominum vitae finis absolvitur.

§. III. Jam is finis, quo natura ipsa nostra velimus nolimus necessario tendit, non potest esse nobis propositus, nisi ab auctore generis nostri, idest Deo: quae enim naturalia sunt, ea Deum habent auctorem. Jam vero quum exploratum sit, qui vult finem, velle media, praesertim si causa sit sapientissima; dubitare non possumus, quin Deus velit adhiberi ab homine ea omnia media, quae eum finem spectant, vetetque contraria. Quumque Deus sit summus hominum Imperator, est haec ejus voluntas, qua praecipiat, qua vetet, suprema creaturarum rationalium lex.

§. IV. Ut autem ejus legis praecipuum fundamentum cognoscatur, inquirendum in id est, quo servato, finis ille obtinetur, neglecto, longe ab eo aberratur. Nam quum ad nostram felicitatem efficiendam ordinatae sint leges naturae, id certe earum omnium erit fundamentum, quo posito felicitas nostra obtinetur; ablato, amittitur. Id autem

tem sequente ratiocinio perquirit. Ponamus omnes creaturas rationales mutua sese benevolentia, quoad intelligunt, & possunt, complecti, atque commune totius systematis bonum in omnibus spectare, ea ab iis habebitur felicitas, qua majorem nullam ipsae sibi praestare possunt; nam nulla earum alteri quidquam mali faciet, & omnem, qua pollet, opem alteri feret. Ex. gr. si ea hypothesis ad homines tantum restringatur, carebit vita humana iis malis, quae aut sibi homo, aut alter alteri infert, quae numero, & intensitate omnium sunt maxima; & e contrario fruetur omnibus iis bonis, quae homines sibi mutuo consilio, seu re, seu ope, praestare possunt, quibus praestantiora a nullis aliis caussis sperare potest. Ergo dubitare non possumus, quin si omnia hujus systematis & Civitatis intellectualis membra mutua se benevolentia complectantur, eam hic felicitatem habitura sint, cujus ipsa sunt capacia. Ponamus item haec membra sese mutuo insectari, in mutuo esse bello & inimicitia, nihil miserius eorum vita excogitari poterit. Ex quibus conficit Cumberlandus, mutuam hanc benevolentiam primum esse fundamentum felicitatis vitae humanae, atque idcirco primum quoque fundamentum legum omnium naturalium, quae hanc felicitatem spectant. Ita ratiocinatur Cap. I. laudati operis §. IV.

§. V. Neque vero aut arbitraria est ea hypotesis, aut obscura & ignota mortalibus. Nam nulla evidentior demonstratio proferri potest, qua ostendatur caussam aliquam esse veram, nisi haec, quod ea caussa posita, effectus realis sequatur; ablata, auferatur. Quum autem posita ea benevolentia, & communi boni generis humani cura, singulorum nascatur felicitas, ablata, amittatur; est ea caussa realis & vera. Quinimmo quum non alia ratione finis ille obtineri possit, uti per se perspicuum est; est quoque caussa necessaria (ita ratiocinatur eodem

in

in cap. §. VII.). Quo modo regula solvendi geometrici alicujus problematis, vera quidem est, si ea adhibita problematis solutio sequatur: & necessaria, si nulla ejus solvendi alia supersit via. Deinde nemo est, qui non intelligat, totum hominum genus esse corpus unum, quod nec sanum esse potest, nisi membra integra sint & sana; nec rite functiones suas peragere, nisi membra omnia harmonice conspirent in eundem finem. Nemo est, quem latere possit, bonum totius hujus corporis in membra influere, nec proinde membra tranquilla esse posse, ubi totum sibi ipsi dissidet. Experientia quoque omnes docet, nec solitarios homines sine ulla omnino societate cum aliis commode vivere posse, imo ne vivere quidem: nec in societate sine mutua hac benevolentia & boni communis reciproca cura.

§. VI. Ex ea doctrina potissima legum naturalium capita facile quivis deduxerit. Paucis id praestat Auctor noster §. XXIV. ejusdem capitis. Principio quum servari totum nequeat concisis partibus, inde sequitur Lex illa, quae est totius Justitiae humanae fundamentum, & qua sublata, nullo modo vita humana consistere potest, *neminem innocentem laeseris; si feceris, in integrum restitue*. Laeditur autem quisque, quum quod suum est quocumque modo aut turbatur, aut imminuitur, aut deterius efficitur. Suum cuiusque adpellatur quodcumque bonum seu ingenitum, seu adquisitum rite, aut ad mentem, aut ad corpus, aut ad fortunam pertineat: ex omnibus enim his bonis consistit illud quod *suum* dici solet. Egregie haec explicat Henricus Koehleerus in dissertatione prolusoria ad Elementa juris naturalis. Innocentem autem dixi; nam quum laesio alicujus publici boni ergo fit, quod contigit, quum puniuntur, qui alicui crimini obnoxii sunt, quod crimen in damnum societatis vergat, seu ut ad meliorem frugem convertantur, seu ut aliis exemplo sint, ne similiter peccent, proprie

laedi

laedi non dicuntur. Posterior legis pars ex priore consequitur: nam qui laesit, nec damnum reparare studet, is laedere continuat.

§. VII. Deinde ut publica felicitas obtineatur, non sufficit abstinere ab inferenda injuria: nam vita humana non suis tantum bonis contenta esse potest, sed communicatione indiget aliorum. Ergo lex illa fundamentalis Cumberlandi nos etiam docet, ut quocumque modo possimus, seu consilio, seu viribus, seu operibus nostris in commune consulamus, idest, ut caeterorum bona pro virili promoveamus, & quaecumque nobis fieri ab aliis volumus, id & aliis nos faciamus. Dici non potest, quantopere humanae vitae mutua tranquillitas & felicitas hac caritate promoveatur, quantumque in nos ex nostra erga alios beneficentia bonum redundet. Nam quemâdmodum quum corporis membra alia aliis serviunt, singula bene & valide se habent; ita quum homines alii aliis, quoad sciunt, & possunt, opitulantur, nemini quidquam deest, quo esse, & vivere possit beatus. Vide Tull. Lib. I. de Legibus.

§.VIII. Praeterea, qui bonum commune in omnibus suis actionibus spectat, is ita se componat oportet, ut praecipuis publici boni causis efficientibus, aut publicis rectoribus, in primis Deo, Principibus, aliisque Imperatoribus supremis, ac ministris, placeat, quod fit obsequio, atque amore erga illos. Accedit quod Deus supremus ille omnium Imperator nos impense amat, id quod ostendunt innumera & continua ejus in nos beneficia animi, corporis, rerumque externarum: ergo monstro simile est eum non reamare, a cujus amore tanta in nos bona conferuntur. Hinc deduci possunt in Cumberlandi systemate officia omnia, quae Deo debemus, quae duobus continentur *OBSEQUIO*, & *AMORE*. Neque enim aliud est pietas, nisi Deum amare, ejusque voluntati esse obsequentissimum: quicunque enim

Deum

Deum amat, ac veretur, caetera quoque ei officia, quum interna, tum externa libentissime praestat. Quid quod ille amor necessarius est ad nos rite amandos? Difficile enim est se mutuo fratres amare, qui communem patrem non ament. Itaque amor & reverentia erga Deum efficit ut nos veluti ex communi patre prognatos, ac propterea fratres, diligamus, amemus, atque alii aliis utiles & benefici esse studeamus. Ceterum hanc partem Philosophiae Moralis paucis attingit Cumberlandus, velut qui aliud spectabat. Propositum enim illi erat leges societatis regendae explicare, & Hobbesianam oppugnare Philosophiam, non vero religionis naturalis dogmata tradere.

§. IX. Tandem ex eodem principio sequitur, ut quilibet sibi conservando, perficiendo, ornando, quoad fieri potest, salvo communi bono, studeat: cura enim totius consistere nequit sine cura singularum partium. Et quo modo, si oculi cogitent, intelligunt nec oculos esse, & vivere posse, ubi totum corpus intercidit; nec rursus corpus absolutum esse, ac perfectum sine oculis, ac proinde oportere oculos duplicem in se curam suscipere, totius & partis, ita tamen ut altera alteri non adversetur: eodem modo singuli homines, & toti generi humano conservando, atque perficiendo studere debent, certi, quod partes tranquillae esse nequeunt, ubi totum perturbetur; & sibi, quum nec quietum, nec perfectum totum esse possit sine singulorum perfectione, & quiete. Ea autem cura triplex habet objectum, animum, corpus, & externa corporis bona; nam ab iis tota nostri tranquillitas pendet. Supersedeo nunc ab iis enarrandis, quae Vir doctus super ea re edisserit. Merentur ea apud Auctorem ipsum legi. Nam etsi nonnihil habeat Cumberlandiani operis lectio laboris, ob arctissimam & pene geometricam ratiocinationum seriem; utilitas tamen qualemcumque eum laborem non compensat modo, sed vincit.

CA-

CAPUT XI.

De Heinneccii Systemate super Principiis Legis naturalis.

§. I. PLurima Cumberlando ac Samueli de Cocceji debet Heinneccius quod ad hanc rem spectat, etsi vix ullam ille Cumberlandi mentionem habeat. Hic igitur Auctor in I. Libro per fas aut nefas Elementorum Juris Naturalis & Gentium cap. III. profligatis aliis opinionibus velut minus ad hanc rem accomodatis §. tandem 77. ut quid sibi rem omnem adcurate expendenti in mentem venerit, perspicue ostendat, alte repetit. Principio observat, Deum tanquam Ens infinitae sapientiae & bonitatis nihil aliud velle, quam ut homines, quos condidit, vere felices sint, ac beatissimi. Quum enim ipse tanquam Ens perfectissimum nulla re indigeat; homines qui soli ex rebus creatis nobis notis felicitatis capaces sunt, non sui ipsius felicitatis causa condidit, sed ut eos verae felicitatis participes redderet. Vult ergo ut homines libertate sua ita utantur, ut eam felicitatem semper prae oculis habeant. Est autem Dei voluntas fons Juris naturae, ac justitiae; ergo Jus naturae, in hoc totum tendit, ut actiones hominis liberae ad veram felicitatem regantur.

§. II. Jam vero felicitas in fruitione boni, malique absentia consistit; ergo leges naturae id intendit supremum Numen, ut vero bono perfruamur, malumque evitemus. Quandoquidem autem bono frui non possumus, nisi per amorem; inde porro infert, Deum lege naturae nos obligare ad amorem, eumque amorem, & principium Juris naturae, & ejusdem veluti compendium esse (ibid. §. 79.). Quod mox confirmat Scripturarum Sacrarum auctoritate; Nam Christus Servator noster aperte docuit, ex

amore Dei super omnia, & proximi sicut nostri ipsorum universam legem pendere (Matt. 12. v. 37.). Paulus vero caritatem vocavit *summam legis*, *&* *legis impletionem* (ad Romanos XIII. v. 9. 10.) & *finem praecepti* (1. ad Titum cap. 1. v. 5.)

§. III. Porro amor ei est adpetitio boni conjuncta cum voluptate ex ejus, qui eo fruitur, perfectione & felicitate percepta: odium vero aversatio mali conjuncta cum voluptate ex ejus, qui eo laborat, infelicitate percepta. *Itaque*, inquit, *ex ejus rei*, *quam amamus*, *praestantia & felicitate voluptatem capimus*, *eamque rem*, *quantum in nobis est*, *amplificare vel conservare connitimur*. *Quod contra odio prosequimur id infelicissimum potius*, *quam felix ac beatum esse cupimus* (§. 80.). Ex quo consequitur, amantem nihil aegre velle facere ei, quod amat; nam id est odisse; sed velle potius omnia in id bona, quoad potest, conferre.

§. IV. Objecta autem, quae amari a nobis possunt, ac debent, ut simus beati, tria omnino sunt, *Deus*, *Nosmetipsi*, *Alii:* nam sine horum amore infelices simus necesse est; qui enim Deum non amat is primum & omnipotentem bonorum omnium datorem aversatur, sine quo esse non potest nisi miser. Itidem qui se aut alios oderit omnibus malis, quae homini esse possunt, ab homine subjectus sit necesse est. Deus amore devotionis amandus: nos amore amicitiae: alii item amicitiae amore ut aequales. Qui itidem amor adversus alios vel est justitiae vel humanitatis, ac beneficentiae. Amor Devotionis, seu obedientiae, est amor Entis praestantioris, perfectiorisque, cujus praestantia ac felicitate ita delectemur, ut illud omni veneratione atque obsequio prosequendum censeamus. Amor justitiae est is amoris amicitiae gradus, quo quem amamus nullo modo laedere parati sumus, aut si laeserimus, in integrum restituere velimus. Amor vero benevolentiae est is amoris amicitiae gradus, quo quem ama-

mus

mus, quocumque modo possumus juvare studemus.

§. V. Quibus definitis, tum progreditur ad propositones fundamentales legum naturae & naturalium officiorum expediendas. Ac primum Deus est Ens perfectissimum, & a quo toti pendemus, cujusque tantum ope beati esse possumus; ergo lex naturae jubet omnibus animi viribus colendum, eique perfectissimum, ac intimum quoque cultum praestandum (§. 91.). Quo ex axiomate omnia, quae Deo debentur, officia late deducit eodem libro Cap. V. Deinde nostrum ipsorum amor non potest aliter esse comparatus, quam ut ad perfectionem, & felicitatem nostram consequendam, & pro virili conservandum, & amplificandam obligemur, dummodo id facere possimus salvo amore, quem Deo & aliis debemus. Itaque axioma, quo officia omnia erga nos continentur est, *Homo nihil eorum, quae ad suam perfectionem, & felicitatem adsequendam, conservandam, amplificandam, pertinet, praetermittere tenetur, dum id sine amoris Dei & proximi violatione fieri potest* (a). Ex eo vero Principio officia erga nos ipsos late prosequitur eodem lib. Cap. VI.

§. VI. Tandem quandoquidem homines nobis natura aequales sunt; illa vero naturae aequalitas aequalia etiam amoris officia exigit: consequens est, ut alterius felicitate non minus, quam nostra nos delectari oporteat, ac proinde ita alios amare, ut nos ipsos. Unde tertium existit axioma, quo officia omnia erga alios continentur, *Homo hominem non minus quam se ipsum tenetur amare, nec alteri, quod sibi fieri non vult, facere; contra illi facere omnia, quae sibi ab altero fieri cupit*. Quae autem hujusmodi sint officia, prolixe explicat novem sequentibus ejusdem libri capitibus.

(a) *Ibid.* §. 93.

§. VII. Quilibet nunc ipse per se facillime intelligit, Cumberlandi, & Heinneccii Systemata super legibus naturae unum idemque omnino esse: uterque enim *amorem* Principium illud esse *cognoscitivum* officiorum naturalium docet, uterque praeterea demonstrat, nos ad amorem obligari ex nostri *fine*, idest *felicitate*. Paulo latius eam doctrinam deducit Heinneccius, atque altius etiam repetit: concinniorem tractationem, & faciliorem adornat, quod in Cumberlando desideratur. Accedit id quoque discriminis, quod Cumberlandus systema nescio quod spirituum animo concipit, cujus partes omnes benevolentia mutua inter sese connecti vult: tum in Platonicorum quorundam notiones propendit: quae duo aut non agnoscit Heinneccius, aut diserte repudiat.

§. VIII. Interim viri docti dum giganteo more veteres hujus disciplinae Auctores perditum eunt, ut soli regnent, vim quaestionis non satis dilucide explicasse mihi videntur, in primis Heinneccius. Itaque iis primum oppono, non hic quaeri tantum, quid nostra utilitas, quae recta ratione gubernatur, exigat in vita hac ducenda: nemo enim negaverit exigere nostri beatitudinem, eamque consistere non posse sine communis boni communi cura: nam ipse id Hobbesius, quem ille oppugnat, docet, qui idcirco de jure omnium in omnia demtum aliquid vult, quod eo jure, dum nihil in commune consulitur, & singuli intercidunt. Sed non statim sequitur id quod recta ratio e re nostra esse docet *lege aeterna & naturali praecipi*, contrarium vetari: quod nisi constet, nulla esse potest lex naturae in Cumberlandi systemate. Scilicet ex solo amore voluntaria sequi possunt officia, quae extorquere tanquam ex jure non liceat: at hominis ea natura est, ut non voluntariis tantum contenta esse possit officiis: exigit enim & ea quae vel ab invitis præsten-

tur

tur (a): *jure cogente* regendus eſt. Nam ita comparati ſumus, ut *mali* plerique omnes ipſa natura ſponte ſimus: *boni* vero non niſi vi & fraeno. Deinde quum uterque conetur probare, extare voluntatem Dei, qua benevolentia, aut amor praecipitur, adeoque lege naturae nos ad benevolentiam, & amorem obligari; ab utroque quaeri poteſt, cadere ſub lege poſſit amor, aut odium, quatenus affectus ſunt? Si ſibi conſentanei eſſe volunt, negabunt; quum diſerte fateantur, lege morali ſolas actiones humanas, ideſt liberas, non etiam mechanicas & neceſſarias regi poſſe: ſunt autem affectus omnes neceſſariae naturae humanae commotiones coactionis impatientes, quas ratio & voluntas gubernare poſſint, non aut excitare, aut excitatas cohibere, niſi bonorum, aut malorum repraeſentatione, quod eſt a nobis demonſtratum in ſecunda parte; ſub lege ergo aut praecipiente, aut vetante cadere nequeunt. Quare quoniam pulcherrimum hoc ſyſtema fovendum omnino eſt, & quoad in nobis eſt, promovendum, conabimur paullo clarius Principium iſtud *benevolentiae* & *amoris* expedire, atque confirmare, ac ab objectionibus vindicare.

§. IX. Renatus Carteſius part. I. Epiſtolarum Epiſt. XXXV., quae data eſt ad Canutum Reginae Sveciae adminiſtrum, praclare diſtinguit inter Amorem pure *intellectualem*, ſive *rationalem*, atque eum Amorem, qui naturae animalis commotio eſt. *Prior*, inquit, *non mihi videtur aliud eſſe, quam quod ubi anima noſtra bonum aliquod ſive praeſens, ſive abſens, percipit, quod ſibi conveniens eſſe judicat, ſe cum illo voluntate conjungit, hoc eſt ſe ipſam cum bono hoc conſiderat veluti totum aliquod, cujus illud eſt pars una, ipſa vero pars altera. Deinde ſi praeſens eſt, hoc eſt ſi*

(a) *Vide Koehlerum in exercitationibus de jure naturae diſſert. proluſoria.*

si illud possidetur, aut denique cum ipso conjuncta est, non solum voluntate, sed etiam realiter, & de facto, eo modo quo ipsi convenit conjungi, motus voluntatis ejus, qui eam cognitionem comitatur, qua scit hoc esse sibi bonum, est ejus laetitia. Si vero absens sit: motus voluntatis ejus, qui eam cognitionem comitatur, qua scit se illo privari, est ejus tristitia. Motus autem ille, qui cognitionem istam comitatur, qua scit adquisitionem ejus fore sibi bonum, est ejus desiderium. Omnesque hi voluntatis motus, in quibus consistit amor, laetitia, desiderium, quatenus sunt rationales cogitationes, non vero quatenus passiones, possent in anima nostra, quamvis corpore nudata, locum habere. Haec ille. Inde vero Cumberlandiano systemati lumen & vis addenda est.

§. X. Scilicet lex naturae, quod saepius a nobis dictum est, quae Dei aeterna ratione, & voluntate constat, non alia ratione homini est necessaria, nisi ut contendenti illi ad beatitudinem, quae ei naturaliter est proposita, brevitas rationis, voluntatis inconstantia ac protervitas naturae non obsint. Adpetit quidem homo beatitudinem suam naturaliter, neque ut eam amet lege ulla indiget, quippe ad quam necessario rapitur: sed ut recte amet, id nisi lex illa accedat, non habet a natura, cujus ratio brevis est, & depravationi obnoxia. Ergo, ut rite atque recte amet, praecipit lex naturae: recte autem amat quum itelligit, quae sint vera media, quibus illa obtinetur, atque ad ea media motus suos voluntarios dirigit: ea ergo media, ut lex naturae explicet necesse est. Sunt autem ea media amor Dei, amor nostri, amor aliorum, & quidem amor rationalis ejus nature, quae a Cartesio explicata est. Hic amor sub lege ista cadere potest, quae tum praecipit, quum docet vera bona, atque ut ad ea feramur, sanctionem adjungit. Ad triplicem igitur amorem illum lex naturae nos obligat. Quumque postquam eum amorem docuerit, idest ostende-

derit ex eo tantum nobis felicitatem provenire posse, quam nobis naturaliter proponit, nisi amemus, cognitione, & voluntate nostra abutamur eo naturam inflectentes, quo ire sine miseria nequeamus; jure crimini nobis verti poterit ejus amoris violatio, & ob eam violationem juste plecti possumus. Quare hujusmodi amor & *& cogentis juris* principium esse potest. Atque hunc in modum prior objectio refellitur.

Opponunt deinde, in hoc systemate omnes naturae leges ex utilitate nostra derivari. Scilicet eo totum spectat, ut nos felicitatem nostram adipiscamur. Omnia autem ad utilitatem nostram conferre, periculi, & perturbationis humanae vitae plenum est. Sed huic objectioni non est necesse ut pluribus respondeamus, quando constat, utilitatem nostram veram non esse, ubi aut publicam utilitatem prodimus, aut de obsequio in Deum supremum nostri legislatorem quidquam imminuimus. Quod quoniam per se perspicuum est, demonstratione nulla indiget. Non igitur in Cumberlandi, & Heinneccii systemate leges naturae omnes ex privata nostri utilitate derivantur; sed ex communi: nec privatam spectant, sed generis humani publicam.

§. XI. Quaeret autem hoc in loco quispiam, quo modo ex superiori systemate in singulis vitae humanae actionibus intelligi potest, quae sint justa aut injusta, honesta aut turpia? Nempe nullo negotio. Nam quum aliquid agendum occurrit, tum consultabimus I. necessarium ne sit ad amorem erga Deum conservandum, an ei adversetur, an neutrum? Nam si necessarium esse deprehendatur, agendum est: si contrarium, omittendum: si neutrum, dum ne amori nostri aut aliorum adversetur, permissum intellige II. Necessarium id sit ad rectum nostri amorem, contrarium, neutrum? Primum imperatur faciendum: alterum ne fiat vetatur: tertium permittitur, modo ne Dei, & alio-

rum amori ſit contrarium. Neceſſarium rurſus ſit ad amorem erga proximum, contrarium, an neutrum? Primum praecipitur: alterum ſi amori juſtitiae adverſetur, vetatur ut injuſtum: ſi beneficentiae, & humanitati, prohibetur ut turpe: ſi neutrum, dum ne Dei aut noſtri amori rationali officiat, permiſſum eſt. Sed haec latius diducere eorum eſt, qui de officiis diſſerunt.

CAPUT XII.

Superius ſyſtema nova ratione adornatur, ac notiones primae & genericae legis naturae moralis proponuntur.

§. I. PAucis ego nunc quid ſuper principiis legis naturae ſentiam explicabo. Videri quidem poſſum in hoc capite ab iis diſſentire, quae in priori parte Inſtitutionis hujus Metaphyſicae Prop. 53. ſcripſi. Sed qui loca diligenter conferent, ii intelligent, me hic non novam doctrinam cudere, ſed veterem expedire latius, atque e novis fundamentis excitare. Conferam autem rem omnem in haec theoremata, latius, ſi vita ſuppetat, diducturus in Ethicis.

§. II. *Prop.* 1. Homines natura aequales naſcuntur. Id eſt inter perſpicua, ſi naturam humanam in infantibus, in quibus tota & ſola ineſt, contemplari velimus. Nam quod in adultis eſt diſcriminis ab educatione, arte, & vitae commerico totum eſt: Naturae enim conſtitutio, vires, propenſiones, diſpoſitiones, & ſi quid eſt aliud, quod a natura proficiſcitur, in omnibus infantibus aut eadem, aut pene eadem deprehenduntur; niſi quod diſcriminis quod ad corporis temperiem aut habitum climata faciunt, quod tale non eſt, ut idcirco ad plures ſpecies homines pertinere, in quo magni quidam Philoſophi ineptiverunt, affirmare poſſimus. Hujus

fan-

ego rei testem do totam generis humani historiam: nationum enim omnium infantes, utcumque habitu corporis aut temperamento discriminati, omnes easdem habent insitas propensiones, eorumdem capaces effectuum, iisdem mentis aut corporis habitibus apti. Promptius quidem alii, alii tardius: nemo tamen non omnino: id quod nobis cum belluis, quae ad alterum genus pertinent, commune non est.

§. III. *Prop.* 2. Homines ad mutuam societatem a natura generantur. Argumento est, quod instrumentis societati aptissimis nascuntur omnes praediti, non modo ad loquendum apti, quod profecto esse nequit, nisi societatis ergo, quod acute vidit Aristoteles; sed etiam iis affectibus obnoxii, qui nisi in societate hominis cum homine locum habere nequeunt, qualis amor, misericordia, caeteri. Sed hoc ipsum infantium item natura, quae nondum nec adultis affectibus, nec pravis moribus, falsisque opinionibus est depravata, declarat. Statim enim infantes, ubi alii aliis ignoti conveniunt, primum reciproco quodam timore (qui affectuum omnium primus in natura animali sese exerit) afficiuntur; mox in mutuam admirationem rapiuntur; tum in complexum ruunt; ac tandem socialem vitam instituunt; id quod esse nequit nisi a Natura, quae homini hominem conciliet. Quod si objecto infantibus proemio individuo animis dissociantur, ac in partes diversas distrahuntur, id non inde est, quod integrum singuli obtinere velint, sed quod aequam partem, quam ubi singulis tribueris, pacati statim sunt & amici. Quod demonstrat ita singulos se suaque amare, ut aequalem aliis curam amoremque non invideant, obstaturi alioquin majori, quae sibi nocere possit.

§. IV. *Prop.* 3. Totum ego genus humanum unum est veluti corpus, cujus singuli homines membra sunt: una civitas, cujus singuli homines sunt cives, Deus ve-

vero imperator supremus. Nam & in mutuam societatem facti sunt; & in eundem finem destinati; & communium vitae humanae utilitatum gnari; & similibus propensionibus, viribus, habitibus instructi; ita tandem comparati, ut alii ab aliis segreges vitam agere nequeant, nisi miseram, sibique nocere plurimum possint; conjuncti vero possint sibi prodesse plurimum, ac esse, quoad natura humana patitur, beati. Nam quo ego altero argumento conficiam, plures lapides ad eundem fornicem spectare, aut plura membra ad idem corpus, nisi quia video, iis ea esse figuris conformata, ut & in unum coire possint; & natura sua exigant ita copulari; & separata inutilia, conjuncta tandem aliquid sint?

§. V. *Prop.* 4. Tota haec Civitas ac primaeva hominum societas quum ad communem, tum ad singulorum felicitatem constituta est. Nam & hanc felicitatem singuli natura ipsa & necessario appetunt: & conferre ad eam plurimum possunt, ubi in mutuam opem & vitam conspiraverint. Quare falluntur profecto ii, qui in mutuo bello homines nasci putant, idest in mutuam perniciem a natura armari: id enim si esset in mutuam societatem homines non generarentur, quae in communi omnium cum omnibus bello esse nulla potest.

§. VI. *Prop.* 5. Haec ita esse a Deo constituta, dubitare non possumus: nam leges, quibus systema mundanum compactum est & regitur, a Deo sunt, ut ex superioribus constat. Itaque huic ordini & nos consentaneam vitam agere debemus, ne supremo Dei imperio adversemur, frustraque nitendo nihil aliud, nisi nostram miseriam nobis coscisсamus. Nam quid aliud agit, qui Naturae adversatur? Hoc ergo summi Imperatoris imperium lubenter agnoscere debemus, eique laeti parere. Et quamquam ad id ipsum nostra quoque natura & utilitate rapimur; confert tamen & plurimum ad id incitari etiam re-

ve-

verentia Principis ipsius: quandoquidem fieri non potest, ut qui Civitatis alicujus Principem nec amat, communia Civitatis jura servet.

§. VII. *Prop.* 6. Debemus Deo primam & maximam amicitiam, sed eam, quae praestanda est supremo omnium domino, & benefactori liberalissimo. Nam Deus & supremus dominus est, & benefactor, & gubernator, & pater. Quare quum ab eo tantum simus quidquid sumus, ejus tantum vi consevemur, ab eo tantum plenam beatitudinem speremus; nihil prius neque majus habere possumus, quod amemus, & quatenus scimus & possumus colamus. Enimvero cui alteri is esse poterit amicus, qui Deo non sit? Nam nemo alius est in quo plures & majores sint rationes, quamobrem cum eo perfectam amicitiam habeamus, & pervigilantissime custodiamus. Naturae igitur ordini & rerum relationibus, adversatur, qui Dei amicitiae & cultui quidquam aliud anteponit, idest legi ipsi naturae primariae, quae rerum ordinem sarctum tectum servandum jubet.

§. VIII. *Prop.* 7. Quilibet homo studere debet, ut sit dignus sui amicitia, sibi amicus omnino esse debet. Nam quilibet homo ad beatitudinem a natura gignitur; ergo quilibet a natura ipsa incitatur & ut sit, & ut bene beateque sit, quae sunt duae primae ac maximae naturae humanae propensiones ingenitae & communes. Ut autem sit, ac bene beateque sit, in id se comparare perpetuo debet, ut se conservet, ac excolendo perficiat. Perficit autem se quisque iis habitibus, quibus privata, publicaque vita tranquilla & beata efficitur. Quum autem eae sint virtutes; virtute se perficere ac beatum facere homo potest. Id quum efficit, amicus sibi est: nisi efficiat, ne dignus quidem sua amicitia esse potest, quae esse nequit, nisi inter bonos. Itaque sic vivere quisque debet, ut nihil in se admittat, quod vereatur amico facere; nihil omittat, quod amicitia exigit. Distinguendum igitur est inter hanc, de

qua

qua loquimur, amicitiam, & amorem, quo omnes naturaliter se amant. Est enim amor ille naturae impetus; haec vero amicitia rationis & electionis. Illo rapimur in naturam conservandam; hac in virum bonum efficiendum. Quocirca quamquam nemo est, qui odisse se potest; plures tamen sunt, qui nec sibi sunt amici, nec ea amicitia digni: quandoquidem qui si ut secum, ita cum aliis vivant, jure illis inimicissimi esse videamur. Hinc ego omnia hominis adversus seipsum officia deduco. Quumque hanc amicitiam natura ipsa praecipiat, ut demonstravi; ea quoque omnia officia praecipit, quae inde consequuntur.

§. IX. *Prop.* 8. Ex jure naturae omnes homines mutuam sibi debent amicitiam. Primum amicitia inter aequales natura est constituta: omnes autem homines aequales nascuntur; ergo in naturali alii erga alios amicitia, quam adulti non delere, nec foedare, sed fovere debent, si secundum naturam vivere volunt. Deinde omnes homines in mutuam societatem generantur, quae sine mutua amicitia vera esse nequit. Tum sibi debent amicitiam; ergo sibi debent ut sint viri boni; inter bonos vero natura communis amicitia est. Tandem in mutuam felicitatem conspirare debent, quae sine mutua amicitia obtineri nequit. Ac vero pone omnes sibi mutuo esse amicos, erunt omnes viri boni, omnesque beati: nam quae vitam humanam misere miseram faciunt, ea sunt mala, quae aut nostra nobis ignorantia, vel malitia procreat, aut alii aliis inimicissime inferimus. Quae a natura sunt, nec semper mala sunt, ut ego alias demonstravi, & quam paucissima sunt. Pone item omnes sibi mutuo esse inimicos & infestos, quid vita humana turpius ac miserius? Quocirca si ipsa rerum natura nostri felicitatem exigere videtur, & eam appetimus omnes; eaque habetur, ubi omnes omnibus amici sunt; disterminatur, ubi alii aliis mutuo sint infesti; hoc erit verum

rum praesentis vitae tranquillitatis adipiscendae medium, illudque propterea natura ipsa praeceptum.

§. X. Ac officia hominum ab his princicipiis, quae suapte natura clara sunt, derivari facile possunt. Sed illud animadvertendum est, quae actiones humanae lege naturae reguntur, non omnes eodem modo regi. Nam sunt quas *absciſſe* lex napraecipit, aut prohibet: sunt quas *relative* tantum: sunt item quas suadet, aut dissuadet: tandem quas permittit. Alteri injuriam facere praecise & absolute prohibet, ut nullo casu liceat. Nuptias inter fratres & sorores *relative* tantum, ut tales supervenire causae possint, quibus liceant: veluti si ad fratrem & sororem genus humanum referatur totum, ut quum homines esse coepere. E duobus bonis melius eligere suadet, non praecipit. Nuptias adulto humano genere singulis non praecipit, sed permittit. Haec philosophus accurate perpendere debet, ut scilicet quae sint hominum jura, quae ex lege naturae proficiscuntur, ac quoto gradu honestatis vel turpitudinis actio sit, discernere possit.

§. XI. Illud difficile definitu videtur, quae regulae servandae sint, ut id dignoscatur. Ego ad sequentes confero.

I. Quae cum amicitia Deo, nobis, aliis debita e diametro pugnant, *absciſſe* lege natura vetantur. Nam eam amicitiam absolute naturae lex praecipit.

II. Quae talia sunt, ut sine iis amicitia illa consistere nequeat, lex naturae praecipit *absolute*. Ratio est eadem.

III. Quae hanc amicitiam intensiorem & perfectiorem efficere apta sunt, sed omissa non dirimunt, lex naturae suadet; Nam sine illis legis naturalis finis obtineri potest.

IV. Ea, quae talia sunt, ut si adsint amicitiam quidem illam non sinunt esse plenam & perfectam, lex natura dissuadet. Ex eadem ratione.

V. Ea

V. Ea quae seu omittantur seu fiant, amicitiae illi nec derogatur quidquam, nec additur, permittit naturali libertati. Nam ea sunt extra finem legis.

VI. Quae generatim considerata amicitiam istam laedere comparata sunt, sed in quibusdam circumstantiis posita malignitatem illam deponunt, *relative* vetat.

VII. Quae ad amicitiam servandam generatim quidem sunt necessaria, sed quorum in tempore, aut loco, necessitas cessat, *relative* praecipit.

CAPUT XIII.

Wollastoni & Ashley Syckes de lege Naturae Systema.

§. I. Inter eos, ac quidem inter primos, qui nostro hoc saeculo ad legem naturae explicandam magno ingenio sunt aggressi, facile ego collocaverim Wollastonum. Hic in eo opere, quod haud dudum adversus Atheos & Deistas scripsit (*a*), penitissime legis naturalis indolem, atque usum & vim expedivit. Wollastoni doctrinam paucis complexus est Ashley Syckes (*b*) ac nonnullis additamentis illustravit. Utriusque igitur nos cogitata nunc exponere est animus. Ac Syckes alia quidem ratione exorditur, quam qua ego referam; quippe qui a regula ipsa humanarum actionum initium facit, mox humanam libertatem, atque existentiam supremi Numinis demonstrat. Sed ego lectoris utilitati consulam, dum inde ejus systema enarrare suscipio, quod ille po-

(a) *Ebauche de la Religion naturelle.*

(b) *Examen des Fondemens, & de la connexion de la Religion Naturelle & revelèe.*

postremam ejus partem facit: ita & intelligetur facilius, & cohaerebit arctius.

§. II. Hominem inter agentia libera esse connumerandum iis argumentis demonstrat Syckes, quibus nulla esse possunt evidentiora. Est enim homo indifferens ad varios habitus: nihil exploratius esse potest inter homines: nam & nullis habitibus informati nascimur, & paulatim plures ac diversos induimus, & obliteramus alios, alios fovemus, totique in diem, quum volumus, mutamur. Persentiscit quisque intimitus, se natum aptum cum variis animi disciplinis excipiendis, tum etiam pluribus ac diversis habitibus moralibus, vitiorum, aut virtutum, ac postremo habitibus corporis. Totum hoc, quidquid sumus, quod ad hujusmodi modificationes pertinet, sumus, quia volumus; nec volumus, nisi quia & intelligimus, quod volumus, & quod intelligimus ac volumus, possumus. Praeterea his habitibus & viribus ita utimur, ut quandoque parte virium agamus majori, vel minori, quandoque totis. Est igitur cum ratione nostra conjunctissima agendi, atque nos pluribus & diversis modis determinandi potentia. Haec libertas est. Itaque in iis entibus, in quibus nec ratio est, nec libertas, nulla quoque hujusmodi inest indifferentia, sed necessario eodemque modo semper agunt. Id quod demonstrat potentiam nos habere nos ad plura & diversa determinandi (*a*).

§. III. Porro qui tali libertate est praeditus, ut & plura ac diversa intelligere possit, & in varias partes sese determinare, is nisi ex regula certa & immutabili actiones suas componat, necesse est ut perpetuo aberret ab eo fine, quo natura ipsa pergit, totaque vita perturbetur. Inquiramus ergo, sit, nec ne, ulla hujusmodi in Natura certa ac constans re-

(a) *Cap. I.*

regula, qua homines actiones suas rite conformare possint, debeantque, & ut sint, & ut, quoad humana natura patitur, beati sint. Nulla in terris gens est tam moribus efferata, in qua justi & injusti, boni & mali moralis non sit aliquis naturalis sensus, non secus atque voluptatis & doloris, & aliquae ejus boni & mali notiones, ac postremo vocabula, quibus eae exprimi solent. Inter omnes gentes, etiam barbaras, laudari quaedam actiones solent ut justae & bonae, quaedam aliae vituperari: sunt sui ubique heroes, virtuosi, boni: sunt scelesti, improbi: itaque poenae ubique & proemia. Unde autem id proficisci dicemus, nisi ex insita omnibus hominibus justi & injusti, boni & mali regula? Insitam autem dico, quod statim, ac quis adolevit, atque ratione uti coepit, nullo alio magistro, nisi ipsa rerum natura, hujusmodi regula informetur. Est certe hoc argumentum apodicticon. Nisi enim omnibus certa quaedam ac constans regula animo esset informata, ad quam, velut ad amussim, eas actiones referrent, quas laudant aut vituperant, bonas aut malas praedicant, quid illi hujusmodi vocibus significare vellent? Velle autem aliquid significare, non vero inania vocabula effutire, inde ego conjicio necessario, quod ad hujusmodi vocabula commoventur, atque affectibus agitantur, id quod in illis minime contingere solet, qui vocabula sine mente projiciunt. Agitari animus nequit nisi notionibus boni aut mali, quod per se est perspicuum. Insidet ergo atque infixa est hominum ratione utentium mentibus boni ac mali, honesti & turpis, justi & injusti notio ac regula, etsi non in omnibus peraeque clare ac distincte, nec in omnibus aeque expedita & prompta, sed in singulis pro cujusque cultura, exercitio, vitae commercio (*a*). Inde

(a) *Cap. I.*

Inde sensus ille naturalis boni & mali, justi, & injusti.

§. IV. Constat igitur omnes homines regula quadam uti, non solum dum de aliorum actionibus judicant, verum etiam quum ipsi agunt. Hanc regulam omnes consectantur, aut saltem sequi se arbitrantur. Ac quod aberrent ab ea plerumque, id non fit, quia nullam habent, sed quia aut affectibus perturbati, aut rerum ignorantia impediti, totam ejus extensionem & usum non semper pervident, nec semper ita instructi sunt, ut in singulis actionibus adhibere illam sciant. Id quod contingit etiam in caeteris artibus ferme omnibus, quarum nullus tam peritus unquam est, ut ei non incidant saepe casus, in quibus aut haereat animi dubius, aut etiam ab artis regula aberret. Id quod multo etiam difficilius est in morum ac vitae civilis arte, ob multiplicem & pene infinitam rerum atque actionum copiam, & varietatem. Sed haec ipsa rerum prope infinita multitudo & varietas, relationum multiplicitas, ac propterea diversitas actionum pro locis, temporibus, personis satis demonstrat id, quod diximus, haerere hominum animis certam ac constantem vitae, & morum normam. Nam in tanta hac varietate nemo ullus reperitur, qui dum agit quidpiam, aut de aliorum actionibus judicat, id quod efficiunt quotidie omnes, non regulam aliquam consectetur. Ejus rei homines item omnes do testes: omnes enim judiciorum, aut actionum suarum ex illa regula rationes proferunt. Ipsi sceleratissimi mortalium si crucientur, ut scelerum suorum causas & rationes afferant, ex illa norma afferre conantur: ut etiam quum in usu errant, demonstrent se aliquam habere regulam, ex qua velint judicari. Quocirca non id inquirendum est, insit ne in hominibus justi & honesti regula, quum id omnes perpetuo praeseferant; sed illud potius, quae haec sit, quam vim habeat, & a quo: quod hunc

in modum expedire conatur Syckes.

§. V. Rerum haec universitas, cujus exigua homines sunt pars, ita constructa est ac temperata, ut nos cum singulis ferme rebus, quae nos circumambiunt, relationem aliquam ac velut concatenationem habeamus naturalem, ut caeterae cum caeteris. Hujusmodi relationibus mundanus ordo, ejusque pulchritudo continetur. Turbari ergo eae nequeunt, quin ordo iste turbetur. Ac quemadmodum totius universi ordo, pulchritudo, & aequalitas ex conservatione ac constantia hujusmodi concatenationis & relationum pendet; ita ordo, aequalitas, ac ipsa denique vitae humanae tranquillitas & beatitudo ab iis relationibus tota est, quas cum rebus, quae nos ambiunt, antecedunt, consequuntur, comitantur, habemus. Qui hujusmodi relationes & circumspicit acute, & sarctas tectas servat, nullaque in parte aut violat, aut praeterit, idest qui sese ita loco ac concatenationi suae aptat, ut libenter ei se submittat, ac sequatur, is omnium hominum beatissimus est: minus beatus, qui aut ignorat quandoque, aut negligit, aut videns prudens violat: ut miserrimus, qui, contra quam Natura fert, perpetuo iis adversatur, velut qui cum adverso flumine colluctatur; aut qui pro veris hominum aut inter sese, aut cum aliis rebus, relationibus, falsas ipse comminiscitur, iisque velut veris obtemperat ut non amplius in naturali, sed velut in commentitio mundo sit. Rerum has relationes *veritatem realem* appellant Wollaston & Syckes. Hanc veritatem, quilibet, qui nec sensibus, ne ratione sit distitutus, ipse per se animadvertere, & intelligere potest. Sunt enim res, cum quibus has habemus relationes, in propatulo omnibus expositae: natura quoque ipsa earum relationum nos admonet: nam & nos inde affectibus concitat, & tranquillitatem, atque ingentes voluptates in iis procreat, qui secundum naturam vivunt; & perturbationem, ac

ac dolores vehementissimos in iis, qui cum natura pugnare instituunt. Ergo & ex rerum ipsarum contemplatione, & ex usu atque commercio vitae hoc in nobis ingeneratur decretum, *oportere rerum naturam sequi*, idest, ut philosophi isti loquuntur, *veritatem realem*.

§. VI. Haec illa regula est, quam omnes homines a natura ipsa discunt, quamque sequi profitentur. Inde bonos aut malos praedicant, quoscumque praedicant. Ea regula informata ratio leges civiles populis dictavit. Quid enim aliud sunt civiles leges, quam peculiares regulae, quibus homines instituuntur, ut ex norma naturae vivant, seu ut rerum relationes, quas natura posuit, idest *veritatem realem*, sectentur? Nempe ut doceantur, quid singulorum expetat natura, ut sint, & bene sint: quid singuli a singulis: quid Principes a subditis, subditi a Principibus: quid cives ab exteris: quid parentes a liberis, liberi a parentibus: quid denique in omni hominum genere ac statu. Porro quid homines a rebus aliis, quae in Tellure gignuntur, aut sunt; quid a rerum omnium opifice ac Imperatore Deo, ab his Deus. Plures fuere olim, antequam leges illae describerentur, plures quoque hodie sunt nationes, quibus non alia vitae ac morum lex. Nec eas memoro tantum, quae nullo imperio civili continentur, sed earum quoque multas, quae a Principibus reguntur, ut omnes ferme Americanae, pleraeque Africanae & Asianae, quod saepe observatum viatoribus (a). Veritas igitur realis naturalis illa est ac insita omnibus vitae & morum regula prima ac suprema.

§. VII. Sed haec regula est ne etiam lex? Legis

 par-

(a) *Vid. Recueil des vojages, qui ont servi aux établissement & aux progres de la compagnie des Indes Orientales.*

partes duae, *decretum*, *& obligatio*. Neque enim decreta, si obligatio desit, vim ac naturam legis obtinebunt, id quod in theoreticis Philosophorum dogmatibus, quorum nulla sit vis externa ad nos permovendos, seu obligandos, quod perinde est, observare possumus. Ac Natura quidem, ut demonstratum est, decreta vitae, & morum in omnibus ingenerat, dum & rerum relationes docet, & singulos ita instituit, ut ex iis quum sciant, tum possint vivere. Sed an etiam obligat? An singulos ita agitat, ut ex iis vivere, ac agere oportere sentiant? Indit ne singulis ad hanc veritatem consectandam stimulos? Obligat tandem? Obligat profecto. Nam ita singuli homines natura ipsa comparati sunt, ut naturam ducem sectantes bene sint & beati; ei reluctantes miseri. Decreta igitur hujusmodi, quae ex rerum relationibus Natura in nobis imprimit, cum potentissimis motivis ad agendum, vel cessandum sunt conjuncta. Quem enim non moveat voluptas aut dolor, beatitudo, aut miseria? Quae si cum observatione, aut violatione eorum decretorum sunt connexa, procul dubio intimam habent obligationem. Stimulos atque calcaria, quibus nos impellant, secum ipsa deferunt. Sectatoribus tranquillitatem, & beatitudinem non ostendunt modo, sed revera praestant: perduellibus miseriam. Accedit quod nescio quae alia vis, quam distincte intelligere & explicare nequeamus, singulis intrinseca haec decreta comitatur: haec vis conscientia dici solet, quam persentiscunt omnes & reformidant. Ita profecto est. Rerum natura non solum quemque hominem docet justum & injustum, honestum, & turpe, sed ita etiam afficit, ut honesti, & justi notiones mirifice nos delectent: injusti vero & turpis turbent, & infelicitent. Est ergo haec vitae & morum regula obligatoria. Eam obligationem qui minime sentiat, is ratione & sensu humano destitutus sit necesse est.

§. VIII. Sed haec, quae intrinseca est obligatio, mini-

minime ea ad perfectam legem constituendam satis esse potest. Tangitur quidem ea obligatione, & permovetur natura humana: sed postquam experimenta nos docuerunt, plures esse, qui aut hanc obligationem non semper animadvertant, aut vehementibus affectibus perciti ei reluctentur, aut pravis habitibus corrupti ab ea transversum agantur; nisi vehementioribus stimulis agamur, parum profecto momenti, aut saltem non tantum, quantum necesse est, ad nos plene determinandos, habebit haec obligatio. Itaque tum perfectior erit, & vehementior, quum accedent extrinsecus graves etiam minae, aut ingentia praemia. Nemo enim dubitabit, quin si supremus quidam totius Naturae imperator ad hanc regulam sectandam nos aut poenis propositis impellat, aut praemiis alliciat ingentibus, plena sit & perfecta hujusmodi obligatio. In id igitur modo inquirit Syckes (*a*), sit ne ullus supremus totius naturae opifex atque imperator: Paucis ille hanc rem totam absolvit: nam quoniam rerum generationes & series sunt, eaeque neque ex nihilo esse possunt, neque sine prima; est profecto prima rerum omnium Causa, eaque intelligentissima, potentissima, libera. Hic Deus est: hic summus naturae & optimus Imperator. Eum nemo est, qui aut ignoret, quando certum est facilius repertum iri nationem sine Sole, quam sine Deo, & Religione, quod Plutarchus eleganter dixit; aut possit ignorare, qui oculos habeat & rationem. Quoniam ergo constat inter omnes, & Deum esse, & ab eo naturae ordinem constitutum; quis ignorare queat, hanc esse supremi hujus Imperatoris voluntatem, ut hic naturae ordo, seu, quod tantundem est, haec *veritas realis* integra servetur? Ac si id constat, ne in dubium quidem vocari potest, hujus voluntatis

 trans-

(a) *Cap. III.*

transgressores poenis divinis esse obnoxios: videntur enim voluntas Supremi Principis & gubernatoris poenaeque contra rebelles esse ipsa natura inter se connexa: nam sapientis non est ab homine velle id, quod ille si renuat nulli poenae sit subjectus. Dei igitur idea, ejusque supremi Imperii cum veritate illa reali connexa vim procul dubio habebit maximam ad homines sui officii commonendos. Erit haec extrinseca obligatio, eaque plena & perfecta, quam ii possunt ignorare, qui una opera ignorent, aut Deum esse, aut Universitatis curam gerere, aut positi rerum ordinis, qui ex aeterna & immutabili ejus ratione proficiscitur, acerrimum esse custodem. Veritas igitur realis utraque illa obligatione corroborata perfecta lex est. Et naturalis quidem lex est, quia ab ipsa rerum natura in singulis hominibus imprimitur: & divina, quia a Deo naturae ordo est, & servatur: & aeterna, quia secundum aeternam Dei rationem est.

§. IX. Interim quoniam nimis ampla rerum natura est, ut plene possit a mente humana comprehendi, hominesque ipsi finiti, ut facile possint, a peculiaribus quibusdam rebus trahi, iisque mancipari; nihil contigere facilius potest, ac saepius, quam ut homines aut hujusmodi legem non semper prae oculis habeant, aut totam ejus extensionem non pervideant, aut etiam a peculiaribus objectis rapti ejus desertores fiant. Quare factum est, ut Deus eamdem hanc legem nova via ac ratione promulgaverit, diduxerit latius, novis motivis, novaque vi instruxerit, quo omnibus modis humanae felicitati consuleret, vim interea naturae, & libertati nostrae nullam inferret. Est haec *via revelationis*, de qua Auctor deinceps ex instituto disserit. Ejus vim & utilitatem explicat: existentiam demonstrat: sed necessitatem elevat, in quo mirum est virum caetera perspicacissimum non vidisse, se cum tota ratione pugnare. Sic enim ille existimat, revelatio-

nem

nem esse quidem utilem, atque maximas ex ea, & plures commoditates in genus humanum derivari: minime tamen necessariam, quod lex illa atque religio naturae sit sufficiens. In quo ille nec humani intellectus vires, nec potentiam naturae humanae satis perpendisse videtur. Quis enim non videt quam vaga sit & incerta *veritas* illa realis, quamque ad homines maxima ex parte aut educatione stupidos, aut affectibus concitatos regendos inutilis? Sed non est opus hoc in loco repetere, quae sunt a nobis alias copiose demonstrata. Admonuisse tantum lectores, ne ejus viri doctrina transversum agantur, hoc in loco satis existimavi.

CAPUT XIV.

Christiani Wolfii atque Henrici Koehleri de principio legum naturalium uno & adaequato doctrina exhibetur.

§. I. Me quoque poenitet in his rebus, quae ad hominum mores efformandos pertinent, quaeque omnibus in medio esse positae debent, nimis esse & longum & metaphysicum. Sed quoniam suscepimus magnorum virorum super legibus naturae sententias enarrare, efficere non potuimus, ut Christianum Wolfium praetermitteremus, cujus tanta sunt in Philosophiam merita, utut ille nimius est in iis omnibus quae quoquo modo attingit, non subtilis modo, sed minutus, & prolixus. Nos studebimus minus esse enigmaticos, quam hujus sectae alumni esse solent: sic enim habeo, plura esse in Leibnitiana & Wolfiniana philosophia penitus vulgaria, quae quoniam novis inconditisque vocabulis ab Auctoribus suis sunt involuta magis, quam explicata, nova minus attentis videri possunt. Sed & habent Philosophi isti id prae reliquis proprium, ut humanas omnes notiones, etiam eas, quas com-

munis probavit sensus, quaeque suapte natura clarae sunt & distinctae, evolvant, minutatim secent, ut ad simplicissimas adducant, id quod nec necessarium semper est & plurimam rebus quandoque obscuritatem offundit. Henricus Koehlerus in opere de *jure naturae in primis cogente*, quod edidit Francofurti ad Moenum anno 1738. Wolfii doctrinam, quam ille octo tomis in quarto explicuit, in paruum systema retulit, sed iisdem ambagibus intricatam. Inde nos haec more nostro extricata paullo & exasciata dabimus.

§. II. Quoniam eas naturae leges perquirimus, quibus convenienter hominem vivere oportet, qui velit beate vivere; hominis ipsius naturam omnium primum noscere debemus, si eas intelligere amamus: ex hominis enim natura, cui efformandae & moderandae inserviunt, sunt hujusmodi leges eruendae; quas idcirco is ignoret necesse est, cui minus hominis natura est perspecta. Quo modo leges, quibus horologia conserventur, & fini suo apte convenienterque serviant, scire nequit, cui hujusmodi machinarum structura ac natura ignota fuerit. A natura igitur humana Wolfius & Koechlerus juris naturae tractationem auspicantur.

§. III. Constat autem natura humana substantiis duabus, iisque inter se valde quam diversis, conjunctissimis tamen, mente scilicet & corpore. Quum ex genio Metaphysicorum natura entium in eorum *activitatae* aut *agendi conatu* posita sit; corporis quidem natura in ejus *vi motrice*, animi vero in *vi intellectrice* erit collocanda. Sed in hoc etiam plurimum anima a corpore distat, quod in hoc *natura* ab *essentia* distingui potest, quum contra in illa una eademque res sint: Corporis enim essentiam in ejus *structura & inertia* philosophi isti constituunt (a), quae est

(a) §. 242.

est ab agendi conatu diversa · at vis illa intellectrix mentis est & *natura & essentia*. His interea omnibus conflatur homo. Quare ut hominis natura intelligatur utraque illa accurate est pervestiganda, mentis scilicet, & corporis natura atque essentia.

§. IV. Anima sui conscia est, percipit, cogitat, rerum sibi notiones efformat, sentit, imaginatur, fingit, attenta est, reflectit, abstrahit, & notiones conficit genericas, experitur, judicat, demonstrat, a cognitis ad incognita progreditur, similitudines rerum velociter observat, nexum possibilium perspicit, voluptatem, taedium, dolorem persentiscit, appetit, aversatur, vult, non vult, mavult. Ea omnia ab ejus essentia & natura fluunt: itaque ei sunt naturalia. Ratione corporis naturalia dicimus ea omnia, quae ab ejus natura & essentia proficiscuntur. Quum autem hominis natura ex utraque conflata sit, animi scilicet & corporis; inde intelligitur, quae sint hominis naturalia, ac proinde quid sit, *hominem congruentur naturae vivere*; nempe secundum haec omnia, quae sibi sunt naturalia, vitam agere (*a*).

§. V. Eae propositiones genericae, quibus plura & varia aut coexistentia, aut successiva aptantur, ut similiter sint aut fiant, regulae, normae, leges dicuntur (*b*). Ita regulas aut leges motus vocant Physici eas propositiones genericas, secundum quas naturales corporum motus fiunt. Quum autem sit exploratum & certum, omnes mutationes animi & corporis, idest naturae humanae, secundum constitutas a natura regulas fieri; erunt hujusmodi regulae naturae humanae leges, ei insitae, idest naturales. Iis convenienter vivere est secundum naturalia

(a) §.241.
(b) §.244.

ralia humanae naturae vivere, ac proinde naturae congruenter (*a*).

§. VI. Sed quum naturae animi & corporis, licet inter se arctissime conjunctae, diversae tamen sint; fit ut animi naturales leges sint a legibus corporis naturalibus diversae. Ac illas quidem Logico-Morales, has Mechanicas appellat: illae mentis, hae corporis naturam modificant & moderantur. Utrisque igitur convenienter vivere est naturae consentanee vivere: nam & utraeque insitae ac naturales, & utrisque humana natura conservatur & regitur (*b*).

§. VII. Jam & totam istam hominis naturam bipartiri necesse est: est enim altera *animalis*, *rationalis* altera. Ac ad primam pertinent sensationes, phantasia, associatio imaginum & affectuum, memoria, analogia quaedam rationis, appetitus sensitivus, affectus, instinctus & stimuli naturales, spontaneitas (*c*): Ad alteram vero actus reflectendi, comparandi, vis ideas genericas efformandi, judicandi, ratiocinandi, experiundi, demonstrandi, intellectus, ratio, libertas, voluntas (*d*). Ergo leges naturae humanae naturales aliae homini cum brutis communes erunt, eae nimirum, quae ejus naturam animalem continent; aliae homini propriae, quae scilicet ad naturam rationalem spectant. Quare iterum fit, ut secundum utrasque vivere sit vivere naturae humanae convenienter.

§. VIII. Perspicua sunt haec. Illud nunc perquirendum est, obligemur, nec ne, ita vivere, & quatenus, ac qua ratione. Nam quoniam liberi sumus, in eo, quod est convenienter naturae vivere multi-

ti-

(a) §.280.
(b) §.275.
(c) §.281.
(d) §.282.

tipliciter peccare possumus, nisi ita libertas nostra determinetur, ut & sciat, & velit recte cum natura vivere, ne scilicet impellat illam ultra, quam par est, nec plus quam aequum est, cohibeat, nec turbet. Est obligatio connexio motivorum voluntatem ad quidpiam agendum vel omittendum inflectere aptorum cum actionibus ipsis, aut omissionibus (a). Ea motiva esse possunt voluptates, aut dolores, adeoque praemia, aut poenae. Itaque illud quaeritur, sintne ulla hujusmodi motiva, quibus obligemur ad naturam nostram hac, aut illa ratione, hactenus, & non ultra, sectandam? Sed in duplici classe posita esse possunt ea motiva: nam aut a natura ipsa sunt, aut a libera voluntate supremi cujusdam Naturae Principis. Illa *insitam* & *naturalem* obligationem constituunt: haec *externam*, & ut vocant, *positivam*. In utramque nunc inquirendum est.

§. IX. Obligationis nomine, quemadmodum dictum est, ea motiva intelliguntur, quae flectere voluntatem queant ad agendum, aut omittendum. Ea autem est humana natura, ut dolore, & voluptate impellatur, aut cohibeatur; obligatio ergo dolore & voluptate continetur. Nascitur in nobis voluptas ex conscientia nostrarum perfectionum, dolor ex conscientia imperfectionum; non solum ergo praesens nostri perfectio, aut imperfectio, verum etiam spes futura perfectionis, aut imperfectionis futurae metus, motiva sunt naturae nostrae permovendae apta. Quare eae genericae propositiones, secundum quas ubi naturae convenienter vivimus perfectionem nostram efficimus, quibus adversamur, nos efficimus imperfectiores, erunt non solum regulae & normae vitae humanae, verum etiam leges obligatoriae: ac si & ex ipsa nostri natura

(a) §. 300.

tura intelligantur, & secum ipsae naturaliter eam adnexam habeant obligationem, erunt naturae ipsius leges & intrinseeus obligantes.

§. X. Observamus perpetuo ex liberis nostris actionibus, aut omissionibus, plurima consequi naturae nostrae adversa, aut consentanea, & quidem in ipsis actionibus aut omissionibus nostris sui habentia rationem sufficientem: Quum autem quae naturae nostrae sunt consentanea ea nos perficiant, quae adversa, aut deteriores faciant, aut destruant; & quae nos perficiunt *bona*, quae aut deteriores faciunt, aut destruunt sint *mala*; conficitur, plurima bona, aut mala ex liberis nostris actionibus nobis obvenire posse. Obligat vero nos natura ipsa nostra, & intrinsecus ad mala vitanda; sectanda bona; quia illa imperfectiores nos efficientia dolorem ingenerant; haec perfectiores, creant voluptatem; ergo eadem natura nos intrinsecus quoque obligat ad eas actiones edendas, ex quibus bona nobis obtingunt; vitandas vero eas, ex quibus mala nascuntur.

§. XI. Hinc autem fit, ut libertas humana non ita sibi relicta sit, ut possint ei licere omnia, ad quae pertingere potest: sed opus esse ut intra quosdam terminos ejus coerceatur licentia, idest naturali obligatione teneatur, naturae obligatione regatur. Quare si quae sit generalis regula, qua intelligere possimus, ad quae nos Natura obliget, seu quae sint nostri bona, quae mala, ea lex naturae generica erit. Nam ea & docebit quae agenda, aut omittenda: & ad ea agenda aut omittenda naturali sanctione doloris & voluptatis impellet, idest obligabit.

§. XII. Quoniam demonstratum est, Naturam insita & naturali sanctione nos obligare ad ea efficienda, quae nos perficiunt, vitanda vero, quae nos imperfectiores reddunt; efficitur inde haec generalis regula: *Quae te statumque tuum perfectiorem efficiunt, facito: ea autem, quae te statum-*

que

que tuum reddunt imperfectiorem, caveto (a). Est haec naturalis regula, quia e natura ipsa nostra & naturaliter depromitur: cum naturali sanctione conjuncta est; quia qui ea efficit, quae se statumque suum faciunt imperfectiorem, statim dolore, & miseria punitur: contra voluptate is & affluentissime donatur, qui ea & curat & efficit, quae se statumque suum perfectiorem efficiunt. Quare est generica naturae lex quae praecipit ea, quae agenda sunt; vetatque contraria.

§. XIII. Neque vero conquisitis argumentis indigemus ut eam regulam intelligamus: est ea omnibus insita: natura agitamur, ut ea persequamur quae voluptatem & felicitatem, aversemur vero, quae dolorem & miseriam adducunt. Quamobrem videri potest supervacaneus totus ille rerum apparatus, quo Wolfius, atque hinc Koehlerus eam rem demonstratum eunt. Illud potius diligentiorem operam postulat, ut sciatur, quae sint ea, quae nos perficiunt, quae natura ipsa sunt sectanda, quae vero quae imperfectiores faciunt. Haec nisi in classes quasdam item genericas conferamus, erit superior illa lex inutilis: est enim generalior, quam ut omnes homines peculiaribus actionibus facile aptare possint. Quo circa videamus quemadmodum id isti efficiunt.

§. XIV. Quoniam duplici, ut dictum est, homo natura constat, corpore & animo: item animali, & rationali; danda est opera ut utraque & conservetur, & perficiatur, si sanctioni illi naturali parere velimus. Quoniam autem quae naturam nostram conservant & perficiunt procreant voluptatem, laetitiam, animi tranquillitatem, sanitatem, felicitatem denique eam, quae quamdiu hic sumus haberi a nobis potest; quae vero aut deteriorem efficiunt, aut destruunt, dolorem, aegritudinem, perturbatio-
nes,

(a) §. 344.

nes, morbos, tandem miseriam; erunt haec totidem tesserae agendorum, aut omittendorum ex naturali factione. Itaque inde intelligere possumus, agenda esse aut omittenda ex naturae imperio, quae acta, aut omissa, voluptatem, laetitiam, animi tranquillitatem, sanitatem important: neque enim tantum Natura cum iis praemium copulat, nisi ut nos ad agendum, aut omittendum impellat. Cui quoniam parendum est, nisi stulte cum ea pugnare velimus; erunt prima argumenta & manifesta agendorum aut omittendorum. Praeterea ne frustra quidem dolorem, aegritudinem, perturbationem, morbos, cum aliis actionibus aut omissionibus copulavit: voluit ergo inde nos ad agendum aut omittendum permovere. Erunt haec ergo altera item manifesta argumenta omissionum aut actionum, dolor, agritudo, perturbatio, morbi. Quocirca est haec velut vox quaedam naturae cuique intima: voluptate ea & dolore loquitur, quibus quae imperat, aut vetat, clare illa quidem & ex aequo omnibus manifestat.

§. XV. Itane vero, inquit aliquis, brutorum animantium lege vivemus? est enim ea sola & tota animantium brutorum regula: ultra illam nec sciunt quidquam, nec agunt. Non recte. Non alia animantia bruta uti regula, nec cis aut ultra illam ire, id est in perspicuis: sed naturae magis impetu, quam ulla ratione ad eam sectandam impelluntur. Nos ut bruta legem illam natura ipsa persentimus; sumus enim, ut illa, animantes: impetu quoque, ut illa, animali in illam rapimur. Quid enim juvat naturam dissimulare? Sed ratione, & libertate moderari possumus, & debemus, qua re illa carent. Quamobrem tum demum ea lex a mechanicis ad rationales revocabitur, si ex ratione, non ex bruto tantum impetu, sectabimur. Quaeris, qua in re hic circa eam rationis usus positus sit? Nempe in hoc, ut non ex

prae-

praesenti tantum voluptate, aut dolore de naturae voluntate judicemus, sed ex summa totius vitae dolorum, aut voluptatum, atque ex ejus summae cum felicitate aut miseria connexione: nam vitae humanae felicitas ex summa totius vitae voluptatum aestimanda est, ut miseria ex summa dolorum totius vitae. Itaque usum superioris legis sequentes regulae efficient rectum.

§. XVI. Minus bonum est verum malum majori bono comparatum. Quum autem natura nos obliget ad bona sectanda, fugienda vero mala; fit ut ex eodem naturae imperio fugienda sint ea bona, quae nos majoribus privant; ac propterea aversandae eae voluptates, quae majores impediunt; sunt enim minores voluptates, quibus majores impediuntur, veri mali tessera.

§. XVII. Minora mala si conferantur cum majoribus, sunt vera bona. Quare minores dolores collati majoribus sunt boni argumentum. Obligat vero nos Natura ad bona consectanda; ergo in comparatione minoris cum majori malo minus eligendum imperat.

§. XVIII. Quae praesentia bona impediunt, quo minus summa omnium bonorum, in quo felicitas posita est, major sit & intensior, ea sunt vera mala, ac proinde ex naturae jussu fugienda. Quae vero mala praesentia efficiunt ut minor futura sit tota malorum summa, qua continetur miseria, sunt vera bona, eaque ex naturae imperio amplectenda.

§. XIX. Malum totius est verum semper malum: malum vero partis, si ad totum conservandum aut perficiendum pertineat, verum est bonum. Ergo ex eodem naturae imperio, malum totius perpetuo est cavendum: malum vero partis, si toti conservando aut perficiendo necessarium sit, complectendum.

§. XX. Si cum hujusmodi regulis lex illa generica

rica adhibeatur, erit illa praeclara totius humanae vitae, omniumque hominum officiorum norma. Nam inde non ſolum quae natura nobis debemus, ſentiemus: ſed intelligemus quoque facillime, quae Deo, aut aliis naturalia debeamus officia. Scilicet & nos ſtatumque noſtrum conſervare debere a natura diſcimus; & quae nos conſervare, aut deſtruere, perficere, aut facere deteriores, voluptas, & dolor oſtendunt: & quae voluptates vere conſervent aut perficiant, qui vere deſtruant, aut imperfectiores reddant dolores, ſuperiores quatuor regulae docent (§. 16. 17. 18. 19.). Ex quibus quum id quoque intelligatur, ad ſummam voluptatum noſtratum, ideſt felicitatem, neceſſariam eſſe pietatem & religionem in Deum, juſtitiam & amicitam in ceteros homines; ex eodem illa generica lege derivari poſſunt officia omnia erga Deum, & proximum. Sed explicemus poſteriora haec duo paulo diſtinctius.

§. XXI. Ens neceſſarium exiſtentiae & eſſentiae eſt illud, quod ita eſt, ut pugnet non eſſe, & talem habet naturam, ut pugnet aliam habere. Quaecumque autem ſunt in Natura rerum ſenſibus aut rationi noſtrae ſubjecta, talis eſſe naturae reperimus, ut nec pugnet aliam habere poſſe, nec non eſſe. Quare fit ut nec neceſſario ſint id, quod ſunt, nec neceſſario exiſtant. In primis autem ejus naturae eſt homo quod ad utramque ſui partem. Contigentia vero ſine ente neceſſario nec eſſe, nec concipi poſſunt; alioquin ſine ulla exiſtentiae & naturae ſuae ratione ſufficiente eſſent, aut conciperentur. Exiſtit ergo ens neceſſarium exiſtentiae & eſſentiae, a quo rerum haec Natura eſt. Deum hunc vocamus.

§. XXII. Quum a Deo ſimus, ab eo quoque conſervamur; qui enim neceſſitate naturae noſtrae non ſumus, ne eadem quidem conſervari poſſumus. Ergo dubitare non poſſumus, quin is velit noſtri conſervationem & perfectionem. Eſt autem is Supremus

noſtri

nostri Dominus; ergo supremus nostri Dominus, quique possit & severe punire, & proemia magna largiri, nostri perfectionem & conservationem imperat. Non potest ergo non esse & cum hac etiam voluptate conjunctum studium nostri conservandi & perficiendi, quod id Deo supremo nostri Domino gratum sit; & cum dolore, nos deteriores efficere, quum id supremi Domini voluntati adversetur. Nascitur autem hinc nova obligatio ad nos conservandos. Nam quoniam obligatio voluptate, aut dolore continetur; & cum nova hac voluptate, quod Deo gratum sit, studium nos conservandi & perficiendi conjunctum sit; destructio vero aut imperfectio cum eo quoque dolore, quod Dei voluntati repugnemus; & haec altera exoritur obligatio nos conservandi, & perficiendi.

§. XXIII. Ex superiori propositione intelligitur, leges naturales, quibus humana regitur natura, a Dei quoque voluntate vim suam & obligationem habere: nam Dei voluntate ita constructa hominis est natura: & eadem lex omnium illa fundamentalis, qua nos statumque nostrum conservare & perficere nobis imperatur, sancta est. Ergo ad eas constantissime colendas duplici obligatione impellimur, naturali atque cuique insita, & externa seu positiva. Ac licet illa insita sit, & individua sectetur omnes actiones, aut omissiones nostras, minor tamen habenda est, quam externa altera & divina: quia par est credere, leges illas colentibus majora esse a Deo praemia servata, quam quae ipsa praestat natura; violantibus vero sanctas poenas longe acriores, quam ulli naturales dolores. Quumque Deus nequeat esse nisi immutabilis, idem semper volens, idem nolens; sunt praemia illa & poenae certa & immutabilia.

§. XXIV. Jam quum rerum hanc universitatem ad perfectionum suarum, & *gloriae suae manifestationem*

fecisse Deus videatur (*a*); eodem quoque pertinere debent leges naturae, quum mechanicae, tum morales. Erit ergo harum constantia cum Universi fine, idest Dei gloria, conjuncta; perturbatio & violatio ei adversa: ac vicissim cultus Dei cum Universi legibus consentaneus: contemptus illis repugnas. Nec vero quod totius Universi fini est adversum, consentaneum esse potest naturae nostrae, qui sumus universi pars; aut quod est consentaneum, esse nobis adversum. Ergo cultus Dei inter primarias naturae nostrae leges censendus est. Nam quoniam is fini totius rerum universitatis consentiens est, est & naturae nostrae, quae universi pars est, consentaneus: ad ea vero, quae naturae nostrae consentanea sunt, naturae lege obligamur: fit itaque ut & quia cum summa voluptatum nostrarum consentit, & quia consentit cum voluntate Dei, insita, & exeterna obligatione ad Dei cultum obligemur. Quare eadem illa regula naturae generica fons est officiorum etiam eorum, quae Deo debemus.

§. XXV. Nec vero difficile est inde quoque officia adversus alios homines derivare. Nam quoniam ad nos statumque nostrum conservandum & perficiendum obligamur; nec in nobis habemus ea omnia, quae ad id sunt necessaria; eorumque partem magnam conferre in nos alii homines possunt; nec tandem ea bonorum communio sine reciproca amicitia haberi potest; fit ut amicitia cum aliis hominibus sit ad nos statumque nostrum conservandum necessaria, ac propterea ut ad eam ita obligemur, ut ad nostri custodiam, & culturam.

§. XXVI. Atque haec fere sunt, quae Wolfius & Koehlerus super naturae humanae legibus docuere, nimis quidem illa abstrusa & intricata, sed vera tamen & perpulchra. Non autem oportet regulas illas

(a) 815. & *seqq. VVolf. in Theol. natural.*

illas, quae nimis ſunt proculdubio genericae, & a communi hominum uſu remotae, latius diducere, quod illi, & nimis quidem prolixe, efficiunt. Nam & eorum libri in manibus ſunt omnium, & non admodum difficile eſt philoſophis noſtris, qui in ſuperioribus inſtituti ſunt, obvenientibus ſpeciebus aptare. Interim qui penitus totam hanc rem cognoſcere vult, non ſine magna utilitate Wolfianum opus *Jus Naturae methodo ſcientifica pertractatum* recuſum Lipſiae anno 1745. leget. Niſi enim toto coelo aberro, nemo ante Wolfium Leges & Jura hominum naturalia clarius & e ſuis fontibus penitus hauſtas docuit.

LIBER ALTER

Quemadmodum ex legibus naturae hominum officia ducantur.

§. I. QUod Stoici καθῆκον, id Cicero officium dixit. Stoicis autem officium eſt, *id quod cur factum ſit probabilis ratio reddi poſſit*, quemadmodum refert Laërtius Lib. 7. num. 62. Quae definitio propria eſt, ſi nomine *rationis* intelligunt hoc in loco Stoici, quae ex primis legis naturae notionibus naſcitur. Nam officium nihil aliud revera eſt, niſi quod humanarum actionum norma faciendum, aut omittendum docet. Quare officium facere eſt ex regula vivere, ei obtemperare; facere vero contra officium, eſt extra regulam proſilire, aut contra agere. Ex ea definitione intelligitur, officium ad actiones tantum liberas pertinere, non etiam ad neceſſarias: nam actiones tantum liberae lege morali gubernari poſſunt. Officiorum partitio commodiſſima eſt in ea, quae quiſque Deo, tum quae ſibi, tandem quae aliis debet. Quae aliis debemus item bipartita ſunt, nam aut ex jure perfecto debemus, quae a nobis vi exigi poſſunt, & *officia juſtitiae* dici poſſunt; aut debemus ex jure imperfecto, ſeu caritate generis humani, quae vi ſubjecta non ſunt, & *humanitatis vel beneficentiae* appellantur. Sed officia juſtitiae ad duo quoque genera ſpectant: nam alia ſunt *abſoluta*, alia *hypothetica*. Abſoluta ſunt ea, quae ita ex lege naturae profluunt, ut nullum humanum inſtitutum, aut pactum, aut factum ſupponant. Conditionata vero quae locum non habent,

bent, nisi post statuta humana, pacta conventa, facta. Ergo haec tractatio ita instituetur, ut principio agamus de natura actionum humanarum & conscientia, secundo de officiis erga Deum: tertio de officiis erga nos ipsos: quarto de officiis erga alios humanitatis & beneficentiae: quinto de officiis erga alios absolutis: sexto de officiis erga alios hypotheticis: septimo de natura, & origine societatum, & civitatum, deque officiis in societate obtinentibus. Ita autem agemus, ut capita magis officiorum indicaturi simus, quo intelligant adolescentes quemadmodum ex naturae lege vivere debeant, quam ut rem longe lateque diffusam plene hoc libello comprehensuri simus.

CAPUT I.

De natura actionum moralium, tum de conscientia & imputatione morali.

§. I. Lex moralis, seu naturalis, seu positiva, eas tantum hominis actiones spectat, quae *morales* & *humanae* dicuntur, idest *quae* ab intellectu, & voluntate hominis pendent, non etiam mechanicas, quae naturae sunt animalis & corporeae, quaeque libertati non subsunt, nisi *oblique*. Motus sanguinis E. G., cordis, arteriarum, aliique pure mechanici, tum quae *passiones* dicuntur, seu impressiones primae in natura nostra aut ab objectis externis excitatae, aut a caussis mechanicis nobis intrinsecis erumpentes, seu primi naturae animalis impetus, amoris, irae, metus &c. imperio libertatis nostrae minime subsunt; neque idcirco sunt *actiones morales*, aut in censum *officiorum* veniunt, Dixi autem actiones quoque mechanicas, & passiones *oblique* libertati posse esse subjectas, quod scilicet plurima possit circa eas libertas nostra, seu agendo, seu omittendo. Ceterum tunc non illae

propriae legi morali subjiciuntur, sed potius eae voluntariae actiones, aut omissiones, quas circa illas agimus, aut omittimus. Ita respiratio, qua vivimus mechanica est, quae si a causis item mechanicis impediatur, itaut hominis mors sequatur, nihil est ea in re, quod crimini verti possit: contra si voluntarie spiritum cohibeamus, ut emoriamur, nostri sumus homicidae. Primus amoris, aut irae impetus pure mechanicus est; sed multa libere efficere possumus, aut omittere. Quibus illi affectus excitari, aut cohiberi possint.

§. II. Intrinseca autem actionum moralium principia sunt *intellectus*, & *voluntas*. Ut enim actio sit humana, & moralis, utque jure possit imputari seu in bonam, seu in malam partem, necesse est & ut intelligatur, & ut libere agatur: alterum ubi deest, mechanica potius, quam humana & moralis est. Itaque quae ex ignoratione, aut coactione aguntur, nisi ipsi ignorationis, aut coactionis causae fuerimus liberae, ea nec crimini, nec virtuti imputari possunt.

§. III. Intellectus in actionem influit *conscientia* actionis, & legis: Libertas *electione* libera, seu proeresi. Est autem conscientia ratiocinatio super honestate, aut turpitudine, justitia, aut injustitia actionum nostrarum. Ea ratiocinatio syllogismus est, & tribus semper absolvitur, *lege*, *defenitione actionis*, & *sententia*. Lege continetur propositio: definitione actionis assumptio: sententia vero complexio. E. G. *Nemini quidquam malefaciendum* (Ea lex est, quae in omni conscientiae ratiocinio veluti fax quaedam praelucere debet): *Alterum autem criminari est alteri malefacere* (haec actionis est definitio & constitutio, quae est necessaria, ut actio possit cum lege conferri): tum sequitur sententia, *ergo alterum criminari lege vetatur*. Haec autem ratiocinatio tum dicitur conscientia, quum, ut dixi, versatur circa proprias actiones, aut omissiones: quod si circa actiones, aut

omis-

omissiones aliorum instituantur ab iis, qui res humanas moderantur, *imputatio* dici solet, qua scilicet collata alterius actione cum lege, concludimus, illi aut legis poenam deberi, quia legem violavit, aut laudem, vel praemium, quia legem viriliter observavit: qua de re paulo post uberius dicemus.

§. IV. Conscientiae plurimas fecere Philosophi partitiones. Ac bonam quidem vocant eam, a qua quis absolvitur: malam vero a qua damnatur. Vocant antecedentem, quae de actionibus nondum editis ratiocinatur, quae nonnisi in bonis, & sapientibus inest: consequentem, quae ratiocinatur de actionibus jam editis, qua depravati quoque homines utuntur, saltem quousque conscientiam *cauteriatam*, ut appellant, non contraxerint, quod consuetudine peccandi fit. Jam conscientia antecedens vel docet actionem ex lege faciendam, vel abstinendum ab actione, utpote contra legem, vel esse permissum agere, aut cessare. Priorem *instigantem* appellant, alteram *revocantem*, tertiam *admonentem*.

§. V. Porro conscientia vel recta est, vel erronea. Quum enim conscientia sit ratiocinatio de bonitate, aut malitia actionis ex lege, si propositio, aut assumtio, aut complexio fuerit falsa, conscientia dicetur erronea: si vero omnia fuerint vera, vocabitur recta. E.G. si quis ita ratiocinetur: *amor proximi exigit, ut errantes occidam: Publius autem errat; ergo occidere debeo*. Falsa enim est propositio, quum *errantis poena sit doceri*, inquit gravissime Plato: quare conscientia est erronea. Potest autem quis errare, aut circa jus, aut circa actionem, seu factum. Et in jure quidem aut unam legem pro alia traducens, aut non justam extensionem animo comprehendens. Error juris difficilior est, quam facti: nam facti natura ex infinitis propemodum circumstantiis pendet, quas difficillimum est omnes semper dispicere & in numerato habere. Ex quibus intelligitur, ut quis habeat conscientiam semper re-

ctam, tria potissimum requiri. Primum, ut leges omnes morum calleat: secundum, ut sciat justam legum extensionem dimetiri; tertium, ut sciat facta cognoscere, perpendere, & cum legibus comparare.

§. VI. Est etiam conscientia vel certa, vel probabilis. Certa existit ex clare cognita lege, ejusque extensione, atque clare & distincte definita actione. Id non semper obtineri potest: nam etiamsi leges perfecte teneantur, incidunt tamen plerumque casus difficiles, in quibus nec legis extensionem omnem comprehendimus, nec actionem ob multiplices circumstantias scimus definire. Plerumque etiam officia colliduntur, ut videatur alterum alteri adversari, ut quid facto sit opus non clare pervideamus. In his casibus si nihil ex neutra parte clare appareat, conscientia est *dubia*: sin plus ex alterutra, *probabilis*. Conscientia autem dubia, quum dubium ex frivolis causis est, *scrupulosa* appellari solet.

§. VII. Est autem hoc in loco animadvertendum, probabilitatem in scientia morum, aut *intrinsecam* esse, aut *extrinsecam*. Illa ex fontibus hujus scientiae propriis nascitur, legibus nimirum vel naturae, vel divinis positivis, vel humanis: haec ex auctoritate Doctorum. Si actio ex suis principiis liquido fluere videatur, idest si clare cum lege videatur consentire, aut ei adversari, conscientia certa est: si non videtur clare, sed videtur tamen aliquo modo, est intrinsecus probabilis: si nullo modo actionem cum lege comparare potes, sed id ab aliis accipias, probabilitas est extrinseca. Haec posterior probabilitas ab intrinseca illa pendet, nec ulla esse potest, ubi nulla est probabilitas intrinseca: neque enim aliam ob rationem doctores auctoritatem faciunt, nisi quod iis & leges perspectas planeque cognitas, & actiones accurate definitas, & cum legibus collatas supponimus. Quae si in illis desunt, nulla esse potest eorum auctoritas. Id animadvertere eos opor-

tet,

tet, qui ex caenosis potius rivulis, quam ex puris fontibus morum regulas depromunt. Philosophus in principia justitiae, & honestatis inquirere debet, in hoc a vulgo distans, quod totum ex aliorum auctoritate pendet. Neque enim qui de moribus & officiis scripsere aut eam legum peritiam adhibuere, quae erat necessaria, aut sinceram semper morum regulam prae oculis habuerunt; ac fuere quidam, qui tempori, sectae, propriis affectibus, aut utilitati interdum serviverunt. Hinc factum, ut in tantam opinionum non modo varietatem, sed perversitatem quoque pervenerimus, ut, quod ille dixit, *nec remedia, nec vitia pati possimus*.

§. VIII. Praeterea conscientia dici solet *libera*, quum nullo affectuum impetu, nulla prava cupiditate, nullo pravo habitu impeditur in ratiocinando de bonitate, vel malitia actionis: *minus vero libera*, si ex aliqua superiorum caussarum turbetur: quarum conscientiarum illa aptior est officiis intelligendis, & discernendis, quam ista: *male enim judicat omnis corruptus judex*, ait noster ille. Quare viro probo curandum est, ut liberam semper, quoad natura humana finit, conscientiam habeat: dici enim vix potest quantopere turbata conscientia justitiae & honestati discernendae officiat, idque nobis saepe pro honesto & justo ostendat, quod e re nostra est, non quod ex regula. Dicitur quoque conscientia *dormitare*, quum animus officio suo minus est intentus. *Cauterio usta* appellatur, quum nihil de honestate, aut turpitudine actionum sollicita est, qualis esse solet in iis, qui consuetudine malefaciendi habitum contraxere. Tandem dicitur *expergefieri*, quum quis ad se, & officia sua demum redit. Ex his, quae dicta sunt, patet jam, quae sit conscientia *tranquilla*, aut *remordens*, vel *inquieta*, qui sunt conscientiae, seu proereseos effectus. Atque hae fere sunt conscientiae partiones.

§. IX. Quaeri hoc in loco potest, an conscien-

tia

tia sit regula morum? Regula morum esse debet *certa*, *recta*, *& constans*, alioquin ne actio quidem humana, quae ad illam regulam exigenda est, certa, recta; & constans erit. Hujusmodi autem regula nequit esse nisi sola lex, & quidem divina, aut quae ex ea, velut ex exemplari, diducta est; quia sola Dei ratio certa est, recta, & constans. Sed quoniam lex ope conscientiae actionibus applicatur, inde factum est, ut conscientiam recentes Theologi vocaverint *immediatam* morum regulam, legem vero *remotam*. Id vero sic intelligendum est, ut conscientia informata a lege, & recte ratiocinans pro morum regula, si ita loqui placeat, habeatur: exploratum enim est, conscientiam erroneam, stupidam, corruptam, dubiam, non posse haberi pro regula, nisi omnia scelera licita efficere velimus. Nullum enim est scelus, quod non aliqua corrupta conscientia probet, ut praeclare prorsus dixerit Seneca, *nullam esse foeditatem sine suo amatore, nullum errorem sine patrono*.

§. X. Quid? inquit aliquis, agere ne licet contra conscientiam? Non certe licet; sed inde minime fit ut conscientia officiorum nostrorum regula esse possit: nam ne contra conscientiam quidem erroneam agere licet; nec vero quisquam dixerit, conscientiam erroneam esse actionum nostrarum normam. Ac quod non licet quidquam agere, quod cum honestatis aut justitiae conscientia pugnat, aut pugnare videtur, id non a conscientia est, sed a lege, quam conscientia praesefert. Quare etiam ubi conscientia erronea est, ei adversari est contra officium facere: quia est videntem ac prudentem legem oppugnatum ire; quia in censum venit non lex, quae non est, sed legis quae esse videtur, contemptus, adversus quam numquam esse animatum licet. Quare sectanda quidem est conscientia, seu potius lex, qua conscientia informatur, sed accurate & studiose perquirendum est, utrum recta, nec ne sit.

§. XI.

§. XI. Quaeritur item, quid agendum sit cum conscientia probabili? Repetamus hanc doctrinam paullo altius. Nemo ignorare potest, nisi sit omnino stupidus, hominem naturae ipsius dictamine certum tenere debere ad finem suum iter, siquidem illud occurrat inquirenti perdiligenter: quod si post accuratam, & sedulam diligentiam adhuc lateat, idem rectae rationis dictamen exigit, ut in dubio pars tutior eligatur; in probabilitate vero probabilior, velut fini suo propinquior: eam regulam, id in ceteris humanae vitae negotiis homines natura ipsa instigante sectantur. Enimvero qui in dubio viam minus tutam, aut in opinione minus probabilem ingreditur, is dupliciter peccat: nam & legem contemnit, & de fine suo parum est sollicitus. Eam ob rem omnes controversiae, quae super probabilitate praeterito seculo a magnis alioquin ingeniis agitatae sunt, magis ex pugnandi prurigine, partiumque studio, quam ex veritatis amore natae mihi videntur. Itaque nisi probabilitas minor sit ea, quae legi favet, eam sequi, ubi adest probabilitas major, est proterve legum jugum excutere velle.

§. XII. Ex iis, quae dicta sunt, facile intelligitur, quaenam sint actiones *imputabiles*, & quibus imputari possint. Nempe eae actiones sunt imputabiles, quae humanae sunt, idest quae & intelliguntur, quales sint, & ex libertate fiunt. Eae si legi sint conformes, justae, bonae, honestae dicentur: si vero contrariae, malae, injustae, turpes, ac proinde sanctioni legis obnoxiae. Statim enim ac quis legem violavit, poenae legis subditus fit, quam subire oportet, nisi legislator clementissime indulgeat. Quocirca, ut actio imputetur, duo imprimis sunt necessaria, *summa legis peritia*, ut scilicet ejus extensio tota animo comprehendatur, nec verba tantum teneantur, *sed vis & potestas*, ut Jurisconsultus ait, & *accurata facti cognitio, quoad omnes ejus circumstantias*. Sed quoniam quaedam sunt,

quae

quae efficere possunt, ut actio in genere quidem sit humana, non vero in specie, idest in genere sit imputabilis, non vero in specie, ob adnexas scilicet circumstantias, paulo distinctius ea de re disserendum est.

§. XIII. Principio nemini imputatur actio, aut omissio, si quis aut egit, aut omisit ex ignorantia, vel errore involuntario: nam ea actio, aut omissio humana esse nequit, nec aequum est actiones, aut omissiones non humanas imputare. Dixi autem *ex ignorantia*, aut *errore involuntario*, quod esse potest quaedam ignorantia, ac proinde quidam error voluntarius, quum juris, tum facti. Nimirum ignorare ea, quae officii est scire, voluntaria juris ignorantia est. Ea ergo efficere vetita, aut omittere praecepta, nemo potest, quin actio, aut omissio imputetur. Quod ut intelligatur, animadvertendum est, quaedam esse officia omnibus communia, quaedam vero quorumdam statuum propria. Officia omnibus communia ego habeo generalia, quae spectant aut Deum, aut nos ipsos, vel alios ut homines: officia vero propria sunt particularia quae spectant status quosdam naturae advenientes, qualia sunt officia Principis, Patris, Senatoris, Pastoris, cetera. Quod pertinet ad prima officia, in iis, quod ad prima saltem capita, non potest dari ignorantia invincibilis: prima enim juris naturalis capita recta ratio omnes condocet, quemadmodum superius demonstratum est. Contra vero in consequentiis quibusdam ex primis illis capitibus provenientibus, in quibus major perspicacia exigitur, hujusmodi ignorantia locum habere potest. In officiis vero particularibus ignorantia eos tantum excusare potest, qui in illo statu voluntate sua non sunt constituti: nam si in eo statu voluntate sua positi sint, nullo modo officii sui ignorantia eos excusat: quandoquidem inter prima officia ejus status est ea scire, sine quibus persona ejus status geri non potest. Itaque Senatores,

Pa-

Patresfamiliae, Pastores, Doctores, aliique quodcumque munus gerentes, non excusantur, si in eo munere administrando ex ignorantia peccent: est enim hujusmodi ignorantia voluntaria. Sed & neminem excusare potest ea ignorantia, quae *vincibilis* appellatur, idest quae non adfuisset, si ea diligentia adhibita esset, quam homines in ceteris vitae negotiis adhibere solent: hanc enim diligentiam Legislator exigit in iis, quibus leges dat.

§. XIV. Praeterea nemini imputari possunt actiones cum cognitione alioquin factae, sed tali cognitione, quae omnem libertatis usum pervertit, nisi eas evitare in potestate nostra fuit. Ita motus affectuum adversus legem, irae, timoris, amoris, aliorum, qui dici solent *primo primi*, quique licet non nascantur, nisi ex objectorum perceptione, tamen motu magis mechanico quam deliberatione voluntatis peraguntur, non sunt imputabiles, nisi aut quum iis caussam libere dedimus, aut quum evitare potuissemus, libere tamen omisimus. Prioris partis hujus propositionis ratio est, quia liberi non sunt, nec aequum est, ut quod in potestate nostra non est agere, vel omittere, voluntati nostrae imputetur. Alterius vero partis, quia licet *non in se*, saltem *in causa*, ut loquuntur scholae, sunt liberae: quodcumque enim cavere potuissemus, si non fecimus, libere voluimus. Scilicet eadem legis vis, qua vetatur quidquam, aut praecipitur, ea quoque vetat aut praecipit, quae nisi caveas aut facias, legem servare nullo modo potes.

§. XV. Ad idem genus actionum pertinent eae, quae ex diuturnis habitibus proficiscuntur. Hujusmodi actiones plerumque machinales sunt, quia habitus quasi alteram naturam conficiunt. Quare si omnem operam dederimus pravis habitibus extirpandis, nec dum profecerimus, actiones illae erumpentes naturae magis sunt, quam arbitrii, adeoque minime imputabiles. Ceterum si habitus fovemus, aut exuere negli-

gligimus, tantum abest ut actiones illae minus imputentur, ut magis etiam sint imputabiles. Nam habitus pravi aut neglecti aut foti majorem legis injuriam continent, quam singulares actiones pravae, quae ab habitibus non proveniunt: magis enim vitium in eodem genere est habitus, quam actus, nam ille non hic efficit, ut tota nostri natura cum regula pugnemus.

§.XVI. Quaerit hoc in loco quispiam, quid censendum sit de actionibus invitis, & coactis? Actiones invitas hoc in loco appellamus eas quas metu majoris mali agimus, ut quum servus ne occidatur ab hero suo, alterum occidit ex heri imperio, aut quum nauta, ne mergatur una cum mercibus, merces in mare projicit: actiones vero coactas eas, quae ita a nobis proveniunt, ut ipsi earum non causae, sed instrumenta simus, veluti si quis mea manu alterum feriat, vel si me urgeat, quo alterum impellat. Actiones invitae, dici possunt *mixtae*: eae enim nec plene liberae sunt, nec omnino mechanicae: itaque imputabiles sunt, licet aliquam quandoque indulgentiam mereantur. Atque hujusmodi fere sunt pleraeque, quae ex vehementibus affectionibus peraguntur. Ceterum distinguendum est inter actiones, & omissiones. Actiones lege prohibente vetantur: Legis autem prohibentis haec est natura, ut obliget omni tempore, & loco, quod dicunt *semper, & ad semper*. At omissiones lege praecipiente: Legis vero praecipientis natura est, ut datis occasionibus obliget, non vero *semper, & ad semper*. Itaque actiones mixtae, seu invitae, de quibus loquimur, contra legem prohibentem, semper imputantur: nulla enim tam gravis causa esse potest, qua excusentur, ut si servus conservum jugilet ne ab hero occidatur. At omissiones invitae contra legem praecipientem excusari possunt, si scilicet gravis quaedam causa occasionem agendi distulit, velut si quis mihi mortem minetur, si alteri periclitanti

suc-

succurram: jure enim abstinere possum, quia vis illa minarum occasionem succurrendi quasi perimit. Sed actiones coactae nullo modo imputantur, neque enim a voluntate nostra ullo modo pendent, ut morales dici possint. Quod si a coactione quidem ceperint, progressu vero voluntariae evadant, tum de iis, veluti de moralibus, statuendum est.

§.XVII. Sed cui imputari possunt? Nempe caussae aut *physicae*, aut *morali*, scilicet ei, qui aut ipse per se aliquid egit, aut omisit adversus legem, aut ut ageretur aut omitteretur effecit, seu imperio, seu auctoritate & consilio, seu exemplo, seu neglectu sui officii. Illud animadvertendum est, plerumque actiones aut omissiones adversus legem plus caussae *morali*, quam *physicae* imputari, ut quum actio aut omissio plus intelligentiae & voluntatis, idest plus moralitatis habuit in causa *morali*, quam in *physica*. Quo modo imperia eorum, qui plurimum possunt, efficiunt, ut inde acta aut omissa per eos, quibus, ut Tacitus inquit, *obsequii gloria relicta est*, plus imperantibus, quam administris imputentur. Ita plurima plerumque populorum crimina, aut delicta Rectoribus magis imputantur, quam iis, qui ea aut agunt, aut delinquunt. Nam quoniam totus societatis civilis ordo, ac proinde legum observantia, ab ejus moderatoribus nascitur, fieri vix potest, ut quum illi officio suo desunt, cetera ordinata sint & pacata, faciliusque reperies sapientem Rempublicam in turbata Civitate, quam tranquillam & bonam Civitatem in Republica aut somnolenta, aut nefaria.

§.XVIII. Diximus ut imputare alicui quis recte quidquam possit, requiri & perfectam legis scientiam, & plenam facti cognitionem, quae sunt nunc perpendenda. Quod spectat ad primum, ut dicatur quis habere perfectam legis scientiam, satis non est, ut verba legis teneat, sed ut vim, animum, finem. Nam si quis plenissime legis verba observet, finem vero

vero violet, legem quoque violasse censendus est. Contra autem ubi quis finem legis observaverit, utcumque contra legis verba egisse videatur, legem observavit. Liberaliter scilicet lex interpretanda est, non serviliter. Haec certa sunt: interea cavendum est judici ne nimis interpretando totam vim legis infringat, quod saepe fit ab iis, qui ex jecinore magis suo sapere volunt, quam ex scientia legum. Atque hinc factum est, ut quaedam Resp. sanxerit, ne ulla esset judicibus interpretandi facultas, existimantes lenius peccari ignorantia, quam pravitate.

§. XIX. Jam ut finis legis dignoscatur, primum omnium in causas ejus legis impulsivas inquirendum est. In legibus humanis id obtinetur ope historiae legum, & earum rerum, quae quoquo modo leges spectant. Itaque nemo sine cognitione civilis historiae se ad rectam legum interpretationem pertingere posse confidat. In divinis legibus scriptis historia sacra adhibenda est, atque praeterea cognitio naturae Dei, & hominum: inde enim illarum finis dignosci potest. Legum naturae finis praecipuus est, nostri beatitudo: eo enim omnes tendunt: quemadmodum finis legum civilium est salus publica, seu civitatis conservatio, & tranquillitas. Ex his ergo finibus singulae leges interpretandae sunt, ut quantum quis, & quatenus adversus legem fecerit, intelligi possit.

§. XX. Praeterea necesse est imputanti, ut justam extensionem legis comprehendat, ne aut contra voluntatem Legislatoris plus quam par est, legem coarctet, aut aequo nimius provehat. Extensionem legis partim ex ejus fine, partim ex aliis causis impulsivis, partim ex vi verborum discimus. In primis autem necessaria est germana verborum intelligentia: ex eorum enim constitutis notionibus magnum legi lumen accenditur. Vide quae super ea re adnotavit Pufendorffius de Offic. Hom., & Civ.

Lib. 1. Cap. ult., ibique Evardus Otto. Agnovere id Jurisconsulti Romani, qui idcirco *de verborum significationibus* diligenter pertractavere. Ad facti plenam cognitionem consequendam ejus circumstantiae omnes distinguendae sunt, personae scilicet, status, loci, temporis. Singulae enim facti circumstantiae actionis naturam commutare possunt. Vide ut super ea re disputat Heineccius Lib. 1. jur. natur., & gent. Cap. 4. Qua autem ratione adhibendae poenae, & quatenus, id a nobis commodius disputabitur.

CAPUT II.

De Officiis erga Deum.

§. I. Amplissima est haec tractatio, praesertim si Philosophus, quod omnino oportet, se Christianum quoque esse meminisse velit. Sed summa nos capita attingemus, elementorum angustiis, ut dixi, impediti. Fundamentum officiorum omnium, quae Deo debemus, est hoc, quod ab eo conditi simus, & conservemur, quod is supremus sit nostri dominus, quod bona omnia animi, corporis, fortunae ei accepta referre debeamus, quod ab eo tantum veram beatitudinem sperare possimus. Itaque fit, quod alias dictum est, ut primam & perfectissimam ei amicitiam & servitutem debeamus, eaque omnia officia, quae ex ea amicitia & servitute proficiscuntur. Officia autem istaec uno *pietatis*, & *religionis* nomine appellantur, quae complectitur amorem, timorem, fidem, spem, obediendi propositum, invocationem, gratiarum actiones, & quae his sunt affinia.

§. II. Sed quoniam, ut praeclare observat Lactantius, *non potest religio a sapientia separari*, nec sapientia a religione secerni, *quia idem Deus est, quem scire oportet, quod est sapientiae, & idem,*

quem colere, *quod est religionis*; prima officia hominis circa Dei cognitionem versari debent, ut nempe intelligat, Deum esse aeternum, independentem, simplicissimum, incomprehensibilem, omnipraesentem, unum, intelligentem, sapientissimum, omniscium, futurorum etiam praescium, omnipotentem, liberum, veracem, justum, optimum. Nisi enim intelligat haec omnia, perpetuo secum animo verset, & sibi firmissime persuadeat, in officiis suis erga Deum deficiat necesse est. Quare perspecte idem Lactantius eodem Lib. 4. *prius est*, inquit, *Deum scire*, *consequens colere*. Agnoverunt idipsum Ethinici Philosophi. Seneca Cap. 95. *Primus est*, inquit, *Deorum cultus*, *Deos credere: deinde reddere iis majestatem suam*, *reddere bonitatem*. Et Epictetus in Enchyrido cap. 38. *Religionis erga Deos immortales praecipuum illud esse scito*, *rectas de iis habere opiniones*.

§. III. Primum ergo omnium oportet, ut homo, qui verae pietatis amans est, se cum constituat, primarium in religione officium esse intelligere Deum esse, & in ejus attributa diligentissime inquirere, in ea potissimum, quae majorem relationem habent cum creaturis rationalibus, omissa subtili eorum inquisitione, quae intellectum magis exercere possunt, quam animum ad pietatem formare: deinde pervidere, quae ex iis attributis consectaria practica ad vitae honestatem & sanctitatem pertinentia consequantur, ut ita scilicet secundum relationes, quas natura nostra cum Deo habet, idest divinae naturae convenienter vivere possit. Et ad cognitionem Dei, ejusque proprietatum duplici via ire possumus, *naturae*, & *revelationis*: dupliciter enim ad homines Deus loquitur, via *naturae*, unde est ilud Psalmistae, *Coeli enarrant gloriam Dei* & via prophetica. Inprimis Philosophi operam dabunt scrutandae, seu divinae revelationis rerum naturae, ejus scilicet investigantes pulchritudinem, magnitudinem, ordinem, rerum singularum fines, & usus, ex quibus Dei sapientia, poten-

tentia, bonitas, praescientia intelliguntur. Quocirca studium historiae naturalis, physicae, Astronomiae, tum & historiae humanae, cum summa hac utilitate conjunctum est, ut nos de natura Dei instruat, atque ad officia adversus eum formet. Hanc partem Theologiae naturalis praeclare persequuti sunt Derham, & Niewentitius.

§. IV. Conjungat porro Philosophus Christianus cum hoc studio Scripturae quoque sanctae studium, earumque rerum, quae studio illi sunt necessariae. Ac in eo studio non cognitionem tantum theoreticam consectetur, nec, si muneris sui non sit, in Bibliorum dumeta ingrediatur, sed practicam potissimum, historiam, exempla, praecepta, toto animo complectatur: neque enim aliunde copiosius, & explicatius divina voluntas, quae officiorum nostrorum prima est, & suprema regula, patescit, quam ex literis divinis, quippe quae non ob aliam rationem hominibus datae sunt, nisi ut brevitatem, & imbecillitatem mentis nostrae sustinerent, & perficerent, *ut perfectus* scilicet *esset homo Dei ad omne opus bonum instructus*, ut loquitur Paulus Apostolus, ut *in verbis Dei cor Dei scrutaremur*, quemadmodum monet Gregorius Magnus.

§. V. Qui vero naturae perscrutandae pares non sunt, ii saltem studium Scripturae divinae continuent in primis Evangelii, seu vitae & doctrinae Jesu Christi. At qui neutrum facere possunt, eos audire ex naturali officio debent, qui divinas hujusmodi veritates ex utroque fonte depromtas praedicant. Quicumque autem hoc primarium erga Deum officium transgrediuntur, ii si ex ignorantia in ceteris, quae ex eo pendent, peccent, crimini ea ignorantia vertitur, quum sit voluntaria & *vincibilis*: nam ejus, quod scire officium est, ignorantia voluntaria semper est, & *vincibilis* quae modica etiam diligentia evitari, quemadmodum superius demonstratum est. Velim hoc auditoribus suis doctores,

& ovibus pastores saepe ac serio praedicare: est enim honestae ac sapientis vitae principium.

§. VI. Jam vero nullum est Dei attributum, ex quo non aliqua & magna officia hominis adversus eum deducantur. Ex.gr. ex immensitate seu omni praesentia Dei illud inprimis proficiscitur officium, quod ad omnem vitam honeste transigendam vim habet plurimam: scilicet quoniam nos perpetuo sub oculis Dei versamur, in cujus conspectu *ne Angeli quidem sunt mundi*, ut loquitur Jobus, non decet nisi puros & sanctos esse. Quod si inter leges paganae Theologiae illa praecipue celebratur a Cicerone Lib. II. de Leg. *ad Deos caste adeunto*; quam repetunt saepe Seneca, & Juvenalis; quanto nos puriores esse decet, qui in conspectu veri, & potentissimi Numinis hujus rerum universitatis creatore & gubernatore, perpetuo vivimus? Socrates parens ille philosophiae moralis inter Graecos, quum templum intraret, hac precatione utebatur: *o Pan, atque cetera Numina, quae hic adestis, date quaeso ut intus pulcher efficiar*.

§. VII. Praeterea ex immutabilitate Dei nascitur in nobis certissima promissorum spes, si ejus legibus conformem vitam duxerimus. Scilicet mutari Deus nequit, ut de spe in illum diffidere possimus. Itaque Paulus Apostolus quum dixisset, se vitam secundum decreta evangelica vixisse, addit: *posthaec reposita est mihi corona justitiae, quam reddet mihi in illa die justus judex*. Ex ejus quoque sapientia, & providentia nascitur interna illa animi quies & confidentia in sapientissimum nostri gubernatorem, quae nos in adversis mirifice solatur, quaeque in iis hominibus esse nequit, qui eo dementiae, & impietatis devenerunt, ut aut nullum esse Deum suspicentur, aut nullam habere rerum humanarum procurationem, quorum idcirco tota vita stulta, fortuita, & miserrima sit necesse est.

§. VIII. Ex omniscientia, & omnipotentia

existit item justus timor, & cautio ne occulte quidem peccandi, quod occulta etiam, etiam cogitata animi, aperta sint, & nuda oculis ejus. Ex justitia ut timor peccandi, ita consolatio, dum injuste ab hominibus vexamur: nullum est enim crimen, quod Deus aut cito, aut sero tandem non puniat, atque temporis diuturnitatem gravitate supplicii compenset. Ex imperio in omnia proficiscitur nostrum obsequium, & servitus. Justum enim est, ut in supremum Universi Imperatorem obsequentissimi simus. Ex ejus incomprehensibilitate efficitur in nobis timor, & reverentia, dum de ejus natura, consiliis, operibus differimus, ut ne scilicet ultra fines suos vim rationis nostrae promoveamus. Praeclare dictum est a Platone in Timaeo, *Patrem, & Opificem Mundi invenire difficile: postquam vero inveneris, eloqui vulgo impossibile*. Sed hoc ipsum corrigit S. Gregorius Nazianzenus, affirmatque multo difficilius esse, *Deum invenire, quam vulgare*. Atque idem de ceteris Dei attributis dici potest.

§. IX. Secundum haec curanda sunt alia officia practica. Ea sunt aut interna, aut externa. Interna ad haec praecipua referri solent, amorem, timorem, fidem, spem, gratiarum actionem, obediendi propositum, invocationem, & orationem. Externa sunt, primum non loqui de Deo, deque rebus divinis, nisi honorificentissime, atque ne joco quidem dicere male. Secundum, omnibus signis externis interna illa officia manifestare, ut alii ad similia excitentur. Tertium, veritates divinas alios studiose docere. Quartum, promovere Dei gloriam, & veram pietatem iis omnibus argumentis, quibus ejus attributa intelligantur. Posteriora haec officia practica per se ipsa manifesta sunt; de primis seu internis paullo copiosius dicemus.

§. X. Principio Deum amare oportere, & quidem super omnia, ac purissimo amore quoad capaces sumus, naturae ratio omnibus dictat. Principio

quia summe bonus est. Huc spectat quod Socrates dicere solebat, ipsam veritatem, & pulchritudinem, si sui vultum nobis sine velo ostenderet, incredibiles in nobis flammas accensuram. Deinde, quia Deus tantum summum nostri bonum est, in cujus fruitione beati esse possimus. Praeclare S. Bernardus in tractatu de statu virtutum tomo II. *Homo*, inquit, *nec per se est, nec per se bonus est . . . . Deus enim per se est, & per se bonus est. In eo autem, qui per se est, & per se bonus est, finis nostrae beatitudinis constituitur*; *ergo in solo Deo*.

§. XI. Tertio, quia is nos amat, amicosque vocat habetque, ut ex tot quae in nos perenniter confert, beneficiis patet. Quocirca & tertiam hanc amoris speciem, qui est amor gratitudinis, ei debemus. Quin quum perpetua ejus sint in nos beneficia, perpetuus quoque esse debet hic gratitudinis amor. Quarto tandem, quia vult a nobis amari, cujus rei argumentum est, quod cum desiderio insito summi boni nos procreat, quo veluti naturae quadam lege ad eum rapiamur. Quantopere autem stultum est Deo ultro amicitiam nobis suam offerenti renunciare? Praeclare Augustinus Conf. lib. I. cap. 5. *Quid*, inquit, *tibi sum ipse, ut amari te jubeas a me, & nisi faciam irascaris mihi, & mineris ingentes miserias? Parvane ipsa est miseria si non amem te?* Quum porro amari Deus nequeat, nisi de illo cogitemus, ut perpetuo est amandus, ita praecipuum cogitationum nostrarum objectum esse debet. Quare monstro simile mihi videtur, inventum hominem (Christianum ne dicam pudor efficit), qui docere potuit, sufficere homini semel saltem in vita actum amoris Dei concipere. Frontem hominis!

§. XII. Sed amandus quoque est Deus propter utilitatem maximam, quae ex ejus puro amore pro praesenti vita in omnem hominum statum proficiscitur. Nam qui eum sapienter & sincero corde amant, ii

& pa-

& pacato animo vivunt in ſocietate humana, & honeſti, juſti, ac reliquorum officiorum obſervantiſſimi ſunt. Familias quoque honeſte, & tranquille regunt, & publicae rei praepoſiti populorum felicitatem ex animo promovent: quum contra qui non amant, triſtibus curis agitantur, inquieti ſemper ſunt, omnia turbant, ſuae tantum utilitatis amatores, invidi, maligni, atque omnium ſcelerum architecti; ut intelligamus, nihil eſſe poſſe ea republica turbulentius, in qua aut plures hujuſmodi homines reperiuntur, aut tales ſunt, qui publicis rebus praeſunt. Quicumque hiſtoriam humanam vel primis labiis deguſtaverunt, infinita habent hujus doctrinae exempla. Itaque Origenes in epiſtola ad Rom. Lib. IX. Cap. XII. perſpecte ſcribit, *ego puto, quod omnis caritas, quae non eſt ſecundum Deum, ſimulata ſit*. Enimvero ut argumento eſt, non vere diligere Deum, qui non diligit poximum, ut diſputat Johannes in Epiſt. I., ita non ſincere, ſed ſimulate diligere proximum, quicumque non recte, nec ſincere diligit Deum. Maximum vero argumentum ſinceri erga Deum amoris eſt ſtudium officiorum, quae nobis, quae aliis, quae Deo tandem debemus: mentiuntur enim ii, qui Deum ſe amare profitentur, horum autem officiorum quaſi immemores vivunt: nam amor Dei a divinarum legum obſervantia ſeparari non poteſt.

§. XIII. Tum timendus eſt Deus. Duplex autem eſt timor, quo Deus timeri poteſt, *Filialis*, & *Servilis*. Filialis cum amore conjunctus eſt, & ex amore naſcitur; Servilis vero ab amore eſt ſejunctus, & naſcitur a poena. Filiali timore timetur Deus, quia amatur: Servili vero, non quia veremur ut Patrem, qui nos amat, ſed quia formidamus ut Dominum potentiſſimum, qui punire poſſit ſeveriſſime. Utroque timore Deus timetur utiliter, ſed priori ſanctius & purius: nam qui poſteriori modo timet, leges quidem ſervat eo timore per-

citus, idque est profecto aliquid, praesertim in societate aliorum hominum, sed poenam magis timet, quam culpam: qui vero timet filiali amore, culpam magis, quam poenam veretur. Apposite B. Augustinus epist. nunc 145., olim 144., quae est ad Anastasium data; *Inimicus*, inquit, *justitiae est, qui poenae timore non peccat.* Timendum autem esse Deum utroque timore brevissime demonstrari potest. Primum Deus est amandus ut Bonus, ut Pater, ut Beneficus, ut ultimus nostri finis, quemadmodum demonstratum est: qui autem ita Deum amat, timet quidquam facere, quod ille improbet, non quia punitur, sed quia veretur eum, quem amat, laedere. Deinde quum Deus potentissimus sit, ejusque voluntas immutabilis, certa est poena, & immutabilis, quam ille peccatoribus minatur: itaque hac etiam ratione justus est Dei timor & non sine magna vitae socialis utilitate.

§. XIV. Praeterea quum sit Deus suprema ratio, atque summe bonus, & quidem immutabilis, dubitare nullo modo possumus, ne nos decipiat ubi quidquam docet, aut promittit. Itaque si constet aliquid Deum docuisse, aut promisisse, etiamsi id minus ratio nostra assequitur, certissimum illud habere debemus, nec ullo modo de ejus veracitate, aut fidelitate subdubitare. Talis enim dubitatio nequit non esse conjuncta cum maxima Divinitatis injuria. Quare fit, ut certissima fides Deo præstanda sit.

§. XV. Sperare quoque in Deum hominis pii praecipuum officium est. Duabus autem partibus constat hujusmodi spes. Primum sperare debemus esse eum remuneratorem virtutum, quia Deus, qui sapientissime, & munificentissime res omnes gubernat, suum proculdubio constituit virtuti proemium, nec pro sua sanctitate, & immutabilitate potest nos deludere. Et quamquam in ea nascuntur homines conditione, ut sine Dei gratia nihil mereri possint, quod ad aeternam beatitudinem spectat, ut Chri-

stia-

ſtiana docet Theologia; Deus tamen tam bonus eſt, ut merita ſua velut noſtra coronet, quemadmodum loquitur alicubi S. Auguſtinus.

§. XVI. Alterum, quod ſperare conſtantiſſime debemus, eſt, Deum poenas ab hominibus ſceleſtis immutabiliter exacturum, quia ut virtutem remunerari, ita vitia punire proprium eſt ſapientiſſimae providentiae. Nec ſi Deus differat, aut ſi impios, & pravos homines cumulare bonis terreſtribus videatur, minus ſperandum eſt. Nam ut verbis nobiliſſimi hiſtorici Romani utar, *conſueſcunt Dei immortales, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro ſcelere eorum ulciſci velint, his ſecundiores interdum res, & diuturnam impunitatem concedere.* Caeſar de Bel. Gall. Lib. I. Cap. XIV.

§. XVII. Obſequium erga Deum naſcitur ex ſupremo ejus jure, ac dominio in omnia: correlata enim ſunt dominus & ſervus, dominum & ſervitus. Tria autem complectitur hoc obſequium. Primum diligentem inquiſitionem divinarum legum, quoad cujuſque indoles, & ſtatus patitur: videri enim poteſt contemni Legislator ab eo, qui negligens eſt in ejus legibus addiſcendis. Secundum legum iſtarum amorem, & vitam ſecundum eas inſtitutam in timore: non enim obſequens Deo eſt, qui eum noſcit tantum, ſed qui ſecundum leges ejus vivit: *non qui dicit Domine, Domine, intrabit in regnum Coelorum, ſed qui fecerit voluntarem Patris, qui in Coelis eſt.* Itaque deſertores ego officii ſui habeo eos omnes, *qui*, ut idem Chriſtus ſervator noſter docet, *longas orationes orantes*, quod reliquum eſt nihil verentur, lingua, manu, conſiliis ceteros vexare, turbare, miſere affligtare, idque, ſi ſuperis placet, humanitate & caritate moti. Tertium obedire Deo magis, quam hominibus, quippe qui ſupremus eſt noſtri dominus, cui Reges omnes obediant oportet, *& ſub quo incurvantur qui portant orbem*, ut loquitur Jobus.

§. XVIII.

§. XVIII. Invocandus quoque Deus est, non quasi ignoret, quid nobis sit usus, sed duas praecipue ob rationes; & quia id est argumentum nostri erga illum obsequii, & quia ita animum nostrum ejus donis excipiendis praeparamus, quam rationem precum, quae Deo ab hominibus funduntur, Platonici constituunt, in primis Jamblicus. Petenda autem sunt a Deo primum omnium bona aeterna, secundum ea, quibus honeste praesens vita substentetur. Monet Plato in precibus non individua petenda, sed generatim orandum Deum, quia plerumque nescimus, utrum quae petimus, sint vera bona. In quo cum dogmatibus Christianae religionis consentit. Nam Christus Dominus noster diserte docet sic orandum Deum, *fiat voluntas tua*, increpatque ignorantes homines, *nescitis quid petatis*. Porro oratio a toto quidem homine facienda est, sed mente magis quam corpore; non enim oratio est, quae labiis tantum fit, non etiam corde: quia homo non corpus est, *sed animus rationis particeps, corpore utens*, ut praeclare ait Plato. Itaque veteres Christiani Patres orationem esse ajunt, mentis ad Deum elevationem, & *divinarum rerum ac legis meditationem*, ut vocat Psalmista. Quare Augustinus ait, Christum orationem, quam *Dominicalem* vocamus, verbis quidem docuisse, ut sese nostro intelligendi modo adoptaret, sed animo tamen & mente peragendam. Egregia sunt, quae super hac re disserit in in duobus aureis libris de sermone Domini in monte. Legi quoque meretur Moralis ChristianaFloriotti.

§. XIX. Tandem quum beneficium, & gratiarum actio sint inter se correlata, ut illo posito, & haec sequatur oportet; nos vero perpetua a Deo beneficia accipiamus; perpetuas illi gratias agere debemus, & ut animum humilem, ac gratum testificemur, & ut nos dignos conservemus, quibus Deus bona sua cumulatius impertiatur. Pertinent ad

ad actionem gratiarum etiam externa quaedam signa grati animi, praesertim in Civili societate. Quo illud pertinet Evangelii, *sic facite opera vestra bona, ut videant vos homines, & glorificent Patrem vestrum &c.* Ita enim alii ex aliorum exemplo componimur. Itaque recta ratio Deo sacrificandum praecipit, non quasi terrestrium rerum indigeat, sed in argumentum nostrae adversus illum servitutis, qua omnes concuti plurimum *in societate refert*. Veterum gentium maxima pars quum solius corporis sensu, & voluptate bona perpenderint, Deoque non celestem, *sed humanum tribuerint sensum, terrena bona Diis suis offerebant, illis necessaria, & grata credentes esse, quae nobis*, quemadmodum observat Lactantius Lib. VI. Cap. II. Sed & Christiana doctrina, & naturalis ratio aeque dictant, non haec terrena bona, sed animum innocentem, & *incoctum generoso pectus honesto* Deo propalam atque in hominum consortio sacrificandum. Praeclare idem Lactantius eodem loco Cap. I.: *nihil sancta, & singularis Majestas illa ab homine exigit, quam solam innocentiam*, & Cap. II. *haec est*, inquit, *religio celestis, non quae constat ex rebus corruptis, sed quae virtutibus animi, qui oritur e Caelo. Hic verus est cultus, in quo mens colentis seipsam Deo immaculatam victimam sistit*. Quid autem caussae fuisse dicemus, cur Deus in veteri lege animantium sacrificia praeceperit? Censet Theodoretus, haec sacrificia non fuisse praecepta in veteri lege, sed permissa tantum, ne Hebraei, qui inter gentes idololatras educati erant, & terrenarum rerum sacrificiis assueti religionem sine ullis externis symbolis, quod rudes agrestesque homines efficere parati sunt, desererent. Ac vero difficile est, nisi tota humana natura commutetur, hominem, cujus major pars sensus est & phantasia, sola intelligibili religione Deo devincire: ipse enim suapte natura ad sensum & phantasiam statim dilabitur. Quamquam & alterum extremum cavendum est,

est, ne ejus rei caussa tota crusta ac sine medulla religio evadat, qualis Ethnicorum superstitio fuit, quos idcirco Apostolus *Atheos* appellat. Sed & fuere sacrificia illa Hebraeis praecepta veluti symbola sacrificii Christi, quod saepe memorat Paulus Apostolus. Pertractat hanc quaest. copiose Joha. Spencerus *de legibus Hebraeorum ritualibus*.

CAPUT III.

De Officiis Hominis erga seipsum, ac primum de iis quae cum toti homini, tum corpori debet.

§. I. EX iis, quae in superiori libro demonstrata sunt, constat, lege naturae nos obligari ad nostri amicitiam, custodiam, & culturam, ut idcirco quidpiam voluntarie efficere nequeamus, quo deterior nostra fiat natura, aut ea scientes & prudentes negligere, quae ad nostri custodiam, & culturam sunt necessaria, quin violatae legis naturalis apud Deum simus rei, ac propterea a nostri felicitate longe aberremus, quae solius sapientiae & virtutis effectus esse potest, ut miseria ignorantiae & vitii. Enimvero quodcumque ex superioribus systematibus, quibus *principia* legis naturae *cognoscitiva* constituimus, complecti placet, demonstrari facile potest, hominem sui culturae, & perfectionis negligentem legibus naturae adversari, atque recta in miseriam ire. Nam si Grotii placuerit systema; intelligetur, societatis solicitum esse non posse, qui sui curam negligit. Si vero Pufendorffii, deducet quilibet aperte, se ex naturae lege sociabilem praestare debere, & propterea sui perfectionem curare. In Cumberlandi vero systemate cura partis ejusque benevolentia & amicitia necessaria est ad curam, benevolentiam, & amicitiam totius hominum generis. Id ipsum dictum esto de systemate Heineccii. In systemate Wollasthoni, quoniam natu-

turales rerum relationes sectandae sunt, & relatio naturalis, quam nos nobiscum habemus, est relatio intimae amicitiae; inde sequitur debere esse nobis amicos, ac propterea perfectionem nostram curare. Tandem in systemate Wolfii a nostri cura & perfectione tota naturae lex explicatur.

§. II. Videbitur fortassis alicui superfluum esse ea de re praecipere, quum a natura ipsa ad nostri tutelam & perfectionem rapiamur, quod nobis cum omnibus animantibus commune est. Statim enim atque animalia nata sunt, ut sint, & bene sint a natura incitantur. Non ego id diffiteor. At quoniam in eo ut nos ex recta ratione amemus, & perficiamus, idest ut nobis amici simus, peccare facillime possumus, peccamusque frequentissime, accurate id, si quidquam aliud, efficiendum est, idest ex certis, & immutabilibus regulis. Perspecte Seneca *de Vita beata* Cap. I. *vivere*, inquit, *omnes beate volunt: sed ad pervidendum quid sit, quod beatam vitam efficiat, caligant: adeoque non est facile consequi beatam vitam, ut ab ea eo longius quisque recedat, quo ad illam concitatius fertur, si via lapsus est.*

§. III. Duplex habet objectum nostri custodia, & cultura. Primum vitam hominis animalem, & bona, quae hujus vitae sunt propria: alterum mentem, & ea, quae ad mentem, idest vitam rationalem, pertinent. De prima cultura in hoc capite differemus, de posteriori in sequente. Vita hominis animalis posita est in unione mentis & corporis, atque in earum facultatum exercitio, quae corpore velut instrumento exercentur. Quod igitur ad hanc vitam pertinet, consideranda sunt. I. vita ipsa: II. ejus finis: III. exercitium eorum actuum, quibus is finis obtinetur: IV. instrumenta actuum hujusmodi: V. usus bonorum, quibus haec vita ducitur: super quibus ea nunc sunt praecipienda, quae ex lege naturae derivantur.

§. IV. Ac principio vitae hujus nemo dominus

est,

est, ut ad arbitrium projicere eam possit. Quum enim proficiscatur ab unione mentis & corporis, cujus caussa Deus est, a Deo immediate est. Itaque aut vi abrumpere, aut gladio, laqueo, veneno, praecipitio finire, aut neglecta cura abjicere, ut inedia, aut inactione adversus pericula, est supremam Dei legem violare, ac adversus illum esse perduellem. Praeclare prorsus Plato in Phoedone, *in custodia*, inquit, *quadam positi sumus, neque decet quemquam ex ea seipsum solvere, neque aufugere*. Et Lactantius Lib. III. Cap. 14. *Sicut*, inquit, *in hanc vitam non nostra sponte venimus, ita rursus ex hoc domicilio corporis, quod tuendum nobis assignatum est, ejusdem jussu recedendum est, qui nos in hoc corpus induxit, tamdiu habitaturos, donec jubeat emitti*.

§. V. Quamobrem probari nullo modo potest quod apud veteres quosdam populos fieri solitum fuisse legimus, (quodque fit etiam nunc apud barbaras nonnullas gentes) ut quum ad eam aetatem quis provectus fuisset, in qua aliis inutilis, sibi gravis esset, ipse sponte sua praesidia mortis sibi accerseret, veluti apud Indos, quod, praeter alios, retulerunt Strabo Geographus, & Curtius de rebus gestis Alexandri; apud Trapobranenses, de quibus Diodorus Siculus Lib. III. Cap. 58., atque apud alias nationes, quarum exempla produxit Pufendorffius de jur. natur., & gent. Lib. II. Cap. 2. Porro quis probet inhumanam eam legem, quae extitit apud Caeos, *ut majores sexaginta annis aconito vitam finirent, ut reliquis cibaria sufficerent?* Huttentotti incolae *capitis bonae spei* senes labori & vitae sustentandae ineptos tuguriis claudunt, relictis paucorum dierum cibariis, quibus assumtis pereant necesse est, ut retulit Kolbi in ejus loci descriptione. Quin referunt viatores quidam, apud gentes Americae Borealis, quas Exquimaux vocant, usu obtinere, ut Patres familiae postquam ad decrepitam aetatem pervenere, liberis parricidium imperent, liberosque quasi pro sui officio

parere. Sunt haec inhumana & barbara & cum natura pugnantia.

§. VI. Sed nec illud probandum eſt, licere ſe necare, ſi alias cum probro adverſus Deum victurus ſit, qua ratione Rabbini mortem Samſonis excuſant. Tandem nec licitum eſſe poteſt ſe occidere ad ſervandam virginitatem, aut pudicitiam, quod quidam cenſuerunt: ut idcirco quamvis ignoſcamus iis virginibus, quas legimus ut virginitatem & pudicitiam ſervarent, divino quodam impulſu ſe ſe interemiſſe; id tamen per legem naturae fieri poſſe negamus. Minus quoque ad corpus impudice violatum eluendum, quod Lucretia Romana matrona feciſſe, fertur. Conferatur B. Auguſtinus Lib. I. de Civitate Dei Cap. 16. Horum omnium una ratio eſt, quod non liceat in nos jus praeripere, quod proprium Dei eſt, obligemurque diſerte lege naturae ad nos cuſtodiendos, quod in nobis eſt. Cicero lib. VI. de Rep. *Niſi enim*, inquit, *quum Deus is, cujus hoc Templum eſt omne, quod conſpicis, iſtis te corporis cuſtodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non poteſt: homines enim ſunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc Templo medio vides, quae terra dicitur.... Quare & tibi, Publi, & piis omnibus retinendus eſt animus in cuſtodia corporis, nec injuſſu ejus, a quo ille eſt vobis datus, ex hominum vita migrandum eſt, ne munus humanum a Deo defugiſſe videamini*.

§. VII. Sed illud in quaeſtione poſitum eſt a viris doctris & eruditis, an aut ob ſummam calamitatem, quae ſit morte ipſa intolerabilior, aut ob certitudinem inſtantis atrociſſimae, vel ignominioſae mortis liceat ſe necare? Plato Lib. IX. de Legibus negat quidem ob alias cauſas licere ſibi mortem conſciſcere, ſed excipit hunc caſum, de quo diſſerimus, nempe ubi quis triſti, & inevitabili fortunae caſu cogitur. Idem docet Cicero Lib. 1. Quaeſt. Tuſcul. Nam poſtquam memoraſſet mortem Socratis,

tis, & Catonis Uticensis, addidit, *vetat Dominans ille in nobis Deus injussu hinc nos suo demigrare: Quum vero causam justam ipse Deus dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, saepe multis, nae ille mediusfidius vir sapiens laetus ex his tenebris in lucem excesserit illam, nec tamen vincula carceris ruperit, (leges enim vetant) sed tamquam a Magistratu, aut aliqua potestate legitima, sic a Deo vocatus exierit.* Scribit idem saepe Seneca. Celebrat hanc ob rem Pomponii Attici excessum Cornelius Nepos in ejus vita: is enim quum sanus ac validus ad septuagesimum septimum annum pervenisset, tandem incidit in morbum, qui quum tres post menses invalesceret, inedia mori in animum induxit, fecitque. Haec tanti fecit Pufendorffius ut Lib. II. de jur. natural. & gent. Cap. IV. §. 19. quaestionem in medio reliquisse videatur.

§. VIII. Sed negandum omnino est. 1. Nulla enim naturae necessitas talis ac tanta esse potest, ut id nobis imperium in nos tradat, quod Dei est proprium, quale est jus vitae, & necis. Deinde non levem id providentiae Divinae aut diffidentiam, aut violentiam continet. Nam si Deo omnia sapientissime gubernanti in eas rerum angustias conjicere placet, quae videantur intolerabiles, credendum est, id e re nostra esse, adeoque nullo modo licere adversari, nisi aut de sapientissima Dei providentia diffidere velimus, aut eam violare parati simus: utrumque autem est contra officia, quae Deo debemus, quaeque sunt prima, & maxima. Tum ne fortitudo quidem est sic vitam projicere, quum fortius mala tolerentur, quam iis cedatur, ut praeclare disputat Aristoteles. Id quod vetus poëta eleganter cecinit,

Rebus in adversis facile est contemnere vitam:
Fortius ille facit, qui miser esse potest.

§. IX. Interim quamquam hunc in modum vita custodienda est, mors tamen, cujus nos nec negligentia, nec vi illata causa sumus, omnino contemnenda

temnenda est, aut saltem non valde timenda: quippe quae & finem praesentium calamitatum facit, & principium alterius vitae beatae in hominibus piis & justis. Dici non potest quantopere in vita pacate & libere ducenda contemptus mortis juvet, ac quantopere nos negligentes & pigros, atque in omnibus rebus timidos efficiat nimius horror mortis. Ut autem non valde timeatur, quotidie animo voluntanda est, atque in familiaritatem adducenda. Praeterea illud saepe animadvertendum est, stultum esse nimium timere quod evitare nequeas. Sunt veterum Philosophorum dicta quaedam, & facta praeclara, quibus animus ad mortem contemnendam erigitur. Imprimis legenda est Oratio Socratis, quam in Phoedone retulit Plato, primus Tusculanarum Tullii Liber, atque plures eandem in rem Senecae Epistolae. Non ignoro hanc animi fortitudinem a temperamento potius in nobis gigni, quam ab eruditione & meditatione informari: sed scio tamen hunc metum saepe ignorantia & errore augeri, ut is magnam ejus partem demere possit, qui inanes caussas quasdam, quae augere aptae sint, agnoverit.

§. X. Quod si quem perturbet vulgare praejudicium, dolorum sensitivorum omnium maximum esse, qui ex separatione corporis & animi sentiri dicitur, inane terriculamentum est: nam quum ea conjunctio nullis corporeis vinculis contineatur, sed posita sit in sola harmonia animi, & corporis a voluntate Dei pendente; ubi cessat nullum ipsa per se sensitivum dolorem creare potest, ac proinde nullus ea in re esse potest in morte dolor, nisi mors contingat ex partium corporis violenta contusione, dilaceratione, inflammatione, constrictione, aut similibus causis. Si vero quis angatur, quod necesse sit moriturum quaecumque in hac vita amavit relinquere (qui certe dolor ille est in morte maximus), is assuescat rebus hujus vitae utendis velut in transitu, non ita fruendis, quasi sempiternum

habere possit: stultum enim est iis toto confidere, quae non solum deficere possunt, verum aliquando debent. Tandem si perturbetur a conscientia vitae non bene actae, is det operam, ut praeterita vitia emendet, ac virtutem perpetuo colat, & constantissime sectetur: cetera laetus sit, & spei plenus bonae.

§. XI. Quum constet lege naturae obligari nos ad vitae custodiam, quaeritur quousque ea peragenda sit? Regula generalis est, non teneri nos vitam tueri cum pari periculo vitae, aut subeundo malum, quod ipsa morte sit atrocius. Primum perire ne peream, me amicum occidere, ne occidam, tantumdem est, ac legem violare naturae, ne violem. Deinde subire malum, quod sit morte ipsa atrocius, & nos in statum continuatae per aliquod tempus mortis conjicere, est perpetuo perire, ne semel peream, ad quod lex naturae nullo modo me obligat, quia non potest me ad contraria obligare. Itaque in his vitae humanae casibus licet patientes nos naturae vi & imperio commodare, seu, quod dicitur, mere passive nos habere. Inde responderi potest quaestionibus, sumenda ne sint aegroto remedia morte ipsa atrociora? positus in statu certae mortis teneatur ne subire periculum mortis, quo priorem statum evadat?

§. XII. Superiori regulae addenda est altera, scilicet nos non obligari ad vitam tuendam & perficiendam supra nostras vires, aut supra cognitionem nostram, etsi teneamur ex naturae lege vires nostras conservare, & perficere, atque eam nobis bonorum, & malorum cognitionem comparare, quae vitae tuendae, & perficiendae sit necessaria, idque quatenus naturae nostrae conditio & status permittunt. Prius inde probatur, quod nemo obligari potest ad eas res quae vires suas excedunt, utpote relative impossibiles. Posterius vero ex eo, quod quilibet pro virili parte ut toti generi hominum, ita sibi

sibi consulere debet, quemadmodum in superiori Libro demonstratum est: quod ubi facere negligit, amicitiae, quam sibi debet, desertor est.

§. XIII. De defensione nostri adversus invasores prolixe disputari solet. Egit ea de re Grotius Lib. II. de Jure belli, & Pacis, & Pufendorffius de Jure Naturali, & Gentium Lib. item II. Cap. V. Nostri defensio vel sine laesione invasoris agi potest, vel non nisi cum ejus laesione, aut nece. Quin licitum sit vitam priori modo defendere, territando nimirum, aut minitando sine ulla laesione invasoris, nemo umquam dubitaverit. Id immo praeceptum esse censeo: nam qui ita evitare mortem potest, nec efficit, is sui negligit custodiam, & amicitiam, ac proinde non minori crimine tenetur, quam qui se ultro interficit, aut qui amicum, quem servare potest, deserit. Quomodo & qui arcem, quam tueri facile potuit, inertia, aut panico timore deserit, & qui eam prodit hostibus, aeque adversus Principem peccat.

§. XIV. De posteriori modo controvertitur. Quin autem & hoc modo licita sit nostri defensio, quum injuste invadimur, si principia rectae rationis consulamus, vix dubitare possumus. Nihil enim magis in Natura perspicuum esse potest, quam licere nobis vi & armis ea jura defendere, quae nobis a Deo tributa sunt, quae profecto frustra data nobis essent, nisi tueri liceret: Naturam nobis primum conciliare ut simus, & bene simus, secundum nos, alios: generis humani amicitiam a nobis incipere: item a nobis incipere curam & custodiam societatis. Itaque nihil verius umquam scriptum fuisse censeo, quam illud, *vim vi repellere omnia jura sinunt*, quod ea lex non scripta sit, sed nata, ut praeclare Cicero differit pro Milone.

§. XV. Nec vero hoc jus me defendendi cum alterius nece, ejus scilicet qui me injuste invadit, ab illius culpa adversus me nascitur; sed a natura ipsa

mihi tribuitur, quae ſtatim ac natus eſt animans quilibet, illum ſibi conciliat, ut exiſtat. Idcircò ſi qui me invadit culpa adverſus me vacet, non minus licitum eſt me adverſus illum defendere, quam adverſus feram irrumpentem. Hoc vero intelligendum ſemper eſt cum moderamine inculpatae tutelae, quod in eo poſitum eſt, ut ſi minimo poſſis aut tui, aut invaſoris malo periculum avertere, id potius efficias, quam ad necem confugias: id enim ſuadet lex amoris erga proximum. Quod moderamen qui non ſervat poteſt etiam in ea defenſione eſſe homicida, quae pro ſui cuſtodia inſtituitur, quando ſcilicet ad eam cuſtodiam agendam homicidium neceſſarium non erat.

§. XVI. Ut autem definiatur tempus licitae defenſionis, diſtinguendum eſt inter *ſtatum civilis imperii*, & *ſtatum naturalem*. Brevius eſt in priori ſtatu defenſionis intervallum, quippe in quo ſtatu ope civilis imperii quilibet ſibi cavere poteſt. Itaque tempus licitae defenſionis occiſivae tamdiu in eo durat, quamdiu vitae periculum, ideſt ad breve admodum tempus. Scilicet in ſocietate civili principis eſt, non privati civis, tutela & vindicta, ut nemo poſſit praeripere, quin adverſus legitimum imperium perduellis ſit. At in ſtatu naturali durat tamdiu, quamdiu hoſtis non eſt ad eum ſtatum redactus, in quo nequeat amplius me laedere. Ut vero intelligatur, utrum ad hunc ſtatum redactus ſit, qui me invaſit, argumenta ſumenda ſunt aut ex ſincera ejus proteſtatione, aut ex depoſitis viribus, aut ex datis obſidibus, ſeu pacis pignoribus, aut ſimilibus argumentis. Ex his vero intelligitur, quum Principes, & Reſpublicae ſint inter ſe in ſtatu naturali, quouſque liceat Principi, aut Reipublicae adverſus Principem, vel Rempublicam eſſe in armis, & ſe defendere. Hoc autem in loco & illud animadvertendum eſt, fieri poſſe, ut invaſor tranſeat in locum ejus, qui invaditur, velut ſi qui invaſit

coe-

coeptum deserat, & veniam precetur, tu interea non desistas a persequendo; quo in casu habebit omnia ea jura, quae sunt defensionis, praeterquam si aliqua justa poena ob priorem invasionem dignus sit.

§. XVII. Porro ea defensio non pro vita tantum jure fit, sed etiam pro membris, & sanitate: item pro pudicitia tuenda: praeterea pro bonis omnibus, aut magna eorum parte: tandem pro nostris consanguineis, amicis, ac tandem pro quocumque homine, qui non jure invaditur. Priorum propositionum ratio est, quod per naturam liceat propria jura defendere: quod hujusmodi laesionem ego pati non tenear, ac proinde jure meo propulsare possim quoscumque injustos invasores. Nempe explorati juris naturae est, quod tu mihi facere non jure potes, me pati non tenere, ac omni modo ipsum per me propulsare posse si locus non sit adeundi magistratum. Postremae vero propositionis ratio ex cura & tutela societatis proficiscitur: haec enim tutela esse debet omnium adversus omnes. Haec doctrina extendi potest ad quascumque alias atroces corporis injurias, quas quia pati non teneor, jure meo possum propulsare, non ut alium laedam, sed ut me ab injusto invasore defendam. Sed recolendum semper est, cum moderamine & caritate hanc agendam esse jurium nostrorum defensionem: pacem habeat voluntas, bellum necessitas, inquit S. Augustinus.

§. XVIII. Ceterum haec ita accipienda sunt, ut liceat tantum me defendere, ne quocumque modo laedar. At alia ratio est, si laesus sim: tunc enim in me nullum amplius jus est me vindicandi, dummodo qui laesit ab ulteriori injuria inferenda cessaverit, &, si quod mei jus laesit, resarcire sit paratus. Nempe jus illud me defendendi mihi competit, ut ne laedar, non vero in praeteritam laesionem ulciscendi. Itaque vindicta nec in statu

civili, nec in naturali privato homini licet, quia non necessaria ad nostri custodiam. Quare non solum adversus Christiana dogmata, verum etiam contra regulas naturae ii peccaverunt Casuistae, qui docuerunt, acceptam alapam nece vindicari posse. Sed animadvertendum est, non comprehendi sub hac vetita vindicta, si quis eum qui laesit, poena aliqua cogat, aut ut laesionem resarciat, aut ut emendetur, aut ne se vel alios similiter deinceps laedat: est enim ea justa, & licita punitio. Vide Grotium de jure Belli, & Pacis Lib. II. cap. 20. Sed in civili imperio id per magistratus procurandum: in Republica enim jus gladii ac vindictae solus habet imperans. Quare probari non possunt Turcarum leges, qui homicidam laesae parti dedunt ad noxam: severius enim sui quilibet injurias ulcisci paratus est, quam magistratus. Fertur, Platonem discipulo cuidam iratum, quum elevato ad feriendum brachio haereret, rogareturque, quid rei ageret, respondisse, *poenas exigo ab homine irato*, simulque alteri ut in eum animadverteret praecepisse. In statu naturali quilibet sui ac rerum suarum procurator est. Interim consulenda est recta ratio non affectibus tantum auscultandum, ne qui ratione longe belluas excellere gloriamur, vita ipsa & moribus imitemur.

§. XIX. Super duellis disputari solet. De provocante in civilis imperii statu nulla esse potest apud viros bonos, & legum naturalium gnaros controversia: tam enim non licet ob quascumque acceptas injurias alium provocare ad duellum, quam non licet privata vindicta. In statu vero naturali, ubi nullum est ad communes Magistratus confugium, tum licet, quum qui laesit, aut datam injuriam resarcire nequit, aut adhuc invasor est, idest adhuc perseverat in laedendo, nec alius modus superest, quo ejus pertinacia reprimi possit: id enim poenae magis, quam ultionis rationem habet: atque haec est plerorumque bellorum legitima causa.

§. XX.

§. XX. De provocato in diversas partes iverunt docti. Si res e suis principiis derivetur, certum est, si fuga non sine periculo sit futura, non teneri provocatum fugere, sed expectare posse invasorem, atque se defendere: scilicet in eo casu nulla alia ratione justa nostri defensio agi potest. Id tamen intelligitur, dum repentine invadimur: nam si per internuncium, aut epistolam provocemur, nullo modo licet provocanti consentire, quandoquidem id esset non nos defendere, sed alterum invadere: esset inculpatae tutelae defensionem migrare, ut quum declinare periculum possimus, nos potius contra audentissimi p[illegible]amus. Excipio liberos populos ab aliis item liberis incitati, qui si declinent publica timoris & imbecillitatis professione se audacioribus praedam exhibere possunt, & bellum domi alere, quod prudentius foris egissent.

§. XXI. Quod si in repentinis invasionibus fuga sit quidem futura sine periculo vitae, sed cum periculo ejus existimationis, sine qua in societate vivere nequeamus, anceps, magis ob inductos vetustate mores, quam ob rem ipsam, casus doctis videtur. Nam quum hujusmodi fuga censeatur conjuncta cum jactura ejus rei, qua vitam in societate sustentamus, tantumdem creditur esse fugere, quantum vitam deserere. Quocirca plures, nec ii indocti, depravata magis consuetudine abrepti, quam recta rerum ratione ducti, opinati sunt, jus nobis inesse, quo possimus nos tutari, dum id periculum alia via & ratione evadere nequimus, etsi praestantius censeant, & homine Christiano dignius, provocatum cum ejus existimationis laesione periculum declinare. Quare milites, ajunt, qui provocati si renuant, aut fugiant, a commilitonibus velut humana societate indigni evitantur, ut periculum sit ne militiam deserant, nullo naturae jure obligari ad fugiendum arbitrantur. Ego repugno. Nam ea existimatio sine qua in societate vivere nequi-

mus, non ex corporis robore existit, sed ex animi virtute, quam tantum abest ut in his casibus perdamus, ut potius augeamus. Agnosco ego iis, qui non ex recta ratione sed ex affectibus vitam instituerunt, ardua haec & difficilia videri: sed sunt plerumque aeque ardua & difficilia ea, quibus corporis sanitas procuratur, remedia, ut mirandum non sit aspernari nos & refugere animi medicamenta. De humanis officiis ex lege eorum directrice, non ex aut delicatis, aut concitatis affectibus disserendum est. Quae quum sint, magis quoque falsum est, & cum naturae jure aeque ac cum Evangelio repugnans, quod plerisque militum persuasum est, licere provocare ad duellum ob injurias acceptas metu infamiae: quum enim supereſt alia via vitam, & famam tuendi, est contra leges naturae ad arma confugere. Ajunt, si ea ferocia militum animi denudentur, imbelles illos, timidos, & Reip. inutiles futuros, ut idcirco, inquiunt, Politici & Sapientis Principis sit eam alere potius, quam delere. Ego id esse verum non puto: scilicet vera virtus militaris miscenda non est cum iis vitiis, quae si adolescant, plus mali milites Reip. sint allaturi, quam subsidii. Labore potius indurandi, a luxuque distinendi, quam falsae gloriae imaginibus lactandi. Est certe militibus gloriae stimulus ingerendus, quo nullus est ad virtutem progignendam aptior: sed docendi gloriam esse, ut Cicero ait, famam meritorum in Patriam.

§. XXII. Quaeritur hoc in loco utrum haec violenta defensio jure naturae praecepta sit, an tantum permissa? Non hic loquimur de militibus in statione positis, aut in praelio justo decertantibus, custodibus, aliisque publico regimini praepositis, qui non possunt sui defensionem deserere, quin traditam custodiam deserant, ad quam jure perfecto, & praeceptivo tenentur ex pacto; sed de iis, quos proprium dumtaxat periculum in sui defensionem excitat.

tat.

tat. De his igitur quaeritur, an liceat invasori cedere sine ullo crimine desertae sui custodiae? Defensionem occisivam intra eos cancellos, de quibus diximus, licitam esse, sed minime praeceptam, adeoque licere eam omittere, atque sinere se interfici, docet Grotius de Jure Belli, & Pacis Lib. II. §. 8. & Pufendorffius Lib. II. de jure naturali, & gentium Cap. IV. §. 2. Sed negat Zeiglerus ad eum Grotii locum, & Auctor Libri *de Principiis justi, & decori*. Et Grotius quidem nullam doctrinae suae aliam rationem profert, praeter propriam auctoritatem: Pufendorffius vero hanc dat rationem, quod scilicet quivis possit privilegio suo renunciare, dummodo id non fiat cum damno tertii. Sed demonstrare oportebat jus nos custodiendi & defendendi privilegium esse, non praeceptum. Itaque Pufendorffii ratio nullius est momenti.

§. XXIII. Nos in Grotii sententiam imus, eamque sequenti ratiocinio confirmamus. Legis naturae finis non est conservatio & felicitas unius tantum partis generis humani, sed totius: non ita ergo mihi imperat mei defensionem, ut simul imperet alterius internecionem, ubi ego alia ratione conservari nequeo: ita enim contraria imperaret; ergo dum mihi jus praestat ad me defendendum, jus permissivum dat, non praecipit.

§. XXIV. Idipsum confirmatur ex lege Evangelica. Ex ea enim lege perspicuum est, virtutum omnium maximam esse, & quidem heroicam, quamcumque injuriam pati potius, quam facere. Ea est sententia Christi Domini nostri cum in aliis locis pluribus, tum in eo, *si quis te percusserit in maxillam unam, praebe ei & alteram*. Est autem haec interpretatio juris naturalis *authentica*, quippe quae ab eodem Legislatore proficiscitur, qui legum naturalium conditor est.

§. XXV. Sed magna iterum exoritur quaestio, utrum haec Evangelica doctrina consilium sit, quod per-

pertineat ad eos, qui perfectam virtutem sectantur, an praeceptum, ac propterea omnium? veteres quidam Theologi ita censuerunt, licere nos defendere adversus invasorem, sed sine ejus nece; adeoque doctrinam istam Evangelicam velut praeceptum acceperunt, quod pertineat ad omnes. Sed non est simile vero id praeceptum fuisse in Evangelio, ut nullo modo nos adversus invasores cum eorum nece defenderemus, ubi injuste invadimur; id enim si verum esset, leges Evangelicae latronibus potius, & scelestis hominibus consulerent, quam viris bonis, quod dictu nefas est. Deinde iis everteretur jus naturale, quod immutabile suapte natura est. Tertio justum bellum prohiberent, quod non faciunt. Ita saepe ratiocinatur S. Augustinus. Quocirca ex doctrina Evangelica virtus quidem heroica est, sinere se interfici, ne alter pereat, etiam ubi defensio justa est; sed non est proprie dictum praeceptum. Interim illud observandum est diligenter, etiam in justa defensione nihil agendum esse ex odio, sed cuncta ex caritate, & prudentia. Praeclare B. Augustinus, *pacem*, inquit, *habere debet voluntas, bellum necessitas . . . . . Esto etiam bellando pacificus. Itaque hostem pugnantem necessitas, non voluntas perimat.*

§. XXVI. Jam non tantum vita custodienda est ex naturae jure, sed sanitas quoque, quoad quisque scit, & potest: nam sine sanitate vitae animalis vix alia officia rite praestari possunt. Regulae autem pro sanitate custodienda nec plures nec difficiles sunt. Praecipuae omnium regularum hae sunt, *temperanter, & sobrie vive: natura enim paucis est contenta: iis bene se habet: superfluis premitur, & agitatur: corpus ne otio & pigritia marcescere sinas: continenter illud exerceto.* Eas regulas & natura ipsa nos docet, & celebratissimi Medici tradunt. Hippocrates in Libro de Morbis potissimam sanitatis regulam esse scribit, *numquam satiari cibis, & impigrum esse ad labores.* Idem praescribit Celsus Lib. 1. Cap. 2. Le-

ge & egregiam Plutarchi tractationem *de sanitate tuenda*. Ergo contra naturae leges ii peccant, qui intemperanter vivunt, quique otio putrescunt. Enim vero quid interest ad homicidium sui, utrum quis lento veneno se necet, an violenter? Itaque sui homicidae jure ii habentur, qui ingluvie, aut ebrietate, aut aliis voluptatibus, vitam suam abbreviant.

§. XXVII. De bonorum fortunae, ut vocant, usu, quae sunt necessaria vitae animali conservandae, hoc in loco pauca disseramus. Sunt bona fortunae vitae animali conservandae, ut dixi, necessaria: itaque eadem lex naturae, quae praecipit vitae nostrae conservationem, praecipit quoque, ut instrumenta omnia vitae nobis comparemus, comparata conservemus: vulgatum enim & verissimum est illud axioma, *qui vult finem, vult & media*. Potest autem contra hoc officium tribus modis peccari, negligentia, avaritia, & prodigalitate. Ac primum quum Deus praecipiat nobis nostri custodiam, proculdubio exigit a nobis omnem eam diligentiam, quae ad bene vivendum necessaria est. Quocirca hanc diligentiam negligere est in iis, quae ad vitae custodiam pertinet, peccare. Id vero aut temerariam in Dei providentia confidentiam ostendit, aut apertam legis naturae violationem. Accedit, quod hujusmodi homines non possunt alia ratione vitam sustentare, quam nefanda & injusta faciendo, aut patiendo. Atque hoc officium quum ad omnes omnino homines pertinet, tum eorum potissimum est proprium, qui suo pacto, aut contractu aliorum curam gerere debent, quales sunt Patresfamiliae.

§. XXVIII. Deinde non ita sectanda, & amanda sunt externa bona, tamquam in iis ultimus nostri finis positus sit: nam qui ita operantur, agunt adversus finem humanae vitae praecipuum, idest beatitudinem, quam in iis rebus collocant, in quibus esse ne-

nequit, atque idcirco adversus naturae leges, quae praecipuum illum finem habent, quemadmodum alibi demonstratum est. Sunt igitur ea sectanda, & comparanda fortunae bona, quae vitae animali ducendae sunt necessaria, quae nec multa sunt, nec difficilia paratu, ubi quis non ex cupiditate, sed ex ratione vitam instituit: sed ita conservanda sunt, ut praesto sint vitae usibus, nec tantum nostrae, verumetiam aliorum, non ut contemplationi tantum serviant. Quare ea in re duo, ut dixi, extrema vitia cavenda sunt, nimius eorum bonorum affectus, quasi in eorum contemplatione posita sit tota nostri felicitas, quod vitium *avaritia* dicitur: & dispersio sine ulla ratione, quae dicitur *prodigalitas*. Utrumque enim vitium contra horum bonorum usum est, adeoque contra naturae legem: sed magis primum, quam secundum.

§. XXIX. Superiori doctrina apertissime posita est in divinis Libris. Matthaei VI. v. 34. *nolite solliciti esse in crastinum: crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi*. Idest nolite ita esse in crastinum animo occupati, ut idcirco cogamini cetera officia ob eam curam negligere. Et Paulus Apostolus in I. ad Timoth. cap. VI. v. 7. *Divitibus*, inquit, *hujus saeculi praecipe non sperare in incerto divitiarum.* Quorsum quoque spectant verba illa ejusdem Apostoli, *denique qui utuntur hoc Mundo sint tamquam non utentes*. Haec non significant, nisi ut ne nimis praesentis vitae bona amemus, aeternorum & spiritualium, quae sola immutabilia sunt & vera, immemores: Legatur Verulamii sermo *de divitiis*.

CA-

CAPUT IV.

De cultura animi.

§. I. Postquam ea hominis officia, quae vitam animalem spectant, per summa capita persequuti sumus, superest ut de cura animi, ejusque cultura dicamus, quae tanto major & accuratior esse debet, quanto est animus corpore ipso praestantior, & animi vita, vita animali nobilior. Accedit altera causa, ob quam primas & maximas curas animi vita a nobis exigit, quod nempe animalis intra breve temporis spatium contineatur, illa vero aeternitatem spectet. Ergo quanto praestantiora sunt aeterna bona prae bonis hujus vitae fugacibus, tanto vitae rationalis cura major & diligentior agenda est. Postremo ne vita quidem ipsa animalis ordinata & pacata esse potest, nisi sapiens, ordinatus, & pacatus animus eam moderetur: totum enim regimen vitae nostrae animalis a mente pendet, ut perturbatum sit necesse est, ubi illa inepta est ad regendum.

§. II. Spectat vita animi intellectum, voluntatem, affectus, seu vim cogitandi, & vim agendi, quae praecipuae sunt animi facultates, quibus ille vivit, & operatur. Ad utramque autem facultatem perficiendam nostri illa naturalis amicitia nos obligat, ac propterea naturae lex: nam nos obligat lex naturae ad recte nos amandos, ad felicitatem nostram semper intuendam, & sectandam, adeoque ad ea omnia, quae verae felicitati consequendae sunt necessaria. Ad felicitatem vero consequendam inprimis necessaria est emendatio & perfectio intellectus, ac voluntatis; tum ars quaedam, qua affectus, ac naturae impetus intra suos cancellos cohibeantur: nam experientia nos docet inter homines miserum non esse, nisi aut stultum, aut sce-

fcelestum, quorum ille actiones aut omissiones ad calculum adducere nequit, ut pernoscat, consentaneae ne fini suo sint, an non: hic totum affectibus fraenum laxat; ergo lex naturae nos obligat ad intellectum & voluntatem emendandam, & perficiendam. Emendatur autem intellectus, quum ab eo causae ignorantiae, & errorum destinentur, voluntas cum ab habitibus pravis purgatur: perficitur vero intellectus scientia, voluntas habitibus virtutum; ergo lex naturae praecipit, ut & causas ignorantiae, ac errorum, praesertim quod spectat ad vitam moralem, ab animo removeamus, atque intellectum vera scientia instruamus; & ut voluntatem ab omnibus pravis habitibus purgemus, ac habitibus virtutum ornemus, quo naturae impetus intra suos terminos continere possimus. Atque in his tota animi cultura posita est.

§. III. Omnium igitur primum ex lege naturae cuilibet homini pro sua indole & conditione accurata cura gerenda est intellectus sui. Nam quum intellectus sit veluti fax totius vitae rationalis & moralis, nisi ille ea cognitione informetur, quae ad vitam hanc recte transigendam necessaria est, perturbata & confusa tota erit vita rationalis, & moralis. Ad eam igitur scientiam, veluti ad medium finis nostri consequendi necessarium, suprema illa naturae lex nos obligat. Ac vero si is, qui quum possit, negligit vitam animalem curare, & perficere, non recte nec vere se amat; qui dici potest, eum, qui quum possit vitam rationalem perficere, negligit, rite, & vere se amare, idest ex recta ratione amare atque sibi esse amicum?

§. IV. Qua ex re duo consequuntur. Primum obligari nos ad scientiam bonorum, & malorum cum physicorum, tum moralium: physicorum quidem, quia obligamur ad vitae animalis custodiam, quae ut sine bonis physicis conservari nequit, ita a malis physicis plurimum timere debet; moralium ve-

vero quia obligamur ad mentem perficiendam, quae bonis moralibus perficitur. Hanc scientiam cuilibet necessariam esse pronuncio, ceteras aut statibus tantum quibusdam necessarias ajo, aut omnino indifferentes. Alterum est obligari quidem homines ad intellectum perficiendum, sed non aequaliter, verum quemlibet pro sua capacitate, & statu, ut idcirco non aequaliter adversus hanc legem ab omnibus peccetur. Intelligendum est esse cuilibet hominum relationum & actionum veluti circulum quemdam, cui majorem, cui minorem: eo ab animo tanquam a centro hominis actiones pertingere debent ut bene beateque sit; ergo eo usque ejus mens quaqueversum pervidere.

§. V. Quibus ex rebus omnibus intelligitur, nullum officium generi humano utilius a Philosophis praestari posse, quam propagationem ejus scientiae, de qua locuti sumus. Ac felices quidem essent populi, si Philosophi quantum temporis in inutilibus quaestionibus frustra terunt, tantum intendere vellent in artes, & cognitiones generi humano necessarias publice augendas, & perpoliendas, ac parvis catechesibus comprehendendas, quo communitati sese utiles praestarent: catecheses autem dico Agriculturae, Pastoralis, Artium reliquarum. Inprimis desiderandum esset, ut qui populos regunt, aut in iis principes sunt, curarent, ut plebei quoque homines legere saltem, & scribere scirent; vix enim dici potest, quantopere inde mores, & artes perficerentur. Itaque ego subirascor saepissime iis opulentis hominibus, qui vana memoriae suae monumenta relinquunt, haec vero officia, quibus vere immortales fieri possent, praetereunt. Veteres enim populi non aliam ob rationem Orpheum, Amphionem, Herculem, aliosque inter Deos retulerunt, nisi quia humanitatem barbaras gentes docuerunt. Sunt adhuc apud nos veteris vestigia ruris, quae si qui excolere aggrediantur, illos ego inter Heroas meritissime retulerim.

§. VI.

§. VI. Jam vero excolenda est & voluntas, qua proprie vir bonus, aut malus quisquam est, & dicitur. Nempe finis legis naturae est perfecta hominis beatitudo: media vero, quae ad eum finem ducunt, sunt amicitia Dei, nostri, aliorum. Comitantur autem tres istas amicitias tria virtutum genera, Theologicarum, Monasticarum, & Politicarum, quarum primae Deum, secundae nos metipsos, tertiae societatem humanam spectant. Ad haec ergo omnia formanda est voluntas, & tota natura assuefacienda, ut sit perfecta. Jam ea perfectio a tribus potissimum causis progignitur, temperamento, intellectu, & habituum moralium exercitio; tres ergo illae caussae vehementer excolendae, & ad perfectionem nostram inflectendae sunt.

§. VII. Cultura autem trium illarum naturalium causarum in his praesertim posita est: primum, agreste, & ferox ingenium cicuriendum est, ut ne transversum nos rapiat, quum ad officia conamur. Deinde iracundum, inconstans, turbulentum flectendum paulatim, ut mitescat, & assuescat fraeno. Tum praeclaris justi & honesti notitiis instruendus est intellectus, qui voluntatis lumen est. Tandem exercitatione ipsa virtutum ea acquirenda est indoles, qua, quasi altera natura, recte, juste, & honeste vivamus. Atque postremum hoc est illud, quo proprie voluntas & natura formatur: nisi enim continuato exercitio virtutis naturam bonam induamus, & praecepta honestatis in succum, & sanguinem convertamus, formari voluntas ad beatitudinem nequit. Ad hoc autem efficiendum juvat inprimis exempla nobis proponere ad imitandum, eorum scilicet, qui justam, honestam, liberalem, magnanimam vitam duxerunt, quorum exemplorum copiosam segetem suppeditat historia sacra, & ecclesiastica: plura quoque subministrat historia ipsa profana; atque in hunc praecipue finem historiae lectio suscipienda est. Eam ob rationem historiam vocat Cicero *Magistram*

vitae.

vitae. Sed quoniam ea de re in secunda parte dictum est copiose, quo in loco de virtute egimus, a longiori oratione hic supersedebimus. Unum hic addam, praesentem puerorum educationem & institutionem literariam eam non esse, quae tam nobili animanti ad virtutem & felicitatem manuducendo omnium sit magis consentanea. Nempe descivimus jamdudum a naturae simplicitate, eamque omnibus machinis alio fleximus, quam qua flectere debebamus. Tota praesens educandi ars in hominis exteriora formanda tendit: animi vim, corporis sanitatem negligimus, ac ita, ut ad nos minime pertinere videantur. Ausim hic dicere, hominem nec tam ineptum gigni, nec tam pravum, quam vulgo putatur, sed nostris machinis moralibus fieri.

CAPUT V.

De affectibus, officiisque inde manantibus.

§. I. Disseramus nunc de ea nostri cultura, quae ad affectus pertinet, quaeque esse debet prima & praecipua: nam inde hominis tota beatitudo, aut miseria pendet. Horum natura generatim in secunda parte explicita est: hic eos singillatim expediemus, & de eorum in vita animali ac morali vi dicemus. Cartesius *de Passionibus Animae parte 2. articulo 69.* ad sex primaria genera perturbationes animi omnes contulit, admirationem, amorem, odium, cupiditatem, laetitiam, moerorem. Earum ordinem sic describit. Principio quum aliquod novum objectum, vel circumstantia aliqua nova modificatum nobis occurrit, ob motus in cerebro omnino novos excitatos, reflexivam animae facultatem sistit, & in extraordinariam quamdam attentionem mentem rapit, quae est admiratio, quam affectuum omnium primum esse censet. Deinde si oblatum objectum anima attentius conside-

ret, ejusque cum natura nostra relationes inspiciat, tum si quidem malum vel bonum reperiat, amor, aut odium excitabitur. Porro si bonum hoc, aut malum fuerint praesentia, orietur laetitia, vel moeror: si vero futura, cupiditas, vel timor.

§. II. Henricus Morus in Enchyridio Ethicae lib. 1. Cap. 7. arbitratur, numerum affectuum breviorem fieri posse, ut omnes referantur ad amorem, & odium, quorum duorum ceteri aut cognati sunt, aut effectus. *Quid enim*, inquit, *est desiderium, nisi amor porrectus versus bonum futurum? Quid fuga, seu aversatio, & timor, nisi odium se avertens ab imminenti malo, vel se contra ipsum muniens? Quid laetitia nisi amor exultans praesentia boni adamati? Quid tandem moeror, sive maestitia, nisi odium praesenti malo oppressum & implicitum? Manifestum est, in omnibus his semper amorem & odium varie modificari*. Haec ille. Fuerat haec doctrina B. Augustini, quae latius explicatur a Malebranchio in 5. libro *de inquirenda veritate*.

§.III. Veteres Philosophi Platonici, Peripatetici, Stoici, & hinc Scholastici, partem animae sensitivam, quam & inferiorem vocabant, in duas alias partiebantur, irascibilem nempe, & concupiscibilem. Quum autem affectus dicerent perturbationes inferioris animae partis contra rationem, vel praeter rationem, eos ad duas sedes referebant, concupiscibilem, & irascibilem. In quo illi minime errabant: nempe omnes affectus nihil sunt aliud, nisi varii modi concupiscentiae, & excandescentiae. Nam quum omnes nascantur ex opinione boni, vel mali sive directa, sive reflexa, qui ex opinione boni gignuntur sub concupiscentia continentur: qui vero ex opinione mali sub irascibili. Videri potest Cicero, qui ex doctrina Stoicorum accurate super ea re differit in 4. Tusculanarum disputationum libro.

§. IV. Possunt itidem affectus dividi in duas alias

clas-

classes, & quasi sedes, ut alii rationem magis alii magis sensum spectent . Affectus, qui ex contemplatione bonorum, vel malorum spiritualium, idest bonorum vel malorum rationis, proveniunt; vel ex ratione bonorum, vel malorum corporeorum non directa, ut in sensationibus, sed reflexa, ad rationem magis spectant, seu partem animi superiorem, quam ad sensum, & partem inferiorem. Affectus vero, qui originem ducunt ex bonis corporeis ope sensationum, sensum magis, quam rationem sequuntur. Atque postremi quoque isti affectus, si naturam rationis induant, quantum a sensu recedunt, tantum ad rationem accedunt. Illud est inter utrosque discrimen, ut posteriores turbulentiores sint, & mutabiliores; priores vero pacatiores & diuturniores. Non autem ignoro quantopere inter Philosophos concertatum sit, sint nec ne in ratione affectus; quam quaestionem perdiligentissime tractat Picolominus in secunda Philosophiae moralis parte. Sed vix istud negari potest ab iis, qui naturam humanam paullo attentius contemplantur. Rationem porro quum dico, non separatam intelligo: neque enim me latet nullum esse in anima nostra motum quin totam animalem naturam afficiat.

§. V. Sed illud praeterea animadvertendum est affectus omnes esse peculiares modificationes generalis propensionis in voluptatem, & aversationis a malo, ut intelligere possimus, quemadmodum inclinationes illae ex temperie naturae nostrae procedunt, ita ex eodem fonte manare affectus. Nempe quum generalis propensio erga bonum a bonis peculiaribus seu praesentibus, seu futuris varie modificatur, & determinatur, primam classem affectuum constituit, eorum scilicet, qui ex sensatione, vel opinione boni nascuntur. Eodem modo naturalis aversatio mali varie determinata a particularibus malis seu praesentibus, seu futuris, alteram classem affectuum, eorum qui ex sensatione

vel opinione mali progignuntur, efficit. Jam quum propensiones illae non alia ratione in natura nostra locum habeant, nisi quia ita temperati sumus, ut nos & felicitatem nostram necessario amemus, eamque quum in nobis non habeamus, in omnibus extra nos objectis quaeramus, & quidem impetu narae vehementiori, idest affectibus; perspicuum est, affectus omnes esse modificationes amoris proprii; adeoque tum esse vitiosos, quum amor ille proprius vitiosus est.

§. VI. Jam vero quum valde sit simile veri sensationem doloris praecedere in hominibus omnem voluptatis sensationem, quia infantes si nulla sit in eorum machinulis perturbatio, verisimile non est aequabilis voluptatis statum persentiscere; nec porro voluptates gestientes sentire possunt, nisi dolor praecesserit; videtur affectus omnes a dolore, & aegritudine originem primam habere. Itaque omnes sunt naturae voces, quibus commoneamur eam aut bene se non habere, nec in situ esse naturali; aut naturalem & consentaneum tandem situm nactam.

§. VII. Qua ex re illud sequitur, affectus esse non posse, nisi in natura finita, esseque argumentum manifestum naturae finitae & mutabilis. Scilicet sola natura finita hujusmodi est, ut nec in se habeat totum illud bonum, quo esse possit perfecta atque beata, nec tantam potentiam, qua mala omnia propulsare possit atque perpetuo in statu sibi consentaneo vivere. Hinc & inclinationi generatim erga bonum velut in sui complementum, & aversationi a malo, ac proinde affectibus, obnoxia est. Deus vero, qui & perfectissimus est, sibique ad beatitudinem sufficientissimus, & potentissimus; nec rapi potest in externa bona, velut in perfectiones naturae suae, nec mala ulla timere, & consequenter ut nullo dolore, nullaque gestiente voluptate, ita nullis affectibus perturbari potest.

§. VIII. Sed persequamur quam brevissime praecipua

cipua affectuum genera, eorumque usum & abusum in vita morali, ac civili paullo distinctius demonstremus. Primus ordine & natura qui in nobis progignitur affectus ex partitione Cartesii, est admiratio, quae ut superius diximus, est passio animi novitate & insolentia alicujus objecti perculsi, atque in eo contemplando attentissime occupati. Nempe quum mens nostra in suis operationibus ab impressionibus in cerebro factis pendeat, si nova quaedam & insolita motio excitetur in cerebro, tota ab ea motione mens nostra rapitur, aliisque contemplandis inepta evadit. Sed duae distingui possunt admirationes, altera quae pendeat ab amore sciendi, altera, quae a quadam cerebri torpedine nascitur. Illa rationalis vocari potest, estque eorum propria, qui & amore sciendi aguntur, & temperamentum habent aptum attentioni continuandae: haec vero dici potest bruta, estque argumentum stupiditatis. Prioris indicium est, si quis post admirationem ad inquisitionem excitatur: posterioris vero, si admirationem nulla sequatur perquisitio.

§. IX. Usus admirationis insignis est & multiplex. Principio nisi eo affectu natura nostra tangeretur, quasi stupidi essemus, nec unquam excitaremur ad perquisitionem rerum pulcrarum, & utilium, aut certe minori ardore ad illas investigandas aggrederemur. Quemadmodum enim corpora elastica quo magis premuntur, eo majori renisu reprimunt, ita mens nostra, quo majori admiratione percellitur, eo vehementius in inquisitionem veritatis enititur. Hinc Plato, & Aristoteles principium Philosophiae fecerunt admirationem, qua primi mortales in curiositatem impulsi, rerum naturalium caussas perquirere ceperunt. Qui historiam litterarum & artium legerit, is discet quot, & quam praeclara curiositas ex admiratione nata, aut vellicata in rempublicam quum civilem, tum litterariam invexerit, ut intelligere possimus quam bruti sint ii, qui hunc

affectum, quem alere & fovere magno studio deberent, in pueris exstinguere conantur. Non sum nescius, plura quoque absurda aut perniciosa inde excitata: sed haec abusui potius humanae libertatis naturaeque humanae imbecillitati, quam huic caussae tribuendae sunt.

§. X. Deinde admiratio, ut alii animi affectus, non minimum memoriam nostram adjuvat, quemadmodum perspecte observat Cartesius: scilicet affectus omnes attentionem nostram acuunt, & intendunt: ex acuta vero & intenta attentione memoria firmatur. Ad haec admiratio animum in situ ponit, quo in situ, res attentius contemplari potest, earumque cum natura & fine nostro relationes despectare, quod ii non facile efficiunt, qui hoc affectu non satis agitantur, quique proinde incuriosi sunt. Ceterum ut alii affectus, si fuerint frequentiores, indicium sunt naturae nimium phantasticae & mutabilis; ita admiratio nimia & frequens etiam ob res minime admirabiles, argumentum est brevitatis, imbecillitatis, & stupiditatis mentis. Itaque videmus, nullos hominum tam frequenter, etiam ob res levissimas, admiratione tangi, quam ignorantes, praesertim disciplinarum naturalium, & historiae humanae, quarum rerum periti vix quidquam admirantur, nisi quae admiratione etiam sapientium digna sunt. Quocirca ad stupidam admirationem vincendam nihil tam aptum est, quam historiae naturalis & civilis peritia.

§. XI. Amor est affectus animae, qui cum motione fluidi corporei calidiore excitatur ad se voluntate jungendum cum iis objectis, quae naturae nostrae consentanea videntur. In amore igitur ex sensatione, vel idea rei nobis nostroque fini consentanea excitatur in sanguine calor quidam placidus, qui quum habitualis evaserit, magnum animi vigorem efficit. Itaque amantes alacres sunt & fervidi, ac plerique etiam natura paullo stupidiores

res

res eo affectu ad praeclara facinora excitari solent. Quocirca hic affectus, nisi modum excedat, esse etiam potest stimulus ad virtutem.

§. XII. Amoris plures sunt species, quum pro diversitate objectorum & finium, tum pro intensiori, aut minus intensa sanguinis agitatione. Amor erga objectum natura nostra superius, & a quo speramus, vel metuimus, vocari solet amor devotionis. Is cum timore quodam conjunctus est, estque affectus compositus ex amore, & timore. Amor erga aequale in natura nobis objectum triplex est, concupiscentiae venereae, amicitiae, & caritatis. Priori amore amamus propter voluptatem nostram: altero amamus alios propter se: tertio amamus eos, qui aut sunt nobis sanguine conjuncti, aut quos tanquam sanguine conjunctos spectamus. Prior amor naturae est magis animalis, quam rationalis: itaque & brutis animantibus communis est. Posteriores duo naturae sunt rationalis, magisque a ratione proficiscuntur, quam ex commotione sanguinis.

§. XIII. Amor ut ceteri affectus naturae humanae necessarius est & utilis. Principio amore concupiscentiae venereae species humana servatur; ut si demas intra seculum hominibus deserta erit tellus. Itaque & in animantibus, ut dictum est; brutis locum quoque habet, magis incitante natura, quam ulla cognitione, ut scilicet brutorum species conserventur. Praeterea eodem amore humana industria & solertia fovetur, ut nisi ea concupiscamus, quae nobis voluptatem afferre possunt, inertes simus & crudi lateres necesse est. Deinde amore caritatis & amicitiae primum continentur, & conservantur familiae, quae, ut eleganter Aristoteles appellat, sunt elementa civitatis: tum vincula majorum societatum junguntur. Nec sane hominum genus sine mutua caritate & amicitia esset aliud, quam ferarum multitudo. Delirant igitur ii, qui hujusmodi affectum ex hominum natura evellere student.

§. XIV. Interim in amore concupiscentiae tum venere, tum aliarum voluptatum, plurima inesse possunt vitia, & incommoda, nisi ex lege honestatis componatur. Paullatim enim agitata natura, & ratio opprimitur, & in omne vitiorum genus itur. Incommoda & mala hujus perturbationis quod ad voluptates venereas spectat elegantissime more suo describit Plautus in prologo Mercatoris, quae operae pretium facient adolescentes in hunc affectum proclives si attente considerent. Nam quemcumque hic affectus arripuit paullo vehementius,

„ Magno atq. solido multat infortunio;
„ Nec pol profecto quisquam sine grandi malo
„ Plusquam res patitur studuit elegantiae.
„ Sed amori accedunt etiam haec, quae dixi minus?
„ Insommia, aerumna, error, terror, & fuga,
„ Ineptiae, stultitiaeq. adeo, & temeritas,
„ Incogitantia excors, immodestia,
„ Petulantia, cupiditas, & malevolentia,
„ Inhaeret & aviditas, desidia, ignavia,
„ Inopia, contumelia, & dispendium.

§. XV. Nec minoribus malis ceterarum voluptatum amor subjectus est; nisi ratione, ac validissime regatur; inde enim nasci possunt immania vitia, quae & singulos homines, & integras civitates perdere possunt, cujusmodi immoderata divitiarum cupiditas, ferox & stulta ambitio gloriae, ingluvies, ebrietas, ceterae. Scilicet in homine nulla sunt alia vitia, nisi quae ex abusu affectuum depravata ratione aut consuetudine nascuntur.

§. XVI. Odium est ea animi perturbatio, qua incitamur ad nos separandos ab iis objectis, quae nobis ingrata videntur, vel noxia. Odium non est simplex affectus, sed veluti mixtus ex ira habituata, & tristitia. Itaque ut amor rarefacit sanguinem, & aequabilem calorem gignit; ita odium adigit

git ad cor. Quum odium refertur ad mala generatim considerata, odium appellari solet: At si referatur ad objecta deformia, dicitur aversio, & horror. Necesse autem est, ut natura humana hujus affectus sit capax, quo possit se conservare: nam ut sine amore objecta naturae nostrae consentanea minime consectaremur; ita sine odio mala & pernicialia non caveremus. Est igitur odium in animantibus praecipue memoriosis & calculo utentibus. Sed quemadmodum amor in vitium abit, si excedat aut intensitate, aut extensione; ita odium in vitium convertitur aut nimia extensione, ea scilicet objecta odio habendo, quae amare debemus; aut nimia intensitate, nimirum plus odio habendo, quam par est; aut nimia duratione, nempe tum etiam odio habendo, quum objectum desinit esse malum. Huc pertinet illud veteris Philosophi, *non decet mortalem odia gerere immortalia*; excipio, nisi objecta perpetuo fuerint mala: nam aversio a malis natura fit, eaque quousque eadem naturae nostrae cum objecto malo relatio perstat.

§. XVII. Sed magna hoc in loco suboritur quaestio, utrum in his affectibus amoris & odii animus mere *passive* se habeat, an etiam *active*, itaut ii imperio libertatis subsint. Ea profecto quaestio magni est momenti. Nam si animus in his affectibus mere passive se habet, in potestate nostra non erit amare, vel odisse. Ex quo conficitur, ut leges praecipientes, vel vetantes hujusmodi affectus id videantur praecipere, vel vetare, quod in potestate nostra nullo modo esse potest. Et quidem quum affectus omnes sint commotiones naturae humanae ex opinione boni vel mali proficiscentes, videri potest, nullo modo eos imperio libertatis subesse, non secus atque imperio libertatis subjectum non est, non sentire odorem ad praesentiam rei odoriferae, aut non videre lumen apertis ad solem oculis. Nempe affe-

ctus

ctus natura constant, non voluntate.

§. XVIII. Ei quaestioni sic respondemus. Positis bonis, vel malis objectivis, liberi non sumus in affectibus amoris, aut odii, qui inde necessario nascuntur, minime persentiendis: sed possumus tamen curare, ut propositis aliis, & veris adspectibus boni, vel mali, quod vetamur amare, illud abhorreamus, aut amemus, quod prohibemur odio habere. Praeterea operam dare possumus, quoad ii affectus durant, ne actionibus extrinsecis iis abutamur ad scelera quaevis perpetranda, quae affectus illi suadent. Quantumvis enim affectibus agitemur, liberi adhuc sumus, si non in iis sentiendis, saltem in iis obsecundando. Quod si quaestio agitetur de homine ab affectibus adhuc libero, dum serena est ratio & purgata, omnem habemus libertatem eas occasiones vitandi, ex quibus affectus illi in nobis excitari possunt: praeterea in primis motionibus fovendis, quo ne adolescant. Atque ex his intelligitur, qua ratione interpretandum sit praeceptum Evangelicum de amore inimicorum.

§. XIX. Tertia classis affectuum ex Cartesii partitione continetur sub cupiditate. Cupiditas est affectus animi, quo fertur in bonum quatenus futurum. Sub ea comprehenditur etiam aversatio a malo futuro. Nempe quum absentia mali aeque ac praesentia boni sit bona & concupiscibilis, in utramque fertur cupiditas. Ceterum si quis cupiditatem circa bona futura desiderium appellare velit, cupiditatem vero circa absentiam mali futuri, fugam & aversationem, nihil repugnamus: turpe enim est Philosophum de vocabulis concertare.

§. XX. Inter cupiditates excellunt illae, quae nascuntur ex amore honestatis, & horrore turpitudinis. Priores magis ad amorem accedunt, eodemque modo animum agitant, licet non eo calore, qui in amore sentitur. Posteriores vero similes sunt odio, & timori, eodemque pene modo atque odium

& ti-

& timor animum concutiunt. Inter bona vero, quae maxime ad cupiditatem nos accendere debent, excellentissima sunt bona animi, ut omnium malorum nullum magis timendum est viro honesto, quam animi vitium. Interim vulgo non ita existimatur: Animus enim magnae hominum partis complacentia erga bona corporis, aut fortunae magis abripitur, quam erga bona honesta. Magna in primis haec hominis est insania, peritura curare, negligere aeterna.

§. XXI. Ad cupiditatem autem referri solent primo quidem spes, metus, Zelotypia, securitas, & desperatio: deinde etiam animi fluctuatio, animositas, audacia, pusillanimitas, aemulatio, & consternatio. Spes est animi affectus, quo disponitur ad facile credendum id eventurum esse, quod cupit. Quumque non evenire id quod desideratur, sit malum; malum vero metuatur; hinc fit, ut cum spe metus quidam sit conjunctus, nisi fortassis in ea spe, quae ob certitudinem rei futurae, fiducia appellatur. Spes sanguinem rarefacit, ejusque motum expeditiorem reddit: metus contra condensat, atque impeditiorem ad motum reddit. Hinc spe lactati laetiores & opimiores esse solent; metu vero turbati exsangues & pallentes.

§. XXII. Plerumque spes & metus oriuntur magis ex corporis temperamento, aut animi constitutione, quam ab objectis externis, eorumque actione. Haec spes dicitur falsum gaudium, metus vero panicus. Observatum est Aristoteli, homines & bruta, quorum cor habita ratione ad corpus, magnum est, timiditate laborare; quorum vero minus, audacia. Ejus rei ratio est, quod cor magnum minus sit aptum sanguini vegetando ac movendo: ejus enim fibrae quo longiores sunt, eo minus sunt elasticae: deficiente in corpore sanguine desit ejus vis necesse est: inde vero nascitur corporis habitus meticulosus. Contra vero homines, & bruta, quorum

cor

cor parvum est proportione ad corpus reliquum, animosa esse solent & audacia, quia vi sanguinis majori sese valentiora persentiscunt. Praeterea iidem affectus plurimum pendent a corporis totius temperamento & robore. Hinc temperamento cholerico, aut sanguineo praediti, corpore quoque robusti, audentiores sunt, & fortiores: timidi contra & imbecilli, qui praediti sunt temperamento melancholico, aut phlegmatico, quique corpore sunt tenui & imbecillo. Tandem hujusmodi affectus pendent plurimum ab animi constitutione. Qui enim rerum, in quibus versantur, imperiti sunt, timore agitantur; qui autem periti, spe pleni, aut audacia esse solent.

§.XXIII. Haec, quae adnotavimus, probe sunt unicuique perpendenda. Plerumque enim fit, ut a magnitudine animi decepti, aut ab ejus pusillanimitate exterriti, objecta externa majora, aut minora, quam revera sunt, aestimemus, atque hinc in mala gravissima praecipites ruamus. Dicamus hoc in loco semel saltem, quod omnibus scitu maximopere est necessarium. Tota hominis tranquillitas in hoc est posita, ut veras relationes, quas cum rebus externis habemus, cognoscamus, dimetiamur, si fieri potest, atque iis consentanee vivamus. Quotiescumque igitur contingit, ut hunc ordinem turbemus, quieti & beati esse nullo pacto possumus. Nihil hunc ordinem turbat vehementius, quam affectus falsi, qui scilicet rebus aut intensitate, aut extensione, aut duratione non satis pares sunt.

§. XXIV. Spes omnem metum excludens dicitur securitas, &, ut dictum est, fiducia. Metus vero excludens omnem spem, desperatio appellatur. Quod ad binos hos affectus pertinet, observandum est primum, in rebus humanis nulla in re plena fiducia adhaerendum esse, nisi solis animi bonis: Sola enim haec bona sunt, quae nunquam nobis deesse possunt, quum caetera fugacia sint & magna ex

parte

parte vana, quibus idcirco plene fidere nequeamus, si sapimus. Deinde nemini desperandum esse quocumque periculo, vel malo urgeatur: rerum enim eventus ab infinitis propemodum caussis pendent, quae commutari, atque alia ratione copulari possunt, & in bonum verti. Tertio neminem ad desperationem adigendum; potentissimus enim affectus est desperatio. Praeterea neminem magis timendum esse, quam hominem spe & metu vacuum: hujusmodi enim homo omnibus feris truculentior est, nec ab eo quisquam, quantumvis potens, satis tutus esse potest. Perstant ejus rei exempla luculentissima in tota humana historia. Exemplo sint duo Galliarum Reges, Henricus III. & Henricus IV. inter suos trucidati.

§. XXV. Zelotypia est metus perdendi bonum, quod magni amamus, & aestimamus, ex minimis suspicandi caussis ortus. Itaque est excessus timoris, ac proinde naturae imbecillis, quum in temperamento, tum praesertim in ratione. Est vero Zelotypia magnorum & plurimorum malorum caussa, praesertim cum ea laborant ii, qui regimen quodvis gerunt: nam ut animi nimia securitate mala alioquin magna negliguntur, quae proinde maxima evadunt; ita Zelotypia parva mala, quae neglecta evanescerent, maxima interdum fiunt. Prudentis enim viri est ut non negligere, quae alicujus momenti sunt, ita non magni ea facere, quae minima sunt, nec ullius momenti, quae esset utilis zelotypiae natura. Sed agnosco hoc praeceptum nisi naturae & rationis robur accedat, inutile esse.

§. XXVI. Animi fluctuatio est metus errandi in electione mediorum. Audacia vero est animi commotio, qua determinatur ad prompte & viriliter agendum. Animi fluctuatio plerumque ex magnitudine contrariarum rationum nascitur: plerumque etiam ex infirmo temperamento & ratione imbecilli.

li. Eodem modo audacia aut a temperamento pendet, aut a magna & robusta ratione. Vir prudens, ne ab hujusmodi affectibus aut impediatur, aut praeceps agatur, attentus esse debet continenter ad tempora consultandi, & tempora agendi. Est enim tempus, quo consultandum est, non agendum: est vero etiam tempus, quod non consultatione, sed mature facto opus habet. Qui tum agunt, quum consultandum est, quales ut plurimum, qui temperamento sanguineo sunt praediti, non possunt non in gravissima mala ob nimiam audaciam ire praecipites. Contra qui tum consultant, quum agendum est, ob intempestivum timorem rem omnem perdunt.

§. XXVII. Ex iis, quae dicta sunt intelligitur, perturbationes superius explicatas esse excessus cupiditatis, aut timoris, pendentes aut a temperamento, aut a ratione imbecilli. Quocirca qui ab iis cavere sibi vult, si non potest temperamentum corrigere, quod proculdubio difficillimum est, is saltem operam det, ut ratio emendetur & augeatur: ita enim, si non omnino compescantur excessus hujusmodi, saltem ita rediguntur, ut minus noceant. Quid? inquit aliquis: si temperamentum corrigere nequeo, ratio inutilis est ad eos affectus intra suos cancellos continendos. Hobbes extimescebat larvas, quas fabulas esse praedicabat. Ita fieri quoque potest, ut quis speret, quae sibi persuasit se consequi non posse. Respondeo principio non omnem rationem ad id esse aptam; sed eam, quae in succum & sanguinem evasit, quae scilicet habitu constet. Deinde nego homines extimescere aut sperare ea, quae sibi persuasere esse falsa, plurimumque discrimen esse ajo inter *velle sibi persuadere*, & *persuasisse*, ut inter *velle dubitare*, & *revera dubitare*.

§. XXVIII. Interim hoc in loco animadvertendum est, spem & timorem esse affectus non solum utiles, verum etiam necessarios naturae humanae.

Ita-

Itaque qui eos homini adimere studet, de homine laterem crudum facere conatur. Totam quoque vitam humanam, & societatem subvertere aggreditur. Primum spes non solum temperat praesentes molestias, verum etiam alas virtuti addit; ut si spe nulla tangi possit natura nostra in eo, in quo est, statu, miserrima esset, quippe nullo stimulo ad longinqua bona persequenda agitata. Deinde metus velut sepimentum est, quo mala arceantur, quum a natura singulari, tum a tota societate. Bellua nulla ferocior esset & infestior homine, si nullo metu tangi posemus, quod superius adnotavimus.

XXIX. Quaesitum est, cur spe lactati homines, quae tamen moderata sit, & sine aestuante desiderio bene se habeant? Deinde cur qui timent, expallescant & contremiscant? Paucis ac eleganter explicat primam quaestionem Hieronymus Cardanus lib. 14. de rerum subtilitate. *Spes*, inquit, *sensim naturalem calorem diffundit. Unde inter omnes affectus animi sola spes hominibus utilis est: Concoctionem enim, & dulces somnos parit, unde etiam corpus bene coloratum reddit & pingue*. Ex quibus intelligi potest, qui potuerint viri quidem Sancti in summis angustiis corporis positi, dum tamen bona spe pleni exspectarent beatam retributionem, pulcro oris adspectu videri.

§. XXX. Quod spectat ad alteram quaestionem, caussa in promtu est. In timore enim colligitur statim sanguis, & cogitur in interioribus partibus corporis. Quumque artus sanguine & spiritibus destituantur, tremunt timentes, vox aufertur, totumque corpus pallescit. Sed qui fieri potest, ut subito timore canescant quandoque etiam juvenes? Scilicet quum magnus timor humorem, quo capilli virescunt, retrahit, tum subitam canitiem inducit, non secus atque frigus dum succum nutrititium ex ramis plantarum retrahit ad vasa interiora, plantarum frondes arescunt.

§. XXXI.

§. XXXI. Supersunt gaudium & tristitia cum sua sobole. Bonum praesens perceptum, quod nos spectat, aptumque sit naturae nostrae perficiendae, conservandae, beandae, laetitiam & gaudium excitat: malum vero praesens perceptum, quod aptum sit naturae nostrae destruendae, vel deteriorandae, vel infelicitandae tristitiam seu aegritudinem parit. Positum est gaudium in aequabili quodam & tenui calore, qui paullatim sanguinem rarefacit, ac praeterea in intensiori fibrarum & nervorum tensione. Nullus est affectus aeque sanitati hominis conservandae aptus; nam in hoc affectu vasa fluidorum lente dilatantur, motus fiunt expeditiores, & expiratio ac perspiratio liberior, quod plurimis observavit Sanctorius in statica corporis humani medica. Hinc laetantes vegeto sunt & rubicundo colore, quoad temperamentum patitur. Tristitia posita est in retardatione motus sanguinis, & caloris quadam remissione: itaque videre est tristes squallido vultu & lurido. Quum in tristitia vasa fluidorum coarctentur, motus retardetur, respiratio impediatur, apparet quaenam sit caussa, cur tristes tam frequenter aegrotent.

§. XXXII. Quemadmodum laetitia praesenti hominum statui utilis est, tristitia vero noxia; ita si tota vita moralis spectetur, nimia laetitia noxia est, parum tristitiae utile. Nam nimia laetitia aut nos superbire facit, aut omnia contemnere; parum vero tristitiae nos singulis in rebus attentos efficit. Nihil unquam praeclarius est a Tacito dictum, quam illud, *secundae res nos acrioribus stimulis exagitant; quia miseriae tolerantur, felicitate corrumpimur.* Ceterum si tristitia modum excedat, quod contingit aut ob magnitudinem malorum, aut ob temperamentum melancholicum, aut ob alias caussas, nos in fanatismum praecipitat, atque ineptissimos quum ad privatam, tum etiam ad civilem vitam efficit. Nam nimium tristes, & secum ipsi perpetuo irati vi-

videntur, & in societate civili suspiciosi omnia turbare conantur. Refert Plutarchus in Caesare, illum timuisse neminem magis, quam Brutum Stoicae Sectae hominem & perpetuo tristem. Nec sine ratione timebat hominem ingentis spiritus & inquietum, a quo tandem trucidatus est. Quare laetitia gestiens inepta est: magna tristitia periculosa; medius animi status utilissimus.

§. XXXIII. Sub capitibus superioribus plures alii continentur affectus, quos singillatim recenset Cartesius, (a) & quorum physicam naturam, sine cujus cognitione moralis quidem eorum usus intelligi potest, diligentissime investigat. Nos ad majora festinantes, minuta quaedam omittimus, quae industrii adolescentes aut ipsi per se intelligere possunt, aut aliunde petere: tantum accuratius describemus, quod nostra magis intersunt, commiserationem, invidentiam, & iram. Commiseratio est tristitia orta ex consideratione alicujus mali, quod ei accidit, quem eo malo indignum putamus. Coalescit hic affectus ex amore & tristitia sibi mutuo occurrentibus, ut nempe amore fervescat sanguis, tristitia torpeat. Atque hinc explicatur phaenomenon illud, cur fiat, ut nullo affectu tam facile illacrimentur homines, quam commiseratione: id enim evenit eodem prorsus modo, quo creatur in aere pluvia. Scilicet quemadmodum ad pluviam efficiendam exigitur calor quidam, qui aquas terrestres sublevet in vapores, & frigus quoddam quo vapores illi in aere condensentur, & coalescant; ita ut quis illacrimetur, necesse est, ut commotione quadam sanguinis excite-

(a) *Nemo tamen copiosius & accuratius quam* M. de la Chambre *in opere prope dixerim divino*, de natura & characteribus affectuum.

§. XXXVII. Ira est libido ulciscendi ejus, qui nos videatur legisse injuria. In ira, sanguis subito ebullit, atque in vultu, & oculis cernitur. Existimat Hieronymus Cardanus, iram temperamentis pituitosis, & phlegmaticis esse affectum utilissimum, quod scilicet machinam suapte natura debiliorem excitet, & faciat agiliorem. Sed in societate civili tum utilis est, quum modum minime excedit: Necessaria enim est, ut nos defendamus, & ut injurias propulsemus. Sed si modum excesserit, aut frequens fuerit abeatque in habitum, nihil vitae civili infestius. Hanc iram jure veteres dixerunt *brevem insaniam*. *Hominem nimium iratum, ruinis simillimum* dicit Seneca, quae super illud, quod oppressere, franguntur. Legendi sunt hujus Philosophi libri de ira ad Novatum.

§. XXXVIII. Postremo circa omnes affectus id etiam observandum est, omnes ferme in vultu apparere atque inde discerni posse. Id non sine Providentia divina fit. Primum enim si affectus sint noxii, ex vultu ejus, qui iis agitatur, nobis cavere possumus. Deinde ex eodem vultu ceteri spectantes nobis conjunguntur ad defensionem, si fuerint affectus ex malo provenientes. Tertio si affectus fuerint amoris, & benevolentiae, iisdem signis adstantes concitantur, atque ad eundem affectum commoventur. Itaque nulla ex re clarius intelligi potest, homines ad societatem, & vitam communem creatos esse. Qua ex re praeclaras deinde consequentias deducere possumus.

CAPUT VI.

De Officiis erga alios perfectis, & absolutis.

§. I. Ex iis, quae in superiori Libro demonstrata sunt, perspicuum est, hominem debere aliis hominibus natura sibi aequalibus amicitiam non minorem quam sibi ipsi, etsi non prio-

rem.

rem. Haec autem amicitia duo exigit officiorum genera, alia ne quemquam laedamus, alia ut aliorum bona pro virili provehere, & amplificare studeamus. Ea enim ambo officiorum genera ex natura amoris proficiscuntur: nám qui amat, nec laedit, quem amat, & quatenus potest, juvat. Priora officia justitiae appellari solent, posteriora humanitatis, & beneficentiae. Jam vero quum aliorum bona vel naturam ipsam humanam consequantur, ac nobiscum connata sint, vel sint extrinsecus accersita ad nos conservandos, qualia praesertim sunt bona fortunae; quae officia spectant ne priora bona deteriora efficiamus, *absoluta* consueverunt appellari: quae vero pertinent, ne laedamus posteriora, *hypothetica* dicta sunt, quia hominum facta, & pacta conventa supponunt. Ut autem de iis omnibus via & ratione differamus, primum de perfectis & absolutis agemus, deinde de perfectis hypotheticis; tandem de officiis quae ex humanitate & beneficentia ducuntur.

§. II. Ac principio constituendum est, hominem homini natura esse aequalem. Nam quamquam intensitate qualitatum & perfectionum ejusdem naturae humanae alter alteri saepe praestat, externaque forma, aut moribus, ab altero differt; natura tamen ipsa non praestat, nec differt, id est essentialia naturae humanae sunt in omnibus hominibus eadem, licet non eadem sint adventitia, quae educatio, legislatio & regimen civile, ars, imitatio, exercitatio, clima, aliaeque externae causae afferunt. Quare ferri ii nequeunt, qui scribunt, stupidos & barbaros homines plus specie a perspicacibus & cultis differre, quam ab hominibus stupidis animantia bruta perfectiora. Stupiditas enim aut perspicacia, ignavia aut industria, barbaries aut cultura, non sunt argumentum diversae naturae, sed tantum aut diversorum temperamentorum corporis, aut diversorum habituum, ex quibus di-

versitas tantum *occidentalis*, non etiam naturae nascitur. Et quemadmodum idem est homo quod ad substantiam, infans, adultus, senex, licet non iidem sint in infante, adulto, & sene habitus intellectus, voluntatis, corporis; eodem modo homines indocti, stupidi, ignavi, & docti, ac perspicaces, non plures, sed eamdem speciem constituunt. Nam quod censet Aristoteles, homines dispari conditione nasci, alios natura dominos, ut barbaros, alios natura servos, ut cultos, id ita accipio, ut naturae consentaneum sit, in societate civili prudentiores gubernare, stupidiores parere, quia regimen politicum sapientiae & prudentiae opus est.

§. III. Ceterum quum dicimus homines natura esse aequales, eas hominum proprietates spectamus, quae omnibus naturales sunt, & insitae: nam alioquin non levis diversitas ut dictum est, inter homines est ex proprietatibus adventitiis, & statibus humanis. Proprietates enim adventitiae velut gradus quosdam perfectionum inter homines pariunt, qui idcirco diversa quoque officia exigunt. Praeterea diversi hominum status, quibus fit ut alii sint Patres, alii Filii, alii Senes, alli Juvenes, alii Magistratus alii Populus, alii Imperantes, alii Subditi, alii Sacerdotes, alii Laici, atque innumerabiles alii, & ipsi non parvam differentiam inter homines invehunt, quam observare, & propriis officiis prosequi aequum est, quia id secundum naturam est. De his autem statibus inferius dicturi sumus. Illam nunc naturae aequalitatem consideremus, atque inde profluentia officia explicemus.

§. IV. Quoniam ergo omnes homines quod ad naturam sunt aequales, sequitur, ut in eo, in quo sunt aequales, ex aequo eos lex naturae spectet, & ex aequo omnibus consulat, & ut sint, & ut bene, beateque sint. Ergo omnibus omnino praecipit, ne quemquam ullo modo laedant, idest ne cujusque perfectiones, seu naturales, seu juste acquisitas,

sitas, deteriores efficiant, neve cujusque juri detrimentum ullum aut impedimentum afferant. Nam si cuiquam liceret quemquam laedere, non omnes ex aequo lex naturae spectaret, nec omnibus ex aequo consuleret, nec propterea omnes ut aequales haberet. Ipsa nos conscientia ejus praecepti admonet: neimpe nemo est, qui non clare persentiscat egregiam illam naturae vocem, *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*, & *quo jure alios tecum agere vis, eodem ut cum aliis agas*. Quin id e re nostra est; nisi enim haec lex obtineat, nihil cuique certum & salvum esse potest, ut perpetuo incerta sit vita nostra, fama, bona.

§. V. Praeclare Seneca eam rem demonstrat ex natura societatis, in qua vivimus: *Nefas est*, inquit, *nocere patriae: ergo civi quoque: nam hic pars patriae est: sanctae partes, si universum venerabile est; ergo & homini; nam hic in majori tibi urbe civis est. Quid si nocere velint manus pedibus, pedibus oculi? Ut omnia inter se membra consentiunt, quia singula servari totius interest; ita homines singulis parcent, quia ad coetum geniti sunt: salva enim esse societas nisi amore & concordia partium non potest*. Haec ille *de beneficiis*. Et certe cum eo, qui ne vilia quidem humanitatis officia nobis praestare paratus est, dummodo ne laedat, vitam socialem inire possumus, & saepissime inimus: at cum paratis ad laesionem nullo modo societatem instituere possumus: quilibet enim quodam naturae impetu ab eo cavet, qui laedere paratus est. Copiose haec explicat Pufendorffius de jure natural. & Gentium Lib. III. Cap. I. §. I.

§. VI. Atque haec adeo perspicua sunt, ut inter scita nationum omnium, saltem non omnino moribus efferatarum, hoc maxima cura repetitum legamus, *quod tibi fieri non vis, altri ne feceris*. Certe inter praecepta honestatis naturalis illud retulerunt Romani, *neminem laedere*. In eadem sententia explicanda atque inculcanda, & veterum Romanorum exem-

plis confirmanda, plurimus est Cicero in I. Lib. de Offic. Praeclarum est & illud, quod de Alexandro Severo Lampridius refert in ejus vita, adeo nimirum placuisse ei sententiam istam, ut non solum jusserit eam praescribi in Palatio, & in publicis operibus, verum etiam quum aliquem increparet ob illatam alteri injuriam, vel damnum, per praeconem praeceperit clamari, *quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*. Idipsum praedicatum apud veteres nationes, in primis apud Graecas, plurimis demonstrat Grotius. Plato, & Aristoteles, atque alii Graeci Philosophi copiosissime idem dogma explicant, atque inde omnes leges justitiae derivant. Observavi ego saepe, infantes, quos validior sine ulla causa aut percutit, aut terrefacit, respondere solitos, *quum nihil tibi mali fecerimus, cur verberas?* Quae naturae profecto vox est.

§. VII. Suum igitur cujusque jus omnes leges naturales laedere vetant, id quod eo vel maxime servandum est, quod qui alterum laedit, ne ipse quidem tutus a laesione esse possit, nec propterea tranquille vivere, ad quod omnes, nisi stulti simus, contendere debemus. Quum autem hoc cujusque suum jus ad varias perfectiones pertineat, animi nempe, corporis, publicae existimationis, bonorum fortunae; omnia haec quocumque modo efficere in alio deteriora, est adversus primarias naturae leges peccare. Sed de singulis juris cujusque partibus singillatim differendum est. Ut autem initium ab animo faciamus, possumus alterius mentem laedere vel in intellectu, vel in voluntate. In intellectu tripliciter: primo omissione culturae, si aut natura, aut conventione ad eam obligemur: secundo prava institutione: tertio pravis doctrinis.

§. VIII. Ac principio parentes, aut qui parentum loco sunt, tutores, curatores, paedagogi, doctores, tenentur eam liberorum curam suscipere, qua eorum intellectus ea cognitione imbuatur, quae natu-

naturae & conditioni eorum est necessaria. Eam curam qui negligunt, aut non recte exercent, ii non minus adversus naturae officia peccant, quam qui dedita opera alienas mentes depravant. Tum Magistri omnes omnium disclipinarum & artium ex conventione obligantur rite atque recte commissos sibi discipulos erudire. Qui si aut minus sint ipsi in iis versati, aut artem docendi ignorent, & vel nimia longitudine fastidium creent, vel brevitate mentibus tenebras offundant, aut perturbatione doctrinarum & praeceptorum rationem pervertant, aut tandem nimia severitate odium in literas artesque ingenerent in suis, vel nimia indulgentia lascivire sinant ingenia, gravissimo crimini sunt obnoxii. Et quandoquidem omnis laesio natura ipsa reparationem exigit, nisi illata damna resarciant quoad sciunt, & possunt, in laedendo perseverant.

§. IX. Quid, inquit aliquis, si nec meliora sciant, nec melius? Nempe posteriores, idest magistri, cedere de instituto suo debent, quod sine crimine exercere nequeunt. Priores autem, idest parentes, nihil prius neque antiquius habere debebant, si sapere volebant, & honeste agere, quam ea primum discere, quae sunt ad educationem liberorum necessaria, quam nuptiis animum intenderent. Id si neglexerunt, atque brutorum animantium in morem non ratione, sub veneris stimulo in nuptias irruerunt, nec grandiores discere possunt; quoniam fieri nequit, quin patres sint, saltem sapientes institutores liberis dare debent. Nihil clarius ex jure naturali sequi video: natura enim exigit, ut homo homines generet & educet, non aut bruta, aut feras. Interim nihil latius aut frequentius negligitur. Publicum malum, ex quo pessimi quique mortalium proveniunt, & inquinatae scelestis aut ineptissimis civibus civitates. Nihil ego hoc foedius & nefandius habeo; quia civitatum seminaria inficit.

§.X.

§. X. Deinde gravius etiam multo adversus naturae leges ii peccant, qui scienter & prudenter pravis vel disciplinis vel doctrinis aliorum mentes inficiunt. Nam & id laedunt dedita opera, quod est in homine praecipuum, & caussas ponunt atque semina immensae scelerum segetis: depravato enim semel intellectu non potest non & voluntas quoque depravari, atque inde per totam vitam scelera continuari. Scilicet ii tandem sunt omnium mortalium sceleftissimi, qui ex statis animi sententiis & susceptis persuasionibus ad peccandum incitantur; quippe qui scelera perpetrant audentissime, & veluti praeclara facta turpissima crimina habent. Nam qui aut affectu aliquo praevalidò, aut ignoratione delinquunt, ii nec perpetuo mali sunt, & emendari facilius possunt. Argumento esse possunt tot persecutiones in Christianos ab Ethnicis excitatae non aliam ob caussam, quam ex falsa Ethnicae superstitionis persuasione: tot item fanaticorum sectae, unde saepe ad internecionem usque deletae gentes.

§. XI. Porro nec alterius corpus laedere fas est: itaque alium verberibus, plagis, aliisque injuriis afficere, vulnera infligere, membris aut membrorum partes mutilare, inedia, vinculis, tormentis excruciare, venenis aut exstinguere at inficere, res, quae vitae sustentandae sunt necessariae, subtrahere, aut corrumpere dolo malo, quo alter damnum in vita animali patiatur, & similia, jus naturae prohibet, praecipitque contrarium, atque ut qui talia egerit, quoad potest, & scit, resarciat. Enim vero ejus ratio manifestissima est, quodcumque super legibus naturae adhibere systema placuerit: nam ex Grotiano & Pufendorffiano systemate id pugnat cum societatis custodia, & cum socialitate, adeoque cum naturae lege: ex aliis vero systematibus non minus adversus naturae legem esse comperitur, quia pugnat cum benevolentia communi, cum amore hominum reciproco,

cum

cum rerum ordine & relationibus, cum nostra tandem ipsorum felicitate.

§. XII. Quid, inquit aliquis, si haec ad alterius emendationem fiant? Respondeo non omnes homines aequale jus emendandi habere. Maximum enim inter homines habent Imperantes supremi: secundum locum habent Parentes: tertium Magistri: quartum ex officio humanitatis & societatis jure ceteri homines. Ergo prout cujusque jus est emendandi, ita magis, aut minus late illud exercere potest. Et Imperantes quidem supremi jus habent vitae & necis, ut suo loco demonstrabimus: ergo habent jus corpus affligendi. Sed ut illud, ita hoc tum demum jure exercent, quum nulla alia superest via, qua aut is, qui peccavit, emendari possit, aut damna societati illata reparare: alioquin proculdubio peccant, si cum alia suppetant blandiora remedia, severissima haec & atrocissima adhibent. Imitari oportet Deum supremum Mundi opificem, & sapientissimum gubernatorem, a quo jus omne imperandi derivatur: neque enim Deus statim ad extrema supplicia venit, sed monet, atque primum blandissima remedia experitur.

§. XIII. Parentes vero vitae & necis in liberos jus non habent, nisi quum Imperantes simul sunt, idest in statu naturae. Quare tum demum uti poenis corporis afflictivis adversus liberos possunt, quum & nulla adest alia emendandi ratio, & ita sunt moderatae, ut nec sanitas, nec vita periclitetur. Quantumvis enim immorigeri sunt liberi, parentibus (nisi in statu naturae, in quo sunt & Imperantes supremi) tale non inest jus, ut aut eorum sanitatem, aut vitam laedere per modum poenae possint: totum enim eorum jus ab amore & custodia proficiscitur: amor autem & custodia liberorum minime ad vitam attingit. Accedit quod hujusmodi castigationes, quae bruta magis animantia, quam homines decent, nunquam animos meliores efficiunt,

ciunt, sed pejores: in pueris enim extinguunt mentem omnem, & naturalem pudorem, & animum humilem ac servilem ingenerant; in adultis vero odium, iram, ferociam progignunt. Nulla ego re homines pejores fieri expertus sum, quam nimia severitate, ac legitimae libertatis compressione. Sunt hominum ingenia elastica, ut quo magis premas, eo vehementius dissiliant.

§. XIV. Idem dictum esto de Magistris, nisi quod in his, qui animum efformare debent, quique propterea nullum habent jus puniendi, sed docendi tantum & exhortandi, tanto sunt indigniora verbera, quanto ineptiora ad eum finem. Iis tantum praeceptoribus jus inest moderate castigandi, qui infantes educant, idque non quum intellectus emendandus est, ne studiorum horror in iis ingeneretur, sed quum flectenda voluntas: haec enim tantum, non intellectus, modica castigatione corporis inflecti potest. Tandem in iis, qui jus imperandi nullum habent, castigationes corporis nullo modo probari possunt, nec ab injuriis, & laesione excusari. Soli Lacedemone omnibus natu majoribus jus tributum patrium in minores, nec id omnino improbo, quando a natura videtur id tribui. Sed id magna cum moderatione usurpandum.

§. XV. Jam vero nec alterius existimatio laedi potest sine magno adversus naturae legem crimine. Est autem existimatio duplex, altera *simplex*, altera *intensiva*. Illa est quum quis pro non malo habetur; haec vero quum quis ob sua facta egregia, aut egregias virtutes velut excellens inter alios reputatur. Ad utramque existimationem quilibet jus habet, usque dum publico suo facto illam non amittat. Itaque alterius existimationem laedere adversus naturae leges est, & quidem cogentes, ut idcirco laedens ad resarciendum damnum teneatur. Id potest facillime demonstrari ex utroque illo legis naturalis principio, amicitia nimirum, & custodia societa-

societa-

cietatis. Principio, bonorum omnium, quibus homo in societate frui post, fundamentum est bona existimatio: inde enim est hominum inter se communicatio, ac cum ea communicatio earum rerum quibus bene beateque vivere possumus; ergo omnium dolorum intensissimus est is, qui nascitur ex laesa existimatione: eum autem dolorem alteri afferre est contra amicitiam, quam naturaliter cum omnibus hominibus habere debemus. Praeterea hic dolor omnium maxime sanctissima societatis vincula dissolvit, hominesque adversus homines armat; ergo est contra primariam naturae legem, quae praecipit, *sancte societatem humani generis servandam*.

§. XVI. Duobus autem modis laedi alterius fama potest, primo fictis ignominiis, quod dicitur calumniari: secundo occulta & ignota aliis vitia vulgando, quod appellant *diffamare*. Primum proculdubio contra officia justitiae est, ut idcirco in perspicuis sit, eum, qui hoc modo alium laesit, ad reparationem teneri, etiamsi ex ea reparatione ejus, qui laesit, infamia sit sequutura. Quemadmodum qui me laesit in bonis aliis, obligatur in priorem statum me restituere, etiamsi de statu suo casurus sit: malum enim illatum omni modo reparandum est, si legi satisfacere velimus: ita qui laesit in fama. Nihil hic indulgendum est: aut servandae sunt leges, aut totum genus humanum funditus evertendum. Illud queritur, utrum quis obligetur ad reparationem existimationis, ubi vita sua periclitetur? Non putaverim, nisi laesio alterius famae gravissima fuerit: nam ea laesio mille potest modis refici. At si laesio alterius famae gravissima sit, & morte ipsa atrocior, nec supersit ullus alius modus famam ablatam restituendi, etiamsi ejus, qui laesit, mors sequutura sit, efficiendum puto. Lex enim naturae omnino reparationem existimationis exigit. Durum, inquiunt, est. Falso: non est dura lex, sed tuum te scelus ad id adduxit,

xit, ut duram putares. Si inceptemus indulgere, nihil sancti & tuti erit in humana societate.

§. XVII. Qui autem posteriori modo laesit, ex quorumdam sententia caritatem tantum violavit, non etiam justitiam, ac consequenter non obligatur ad reparationem: scilicet famam non adimit, quae jam alterius crimine laesa est, sed vulgat; id quod contra amicitiam, non contra justitiam esse videtur. Ego contra sic sentio, quemlibet habere jus ad bonam famam, quousque publico facto suo illam non amisit, adeoque qui occulta adhuc privata crimina detegit, eum id proximo adimere, quod ille adhuc possidet, ac propterea reparare teneri.

§. XVIII. Jam vero laeditur alterius fama dicteriis, conviciis, gestis ironicis, scriptionibus satyricis, factis, aut quocumque alio signo, quo alter in suspicionem trahitur. Itaque homini honesto attente observandum est, quemadmodum loquatur, gestiat, scribat, operetur, praesertim ii, quorum magna est in societate civili auctoritas & fides. Idque eo vel maxime, quod nihil tam pronis auribus audiatur, aut tam jucunde spectetur, ut sunt hominum mores corruptissimi, quam obtrectatio, & livor. Accedit quod quum nullius alterius laesionis reparatio sit difficilior, nullum alterum crimen tanto attentius cavendum est, quanto hoc, de quo disserimus. Sed quoniam literae, quae jamdiu inter homines adoleverunt, ut loquacitatem, ita alios mordendi pruriginem magnam adduxerunt, ut tum bene sapiant Literatorum scripta, quum amarulentiora sunt; de controversiis Literatorum ut pauca dicamus locus exigit.

§. XIX. Aliorum opiniones refellere, non odio personae, sed veri amore, non modo licet cuique, sed est potissimum Philosophiae, idest inquisitionis veri, officium: neque enim ex humana ratione ii fructus sperari possunt, quibus hominum vita melior ac beatior sit, nisi errores publice grassantes,

prae-

praesertim aut magnorum virorum auctoritate, quod saepe fit, suffulti, aut rudi vetustate confirmati, deleantur, quo illa liberior sit & expeditior, hilarioque artibus humano generi utilibus perficiendis intendat. Sed intra modum honestatis & urbanitatis hujusmodi confutationes contineri debent. Primum doctrina impetenda est, non mores; ne de Philosopho Satyricus fiat. Quo circa ferri vix possunt ii, qui tum bene alios refutasse arbitrantur, quum aut humiles & infames eorum genealogias contexerunt, aut adolescentiae impuritates amarulente descripserunt, aut mores corruptos graphice depinxerunt. Nam id praeterquamquod solet esse argumentum injustae caussae & animi imbecillis, & impotentis, ad rem quoque nihil pertinet. Neque enim id circo minus verum est, *tres angulos trianguli duobus rectis esse aequales*, quod ab homine moribus depravato, aut vili loco nato dicatur. Veritas perpendenda est, non is cujus ratione aut detecta est, aut involuta. Deinde ita confutandae sunt aliorum sententiae, ut argumentis, non verbis demonstretur, esse eas absurdas, & ineptas. Quare dicteria illa, auctores illarum sententiarum esse ineptos, perridiculos, pueriles, stultos, & similia, quae comparata sunt ad aliorum existimationem minuendam, pugnant cum naturali honestate & justitia, pugnant cum amicitia generis humani totius honestatis fundamento, pugnant cum urbanitate. Non possum hac in re satis laudare B. Thomam, veterisque alios scholae philosophos, qui quum res gravissimas pertractent ad mores & pietatem pertinentes, non solum adversus imperitos auctores absurdarum opinionum, verum etiam Haereticos, & Atheos, nullam unquam animi commotionem praeseferunt, tantum abest ut pugnent conviciis, quibus deinceps, postquam humaniores literae adolevere, refertae Philosophorum scholae fuerunt. Quamobrem & me quoque poenitet, in

iis

iis opusculis, quae junior edidi, aut ab ignea adolescentiae vi, aut consuetudine, cui veluti Fato cuidam interdum vel sapientissimis parendum est, quandoque ad salsa haec dicteria abreptum.

§. XX. Quid de apophtegmatibus acuteque dictis dicemus? nam his saepe ludere, ac pugnare interdum viri, in primis literati, solent. Quin id in delitiis haberi solet, iique homines, qui ea in re valent, promti scilicet, alacres, perspicaces, acuti, homines ingeniosi vocantur. Est haec praecipua aulae professio. *Motteggiare*, & *motteggio* vocant nostri. Non eo inficius id fieri quandoque magna animorum voluptate, ac sine ullius injuria: quod quum satis id ingenii laudari nequit, fit. At nôn raro cum alterius aut oppressione, aut injuria ingeniosi homines ludere solent: quod & cum naturae lege pugnat, & periculi plenum est. Nam ut qui corpore validior est non jure imbecilliorem premit, ita qui animo major perspicaciorque, ingenio & lingua promptior abuti his nequit ad alterum deprimendum. Ac saepe evenit ut qui ingenio sese defendere adversus adgressorem nequit, manibus velit. Quin ubi neutrum possit, certus hostis est, premitque altum corde dolorem, paratus ulcisci, si occasio ferat. Id autem e re nullius est.

§. XXI. Sed de verborum usu & abusu in civili societate dicere res ipsa hic postulat. Sermo seu verba, in usum societatis nobis a Deo data sunt: nam nec officia nostra adversus nos ipsos, nec officia adversus Deum, si homo solus in Tellure esset, verborum adminiculo indigerent. Est nempe sermo potissimum societatis ineundae & conservandae vinculum. Enimvero societas sine communicatione sensorum animi nulla esse potest: nec communicatio sensorum animi sine sermone, aut aliis signis, quae vicem verborum gerunt, peragi potest. Ex quo fit, ut societas inter homines nec contrahi, nec stare possit sine verborum usu, aut usu alio-

rum

rum signorum, quae vicem sermonis obtinent.

§. XXII. Duplex autem est verborum usus, unus Philosophicus, seu reipublicae literariae, alter civilis, seu reipublicae civilis. Primus est Philosophorum veritatem indagantium, aut docentium, de quo nunc non disputamus: alter est hominum omnium in societate viventium, atque inter se animi sententias communicantium, aut contrahentium ad vitam civilem commode transigendam, de quo hic disserendum est. Hic usus exigit, ut verba adhibeantur cum iis notionibus, quae cum illis conjuncta sunt inter eos, quibuscum loquimur. Ejus ratio est, quia alioquin verborum finis non obtineretur, sed frustraretur societas. Monetae loco sunt verba, ut iis nemo sine dolo malo alium valorem dederit, quam quo valent apud eos, quorum publicas effigies impressas cernunt. Peccat autem gravius, aut minus grave, qui verba adhibet in usu civili cum alia notione, quam quae recepta semel est, prout magis, vel minus jura societatis, vel singulorum laedit.

§. XXIII. Porro regulae generales circa hunc vocabulorum usum ad duas sequentes referri possunt. Prima est, quum nullius interest nec jure perfecto, nec imperfecto me loqui, tum tacere crimini verti nequit; jure vero crimini vertitur taciturnitas, ubi alterius interest me loqui. Ea regula demonstratur facillime ex fine sermonis civilis. Hic finis est societatem inire, aut conservare, ut dictum est: at quum nullius interest, me loqui, nulla jura societatis aut ineundae, aut conservandae exigunt, ut loquar; ergo quoniam in hoc casu omnis cessat finis sermonis, nullo jure cogor loqui. Quod si aliorum intersit me loqui, tum jura societatis silentio laeduntur: quocirca silentium in hoc posteriori casu crimini vertitur.

§. XXIV. Itaque dissimulare, seu studiose animi sensa tegere, quum nullius interest neque ex jure perfecto neque imperfecto scire, licitum semper est.

 Scio

Scio Ciceronem pertinaciter contendere, dissimulare non esse viri boni. Cujus opinionis, nisi ita accipiatur, ut intelligatur ea dissimulatio, qua alter laeditur, nullas video rationes: neque vero his in rebus tantum auctoritas valere debet, ut etiam sine ratione defendatur. Dissimulare vero, ubi agitur de bono aliorum vel non laedendo, vel promovendo, ad quorum primum jure perfecto obligamur, ad alterum jure imperfecto, non modo viri boni non est, sed est contra justitiam; laeduntur enim jura aut amicitiae, aut societatis.

§. XXV. Sunt quibus placet, non eodem modo omnes peccare, qui tacent, ubi aliorum interest, eos loqui. Nempe contendunt eos, qui ex peculiari conventione, aut pacto loqui tenentur, ut custodes publici, Reipublicae gubernatores, ministri, testes publica auctoritate interrogati, ex justitia teneri ad loquendum, ut si taceant, vel dissimulent, indeque damnum nascatur, justitiam laedant, & ad reparationem damni teneantur: ceteros vero, qui loqui ex speciali foedere non obligantur, si taceant, laedere caritatem tantum, nec idcirco obligari ad damnum resarciendum.

§. XXVI. Hujusmodi autem doctrinae posterior pars est manifesto falsa, praesertim si agatur de iis rebus, quae ad publicam tranquillitatem & securitatem pertinent; omnes enim qui in societatem convenerunt, seu diserte, seu tacite, sese obligaverunt ad ea omnia, quae societatis intersunt; nam sine mutuis hujusmodi pactis nulla societas nec iniri, nec conservari potest. Inter pacta autem hujusmodi praecipuum est, ut in mutuam tranquillitatem & securitatem conspirent omnes. Quare in societate ex pactis ejus fundamentalibus alter alterius custos esse debet. Ergo quicumque silentio suo alterum perdidit, aut alterius bona laedi permisit, aut effecit quominus justitia locum haberet cum publica pernicie, justitiae leges violavit, ac proinde ad

dam-

damnum reparandum lege naturae primaria obligatur. Illud verum est, neminem obligari cum suo damno, vel periculo, ubi non jus perfectum, sed imperfectum tantum exigit: nam jus humanitatis exigit quidem, ut alterius bona provehamus, sed ita ut ne nos laedamus.

§. XXVII. Altera regula est, contra legem naturae esse alterum verbis, aut aliis signis, quae vicem verborum gerunt, circumvenire, decipere, atque idcirco laedere, & qui id efficit, reparare laesionem debere. Generalis est ejus regulae ratio, cum ex lege naturae primaria, quae jubet, ut neminem laedamus, tum ex fine sermonis, & eorum signorum, quae vicem sermonis gerunt, ut scilicet, ne illis utamur contra receptum sensum. Mendacium ergo, idest abusus vocabulorum ad alterum decipiendum, atque ita laedendum, jure naturae primario prohibitum est. Ob eandem rationem jure naturae prohibitae sunt omnes *aequivocationes*, *& restrictiones mentales*, ut vocant, ex quibus alterius jus perfectum aut imperfectum laeditur. Quare mirum est quum hujusmodi equivocationes damnaverint Ethnici ipsi Philosophi, inprimis severissime Cicero, inventos esse Philosophos Christianos, qui eas defendere potuerint, atque viam aperire infinitis modis alios ludificandi & defraudandi, moresque fictos & pravos contra naturae simplicitatem, ac evangelica praecepta in societates humanas invehere.

§. XXVIII. Laeditur autem alter sermone mendaci, quum ejus jus aut perfectum, aut imperfectum violatur. Principio omnes Reipublicae administri jus habent perfectum a nobis exigendi, & ut loquamur, & ne mentiamur, vel aequivocemus in iis rebus, quae ad publicum regimen pertinent. Itaque si nostris mendaciis, vel aequivocationibus eos ludificemus, indeque damnum quodcumque in societate nascatur, contra naturae legem peccamus, & damnum resarcire tenemur. Praeterea omnes ho-

mines, cum quibus in naturali societate positi sumus, jus habent perfectum, ut ne a nobis in contractibus, conventionibus, promissis, laedantur. Quare si his modis laesi sint, jure ipso naturali reparationem exigere possunt. Ad haec omnes homines jus habent perfectum, ut nullo modo quibuscumque in rebus fallaci oratione circumveniantur, ex qua quidquam damni eorum animo, vitae, bonis externis, famae inferri possit. Quare si hujusmodi damna illata sint, reparare tenemur. Tandem omnes homines jure humanitatis imperfecto exigere a nobis possunt, ut quocumque modo scimus & possumus eos juvemus: si id detrectemus facere aut mentiendo, aut aequivocando, officia humanitatis violamus.

§. XXIX. De mendacio officioso, ut vocant, disputatum est olim acerrime, hodieque disputatur inter doctos. S. Augustinus ad Consentium hanc quaestionem vocat *latebrosam*, *& inter doctos alternantem*. S.Gregorius Epist. CCXVIII. hac in re se valde aestuasse scribit. Est mendacium officiosum, quum verbis utimur aut contrario, aut diverso sensu, quam quo recepta sunt, ut alteri prosimus, nullius jus laedendo. Recentiores quidam scriptores *falsiloquium* appellant, atque in eo distinguunt a mendacio, quod mendacium semper conjunctum sit cum violatione juris alterius. Sed & sic dicitur *mendacium officiosum*, ut Vulpianus in L. 1. §. 3. ff. de dolo malo memorat apud antiquos & *dolum bonum dictum*; *veteres*, inquit, *dolum etiam bonum dicebant*, *& pro solertia hoc nomen accipiebant*. Nam dolum malum definit eodem loco Labeo, *omnem calliditatem*, *fallaciam*, *machinationem*, *ad circumveniendum*, *fallendum*, *decipiendum alterum adhibitam*, quae eadem locum habent in doloso mendacio.

§. XXX. Sanctus Augustinus in laudato loco negat mendacia officiosa esse licita. Eum sequuti sunt Theologi ferme omnes Occidentales. Duplici ratione utun-

utuntur. Prima, quod in scripturis sacris omne omnino mendacium prohibeatur. Altera, quod mendacium etiam officiosum cum Dei veracitate pugnet; quae autem cum divinis perfectionibus pugnant vitia esse constat: nam pugnant cum perfectissima regula, ut obliqua sint necesse est. Accedit tertia ratio, quod pugnat cum sinceritate viri boni, quae cum sit nobilissima virtus, necesse est, ut quod ei adversatur sit vitium. Praeterea quaeritur, utrum cum mendacio officioso jurare possimus? Quum id nemo affirmaverit, concluditur, his mendaciis conscientiae dictamini refragari.

§. XXXI. Grotius vero, & Pufendorffius, ac quidam ex Theologis nostris, in contrariam abeunt sententiam, putantque nullo nec naturae, nec positivo jure hujusmodi mendacia prohiberi. Principio, inquiunt, neque jura cujusquam laedunt, neque amori aut erga Deum, aut erga nos, aut erga alios adversantur, quinimo amorem erga proximum continent magnum. Ut, quum quidquam tibi debeo, non licet monetae alium valorem tribuere, quam qui ei publice tributus est: si vero nihil debeam, tibique velim dono dare, quid causae esse potest, ut monetae, quam do, id tribuam pretium, aut nomen, quod placuerit, si inde nihil tibi damni inferatur. Tu rem non meis verbis, sed tua ratione aestima. Deinde verba sunt instrumenta societatis, ergo licet iis uti in societatis beneficium, quocumque tandem modo adhibeantur, dum nullum nec Dei, nec hominis ullius jus laedunt. Accedit, quod non videtur posse damnari tot hominum honestorum exempla, ut Medicorum & Administrorum Reipublicae, qui ut secreta tegant, ad hujusmodi falsiloquia saepe confugere tenentur. Tandem veteres aliquot, & doctissimi Patres, inprimis S. Johannes Chrysostomus in Libris de Sacerdotio, non audent haec falsiloquia damnare.

§. XXXII. Quod pertinent ad argumenta partis

oppositae, primo respondent, prohiberi in Scripturis mendacia perniciosa, nec ullum esse in iis verbum, ex quo possit intelligi, prohiberi etiam falsiloquia officiosa. Argumento vero a veritate Dei desumto reponunt, nimis illud probare; probat enim mendacia quoque jocosa esse contra legem naturae, quae tamen ipse Augustinus non audet damnare. Praeterquamquod regula, inquiunt, actionum humanarum, quae efficit justas, & honestas, est lex a Deo lata, non vero Dei natura. Nam homines quantumcumque conantur, nunquam possunt actiones suas ita componere, ut toti Dei naturae omnibusque Dei proprietatibus sint consentaneae. Quod pertinet ad tertium argumentum, ajunt sinceritatem tum esse virtutem, quum dissimulatio vel falsiloquium sunt contraria officiis, quae Deo, aliis, debemus: alioquin aliis omnia nostra secreta propalare esset virtus, quum ut plurimum magnum sit stultitiae vitium: *os stulti in ore ejus: os autem sapientis in corde*, ait in Proverbiis Salomon.

§. XXXIII. Quarto tandem argumento respondent, juramentum non homines tantum spectare, sed praeterea obsequium Deo debitum: esse duas leges distinctas a duabus distinctis rationibus profertas, alteram *ne mentiamur*, alteram, *ne pejeremus*; ut possit quis contra unam peccare, altera salva. Addunt esse quaedam quae separata liceant, conjuncta non item.

§. XXXIV. Ego in quaestione anticipiti intelligo satius esse, ut ab iis quoque mendaciis vir bonus se abstineat: neque enim dubitari potest, quin iis uti, levitatem quamdam contineat, & sinceritatis virtutem laedat. Nam licet in posteriori sententia plus videatur probabilitatis intrinsecae, plus est in priori extrinsecae. Videtur enim aliquid concedendum tot viris doctis, & honestis, qui priorem sententiam amplexi sunt. Ceterum ubi quis ea falsiloquia admiserit, putandum non est ea per se levem culpam excedere.

CAP-

CAPUT VI.

De officiis Justitiae hypotheticis, ac primum de Dominio, ejusque acquirendi modis originariis.

§. I. Quae officia hypothetica dici solent, ea omnia ex duplici ferme fonte derivantur, dominio, & sermone. De Officiis, quae ex sermone proficiscuntur, superius disseruimus: Ergo superest ut hoc in loco de iis disseramus, quae ex rerum dominio nascuntur, quae longe lateque patent, & in quibus (ea est hominum cupiditas) saepius pertinaciusque peccamus, ut non sine ratione quidam philosophi dixisse videantur, maximam ac primaevam corruptorum hominum causam fuisse dominum, seu proprietatem. Nulla certe ex alia causa majora, & atrociora hominibus mala accidunt, quam ex hac de qua loquimur. Quin historia docet eas nationes, quae in quadam rerum communitate vivere repertae sunt, ceteris esse humaniores, & beatiores. Prius vero quam id efficiamus, de natura ipsa dominii ejusque justis acquirendi modis secundum naturae leges dicemus.

§. II. Dominum Philosophi atque Jurisconsulti discrepantibus definitionibus definiverunt, superque ea re non minus contentiose concertarunt, quam super ipso rerum dominio inter morales concertari solet. Quoniam vero hujusmodi concertationes ex jure civili magis quam ex naturali oriuntur; & subtilitates juris civilis natura ferme ignorat; hujusmodi disputationes missas faciemus. Placet igitur haec definitio, jus utendi, & omnem alium usu rei excludendi. *Uti* autem hoc in loco pro omnem omnino utilitatem capere positum est. Itaque fit ut dominii natura in duobus juribus posita sit, utendi, & excludendi alios.

§. III. Dominum autem est *vel proprietatis*, *vel*

communionis positivae: illud est jus utendi & omnes alios praeter nos ab usu rei excludendi. Hoc vero jus excludendi ceteros praeterquam paucos. In illo res in unius sunt positae potestate & usu: in hoc sunt in usu & potestate paucorum. Hoc & apud veteres quasdam nationes obtinuit; quae majorem rerum partem in communione positiva habuerunt, quales Germani quidam Populi, de quibus Tacitus de moribus Germanorum, & hodie apud nos inter Monachos obtinet. Quae vero res ita sunt in medio omnibus expositae, ut nulli sit jus ullum ab earum usu excludendi, eae in negativa communione positae esse dicuntur. Vide Pufendorff. de jure naturali, & Gent. lib. 4. cap. 4. In hac communione si quis jus habeat rebus communibus utendi, nullum vero habeat jus alios excludendi, non dicitur dominium habere. Quo circa duo sunt necessaria, ut dictum est, ut quis rei alicujus integrum habeat Dominium, & proprietatem, jus scilicet utendi, & jus excludendi omnes alios: alterum sine altero, verum & certum dominium, ac proprietatem non facit.

§. IV. Ut igitur demonstrari possit, homines dominium rerum Telluris, in qua nascuntur, legitime habere posse, ostendendum est primum, eos habere a natura ipsa jus iis utendi. Deinde habere & jus quasdam res ita in usum suum traducendi, ut ab earum contrectatione jure possint ceteros excludere. Utrumque perfacile factu est: Principio Deus vult ut homines conserventur, quandoquidem vult ut existant. Quum autem ea sit hominum conditio, ut rerum externarum indigeant, queis aut nutriantur, aut contra ea, quae ipsorum compagem destruere possunt, muniantur; profecto eas omnes assumendi, iisque ad vitam conservandam, & tutandam utendi jus a Deo habent: alioquin frustra Deus & hominibus vitam dedisset, & hujusmodi res, quarum pars major nullum alium habet

bet usum, produxisset, earumque genera perpetuo conservaret. Consule Pufendorff. de officio hominis & civis lib. I. cap. 12.

§. V. Deinde quod possint homines res quasdam exhausti usus ita in potestatem suam redigere, ut ab earum usu jure alios arceant, sequentes rationes demonstrant. Prima quod quarumdam specierum individua, aut sui exiguitate, aut brevi duratione, non possint nisi uni aut paucis sufficere; ergo dum harum rerum aliquam occupavi, jus habeo utendi, & excludendi alios, quum non possit pluribus esse satis, ac in ejus usu qui prius occupavi ceteris praeferri debeo. Secunda, quod quaedam rerum genera sunt, quae, nisi industria humana excolantur, aut nullius sunt usus, aut admodum exigui. Si igitur earum partem aliquam ita ego excolui, ut fructus mihi necessarios, vel utiles producat, habeo jus ceteros excludendi, siquidem natura ipsa fit, ut quod ex me tantum est, meum sit. Tertia quod utcumque communio negativa inter paucos homines commode & pacate servari possit; in tanta tamen humani generis multitudine sine continuis discordiis servari nequit; quas discordias proculdubio non amat Deus, cujus leges omnes ad pacem, unitatem, & publicam felicitatem tendunt; ut idcirco dubitare nequeamus iis facultatem fecisse, ab eo datis occasionibus discedendi, ac res quasdam proprias sibi facere.

§. VI. Quoniam ergo homines legitimum dominium bonorum Telluris habere possunt, illud superest perquirendum, natura ne in rerum dominio naturali sint, an pactionibus a communione negativa, sed secundum naturae leges, in rerum dominium venerint? Melioribus juris naturae interpretibus placuit, primos homines in communione negativa creatos fuisse, atque in ea mansisse, quamdiu genus humanum intra paucos extitit. Grotius ferme solus in communione positiva primos mortales procreatos opinatur, ut ceteri post illos modis tantum derivativis

tivis rerum dominium acquisiverint. Sed prior sententia probabilior profecto est, nisi ab altera solis vocabulis discordet. Enim vero quum Deus res Telluris in omnium hominum usum creaverit, non est credibile, ita primis duobus hominibus earum usum dedisse, ut jus quoque dederit ceteros omnes excludendi, si vellent, praesertim, quum illud necessarium non fuerit. Vere ergo Cic. Lib. I. de offic. cap. 7. scripsit. *Sunt privata nulla natura, sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt, aut victoria, lege* &c.. Sic quoque S. Ambrosius lib. I. de offic. cap. 18. *natura*, inquit, *omnia omnibus in communi profudit: sic enim Deus generari jussit omnia, ut pastus omnibus communis esset, & terra foret quaedam possessio communis. Natura igitur jus commune fecit, usurpatio jus fecit privatum*. Conferatur Pufendorff. Lib. 4. de jure naturae & Gentium cap. 2.

§. VII. Nec vero dubitare possumus, quin in hoc statu homines per aliquod temporis intervallum permanserint. Est hoc conforme primaevae hominum naturae, & magna veterum consensione firmatum. Nam principio non est verisimile paucos homines sanguine & primaeva caritate conjunctos, quum bona Telluris non solum sufficerent, sed abundarent, atque nec dum luxus, & ex luxu cupiditas & avaritia natae essent, ab ea communione voluisse discedere. Accedit eodem, quod post diluvium veteris illius communionis vestigia quaedam reperiamus in familiis Patriarcharum. Sed reperimus & inter barbaras ac efferatas gentes utriusque continentis, quibus nil dum proprii, nisi quod manu cepere. Tandem idem tradidere plures veterum scriptorum, praesertim Plato, Thucydides, Aristoteles, Horatius, Justinus, Seneca, & illi, qui seculum aureum descripserunt. Huc pertinet locus Virg. Lib. 1. Georgicorum vers. 125.

. . . . *nec subigebant arva coloni*,

Nec

Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quaerebant: ipsaque Tellus
Omnia liberius nullo poscente ferebat.

§. VIII. Quibus autem ex caussis a primaeva illa rerum communione discessum sit, pluribus edisserunt Grot. de jure Bell. & Pac., & Pufendorff. Lib. 4. Cap. 2. Neç vero id explicatu difficile est: nam jure naturae, quod *permissivum* dicitur, potuisse homines, ubi illa rerum communio minime apta esset vitae pacate transigendae, ab ea discedere, nihil est quod dubitemus: totius enim juris naturae finis, ut saepe dictum est, publica felicitate & tranquillitate continetur: communionem autem rerum adulto humano genere publicae concordiae & tranquillitati adversari, praesertim ut sunt hominum mores & affectus depravatissimi, quum per se manifestum est, tum barbarae illae nationes probant, quae in statu naturae viventes, in mutuo etiam ac perpetuo sunt bello. Ergo jure suo homines ab illa communione discedere potuerunt. Illud videtur in quaestionem adduci posse, fuerit ne naturae consentaneum, ut pauci immensa spatia, & divitias occuparent, major pars in parvas particulas veniret: nisi exploratum est, id non jure, sed cupiditate, nec ea necessaria, factum, positaque semina futurae hominum improbitatis & miseriae. Sed veterem hanc labem deflere licet, delere non licet.

§. IX. Jam justi modi, quibus olim dominium privatum inductum est, & potest etiamnum induci, in *originarios*, & *derivativos* secundum Grotium dividi solent. Primi sunt *occupatio*, & *accessio*. Secundi vero *divisio*, *cessio*, *traditio*. Scilicet vel a communione rerum negativa usurpatione ad dominium transitur, & modus acquirendi dominium dicitur *occupatio*: vel rebus occupatis natura vel industria aliquid adjungit, & appellatur *accessio*. At res, quae in dominio sunt, vel sunt in *communione positiva*, vel in *proprietate*. Si primum ad proprietatem devenire

licet *divisione*, & *cessione*: si alterum, *traditione*. Paucis haec nunc sunt explicanda, ut quae ex dominio nascuntur officia adversus alios, intelligi & dimetiri possint. Et in hoc quidem capite modos originarios expediemus: in sequente de derivativis disseremus.

§. X. Ex iis, quae dicta sunt, patet, licere sub dominium nostrum conferre, quae vacua sunt, hoc est in medio posita, & usus finiti, saltem tot ac tanta, quot vitae nostrae ac nostrorum commodae degendae necessaria sunt. Ea dicitur occupatio. Justa autem est & secundum naturae leges sola occupatio rerum aut nullius, aut derelictarum. Quare si res dominum habeat, sitque ab eo vel amissa, vel abducta furto, rapina, incendio, vento, flumine, raptu ferae, vel invite projecta, nulla occupatione nostra fieri potest: non dum enim dominus animum eam possidendi abjecit, nec propterea vacua est. Contra vero, si vel animi gratia projecit, ut Polycrates annulum in mare, vel amissam sciens prudensque pro derelicta habeat, ea cedit occupanti; est enim vacua.

§. XI. Ex his sequitur, venationem, piscationem, aucupium esse species occupationis licitas, non modo in locis desertis, & vacuis, verum etiam in territoriis jam occupatis, sicubi tanta sit ferarum, piscium, aut avium multitudo, ut sufficere omnibus videantur. Nam quum eae rerum species sint ita copiosae, ut inexhausti sint usus, semper in medio positae censendae sunt, praesertim si nullis locis cohiberi possint. Contra vero si sint tales rerum species, quae non omnibus sufficere possint, eaeque idcirco locis claudi possint, jure occpari possunt, nec in iis venatio, piscatio, aucupium locum amplius habere possunt, nisi quum ita evaserint e custodia, ut nulla domino sit amplius spes recuperandi.

§. XII. Quaeritur hoc in loco, an Mare possit occu-

occupari? Quaestio istaec acerrime inter Grotium, & Seldenum, aliosque Belgas & Anglos, saepe quoque inter Principes ferro & igne, disceptata est. Ejus controversiae historiam contexuit Baeclerus ad Grot. lib. 2. de jure Bell. & pac. cap. 2. §. 3. Placuit quibusdam mare non posse occupari, quia coporali possessione retineri nequit; nam occupatio animo simul & corpore facienda est. Id falsum & ineptum jure censet Pufendorff.. Nam mare navibus, portubus, propugnaculis, praesertim ad freta, & promontoria, non secus atque Tellus, corporali possessione occupari potest. Quare aut non licet per naturae legem quidquam occupare, aut si licet & mare quoque quando in possessione non aliter atque Tellus esse potest. Dicere autem non licere quidquam, quod vacuam sit, occupare, est praesentem totius hominum generis statum nec jure, nec ullam ob utilitatem turbare velle. Distinguendi potius sunt duo marium usus, quorum alter est navigatio, alter piscatio piscium, aliarumque exhausti usus, cetarum, gemmarum &c. Primus usus natura liber esse debet: natura enim humana exigit, ut inter plures nationes commercium intercedat. Atque inde factum est, quemadmodum praeclare observat Grotius, ut non omnibus ferat omnia Tellus, quo nationes dissitae necessario commercio inter se jungantur. Hunc usum occupare velle contra naturae legem est. Id tamen non vetat, quin si alicujus nationis navigatio possit esse infesta, vel perniciosa alteri, possit haec altera illam impedire, non jure occupationis maris, sed jure defensionis, quod ita nationibus adversus nationes convenit, ut hominibus singulis adversus singulos. Alter vero usus, idest piscatio, quum est rerum finiti usus, jure naturae occupari potest, nec licet adversus eos, qui semel occupaverunt, depugnare, ut de possessione ejiciantur.

§. XIII. Illud etiam quaeritur, an occupatio bellica ex iisdem principiis justa demonstrari possit? Ex

Ex quo tempore Martis furor homines adversus homines armavit, captis urbibus, aut direptis, capientium existimata sunt non tantum urbes ipsae, & agri, verum quoque homines, *divina humanaque omnia*, creditumque justas esse hujusmodi occupationes. Historici omnes, quum ea narrant, *jure belli*, *jure Gentium* ea omnia fieri victorum dicunt. Quum nulla occupatio justa esse queat, nisi rerum vacuarum, aut non jure occupatarum, ut demonstratum est, res vero in bello captae nullo modo dici possint vacuae, quinimmo quaedam, ut homines, ne per fictionem quidem esse possint nullius; sequitur earum rerum omnium occupationem non posse esse justam ex eo principio, quod sit rerum vacuarum. Laborant igitur viri docti, ut tale inveniant principium juris naturae, quo hujusmodi bellicas occupationes defendere possint a furto & rapina.

§. XIV. Pufendorff. de Jure Naturae, & Gentium lib. 4. cap. 6. §. 14. sic rem componere studet. In bello res hostium in ordine ad alium hostem redduntur dominio veluti vacuae, non quod hostes per bellum ipso jure rerum suarum domini esse desinant, sed quia illorum dominium non obstat, quo minus hostis victor res eas auferre sibique habere possit. Quae doctrina huc redit, eas res esse vacuas, quia alter hostis ob majorem potentiam jure quasi suo auferre potest. Quod si verum est, *omnia sunt virorum fortium*, ut illae praedicabat, adeoque principium juris naturae, id est justi & injusti criterium, positum est in armis & viribus, quod mere Hobbesianum est, quodque ne Pufendorff. quidem ipse dixerit.

§. XV. Ego rem sic explico. Occupationes bellicas non posse esse justas, nisi in bello justo, exploratum est. Bellum autem justum tum geritur, quum aut jura nostra defenduntur defensione inculpata, aut ablata repetuntur. In his casibus secundum principia superius demonstrata licitum est eo

usque

usque bellum protrahere, quousque hostis in eo statu constituatur, in quo aut non possit amplius nos injuria lacessere, aut nostra nobis jura refecerit. Quod si ad hostem comprimendum necessarium sit ei vires auferre, urbes, divitias, homines, quin id sit justum nemo dubitabit, non secus atque privato homini in naturae statu licet auferre arma, quibus nos laedere sese parabat. Accedit quoque, quod justitia ipsa exigat, ut dum initur pax, tantum rerum hostilium retineatur, quantum sufficit ad belli impensas compensandas.

§. XVI. Praeterea licitum est in bello justo retinere ea, quae reddita hostes iterum adversus nos armare possint. Homines vero nisi refractarii & perpetuo contumaces, nullo modo retineri possunt sub servitute, licet in custodia haberi queant ii, qui bello originem dedere, aut milites, donec res pace componatur, ne scilicet si restituantur, hostem adversum nos potentiorem efficiant. Sic enim statuo, totam Ethnicorum philosophiam, qui opinabantur, posse in captis urbibus homines omnes aut ad internecionem usque delere, aut servare ad justam servitutem, falsam omnino esse, nec locum habere posse, nisi in uno tantum casu, quum scilicet nullus alius modus superest, quo ad justam pacem & obedientiam redigantur. Sed & imperium in homines in naturali statu viventes jure belli occupari nequit, nisi si occupetur, aut ad eos conservandos, ne scilicet illa naturali libertate abutentes in mutuam perniciem ruant; aut ad nos tutos reddendos ab eorum incursionibus. Horum omnium una est ratio, quod homines omnes liberi nascantur, nec liceat sub imperium mittere, nisi aut ob eorum crimina, quae solo imperio expiari possint, aut ob eorum liberam deditionem. Ex his, quae dicta sunt dijudicari facile potest, an S. August. de imperio Romanorum disputans recte scripserit, *Romanis, si vellent esse justi, redeundum fuisse ad casas*.

§. XVII.

§. XVII. Ad justam quoque occupationem pertinent Thesauri, de quorum prioribus dominis nullo certo argumento vel indicio constat: ii enim naturaliter sunt inventoris, veluti res nullius. Quanquam aliter legibus quibusdam civilibus populorum constitutum quandoque est, id quod in antecessum fieri potest: nam potest populus, aut Princeps, cujus est territorii imperium, in antecessum haec sibi reservare, & quodammodo occupare; quo casu inventor nihil juris habet in hujusmodi res. Sed leges Populorum civiles super thesauris videri possunt apud eos, qui ea de re ex instituto disseruerunt. In primis consuli possunt Grot. de jure Bell. & Pac. lib. 2. cap. 8. ibique commentatores, Seldenus lib. 6. Juris Naturalis & Gentium cap. 4., & Gotofredus tomo 3. codicis Theodos: pag. 286.

§. XVIII. Veniamus ad accessiones. Alter modus, ut dictum est, acquirendi dominium originarius est accessio, per quam intelligimus jus ea, quae substantiae a nobis acquisitae accedunt, incrementa nobis vindicandi. Quum autem res nostrae incrementum accipere possint vel naturae ipsius beneficio, vel industria nostra, vel natura & industria simul; inde factum est, ut jurisconsulti accessionem partiti sint in *naturalem*, *industrialem*, & *mixtam*. Sic, e. g. solius naturae beneficio debemus faeturam animalium, accessionem per alluvionem, & similia: industriae nostrae tantum speciem rei nostrae inductam, scripturam, sculpturam, picturam, & similia. Denique messem, vindemiam, aliosque fructus telluris nostrae naturae, simul & industriae debemus.

§. XIX. Quod autem pertinet ad justitiam hujusmodi accessionum, in naturali accessione distinguendum putat Grot., utrum res nostra tale cepit incrementum, de cujus origine & priori domino nullo certo argumento constet, vel aliquid, quod in alterius dominio est, rei nostrae accessit. Priori

casu

casu, quum res illa, de cujus domino nihil certi constat, pro re nullius merito habeatur, ea jure nobis cedit, veluti vacua, seu nullius. At in posteriori casu res habet dominum, qui alios usu rei suae jure excludere potest; ea igitur nostra effici nequit. Quare si possit separari a re nostra, reddenda est priori domino: si non possit, dandum est pretium. Haec omnia manifesto fluunt ex iis regulis, quae superius positae sunt.

§. XX. Porro super accessionibus industrialibus, & mixtis sequentes regulas, ex principiis juris naturae statuit Heineccius de jure Naturae, & Gent. lib. 1. cap. 9. Quum agatur de accessione rei alienae ad rem nostram nobis invitis, aut insciis, (nam si consenserimus, res utraque in communione positiva erit) distinguendum est, utrum ea accessione res nostra evaserit deterior, vel plane inutilis, an vero melior, praestantiorque. Primo casu, qui id efficit accepta re corrupta, ubi eam dominus concedere velit, tenetur ad omne damnum nobis resarciendum, id est ad restituendum non solum rei pretium, etiam justae affectionis, verum etiam quidquid in bonis nostris laesit. Id sequitur manifesto ex regulis de nemine laedendo, quas natura omnibus praescripsit, & quas superius explicuimus.

§. XXI. In secundo casu iterum distinguendum est, possint nempe res junctae sine notabili dispendio & damno separari, necne. Primo casu, quum utriusque rei domino jus sit alterum rei suae usu excludendi; id vero aliter fieri nequeat, quam rebus illis separatis; conficitur eas esse separandas. Posteriori casu alteri addicenda est, qui alteri pretium rei suae reddat. Addicenda autem est ex regulis prudentium ei, cujus pars nobilior est, & praestantior. Scio Jurisconsultos Romanos censere, ubi duae res dolo malo junctae sint, accessionem sequi dominum principalis, qualis est aedificatio in

ſolo alieno. Si id fit ex legibus ſocietatis civilis, idque in poenam ejus, qui prudens ac videns rem ſuam alteri conjunxerit, non audeo damnare, dummodo, ne res juncta ſit magni pretii. At id ex lege naturali non ſequitur, neque conſentaneum eſt mutuae hominum caritati. Ex his principiis reſponderi poteſt infinitis quaeſtionibus, quas ſuper his rebus Juriſconſulti, & Theologi morales excitaverunt: nos principia explicanda ſuſcepimus, non ſingulas ſpecies definiendas.

CAPUT VI.

De modis acquirendi Dominii derivatis.

§. I. QUae in dominio jam conſtituta ſunt, vel ſunt in communione poſitiva, vel in proprietate, ut ſupra dictum eſt. A communione poſitiva ad proprietatem fit tranſitus, aut diviſione, aut ceſſione. Diviſione quidem, ſi quilibet partem rei juri ſuo proportionatam in proprietatem accipiat: ceſſione vero ſi rem totam reliqui ſocii ei cedant. Res vero in proprietate poſitae tranſeunt in alterius dominium *traditione*, cujus nomine intelligo omnem omnino alienationem, quae jure fit.

§. II. Alienationes dividi ſolent ab iis, qui haec ſubtilius diſputant, primo *in voluntarias*, & *involuntarias*, ſeu *neceſſarias*. Neceſſariae appellantur eae, quae ex anteriori acquirentis jure proficiſcuntur, quae neceſſariae dicuntur in effectu, non in cauſſa: neque enim ulla alienatio in cauſſa neceſſaria concipi poteſt; quia nemo rerum ſuarum Dominio ſpoliari poteſt, niſi aut voluntate ſua, aut voluntario crimine. Voluntariae vero ſunt, quae de novo decernuntur, libere conſentientibus tradente & accipiente. Secundo dividuntur in *puras, & conditionales*. Primae dominii translationem a nulla conditione ſuſpen-

ſpendunt; ſecundae vero a conditione aliqua vel circumſtantia. Tertio dividuntur in alienationes de praeſenti, & de futuro. Primae ſunt, quum nobis adhuc vivis rerum noſtrarum dominium in alios transfertur: ſecundae quum transfertur poſt mortem noſtram. Jam conſenſus in futuram alienationem vel eſt expreſſus, & dicitur alienatio teſtamentaria: vel ex fine, intentione, & conjectura voluntatis colligitur, quemadmodum putat Grotius, & dicitur ſucceſſio ab inteſtato.

§. III. Quum res in communione poſitiva eſt, jure naturae, niſi aliud pactis conſtitutum ſit, cuilibet licet provocare ad diviſionem, portionemque ſuam repetere, praeſertim ſi ea communio minus ſit ei commoda, ut ſcilicet dominium juris ſui plenum habere poſſit. Niſi enim id liceret, inutile eſſet rerum dominium. Quid, inquit aliquis, ſi communio illa his legibus ſtatuta ſit, ut eſſe debeat perpetua? Reſpondeo pacta ſancte ſervanda eſſe, ſed eas communionis illius leges non poſſe ſemper intelligi ita, ut etiam ſi perniciosa ſit ſociis communio, perpetuo retinenda ſit: neque enim credendum eſt, ſocios his legibus communionem inire voluiſſe; quia natura ſit, ut quiſque ſtatum ſibi pernicialem averſetur. Quare ea pacta interpretationem aliquam excipere poſſunt. Id tantum vetat non pactorum modo fides, ſed lex naturae primaria, ne tunc a communione diſcedere velimus, quum fieri nequit ſine aliorum ſociorum damno, aut non gravi incommodo, ſed ad libidinem conficto.

§. IV. Res autem communis vel dividua eſt, vel individua. Si primum nihil magis aequum eſt, quam ut ſcindatur in partes, ac ſua cuilibet addicatur. Si poſterius, uni addicitur, qui ceteris ſociis pro ratis portionibus ſatisfaciat: neque enim ad diviſionem jure provocari poteſt, quippe qua res corrumpitur. In addicenda uni prae aliis re indiviſibili, aut eligenda eſt perſona ex communi ſociorum conſen-

su, aut, ubi plures contendunt, sorti id committendum est. Nam quod quidam docent, rem addicendam ei personae, quae praerogativa aliqua ab aliis distinguitur, id ex jure naturae non est, quando agitur de Justitia commutatrice; quia naturae jure omnes sumus aequales.

§. V. Sunt res quaedam pluribus communes, ad quas licet omnes simul jus perfectum habent, nemo tamen habet singillatim. e. g. ad eleemosinas, quas montes Pietatis dicti elargiri ex legato debent, omnes pauperes jus habent acquisitum ex eorum legatis, qui hujusmodi montes fundaverunt: sed nemo habet singillatim jus perfectum. In his rebus dividendis locum non habet perfecta aequalitas rei dividendae, sed proportio Geometrica; nec ex jure perfecto, sed imperfecto. Proportio Geometrica in hoc posita est, ut sit ratio dati ad jus ejus cui datur, ut ratio ejus, quod datur alteri ad ejus jus. Ita si sit *6.* ad 2. in ratione tripla, erit 12. ad 4. in eadem ratione. Quare in his rebus dividendis servandum non est illud, ut totum ad totum, ita pars similis ad similem, sed potius illud, ut sit datum X. ad indigentiam, e. g., pauperis A., ut est datum Z. ed indigentiam pauperis B. Explicemus hoc exemplo: Mille pauperes habeant jus ad mille aureos natum ex alterius benignitate. In his aureis distribuendis non est servanda prior illa proportio, ut singulis pauperibus dentur singuli aurei; sed haec potius, ut si pauperi A. cujus indigentia erat 6., datum sit 2.; pauperi B. cujus indigentia est 12., detur 4.: ita servabitur proportio Geometrica. Eadem porro proportio servanda est in justitia distributrice, quum agitur de poenis, praemiis, aut officiis ex cujusque meritis distribuendis, modo nihil praecessit, quo jus justitiae distributricis evaserit jus strictum justitiae commutatricis. Ea vero quae dicitur ab Aristotele proportio Arithmetica, quae posita est in medio indivisibili & aequaliter ab utro-

que

que extremo distante, quale est 6. a. 2. & 10., locum in his rebus nullum habere potest, sed ne in iis quidem semper virtutibus, quae nostri custodiam & culturam spectant, quod paulo post ipse Aristoteles animadvertit.

§. VI. Quaeritur hoc in loco, quaenam harum proportionum in paenis infligendis servanda sit? Distinguendum est: habent enim paenae duplicem finem, satisfactionem injuriae alterius datae, & publicum exemplum, ne scilicet similiter peccetur. Quod ad primum finem, perfecta aequalitas servanda est; agitur enim de jure alterius perfecto reparando. Quod ad alterum finem Geometrica proportio locum habere debet: nam plerumque ob publicam utilitatem licet esse paullo severiorem, seu gravius punire, quam crimen absolute consideratum meretur. Quandoque ob eandem rationem licet aliquid remittere de constituta paena, si id futurum sit in publicam utilitatem.

§. VII. Si res communis uni sociorum attribuatur, ea vocatur cessio. Quum autem unus in reliquorum omnium locum succedat, sequitur eum succedere quoque in jura omnia eorumdem, atque idcirco subire debere, ut omnia commoda, ita incommoda. Ex quo naturali principio recte deduxerunt Jurisconsuti Romani, easdem omnino exceptiones opponi posse cessionario, quibus adversus cedentem locus fuisset. Sed ex eodem principio sequitur, seu res dividatur, seu concedatur uni, intelligi traditum liberum dominium rei: ac propterea socios efficere debere, ut ne dominus in eo dominio impediatur a caussa aliqua antecedente. Id totum dicitur a Jurisconsultis *evictionem* rei praestare. Quocirca praestatio evictionis ex ipso naturae jure proficiscitur.

§. VIII. Veniamus ad traditionem. Homines rerum dominos dominium patrimonii sui, aut totum, aut ex parte in alios transferre posse, juris est na-

turalis post introductum rerum domimum: inest enim hoc jus in ipsa dominii pleni natura, quae posita est in jure omni modo re sua utendi. Itaque praeclare Aristot., *proprietatis*, inquit, *definitio est*, *ubi penes nos est jus alienandi*. Ceterum nulli dubium est, quin possit per societatem, aut eum, qui in societate summum habet imperium; constitui, ut non nisi sub certis conditionibus dominium transferatur: nam rerum privatarum dominia non possunt ita administrari, ut publica civitatis felicitas laedatur. Quare jure prodigis alienare prohibetur: jure prohibetur alienare iis, qui nondum plenam rationem habent. Eadem de regula in quibusdam civitatibus prohiberi potest alienare in extraneos quaedam rerum genera. Eae autem prohibitiones naturae dominii non adversantur: siquidem ipsa naturae lex praecipit, ut ita rebus nostris utamur, ut neminem interea laedamus, ne ipsis quidem nobis exceptis.

§. IX. Ex doctrina Jurisconsultorum, dominium traditione translatum non intelligitur, nisi rei possessione tradita. Apud plerasque etiam Europae Gentes exigitur, ut traditionis apud Populum, aut Magistratum fiat professio, & relatio in acta. Quae omnia ex jure sunt civili, prudenter licet statuta ad fraudes cavendas. Nam alioquin jus naturae hujusmodi formalitates ignorat: sufficit nempe nostra voluntas tradendi expressa per verba, aut alia signa externa, & consensus acceptantis item aliquo signo externo expressus. Externa autem esse debent signa dantis, & acceptantis: nam solus actus internus non est congruens naturae societatis humanae. Vide Grot. de jure Belli, & Pacis lib. 2. cap. 6., ibique Coccei.

§. X. Sed ut transferatur dominium necessarium quoque est, ut qui tradit rem aliquam, habeat, aut habere possit transferendi voluntatem. Quocirca ex commodato, deposito, locato non intelligitur dominium transferri, multo minus si res tradatur

prae-

praecario, vel alio titulo pro tradentis arbitrio revocabili: non enim qui tradit voluntatem habet alienandi. Praeterea si animum tradendi vel alienandi habere quis nequeat, quo tempore tradit, ut infans, furiosus, mentecaptus, similes; nullo modo transfertur dominium: nam voluntas non est rationalis.

§. XI. Jam vero potest quis non integrum dominium transferre, sed sibi ex re sua commodum aliquod, aut utilitatem, reservare: potest ad tempus, aut sub conditione aliqua, vel obligatione transferre: id enim proprium est dominii pleni & absoluti. Inde natae sunt servitutes, inde genera dominiorum, pleni, & minus pleni, directi, & utilis, de quibus diligentissime egerunt Jurisconsulti. Omnes hujusmodi alienandi species ex natura dominii consequuntur. Quare, quum dominium rite acquisitum vim habeat ex lege naturae, inde quoque haec omnia vim suam trahunt; quae proinde servari necesse est ab eo, qui naturalis honestatis & justitiae amans est.

§. XII. Inter species alienationis usitatiores & testamentum recensetur. Sed illud inter doctos summopere controvertitur, utrum ex jure naturae, an vero ex iure civili vim suam habeant testamenta. Ea controversia non parvi est momenti. Etenim si testamenta jure naturae rata sunt, nulla humana auctoritate aut rescindi, aut immutari possunt, sanctumque habendum est, quodcumque eum in modum statutum est. Contra vero si ex jure tantum civili vim suam habent, ubi summus Imperans e republica esse judicaverit, ea rescindere, vel immutare jure suo potest, velut summus Reipublicae moderator.

§. XIII. Ut ea controversia rite componatur omnium primum constituenda est testamenti definitio, ut ejus constet natura. Grotius lib. 2. de Jure Belli, & Pacis cap. 6. §. 4. testamentum sic defi-

nit, *alienatio universi patrimonii nostri in mortis eventum, ante eam revocabilis, retento interim jure possidendi, & fruendi*. At Pufendorff. lib. 4. de Jure naturae, & Gent: cap. 10. §. 2., aliique viri docti observarunt, Grotianam definitionem esse contradictoriam, seu constare ex repugnantibus: neque enim testamentum esse potest alienatio, ubi & revocabilis sit, & retineatur jus possidendi, & fruendi, ac consequenter alios excludendi. Hoc enim jus integrum dominium constituit, quod ubi non transfertur, ne alienatio quidem testamentum esse potest. Sane vero posita Grotiana definitione, rogant, quandonam testamentum alienatio sit; ante ne quam testator moriatur, an postquam objerit? non primum, quum adhuc retineatur dominium: nec alterum, quum jam dominio excesserit, quod idcirco transferre amplius nequit: morte enim rerum terrestrium finiuntur dominia. Itaque Pufendorff. testamentum ex mente Jurisconsultorum Romanorum definit, *declarationem voluntatis nostrae circa successores in bona nostra post mortem nostram, quae tamen ante mortem pro libito nostro sit mutabilis, & revocabilis*. Est scilicet hujusmodi declaratio pollicitatio quaedam, quae nullum jus in heredem transfert: tales enim pollicitationes revocabiles esse ipse ostendit Grotius lib. 2. de Jure belli & Pacis cap. II.

§. XIV. Hac posita definitione, quaeritur, an introducto legitime rerum dominio, ex ejus natura necessario consequatur, ut quis ita efficaciter testari possit, ut ejus testamentum jure naturae vim & efficaciam habeat, quemadmodum omnis alia voluntaria alienatio, quae inter vivos fit? Grotii mens est, testamentum, ut alios actus externos, qui societatem spectant, formam certam posse accipere a jure civili, secundum quam nisi instituantur, effectum nullum sint habituri: at substantiam ipsam testamenti cognatam dominio esse, eoque posito,

fito, esse juris naturalis. Sed dubia super ea re non levia movet Pufendorff. Henricus vero de Cocceii Commentario in eum Grotii locum, Samuel de Cocceii dissertatione 12. prooemiali ad Grot. lib. 4. cap. 3. sectione 4. Heinecc. Lib. 1. Juris naturalis & Gent. cap. II., aliique viri docti, rotunde negant testamenta juris esse naturae.

§. XV. Nos sequentibus propositionibus rem expediemus, Prima est, non potest jus naturae rata habere testamenta tanquam alienationes in mortis eventum. Primum, alienatio non fit nisi voluntate rationali, qua volumus dominium transferre: quum autem testatores neque vivi dominium rerum suarum in heredem transferant, neque possint transferre postquam occiderunt, quia dominia morte finiuntur; sequitur testamentum non esse alienationem, neque idcirco velut alienationem a lege naturae comprobari. Videntur hoc intellexisse Jurisconsulti Romani, qui ut huic difficultati obviam irent, ad fictiones confugerunt. Finxerunt enim momentum aditionis hereditatis cum momento mortis testatoris idem esse, & hoc momentum unum idemque cum momento testamentifactionis. Sed hujusmodi fictiones alienae sunt a naturae simplicitate & veritate.

§. XVI. Deinde omnis alienatio ut vim a natura habeat exigit in alienante voluntatem dandi, in excipiente recipiendi, quae in testamento desunt. Tum dominium rerum terrestrium in usum praesentis tantum vitae nobis concessum est; ergo morte finitur. Quare quum jus alienandi sequatur dominium, nullum nobis competere potest, postquam occidimus. Testator autem non alienat vivens, quia nullum jus tranfert in heredem; ergo Testamentifactio vim habere nequit ex naturali lege tanquam alienatio.

§. XVII. Altera propositio est: consentaneum est juri naturae rata servare testamenta, ubi nihil rei-

publicae intereſt: at ſi reipublicae interſit, poteſt illa ſummus Imperans aut reſcindere, aut permutare. Ratio primae partis eſt, quia intereſt tranquillitatis publicae ita eſſe ſingulis perſuaſum, ut poſſint de rebus ſuis diſponere poſt mortem. Ad rem Quintil. declamatione 308. *Neque enim aliud videtur ſolatium mortis, quam voluntas ultra mortem; alioquin poteſt grave videri & ipſum patrimonium, ſi non integram legem habeat, & quum omne jus in id nobis permittatur viventibus, auferatur morientibus.*

§. XVIII. Secundae partis demonſtratio omnium expeditiſſima eſt. Tota enim ratio, ob quam teſtamenta juri naturae conformia pronunciamus, deſumta eſt ex fine legum naturalium, publica ſcilicet tranquillitate: ergo ubi ejuſmodi ſunt teſtamenta, ut publicae utilitati & tranquillitati adverſentur, nullo modo aequum eſt, ut ſerventur rata. Jam vero quum judicium ſupremum earum rerum, quae ad publicam civium utilitatem pertinent, in imperio civili ſit ſummorum Imperantium; efficitur eorum juris eſſe ejuſmodi ſpecies perpendere, & ſecundum publicam utilitatem definire. Nec deſunt exempla apud veteres reſciſſorum teſtamentorum etiam ſecundum ſolemnitates juris civilis factorum, veluti quum teſtamentum Tiberii Senatus irritum declaravit, ut narrat Dio lib. 49., & teſtamentum Virgilii, quo conſtituerat, *ſua rapidis aboleri carmina flammis*, invalidavit Auguſtus. Accedit, quod Romani ipſi Juriſconſulti & Imperatores non omnibus teſtamenti factionem concedunt. Ita e. g. deportatus non habet teſtamenti factionem; etſi retineat omnia, quae ſunt juris naturae, l. 1. c. de bonorum poſſeſſione.

§. XIX. Quae autem dicta ſunt in priori propoſitione ita intellecta volumus, ut infinita illa teſtandi licentia, quam leges Romanae induxerunt, quae nullam aliam habeat regulam, niſi teſtatoris libidinem, non ex jure naturae, ſed civili tantum vim habeat.

habeat. At liberorum, nepotum, aliorumque in linea recta successio in bona Paterna, vel avita, jure & ordine naturae constat, quia ex jure & ordine naturali est, ut Parentes liberis, quos voluntarie genuerunt, provideant. Secundo quia in ordine naturae est, ut Parentes in bonis acquirendis non sibi tantum, sed posteritati quoque suae prospiciant; quo fine defraudaretur natura, si eorum posteritas ab hereditate excluderetur. Tertio quia tota linea recta, dum superstes est, una cum stipite in eorum bonorum possessione est, ut idcirco una occupasse videatur. Quarto quia familia est unum corpus artificiale, cujus caput natura ipsa est Paterfamilias, aut, eo deficiente, is, qui Patri conjunctior est. Quare ut in Imperio familiae naturaliter succedit is, qui Patri est conjunctior, ita quoque succedit in bonorum possessione, quae est ratio Samuelis de Cocceii. Hinc apud veteres quasque nationes non aliud ferme testamentum obtinuit, quam hoc, ut sui cuique liberi, aut sanguine conjunctiores, heredes essent. Apud Germanos, *heredes successoresque sui cuique liberi, & nullum testamentum*. (Tacitus de moribus Germanorum cap. 20.) Idem antiquitus observatum Athenis colligi potest ex Plutarcho in Solone. Idem factitatum apud Hebraeos demonstrat Seldenus de Successione ad leges Hebraeorum cap. 24. Idem legibus decem viralibus Roman. olim statutum.

CAPUT VII.

De officiis, quae ex dominio rerum proficiscuntur.

§. I. Quemadmodum bona Telluris juste & honeste nostra efficere possimus, iisque pacata uti conscientia, in superioribus demonstratum est. Nunc in id inquirendum, quae super iis adversus alios officia servare oporteat. Officia, quae adversus alios ex rerum dominio nascuntur;

pau-

paucis regulis complexus est Pufendorff. de officio hominis & civis cap. 13. Eas nos in medium proferemus paucis adnotationibus additis. Prima regula est, *ut quilibet teneatur alterum* (non hostem, adversus quem bellum justum gerat) *pati rebus suis quiete frui, neque vi, aut per fraudem illas corrumpere, intervertere, aut ad se trahere*, qua regula furta, rapinae, damna, injuriarae, fraudes, & alia crimina in res alienas tendentia, prohibentur. Ejus regulae ratio ex omnibus systematibus juris naturalis desumi potest. Primo id exigit custodia societatis: ita enim societas sancte custoditur, si cuique sua jura serventur. Secundo id postulat amor, quo ex lege naturali omnes amare tenemur: is enim vetat cuique injustum dolorem inferre. Tertio non patitur contrarium natura dominii, quod, ut demonstratum est, leges naturae probant. Tandem id gentium omnium leges civiles confirmant. Nam quanquam de Ægyptiis, & Spartanis contrarium referatur, quippe apud quos furta permissa fuisse dicuntur; ea tamen, quae dicebantur furta, proprie dicta furta non erant, ubi omnes consentiebant: quandoquidem quibus in casibus bona dominorum voluntate veluti in medio posita sunt, nullum furtum admitti potest.

§. II. Sed quaeri potest, utrum eadem lege prohibeantur usucapiones, itaut praescriptio longi temporis, vel immemorialis, non sit firma exceptio, qua res alienas nostras facere queamus? Usucapiones longi temporis vel immemoriales res alienas efficere nostras, legibus Romanorum civilibus statutum est. Quumque eae leges evaserint jus commune gentium Europearum, hinc hujusmodi praescriptiones in tota Europa invaluerunt. Sed & apud Hebraeos, & Graecos, aliasque antiquas Nationes idipsum approbatum legimus. Vide Grotium lib. 2. de jure Belli, & Pacis cap. 4. Cicero in 2. de officiis contra aequitatem esse pronunciat, *ut agrum multis annis, aut etiam se-*

culis

culis ante possessum, qui habuit, amittat. Grotius idipsum sequentibus argumentis confirmat, quod scilicet & controversiae nunquam finirentur, & omnium animi dominiorum incertitudine perturbarentur, & lites ex litibus sererentur, si longi temporis usucapiones alienas non faceret nostras.

§. III. At difficile est demonstrare ex principiis juris naturae, usucapiones quantivis temporis justas evadere posse, nisi accedat voluntas legitimi domini. Ipse Grotius agnoscit, tempus suapte natura vim nullam effectricem habere: *nihil*, inquit, *fit a tempore, quamquam nihil non fit in tempore*. Efficere ergo tempus nequit, ut quod meum est, sine voluntate, aut facto meo, evadat alienum. Quod si leges civiles id constituunt, censendum est id efficere in paenam, qua legitimus dominus ob suam negligentiam punitur. Ac vero, aut res, quae usucapitur, a nobis sublata fuit furto, vel rapina, & tum lex ipsa duodecim tabularum negat usucapi posse, *Adversus furem aeterna auctoritas esto;* aut casu vel fortuito in alienam possessionem transiit, & possessor posterior, quum legitimum ejus dominium non habeat, ne transferre quidem potest in alios, ut perspecte ratiocinatur Cujacius ad l. 2. de usucapionibus. Vide & Samuelem de Cocceii dissertatione 12. prooemiali ad Grotium lib. 4. cap. 3. Sect. 5.

§. IV. Secunda Pufendorff. regula est, *quando res aliena ad nos pervenit sine nostro crimine, & bona nostra fide, eamque adhuc in nostra potestate habemus, tenemur efficere, quantum in nobis est, ut illa in potestatem legitimi sui domini redeat*. Scilicet id exigit natura dominii, & generica illa naturae lex, quae suum cuique jus tribuendum praecipit. Ceterum non tenemur rem hanc restituere nostris impensis, si periit: nullo enim crimine eam habemus. Praeterea si quas in ea servanda impensas fecimus, recte possumus repetere, aut tantisper, quo

ad

ad ille compensentur, retinere. Ad restituendam porro rem tunc actu tenemur, quum nobis innotuit, rem illam esse alienam. Sed quod justo titulo acquisivimus, non tenemur ipsi in dubium revocare, & velut publice denunciare, quousque solida dubitandi argumenta nos non sollicitent.

§. V. Et hoc quidem officium rem alienam legitimo domino restituendi prius est atque potius officiis ceteris, quae ex peculiari contractu nascuntur, ut si collidantur, illud servandum potius sit, quam haec. E. g. si quis rem furtivam, me imprudente, apud me deponat, & interim mihi innotescat dominus, teneor furi restituere ex peculiari officio depositi, domino vero legitimo ex officio generico dominii: quum autem posterius officium sit potius & antiquius; efficitur ut nullus supersit locus officio peculiari, quod nascitur ex deposito. Neque necesse est distinguere inter jus civile, & naturale, quod efficit Triphoninus in l. 31. ff. depositi: Jus enim naturae antiquius est & potius jure civili, ut si collidantur, prius servandum sit. Laudo ego Jurisconsultorum Romanorum sollicitudinem, qui his disputationibus bonam fidem inter cives firmare student: sed nego eam firmari posse officiorum naturalium violatione, ut civilia serventur.

§. VI. Regula Pufendorff. tertia est: *Si res aliena bona fide parta sit consumta, officii est naturalis tantumdem restituere domino, quantum ex eo patrimonio nostro accessit, seu in quantum facti sumus ditiores, ne scilicet ex immerito alterius damno lucrum capiamus.* Eam tamen regulam sic intelligendam docet, ut restituere teneamur id, in quo facti sumus locupletiores aut ex ipsius rei substantia, aut ex rei fructibus naturalibus, non vero si ex fructibus industrialibus. Oppugnat hanc regulam Barbeiracius adnotationibus in opus majus Pufendorffii, eo argumento, quod qui possidet bona fide, tantisper dum possidet loco domini est, ac propterea ut dominus om-

omnem utilitatem ex re possessa jure capere potest. Sed, me saltem auctore, praevalere debet principium alterum, *neminem locupletari oportere immerito alterius damno*. Videri possunt, quae ad hunc locum Pufendorffii adnotavit Everardus Otto.

§. VII. Superiorem regulam sequentibus aliis idem auctor illustrat. Prima est, *possessor bonae fidei non tenetur ad ullam restitutionem, si res periit, nec quidquam ex ea patrimonio nostro accessit*. Nulla scilicet ratio exstat, quae eum obligare possit ad restituendum.

Secunda, bonae fidei possessor tenetur ad restituendam rem, si exstet, & simul fructus exstantes; naturaliter enim ad quem pertinet res, pertinent & fructus naturales. Licet tamen hujusmodi possessori detrahere omnes impensas in re ejusque cultura factas, saltem impensas necessarias, & utiles.

Tertia, bonae fidei possessor tenetur ad restitutionem fructuum consumtorum, si alias ex rebus suis tantundem consumturus fuisset. Regula est Grotiana, super qua itidem cum Barbeiraciolis est.

Quarta, bonae fidei possessor non tenetur compensare fructus quos neglexit; quia nec re habet, nec quidquam inde rei suae accessit.

Quinta, si bonae fidei possessor rem alienam sibi donatam alii donaverit, non tenetur tantundem restituere, nisi omnino ex officio aliquo tantundum donaturus fuerat: tunc enim lucrum fuit rei suae pepercisse.

Sexta, si bonae fidei possessor rem alienam oneroso titulo acquisitam, veluti emtione, commutatione &c., quocumque modo alienaverit, non tenetur restituere, nisi quatenus ex ea lucrum fecerit. Ratio eadem est, quae in superioribus prolata est.

Septima, bonae fidei possessor etiam oneroso titulo rem alienam acquisitam tenetur restituere, si exstet, neque dominum id quod pro ea erogavit pretii reposcere potest, sed actionem adversus illum habet,

bet, abs quo eam rem accepit.

§. VIII. Regula tandem Pufendorffii quarta generalis est hujusmodi, *qui rem alienam invenit, quam domino invito excidisse probabile est, non potest eam colligere hoc animo, ut domino repetenti deneget. Quanquam si dominus non appareat jure retinere potest*. Hujus regulae ratio eadem est, atque superiorum. Singularis fuit super hac re Spartanorum lex, *quae non posuisti ne tollas*. Quae lex nullo modo commendari potest, ne dum in copiosis & frequentibus urbibus, sed ne in agris quidem, quum utrobique facillimum sit hujusmodi res jacentes corrumpi. Humanitatis potius jura docent, ut res jacentes tollantur, & loco depositi habeantur. Ex hac porro regula dijudicari potest, quid censendum sit de quarumdam Nationum lege; qua res naufragorum Fisco addicuntur: eam enim esse contra naturam ratio disertissime docet. Pluribus adversus hujusmodi leges declamaverunt Bodinus de Republica lib. 1, cap. 10. Grot. lib. 2. de Jure Bel. & Pac. cap. 7. Jacobus Gothofredus de imperio maris cap. 2., aliique. Ac revera quid est aliud hominem adversa fortuna conflictatum velut pro summa miseriarum spoliare?

§. IX. Quaeri hoc in loco potest, ubi dominus non compareat, quid faciendum sit de rebus inventis? quorumdam Theologorum opinio est, res hujusmodi erogandas esse in pauperes. Nempe id est de alieno esse benignum. Itaque si ex jure perfecto id docent, errant profecto: quum enim tales res non sint pauperum, nullo jure perfecto cogimur pauperibus dare. Si vero pronunciant ex jure beneficentiae, tum id faciendum est, quum eae res nobis necessariae non sunt. Siquidem jura humanitatis a nobis incipiunt. Pertinet ad hanc rem illud Senecae, *dabo egenti, sed ut ipse non egeam: succurram perituro, sed ut ipse non peream*.

CAPUT VIII.

De pactis & contractibus, deque officiis inde provenientibus.

§. I. Hominum improbitas ac mala fides primam ut legibus, ita pactis, quae sunt quasi privatae leges, originem dedisse videtur: nam inter viros undequaque bonos, juris & honestatis amantes, ac propterea naturaliter & reciproce amicos, nullus nec legibus, nec pactis locus est, quia necesse non est. Praeclare ab Aristotele observatum est, in locum amicitiae civilem justitiam successisse, quae ut legibus contineretur necessarium non fuisset, si homines, ut natura esse deberent, ita revera essent sinceri alii aliorum amici. Contractibus vero commerciorum tres, ut mihi videtur, causae originem fecere, dominia, nostri immoderatus amor, & rerum ad vitam necessariarum non ubique eadem copia. Nam primum cum res in proprietatem hominum devenerunt, ab earum usu ceteri omnes, praeterquam possessores, sunt exclusi: ergo ubi earum rerum indigent, ad commercium, & contractus confugere debent. Deinde si inductis dominiis tanta esset hominum erga homines caritas, ut nihil, quod aliis deest, non statim a locupletioribus suppeditaretur, commercio, & contractibus locus non esset. Tandem *non omnis fert omnia Tellus*:

Hic segetes, illic veniunt felicius uvae.

Ergo inde quoque factum est, ut dissitae nationes rerum commercia inter se se instituerint, ut earum rerum, quibus ad usum vitae indigebant, sibi copiam pararent. Scilicet nihil est aliud commercium nisi rerum superfluarum cum necessariis permutatio. Videatur Grot. sub initium libelli *De mari libero*.

§. II. Sed quo commercia inter homines mutuo sibi diffidentes cum aliqua securitate haberentur, ad

contractus, quae jurisjurandi religione sanciebantur, ventum est, habuitque iis simplicioribus temporibus, etiam inter feroces homines, eam vim sola pactorum religio, quam nostrorum temporum, quum religio magno publico malo contemni coepit, atrocissimae poenae non habent. Est autem contractus *duorum consensus de rebus operisve inter se ex obligatione perfecta communicandis*. Itaque vis contractus nascitur ex mutua promissione, seu pacto, cui standum, nisi res commutentur, jus naturae aperte docet; nam qui pactis & promissionibus non stat, eum laedit, cui promissum est, quod lex naturae vetat. Communicantur autem aut res cum rebus, aut operae cum operis, aut res cum operis: nam haec tantum sunt in commercio. Sed ut in hac commutatione nemo laedatur, instituitur comparatio inter res & res; operas & operas; res & operas. Et quidem comparantur haec omnia quantitate, pondere, intensitate, utilitate, publica aestimatione. Ea omnia nomine pretii veniunt. Itaque pretio instituuntur commercia omnia.

§. III. Est autem duplex pretium, *vulgare*, & *eminens*. Vulgare est, cum singulae res singulis rebus aestimantur, aut operae operis, quod usu venit in permutationibus, in quibus aut aequalis quantitas, vel aequale pondus, spectatur, si fuerint res ejusdem generis; aut proportio tantum, si diversi generis: Scilicent ut sint reciproce datum ad acceptum, ut genus acceptum ad genus datum. Eminens autem pretium est, cum electa una re, quae sit nec nimis vulgaris, nec nimis rara, quaeque non facile corrumpi possit, ea ceterae aestimantur: talia sunt metalla. Dicitur autem eminens, quia continet pretium omnium rerum, quae sunt in commercio. Constituendum autem pretium, seu aestimatio rerum, a fine. Is finis triplex est, vitae necessitas, utilitas, & voluptas. Primo loco spectantur res, operaeque necessariae, idest eae, sine

qui-

quibus vita humana transigi nullo modo potest. Deinde utiles, sine quibus scilicet transigitur vita, sed cum incommodo, & aerumna. Tandem voluptuosae, sine quibus commode quoque vivere possumus, sed sine luxu & superfluis voluptatibus. Quod spectat ad res necessarias, usus nationum ferme omnium est, etiam moratissimarum, majus, aut minus pretium iis statuere, & ex earum caritate, vel copia majori vel minori, & ex affectu ac desiderio eorum, qui eas res quaerunt. Ita intenditur pretium, si aut qui quaerunt magno earum amore teneantur, aut si earum rerum sit inopia: sin vero haec fuerint contraria, pretium remitti solet.

§. IV. Sed quaeritur, an ob hujusmodi rerum raritatem, vel quaerentium copiam jure intendi possit pretium? Id generatim fit etiam inter moratissimas nationes, ut dixi. Sed, si ex natura vivere velimus, ita faciendum est, ut indigi non excarnificentur, avari vero ditentur: id enim neque jus naturae perfectum probare potest, quod utilitati non paucorum, sed omnium hominum prospicit: neque patitur jus imperfectum humanitatis. Ceterum ut interest Reip., ne publico damno in rerum inopia nimis intendatur pretium; ita quoque interest, ut ne nihil intendatur. Cum enim res paucae sunt, pretium vero vile, usu plures consumuntur, quam oportet: quo fit, ut caritas deinde major, atque inopia nascatur, quum intenso pretio rebus parcere soleamus. Quantum vero intendi pretium, aut remitti fas sit, vel oporteat, ex rerum, temporum, locorum, personarum circumstantiis viri prudentes dijudicabunt. Animadvertatur autem hoc in loco, me de privatis officiis disputare: ceterum non ignoro causas physicas, quibus rerum pretia publice remittantur, aut intendantur non ab hominum voluntate esse, neque a lege, sed a rerum natura, quod ego in Elementis Oiconomiae & Commercii, si vita suppetat demonstrabo.

§. V. In rebus utilibus, sed non absolute necessariis, magis etiam licet pretium intendere, cum sine iis possit quidem vita sustentari, licet cum incommodo aliquo. At in voluptuosis nihil praecipi video jure naturae, nec perfecto, nec imperfecto. Non perfecto, quoniam eae nec necessariae sunt, nec majorem vitae commoditatem faciunt; non imperfecto, quia amor generis humani neminem subigit, ut alterius luxum sua opera faciat. Itaque in his rebus censeo, ubi aliae causae e publica, vel privata re nullae subsint, id pretium constituere licere, quod cuique placuerit. Ita picturae, sculpturae, gemmis, aliisque rebus licet per legem naturae id pretium ponere, quod placeat, modo emptores adsint. Interim si voce & fama publica hujusmodi rerum pretia constiterint, non licet, nec carius vendere, nec vilius emere cum iis, qui eam ignorant. In his enim casibus tum qui emit, quam qui vendit ex publica hac regula emere aut vendere supponit; quem proinde non licet circumvenire.

§. VI. Antiquissimis mortalibus, antequam nummus reperiretur, pretio vulgari commercia omnia agitabantur: Id quod & ex veterum nationum memoriis constat, & ex pristino hominum statu comprobari potest: nam cum veteres illi maxima ex parte in statu viverent naturali, difficillime omnes in eodem instituto convenire poterant, quod necessarium erat ad usum nummi introducendum. Aucto autem luxu, adeoque commerciis provectis, necessitas, & utilitas commerciorum eos impulit ad pretium eminens instituendum: nam ita & facilius commercia omnia etiam cum exteris agere poterant, & singulos contractus expeditius ac commodius perficere. Scilicet permutatio, quâ solâ ante inventum nummum commercia omnia agebantur, nec semper locum habere potest, quum plerumque alter contrahentium earum rerum indigeat, quas alter non possidet; nec facile in dissitis commerciis semper ob-

ser-

servari. Sed perpendamus accuratius contractuum praecipuos.

§. VII. Simplicissimus, & antiquissimus contractuum omnium est, ut dictum est, permutatio, idest rei nostrae pro re alterius datio. Id cum dupliciter fieri possit, primum ut neutra res aestimetur, idest certum ei pretium statuatur; deinde ut utriusque rei ineatur ratio, constituaturque praecisum pretium: prior permutatio *simplex* vocabitur, posterior *aestimatoria*. Et illa quidem donationi reciprocae, haec emtioni venditioni quodammodo similis est, quod Jurisperiti Romani agnoverunt in lege 1. §. 10. *de contrahenda emptione*. Quumque prior agitatissima veteribus & antiquissima fuerit; intelligitur inde, quanto simplicius veteres mortales, tanto inter se amicissime vixisse. Cultis tantum nationibus id olim servatum erat quod Horatius lib. 2. satyra 3. scripsit

. . . . *Omnis enim res,*
Virtus, fama, decus, divinae humanaque pulchris
Divitiis parent. . . . . . .

§. VIII. In priori permutatione necesse non est, ut aequalitas servetur, quoniam, ut dictum est, suapte natura eam non exigit, sed reciprocae donationi similis est, censeturque alterum alteri donare, si quid res rem, aut opera operam excedat. Nemo praeterea de laesione conqueri potest, nisi ubi dolus malus & circumventio intercessit, aut ibi, qui pretiosiorem pro viliori permutavit, non gaudebat libera de rebus suis disponendi facultate. Contra in contractibus aestimatoriis, in quibus utriusque rei pretium instituitur, necessario observanda est aequalitas, quia ea spectatur pacto seu expresso, seu tacito. Itaque in his, ubi laesio intercessit, tenetur, qui laesit, alterum indemnem facere, nisi laesio admodum exigui momenti fuerit: nam hic contractus natura sua perfectam, ut dixi, aequalitatem spectat. Jure Romano enormis laesio censetur, si ultra dimidium pretii publice constituti seu

 lege,

lege, seu fama, sit, *lege XI.*, *codice de rescindenda emptione*. Sed putaverim etiam laesionem infra dimidium enormem plerumque esse. Quod de permutatione dictum est, idem dicendum est de contractibus, quos innominatos dixere, *do ut facias*; *facio ut des*; *do ut des*; *facio ut facias*, qui ad permutationem procul dubio spectant. Scilicet distinguendi sunt ii in aestimatorios, & simplices: ac in primis perfecta aequalitas necessario servanda est, non item in secundis.

§. IX. Contractuum alter, qui & ante & post nummum inventum usum habere potuit, est commodatum, quo nomine intelligitur pactum cum obligatione perfecta conjunctum de re nostra alteri sub conditione restitutionis in specie gratis praestanda. Ut officia circa commodatum explicentur distinctius, tria expedienda sunt: primum, an commodati substantia a solo contrahentium consensu pendeat, an etiam a rei traditione? Secundum, an aliquid accipi possit rei commodatae caussa? Tertium, si res commodata pereat fortuito, idest nulla commodatarii culpa, cui pereat? Quod ad primum attinet, dubitari non potest, quin si Jus naturale spectemus, commodatum substantiam suam a traditione rei capiat: antequam enim res tradatur, pactum potius commodati dici potest, quam ipsum commodatum.

§. X. Quod vero pertinet ad alteram quaestionem, vocatur quidem commodatum ab omnibus *contractus gratuitus*, quia scilicet ex origine sua talis est: sed usu receptissimum est, legibus civilibus non improbantibus, aliquid accipere, quo casu contractus commodati abit in locationem conductionem. Nec negari potest, si res commodata usu paullatim consumetur, ut vestes, aut similia, tantum posse nos jure pacisci, quantum usu ipso pretii de re consumitur. Nam quanquam commodatum ad actus beneficentiae pertineat, nullo tamen jure perfecto obligamur ad beneficentiam cum notabili diminutione

pa-

patrimonii nostri: id virtutis est, non stricti juris. Adde & excipere nos posse pretium commodi, quod praestamus: nam rerum pretia a commodo nata sunt. Sed excipiendus est casus summae commodatarii necessitatis & inopiae: inhumanum enim videri potest, ex paupere velle commodum suum facere. Quod autem diximus, ita intelligendum est, si agatur de rebus vitae necessariis, aut summe utilibus: nam si res fuerint merae voluptatis, atque ad luxum potius, quam ad vitam pertinentes, tantum censeo posse nos jure pacisci, quantum alter paratus est dare. Quare in his casibus videri nequit adversus naturam, *commodatum in locationem* converti, omneque commodum emi.

§. XI. In tertia quaestione Jurisconsulti ipsi Romani non videntur sibi convenire, si credimus Heineccio. Nam Gajus lege 1. *ff. de obligationibus & actionibus* generatim pronunciat, commodatarium casum fortuitum non teneri praestare. At lege 21. & ff. *commodati* si res commodata furto sublata fuerit, actionem *commodati* dari supponit Africanus. Sed Gajus eos tantum casus excipit, *quibus humana infirmitas resistere non potest, veluti incendium, ruinam, naufragium &c.* non eos, qui exactissima diligentia vitari potuissent, inter quos est furtum: Quare ii Jurisconsulti minime inter se pugnant. Grot. lib. 2. de Jure belli, & Pacis, cap. XII. §. XIII. ita distinguit: Si res apud dominum similiter peritura erat, commodatarium liberari ab ejus pretio solvendo: contra si peritura non fuerit. Hoc ultimum probat ex natura beneficentiae: non enim ea patitur dominum rei ex beneficio damnum reportare. Grotium sequitur Pufendorff. lib. V. de Jure Nat., & Gent. cap. IV., §. VI. Grotii argumentum invictum est, si aut culpâ commodatarii res periit, aut si id inter paciscentes convenerit: contra vero si casu mere fortuito res periit: cum enim ii casus a sola Providentia divina proficiscantur, adeoque nemini possint imputari; nullo jure perfecto cogi potest commodatarius

ad hujusmodi casus praestandos.

§. XII. Sequitur depositum, cui locus esse potuit etiam ante nummum inventum. Est autem hic contractus ex origine & natura sua omnino gratuitus: exigit enim humanitas ac beneficentia, ut, quocumque modo possumus, maxime cum parvo nostro incommodo, alterius bona conservemus. Nihil hoc contractu veteres habuere sanctius, quia deponens summam fiduciam in depositarii fide ac diligentia collocat: nihil autem turpius excogitari potest & a Jure naturali magis abhorrens, quam amicum ab amico amicitiae obtentu falli. Hinc insignis depositi religio non modo apud Hebraeos. (Exod. XXII. v. VII., Josephus Judaic. antiquitatum lib. IV. cap. VIII.), verum etiam apud Graecos, & Romanos. Vide Herodotum lib. VI. cap. LXXXVII., & Juvenalem sat. XIII. Praeclare Cic. pro Rosc. Amer., *perditissimi*, inquit, *est hominis simul & amicitiam dissolvere, & fallere eum, qui laesus non esset, nisi credidisset*. Aristoteles in problematibus sectione XXIX. quaestione II., & VI. pluribus rationibus demonstrat, majorem esse perfidiam depositarii, quam mutuatarii. Hanc religionem, & fidem depositi confirmarunt leges Romanae, & sanctissime custodiendam praeceperunt, ut cum ex aliis locis Pandectarum, tum praecipue ex titulo *Depositi* constat.

§. XIII. Quod pertinet ad officia depositarii, paucis illa complexus est Heinec. lib. 1. de Jure Nat., & Gent. cap. XIII. §. CCCVI. Primum depositarius tenetur ad accuratam rei depositae custodiam, non tamen majorem, quam qua utimur in rebus nostris conservandis, cum id nullo modo ex jure beneficentiae sequatur, cujus depositum est actus, nisi tribus casibus, si aut res sit pretiosissima, aut ex ea omnes alicujus fortunae pendeant, aut si super ea expresse ita sit conventum. Quaerit hoc in loco Pufendorffius, si in eo casu sim constitutus nulla mea culpa, ut aut rem depositam, aut meam perdere sit

ne-

necesse, quid mihi faciendum sit? paucis ea quaestio explicari potest ex iis, quae superius sunt dicta. Scilicet nisi aliud conventum sit, etiamsi res deposita pretiosissima sit, aut ex ea fortunae omnes deponentis dependeant, nostra non tanti; sola jura beneficentiae & magnae amicitiae exigere possunt, ut illam nostrae praeferamus: quod si aeque nostra interest rem nostram conservare, ne illa quidem: nam neminem teneor amare plusquam me. Contra vero si te ad id pacto obligasti: id servare teneris.

§. XIV. Secundum officium depositarii est, ut ne depositum involucris aut vinculis exuat, neve sine consensu domini in usus suos adhibeat, nisi ubi ea adigat necessitas, ut improbus sit amicus, si usum deneget: depositarius enim est, non usufructuarius.

§. XV. Tertium officium est, ut rem depositam domino, quandocunque eam reposcit, reddat, nisi aliud recta ratio exegerit: nam alioquin *depositum* (inquit Philo Judaeus de plantatione Noe,) *quod accepisti a sobrio, nec ebrio, nec prodigo, nec furenti reddideris . . . . . proditio enim isthaec, non redditio est*. Vide & Tullium lib. III. de Offic., Senecam de Benefic. lib. IV., cap. X., & S. Ambrosium de Officiis lib. 1., cap. ultimo.

§. XVI. Quartum tandem officium depositarii est, ut si sua culpa depositum sit amissum, ejus aestimationem restituat. Romanae leges in duplum damnant eum, qui depositum miserabile, seu quod propter imminens periculum tumultus, incendii, ruinae, naufragii, depositum est, fuerit inficiatus, aut dolose detrectaverit restituere. Vide legem primam ff. depositi: ibi Praetor edicit, *Quod neque tumultus, neque incendii, neque ruinae, neque naufragii causa depositum sit, in simplum: earum autem rerum, quae supra comprehensae sunt, in ipsum in duplum . . . . . judicium dabo*. Id turpius furto recte pronunciat Pufendorff. loco superius laudato: cujus ratio est, quia magis amicitiam oppugnat, cujus vi res deposita est.

§. XVII.

§. XVII. Contractuum, qui invento jam nummo praecipue obtinent, potissimus est *emtio venditio*, de quo hoc in loco per summa saltem capita dicendum est. Est autem emptio venditio contractus de re pro certo pretio tradenda. Permutationi aestimatoriae similis est, si rei substantiam spectes; in modo tamen differt, quod emtio venditio non perficiatur, nisi pecunia numerata ex Jure Romano nam Jure naturae quocunque pretio perfici potest: nec propterea naturaliter a permutatione aestimatoria differt. Quamquam inter ipsos Romanos Jurisconsultos, Sabinianos, & Proculejanos, acerrime super ea re disceptatum est. Nos controversias Juris Civilis ejus interpretibus omittimus.

§. XVIII. Praecipuum venditoris atque emptoris, & reciprocum officium est, ut utrique res, seu merces, & pretium sint probe nota. Proinde non modo venditor ejus qualitates, vitia, onera, cum in oculos, aliosque sensus non incurrunt, emtori indicare tenetur, verum etiam pati, ut hic rem lustret oculis, aliisque modis exploret, ac propterea ut rerum, quae ad gustum pertinent, venditio non prius perfecta sit, quam facta degustatione; rerum vero reliquarum, quae exploratione indigent; non prius, quam facta sit exploratio. Praeclara sunt, quae super hac re disserit Cic. lib. III. de Officiis. Quo in loco illud praecipue monet, longius Philosophi honestatem progredi debere, quam legum civilium vim. Nam leges civiles his in rebus eas tantum fraudes vetant, quae sensibus explorari possunt: Philosophus eas etiam, quas ratio; & intelligentia ex naturae lege comprehendit. Uno haec omnia principio confirmari possunt, nullo modo licere alium decipere. Sed & illud addit idem Auctor, etiam patentia vitia nominatim dicenda esse. In quo Ciceroni adsentio; nemini enim licere arbitror ex alterius negligentia, vel stupiditate lucrum facere.

§. XIX.

§. XIX. Illa hoc in loco quaestio interferi solet, penes quem sit periculum rei venditae, nec dum traditae? Pufendorff. de Jure nat., & Gen. lib.V. cap. III. §. III. distinguendum putat, utrum traditioni certus dies constitutus sit, nec ne? deinde utrum elapsus sit is dies, nec ne? Si sit praefixus, nec dum elapsus, venditoris vult esse periculum: contra vero si elapsus sit. Si vero non sit praefixus dies, distinguit iterum, utrum mora, quae inter perfectum contractum & traditionem intercedit, sit necessaria ad rem in loco sistendam, an ea mora a venditore proveniat, an tandem ab emptore. Primo, & altero casu venditoris esse periculum docet: postremo vero emptoris tantum: id quod ratio manifeste comprobat. Quod si emtor venditori tantisper rei venditae custodiam commiserit, alter contractus instituitur, nimirum Depositi. Sed leges Romanorum generatim pronunciant, emptoris esse periculum omne, quia post emptionem venditionem peractam res emptoris est, adeoque ei perit, modo casu pereat fortuito.

§. XX. Inter contractus, qui & ante, & post inventum nummum locum habent, censendus est contractus *mutui*, idest gratuita praestatio rerum fungibilium ea lege facta, ut tantundem non quidem specie, sed genere restituatur. Dicuntur autem res fungibiles eae, quas admunerate, admetiri, & appendere solemus. Earum ea est natura, ut nullus illarum sine abusu, idest sine consumatione, usus sit, accipiantque solutionem, sive in genere, sive in specie. Est autem manifestum ex ipsa mutui definitione, creditorem in mutuo alienare rem in specie, atque sibi cavere de genere, adeoque rei, quam alteri dat mutuo, dominium, & consequenter periculum esse penes eum, qui rem accipit.

§. XXI. Ex natura hujus contractus manifestum est, debitorem obligatum esse ad tantundem, non modo ratione quantitatis, sed etiam qualitatis redden-

dendum. Quaesitum est, si pecunia mutuo data fuerit, ejusque valor postea vel auctus sit, vel imminutus, in ea restituenda cujus temporis ratio sit habenda, ejus ne, in quo est credita, an ejus in quo restituitur? Temporis ejus, in quo pecunia accepta est, rationem habendam esse pronunciat Grotius, eumque viri plures docti sectantur. Sed id difficultate non vacat; quia nimirum qui accepit se obligavit ex natura hujus contractus ad tantundem restituendum pretio, non quantitate naturali. Quare posteriorem opinionem aequiorem putaverim.

§. XXII. Cum mutuum instituatur in eorum comodum & utilitatem, qui accipiunt, dubitari non potest, esse contractum gratuitum ex jure humanitatis, & beneficentiae proficiscentem. Sed observatum est superius, & alios contractus ex eadem beneficentia natos, refrigescente paullatim caritate, onerosos evasisse. Ita de mutuo quoque factum est, ut plerumque ultra sortem creditor aliquid sibi stipularetur, propter commodum, quod mutuatario praestat: hoc usurae nomine venit. Celeberrima nunc agitatur quaestio, an lex naturae hujusmodi usuras omnes vetet, & semper? Tum an saltem eas usuras vetet jus divinum positivum? Ingens super ea re volumen paucis ab hinc annis edidit Broedersen Parochus Delphensis. Sub idem tempus Italica lingua doctum & eruditum opus procudit Maffei Veronensis, quod inscripsit *Dell' impiego del danaro*. Auctores isti post Grotium Commentariis in Lucam cap. VI. Salmasium de usuris, Pufendorff., aliosque, id ex instituto agunt, ut probent; non omnes usuras esse prohibitas, sed eas tantum, quae aut nimis exuberantes sunt, aut extorquentur a pauperibus. Cum occasione operis Maffei Pater Concina doctus Dominicanus opinionem hanc exagitasset, & opus Maffei confutare adgressus esset, exortique essent rumores haud spernendi, Benedictus XIV. Pontifex maximus docta & accurata sua decretali

Epi-

Epiſtola ad Epiſcopos Italiae data ita rem compoſuit, ut negaret ex mutuo vi mutui ullas accipi poſſe, quod is contractus ſuapte natura gratuitus ſit, ac propterea perfectam aequalitatem inter datum & acceptum exigat: concederet vero poſſe accipi ratione aliorum contractuum aut *titulorum* cum mutuo conjunctorum.

§. XXII. Nos rem ſequentibus propoſitionibus explicabimus.

Propoſitio I. Pecunia eſt in commercio, ut res ceterae in uſum humanae vitae factae, adeoque negotiatione frugifera eſt. Eſt haec propoſitio propter continua commerciorum experimenta tam perſpicua, ut mirum ſit Ariſtotelem (ſiquidem ejus mentem tenemus) pecuniam ſterilem vocare potuiſſe. Scilicet pecunia natura quidem ſterilis eſt, ideſt nullos fructus naturales progignit; at civiliter foecunda eſt, progignitque fructus uberrimos, ſeu potius inſtrumentum eſt uberrimorum fructuum & commodorum.

Propoſitio II. Commodum omne pretium ſuum habet: nam pretii origo a commodo eſt. Scilicet eas res, quae nullam nobis utilitatem, nullum commodum praeſtant, nihili aeſtimamus: perviſacimus quae parvam utilitatem afferunt: plurimi quae multam. Qua ex re fit, ut omnis res, opera, actio quae alteri commodum praeſtat, pretio ſit digna.

Prop. III. Jus naturae non prohibet uſuras ex pecunia mutua, quae negotiationi data frugifera eſt, modo non exigatur vi mutui. Id Agnoſcit Benedictus XIV., qui concedit uſuras accipi poſſe ex aliis contractibus negotioſis, aut aliis titulis cum mutuo conjunctis. Revera id nec vetat amor juſtitiae, nec beneficentiae. Principio, qui ex negotioſa pecunia aliquid ſibi ſtipulatur, nullo modo alium laedit; qui lubentiſſime partem lucri, quod ex aliena pecunia comparat, alteri eſt conceſſurus. Deinde quid vetat de acceſſionibus patrimonii noſtri aliquid alteri promittere, qui nos ad eas faciendas quo-

quocunque modo juvat? Quod si libentissime promittimus, alter sine ulla injuria accipere potest. Tum nec contra beneficentiam est, quae spectat egenos, qui sumptam pecuniam in privatos usus consumunt, & quibus mutuum praestare lege beneficentiae tenemur, non eos, qui novis accessionibus ditari volunt. Quae enim ratio nos cogere potest, ut benefici simus iis, qui nostris beneficiis non indigent? Quod si beneficentia non exigit, ut nos indigis benefaciamus, ne mutuum beneficentiae quidem erit quae ei ad negotiationem pecunia praestatur, nec proinde ab eo acceptae usurae vi mutui accipientur. Nam hoc *vis mutui*, & *mutuum* qua *mutuum* nihil aliud significat, nisi eas praestationes, quas alteri vi humanitatis & beneficentiae debemus. Quando igitur tales obveniunt casus, in quibus hos beneficentiae actus tribuere alteri debeamus, id *mutuum est qua mutuum*, quod in alium contractum convertere non licet, nec proinde usuras ex eo ullas nec pacisci, nec accipere.

Propositio IV. Jus naturae prohibet usuras ex pecunia mutuo data ei, in cujus manibus non est frugifera, idest data pauperi, qui in usum vitae statim est elargiturus. Primum id esset exigere usuras ex mutuo ipsius mutui vi, idest beneficium converteretur in contractum minime gratuitum, id quod contra naturam esset. Deinde usurae illae ex alterius patrimonio acciperentur, non ex fructibus pecuniae, adeoque alterius patrimonium deterius efficerent, quod est contra jus naturae perfectum, ut adeo, qui tales usuras accipiunt, obligentur ad restitutionem.

Propos. V. Scriptura Sacra aperte prohibet usuras, saltem in sensu superioris propositionis, idest quae ex mutuo vi mutui, idest ex beneficio exiguntur. Nam Exod. XXII., v. XXV. aperte scriptum est: *Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, non urgebis eum, quasi exactor, nec usuris opprimes.*

Simi-

Similia leguntur Levitici XXV. v. XXXVI. & XXXVII. Deuter. XXIII. v. XIX., & XX. David quoque in Psalmis beatum praedicat eum, *qui pecuniam suam non dedit ad usuram*. Nec dicat quispiam hujusmodi leges spectare Remp. Hebreaorum, atque tempus ejus Reipublicae, quemadmodum leges omnes civiles: non enim aut ceremonias spectant, aut formas judiciorum, quae tantum leges cum Republica Hebraica & Sinagoga sepultae sunt; sed spectant mores, quae leges eternae esse debent. Praeterea Lucae VI. v. XXXV. legitur, *mutuum date, nihil inde sperantes*. Nam quamquam Textus Graecus, atque superiorum sententiarum contextus videantur non loqui singulariter de usuris, sed generatim de omnibus officiis beneficentiae, quae praestanda sunt illis etiam, a quibus *mutuum*, idest paria, & reciproca officia expectare nequeamus; tamen Patrum omnium veterum consensus efficit, ut de usuris sit locus iste interpretandus, praesertim quum inter cetera beneficentiae officia, & mutuum locum habeat.

Propositio VI. Ex commodo pecuniae praestitae licet exigere usuras, modo ea praestatio non sit mutuum qua mutuum, idest ortus beneficentiae ad quem lege naturae teneamur. Quia per prop. II. commodum pretio dignum est.

Prepositio VII. A paupere nullo titulo exigi possunt usurae, nec ob lucrum cessans, nec ob damnum emergens, si vere benefici esse velimus: exactae tamen his titulis justitiae non adversantur, sed amicitiae tantum generis humani. Nam pauperi jure caritatis tenemur benefacere gratis: qui autem usuras a paupere exigit, non eum sublevat, sed excarnificat, atque opprimit: minus ejus patrimonium efficit, etsi primo adspectu ei benefacere videatur. Interim quum nullo jure stricto obligemur alteri benefacere cum nostro damno, ubi in his casibus exiguntur, amicitiam, non justitiam laedunt.

§. XXIV.

§. XXIV. Quaesitum est hoc in loco, utrum usurae ex pecunià mutuâ, quas exigere solent *Montes*, qui *pietatis* dicuntur, sint licitae? Usus horum *Montium*, ut appellantur, caepit in Italia sub initium saeculi XVI. aut XV. exeuntis, nec caepit sine gravissimis Theologorum ejus temporis querelis. In primis Card. Cajetanus doctum super ea re opusculum vulgavit, in quo hujusmodi usuras improbat. Idem fecere alii gravissimi Theologi, donec Leo X. P. M. a MDCXV. in Synodo Lateranensi hujusmodi usuras hac conditione probavit, ut moderatae essent, & quatenus inservirent locorum Administris alendis. Nec eas improbare possumus, dum binas istas conditiones habeant, ut & moderatae sint, & exigantur titulo administrationis, seu sustentationis ministrorum: adde tertiam, pro commodo nempe, quod praestant, modo ei commodo sint proportionales, idest in ratione eorum pecuniae fructuum, qui pro datis temporibus obtinent. Sed quoniam tres hujusmodi conditiones in majori horum locorum parte hodie desunt; nam & immoderatae usurae exiguntur, majores scilicet praesentibus pecuniae fructibus; & hujusmodi loca in immensum divitiis aucta sunt, ut non egeant usurarum pro alendis Administris; non video, qui consentire possint cum Jure Naturae, atque Legibus Evangelicis. Certe nisi aequioribus conditionibus exigantur, difficile est illas a crimine foenoris defendere.

§. XXV. Jam & illud quaeri potest, quibus modis a pactorum obligationibus honeste solvi possimus. Pactorum omnium, contractuum & conventionum finis fides est, idest promissorum, conventorumque constantia & impletio. Quum haec facta est, simul pactis satisfactum est. Hinc illud Jurisconsultorum, *facta solutione cessat omnis obligatio*. Intelligitur autem fieri solutionem, si integra fiat, si personae cui debe-

debemus, aut alteri ex consensu principalis, si cum omnibus circumstantiis pacto adnexis. Atque hic est primus modus quo obligationes ex contractibus & pactis naturaliter cessant.

§. XXVI. Alter modus est compensatio. Si is, cui debeo, undecumque tandem tantundem acceperit, cessat in me obligatio solvendi, nisi forte pretium affectionis solvendum supersit. Non intelligitur autem facta compensatio, si quis alteri invito velut in solutum obtrudat, quod ei a tertio debetur.

§. XXVII. Tertius modus est condonatio, quum is, cui debeo, jure suo ultro se abdicat. Parum autem refert, verbis ne, an factis, veluti redditione, vel laceratione chirographi, aliisque, mentem suam exprimat creditor: modo tamen haec laceratio non fiat veluti per furorem, aut animo novas tabulas scribendi.

§. XXVIII. Quartus modus est mutuus dissensus: quandoquidem nihil tam est naturale, quam eodem modo quidque dissolvi, quo colligatum est (lege XXXV. Dig. de Regulis juris). Intelligitur autem hoc, modo ne aut rei natura, aut leges huic dissensui obstent. Itaque matrimonium, quoniam ex natura sua individuam vitae conjunctionem spectat ad prolis procreationem & educationem, quamquam mutuo consensu contractum est, non potest tamen, quum consumatum est, solo mutuo dissensu dissolvi.

§. XXIX. Quaeritur utrum alterius perfidia mihi jus det discedendi a pacto? Dubitari nequit: pacta enim mutuo consensu stant: itaque altera parte diffidente, liber sum. Perfidus tamen, si alter pacto non renunciaverit, adhuc obligatus remanet; quia generatim nequeunt pacta dissolvi unius tantum partis dissensu.

§. XXX. Praeterea si tempus constitutum praeterierit, aut appositae conditiones deficiant, aut alter paciscentium moriatur, solutum est pactum,

nisi ita conventum fuerit, ut in rebus, & ad posteros obligatio demandetur. Quae omnia sunt per se manifesta.

§. XXXI. Ad haec, mutato rerum statu, in quo pactum inaedificatum fuerit, aut re, de qua pactum initum erat, pereunte, pacti quoque obligatio cessat: stare enim nequit pactum, pacti fundamento destructo. Atque hi ferme sunt modi omnes naturales, quibus obligatio ex pactis cessat. Modos vero civiles Jurisconsulti docebunt.

CAPUT IX.

De Officiis adversus alios, quae imperfecta dici solent.

§. I. Officia juris perfecti, ut vocantur, duobus illis regulis continentur, *neminem laede*, & *suum cuique jus tribue*, *ac integrum esse finito*. Ad ea jure stricto & perfecto obligamur, ut si violaverimus, eodem jure stricto damnum resarcire teneamur. Ea qui observaverit *justus dicitur*: neque enim ultra ea justitia quidquam aliud adversus alios nobis praecipit. Sed nondum tamen ad plenam honestatem pervenit, neque dum plene vir bonus & socialis est. *Quantillum est*, inquit eleganter Seneca, *alterum non laedere, cui prodesse debeas?* Itaque ad plenam honestatem efficiendam & hoc quoque necessarium est, ut & amice cum aliis vivamus, ut humani, utque liberales & benefici simus. De his ergo adversus alios officiis nunc disputaturi sumus.

§. II. Dicuntur autem officia haec *imperfecta*, non quod eorum omissio, quum adest occasio ea tribuendi, naturae morali & rationali adversa non imputentur, sed quod ad ea prestanda non possimus jure stricto cogi, quemadmodum ad priora, sed jure humanitatis tantum & caritatis impellamur. Praeterea perfectorum officiorum violatio ad dam-

damni reparationem nos obligat, non item posteriorum. Sed tanto est turpius posteriora non praestare, quum possumus & occasio adest, quanto minus illa juri coactionis subsunt. Itaque quum in praestatione priorum officiorum homo dicatur justus, quia alterius jus non violavit; ob praestationem posteriorum bonus & honestus dicitur, quia aliis quocunque modo potest, prodesse studet, solo amore societatis impulsus.

§. III. Officiorum juris imperfecti regula fundamentalis est, *quodcunque ab aliis tibi fieri vis, id ut aliis facito*. Quumque ea, quae nobis ab aliis fieri volumus, duorum sint generum *humanitatis* scilicet, seu *innoxiae utilitatis*, cum sine ullo facientis detrimento nobis succurritur, & *beneficentiae* cum aliquo benefacientis detrimento nostra fit utilitas; utrumque aliis praestare debemus, si gloriari velimus, nos esse homines, nihilque a nobis humani alienum esse, ac si miseriam cavere velimus, quae ut alias dictum est, perpetuo & naturaliter stultitiam & improbitatem comitatur. Hanc doctrinam omnia principia legis naturalis suadent. Principio Deus ad colendam societatem, mutuam concordiam, amorem, benevolentiam, naturae ipsius voce nos exhortatur: nam cognationem quandam naturalem inter nos constituit: similitudo autem naturae & naturalis cognatio, quae inter omnes est homines, mutuam amicitiam exigit. Deinde tranquillitatis & utilitatis nostrae caussa haec officia aliis praestanda sunt: nam sine hujusmodi officiis & cognatio illa ac societas humani generis distrahitur, & ipsi, qui nullo amoris vinculo cum aliis conjungimur, nec tutam, nec tranquillam vitam agere possumus. Qui enim spaerare possumus alios futuros nobiscum beneficos, qui cum omnibus inhumani simus?

§. IV. Praeterea id abhorret non a natura tantum humana, sed etiam a belluina, nullo benefi-

tio inter se homines copulari, quum videamus mutuam sibi opem in periculis etiam feras praestare. Turpissimum autem est, & contra naturam ipsam, homines ad societatem genitos ipsis esse animantibus brutis efferatiores. Quamobrem ut nihil est, quod magis homines efficiat illustres, & per omnia ora celeberrimos, quam humanitas, & beneficentia, ut recte Cicero gloriam definiverit *famam meritorum in patriam, & genus humanum*; ita nihil, quod magis dehonestet efficiatque execrabiles, quam truculentia, morum ferocitas, avaritia, & odium in genus humanum. Itaque barbarus sit oportet, & feris animantibus, quam hominibus, similior, qui aliis officia utilitatis innoxiae denegat, idest, qui sine suo detrimento, quum id facere potest, alterum vi, aut consilio non juvet; ejus res non servet pro virili; errantem non revocet in viam, sitienti aquam profluentem, algenti ignem, peregrino hospitium neget, aut similia detrectet, quae aliis prosunt, nobis vero detrimento non sunt.

§. V. Praeclara sunt, quae super ea re veteres sapientes scripsere. Cicero in 1. de offic. cap. VII. utraque humanitatis & beneficentiae officia accurate ex natura ipsa humana deducit: *Sed quoniam*, inquit, *ut praeclare scriptum est a Platone, non nobis solum nati sumus, ortusque nostri patria vindicat partem, partem parentes, partem amici; atque, ut placet Stoicis, quae in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari, homines autem hominum caussa esse generatos, ut ipsi inter se aliis alii prodesse possint; in hoc debemus naturam ducem sequi, & communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo, tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter se societatem*. Super iisdem principiis ratiocinantur veteres alii Philosophi. Philo judeus in Libro Quod Deus sit immutabilis: *Abominandi*, inquit, *sunt homines, qui propriam tantum utilitatem captant, contemtis ceteris*,

tam-

tamquam sibi solis nati, non item innumeris aliis, patri, matri, uxori, liberis, humano denique generi. Eamdem rationem premit Marcus Antoninus Lib. III. §. 4. *Cognatum est*, inquit, *rationale omne, & naturae ipsius humanae ratio ab unoquoque hoc exigit, ut quorumvis hominum curam habeat*. Seneca quoque quum alibi, tum praesertim epist. LXXXXV. ad Lucil. *Membra*, inquit, *sumus unius corporis magni*. Sed illud imprimis egregium, quod societatem humanam lapidum fornicationi simillimam dicit, *quae casura, nisi lapides invicem obstarent, hoc ipso sustinetur*.

§. VI. Jam vero dubitare non possumus, quin hoc ipsum praecipuum sit Christianae Philosophiae dogma. Proximum enim nostrum sicut nos ipsos amare oportere Christianae Religionis Libri docent. Dicitur in iis ex amore Dei & proximi universam legem pendere. Paulus caritatem vocat, *complementum legis*, & *summam legis*. Eam praefert etiam Fidei, & Spei, quum horum trium caritatem majus vocat. Alibi idem Apostolus scribit hominem sine caritate, etiamsi tantam habeat fidem, ut montes transferat, esse nihil, esse sicut *aes tinniens*. Addit praeterea omnes alias virtutes & corporis castigationes, etiamsi quis se injiciat in ignem, sine caritate nihil valere. Scribens ad Colossenses cap. III. v. 14. postquam enumerasset pleraque alia officia hominis Christiani, concludit, *super omnia autem caritatem habete*. Totus quoque in ea doctrina praedicanda est Johannes in pistolis suis.

§. VII. Ut autem hoc efficere possimus, danda est opera, ut animum nostrum, corpus atque alia bona ita excolamus, ut aliorum commoda promovere possimus, velut si ingenii solertia talia reperiamus, quibus vita humana reddatur instructior, quum in literis & artibus, tum in iis omnibus, quibus ad commode & pacate vivendum indigemus: aut saltem si mercaturis, aut aliis modis publicam felicitatem ju-

vemus. Perspecte Pufendorfius Lib.III. de jure natur., & gent. cap.III. §.II. pronunciat, *in legem naturae peccare eos, qui nulla honesta arte se excolunt, sibique ignavi, aliis graves, animam pro sale habent, ne putrescant, aliorum fruges consumere nati*. Vide eumdem de Offic. Hominis, & Civis lib.I. cap.VIII.§.II. ibique Everardum Ottonem.

§. VIII. Sapienter ignavis & inutilibus hominibus exstirpandis e Republica apud Ægyptios quondam cautum erat, ut omnes nomina sua apud Magistratum profiterentur, indicantes simul quo proventu, & vitae genere victum sibi quisque compararet. Voluntarii mendici, aut injustum quaestum agitantes, mortis paena puniebantur. Vide Diodorum Siculum lib.I. c.LXVII. Similem legem apud Sardos recitat Ælianus lib.IV. histor. var. cap.I. Apud Massilienses mendicis, qui vitam inertem mendicando agebant, portae claudebantur, ut tradit Valerius Maximus lib.II. cap.VI. Recenti memoria gravissimae leges in mendicos & vagos tota Europa latae sunt. Sed id desiderandum esset, ut quoniam nec possumus, nec, si possimus, fas est, eos e Tellure ejicere, qua cura, qui mendicam vitam agitant, e sapientibus Rebuspublicis ejiciuntur, eadem ad artes & commercia adhiberentur: inutiles enim futurae sunt hujusmodi leges, nisi prospiciatur accurate, quo genere vitae hujusmodi mendici, & vagi societati esse possint utiles, atque in eo genere adhibeantur.

§.IX. Contra vero apud easdem veteres nationes celebratissimi semper fuerunt, qui utilia vitae humanae per solertiam excogitarunt, quique non sibi tantum retinuerunt, sed cum aliis communicaverunt, ac Deorum concilio adscripti fuerunt, quia scilicet utilibus inventis, aut salutaribus institutis vitam humanam reddiderunt instructionem, & feliciorem. Vide Ciceronem in 1. de nat. Deor. Virgilius in VI. Æneidos Libro ex eadem persuasione iis apud Ælisios locum fecit peculiarem,

In-

Inventas qui vitam excoluere per artes,
Quique sui memores alios fecere merendo.

Hujus humanitatis cum beneficentia conjunctae egregia quaedam antiquorum instituta leguntur. Plutarchus in quaest. Sympofiacis lib.VII. quaest. 4. quaerit, cur antiqui Romani aliquid in mensa semper reliquerint, neque lampades extinxerint? Atque inter praecipuas rationes hanc profert, ut nempe humanitati & beneficentiae assuescerent. Super qua re deinceps praeclara quaedam commentatur. Inter Pythagorae praecepta exstat illud, *arborem fructiferam neque corrumpendam, neque violandam*, ne scilicet commodum aliorum, quod deinde nasci potest, praecludatur. Errant nempe ii, qui censent, jure suo res, quae utiles aliis esse possunt, sibi vero inutiles sunt, quum in proprio dominio sunt constitutae, corrumpere posse; quasi Natura res utilitati tantum nostrae progignat. Platonis lex est lib.VIII. de legib., *nec spicilegium in messe, nec racemationem in vindemia faciendam*, ut scilicet habeant pauperes cives unde paupertati suae succurrant. Eadem lex data fuit Hebraeis, quemadmodum legitur Levit. cap.XIX. v.IX. & cap.XXIII. v.32. & Deuteron cap.XXIV. v.19.

§.X. Ceterum si officia humanitatis nobis noxia sint futura, aut nostris cognatis, amicis, civibus, aut si pluribus noxia, uni tantum utilia, aut cuicumque tandem noxia, ea praestanda non sunt, veluti peste laborantem admittere in Civitatem, ne pereat: nec, si praestentur, beneficia, sed maleficia appellanda sunt. Nam principio nemo tenetur alium amare cum sui ipsius incommodo. Deinde nemo tenetur amare extraneum plus quam civem, aut cognatum. Tandem non licet alterum odisse, ut alterum ames. Non nego, quando de rebus nostris agitur, quandoque omnium virtutum heroicarum maximam esse ex principio amoris alterius vitam, aut commoda, viae & utilitatibus nostris praeferre. Sed nulla naturae lege, nullo jure nec perfecto, nec imperfecto ad id obli-

gamur, nisi fortasse quum de totius Reipublicae salute agitur, quo in casu potius est ut pars, quam ut totum intereat, prospiciendumque est civitatis potius utilitati, & incolumitati, ex qua singularum incolumitas pendet, quam privatae, quae totam civitatem servare nequit. Hinc intelligitur, licere dedere civem innocentem, ne tota civitas pereat; quia scilicet is civis ipse se tradere debebat, si civis officia omnia implere volebat, quod quum neglexit, dignus evasit, qui traderetur.

§.XI. Atque hinc sequitur in bello ex parte nostra justo licere officia innoxiae etiam utilitatis hostibus denegare, si ea praestita validiores efficiant ad nos laedendum. Itaque prohibere ab aquatione, corrumpere commeatus, aut alias commoditates intervertere, si id fiat, ut hostes debellentur in bello justo, licitum est. Vide Grotium lib.II. de jur. Bell. & Pac. cap.2. In his enim casibus denegationes hujusmodi officiorum spectandae sunt velut media, & arma, quibus nos adversus hostes defendamus, aut velut punitiones injusti alterius belli. Quod si ea officia praestita minime sint nobis nocitura, tum insignis esset inhumanitas denegare.

§.XII. Hoc ipsum tenendum est ubi humanitas, & beneficentia illi ipsi, cui in praesens placet, postea non leve damnum sit allatura, veluti pectore laboranti frigidam ministrare, quae inde ei sit nocitura. Ratio semper eadem est, quod scilicet nemini malum faciendum est sub quocumque boni praetextu. Atque id etiam in officiis justitiae obtinet: alteri enim jus suum tribuendum non est tum cum damno esse potest. E. g. non est reddendum domino depositum, si redditum ei nociturum sit. Vide ut hunc locum copiose pertractat Cicero in III. de offic.

§. XIII. Praeterea officia humanitatis (idem de beneficentia dictum esto) ordinem quemdam requirunt, ut quum omnibus praestari nequeunt, iis primum praestentur, qui nobis sunt aut natura, aut loco

con-

conjunctiores. Primum parentibus, filiis, aliisque sanguine cognatis: deinde amicis interioribus: tertio popularibus nostris; tandem reliquis, si iis locus sit ullus. Qui sine ulla ratione hunc ordinem turbat, stulte adversus praeceptum amicitiae peccat. Praescripsere haec veteres in *carmine aureo*, quod Pythagorae tribuitur apud Stanlejum in histor. Philosophiae part. VIII., cap. IV.

Primum immortales Divos pro lege colunto,
Et jusjurandum; Heroas clarum genus inde:
Daemones hinc terris mixti sua jura ferunto:
Inde parentis honos sequitor: tum sanguinis ordo
Post alii sunto, virtus ut maxima, amici.

§. XIV. Jam quum officia humanitatis non debeantur aliis ob ulla illorum erga nos merita, sed tantum ob naturae aequalitatem, ac propterea ob naturalem omnium cum omnibus societatem & cognationem, qua fit, ut alios non minus, quam nos ipsos amare debeamus; inde sequitur iis etiam tribuenda esse, aut qui nullo modo essent paria relaturi, aut qui nos odio habent, dummodo inimicum nostrum adversus nos potentiorem non efficiant, aut arment. Cavendum igitur est, ne in hujusmodi rebus non secundum rationem & naturalem honestatem, sed secundum affectus judicemus. Distincte hanc doctrinam praecipit Christus Salvator noster Matthaei V. & Lucae VI. Sed Philosophi ipsi id cognoverunt. Extat praeclarus Hieroclis locus, *unde fit*, inquit, *ut recte dicatur, virum bonum odisse neminem, solumque bonum & amicum existere. Quum enim bonum diligit, non eum, qui malus sit, putat inimicum. Sin autem virtute praeditum quaerit ad societatem, ex omnibus eum diligit, qui probus sit. Atque in amicitiae legibus Deum ipsum imitatur, qui nullum quidem solet odisse, sed eum potissimum, qui bonus est, amplecti, & diligere;* Dignum Christiano homine judicium! Sed pervulgata erat haec apud veteres sententia, *totam Philosophiam esse imitationem Dei*, atque prin-

cipium virtutum omnium esse hoc, *Deum imitator, & sequitor*. Vide ut haec explicat Samuel de Cocceii in Introductione ad Grotium Dissert. XII.

§. XV. Accedit, quod multae sint utilitates, quae ex ipsis inimicis nostris capi possunt: quo in argumento luculenter versati sunt Aristoteles *ad Nicomachum lib. VIII.* Plutarchus *de Utilitate ex inimicis capienda*, & Cardanus in egregio opere *de utilitate ex adversis capienda lib. III. cap.* 13. Ego paucas attingam. Principio observandum est, neminem in societate Civili sine inimicis esse posse, non magis quam sine amicis; nisi fortasse qui adeo abjectus sit & ignotus, ut misericordiae potius, & contemtus, quam aemulationis, invidentiae, odii objectum sit. Nam homines, præsertim illustres, si boni fuerint, necesse est ut omnes malos habeant inimicos, quod gloriosum est inimicitiae genus: si vero fuerint mali, aequum est, ut aversos habeant omnes bonos.

§. XVI. Deinde inimici necessarii sunt ad virum bonum & illustrem efficiendum: stimulos enim addunt virtuti, & animi aciem intendunt: *marcet sine adversario virtus*, inquit eleganter Seneca. Ac vero quis sine lucta corpus ad labores induruit? Quis animum ad scientiam & virtutem sine contentione exercuit? Itaque inimici nostri, si sapimus, paedagogi nostri esse possunt, tanto utiliores, quanto minus adulari parati. Experientia docuit adversarios illustrem esse magnorum virorum scholam: quietem vero & perpetuam felicitatem homines etiam virtuosos corrumpere. Tertio, inimicitiae hoc quoque viris bonis utilitatis afferunt, ut iis omnes virtutis amicos concilient, omnesque adjungant inimicorum suorum inimicos. Quarto si quis ulciscendi animum habeat, in promptu est illustre vindictae genus, ex inimicorum calumniis aut dicteriis in melius semper proficere, atque sic, quae sunt vitia, emendare. Quinto si quis gloriam ex virte quaerat, quae sola vera gloria est, nulla est illustrior virtus,

quam

quam animi mansuetudo, ut non solum inimicis generose parcamus, verum etiam ut iis liberalissime beneficiamus.

§. XVII. Jam transeamus ad officia beneficentiae, quae gradum amicitiae continent sublimiorem, quam officia innoxiae utilitatis. Obligari autem nos & ad haec officia, & natura ipsa humana, & conditio societatis demonstrat. Primum, quum reciproce homines in hujusmodi officiorum indigentia reperiantur, aut possint reperiri, si volunt ea in his casibus sibi ab aliis tribui, necesse est, ut & aliis vicissim tribuant. Deinde talis est societatis natura, ut non possit illa esse perfecta, & tranquilla, nisi reciprocus sit bonorum inter omnes influxus, nisi scilicet bona omnia & commoditates vitae, quoad fieri potest, cum iis communicentur, qui indigent. Ad haec, vetus proverbium est, *Amicorum omnia esse debere communia*; oportet autem ut vir bonus in societate existens neminem odio habeat, idest ut omnibus sit amicus; ergo adversus omnes beneficus pro ratione graduum amicitiae.

§. XVIII. Haec bonorum Communicatio *beneficium* appellatur, & studium benefaciendi *beneficentia*. Quare definiri solet beneficium *res, vel actio alteri profutura, quam ei sine spe restitutionis, aut retributionis praestamus*. Dicitur autem *actio, vel res alteri profutura*, ut explicetur essentia ipsa beneficii: nisi enim beneficium alteri prosit, non est beneficium, ut si laedat, maleficium est. Dicitur *sine spe retributionis*, non quidem, ut excludatur spes gratitudinis, sed ut caveatur, ne ea spes praecipua caussa sit beneficii impulsiva, aut ne ea spes in conditionem veniat, sub qua beneficium praestatur. Sunt enim haec beneficia mercenaria, eaque ad commercium potius pertinent & mercaturam quamdam, quam ad beneficentiam. Vide Senecam lib. 6. de beneficiis cap. 14.

§. XIX. Ut autem beneficentia sit virtus, pos-

sit-

sitque merito imputari, proficisci debet ex directa voluntate alteri utilitatem deferendi: quae si desit, aut indirecta tantum sit, beneficium inter virtutes recenseri nequit. E. g. si quis ludens, nolens mihi benefacere, impellat me ad agrum meum effodiendum, atque in eo thesaurum inveniam, non potest ille pro beneficio mihi facto imputare. Nec beneficium est, si quis me ad dignitatem aliquam promoveat, ut locum vacuum ei relinquam ad majorem, quam ille ambit. Minus quoque beneficium est, si quis volens me laedere, magnam mihi afferat utilitatem. Quare Josephi fratres non poterant illi pro beneficio imputare, quod eorum opera ad summam in AEgipto dignitatem evaserat. Elegans est super ea re Phaedri Fabella. Mustela ab homine prehensa rogat, ut sibi parcat, quia molestis muribus purget domum. Cui villicus

. . . . . . Faceres si caussa mei,
Gratum esset, & dedissem veniam supplici;
Nunc quia laboras, ut fruaris reliquiis,
Quae sint rosuri, simul & ipsos devores,
Noli imputare vanum beneficium mihi.

§. XX. Sed ut natura beneficii praestationibus & largitionibus conveniat, prudenter & sapienter dispensandae sunt; prodiga enim rerum elargitio sine dispectu eorum, quibus praestantur, ac sine graduum amicitiae distinctione, beneficium non est, sed stulta profusio. Discernendi igitur sunt in beneficiis tribuendis necessarii ab extraneis, intimiores a remotioribus, indigentiores a minus indigentibus, digniores a minus dignis. Itaque ceteris paribus praeferendi sunt necessarii extraneis, intimiores minus intimis, digentiores minus indigentibus, digniores minus dignis, ii qui non suo merito miseria laborant, iis, qui merito suo in eum statum prolapsi sunt. Praeterea perspiciendum est, ne beneficentia plurimorum alat ignaviam, qua fiat, ut in societate homines ignavi, & scelesti multiplicentur cum maxi-

ria Reipublicae pernicie. Quae benefaciendi prudenta nisi adhibeatur, hujusmodi largitiones maleficia potius sunt, quam beneficia. Quocirca si vere dictum est a Philosophis, nullam esse virtutem sine prudentia, tum potissimum de beneficentia dicendum est.

§. XXI. Inter caetera autem beneficentiae officia locum praecipuum sibi vindicant ea, quae dicuntur eleemosina, seu beneficia quae ei praestantur, qui non suo merito miseria laborat. Inter haec hospitalitas, id est peregrinos & viatores indigentes in domum admittere, & mensae participes efficere, omnium beneficiorum nobilissimum est, & magis secundum finem legum naturalium: finis enim legum naturalium, ut alias dictum, est mutua caritas, ex qua tantum ea esse potest hominum beatitudo, quam in terra habere possunt. At ex omnibus virtutibus humanis nulla est, quae arctius vinculum, & stabilius amicitiae & caritatis efficit, quam hospitali tas, qua velut religione quadam sibi homines copulantur. Vide ut super ea re praeclare differit Aristoteles lib. 2. magnorum moralium cap. 2.

§. XXII. Egregia sunt judicia & exempla hujus virtutis apud eas nationes, tum antiquas, cum recentes, quae barbarae a nobis solent appellari. Tota vetustas ethnica credidit, & Deos plerumque peregrinari, & hospites omnes esse a Jove, ut ex Homeri Odissea, aliisque veteribus scriptoribus discimus. Ex iis principiis sibi persuaserunt, omnium virtutum humanarum hospitalitatem praecipue colendam. Ex fragmentis veterum historiarum Gentilium, atque ex Historia Mosaica illud etiam discimus, homines diluvio Noetico viciniores nihil tam impense coluisse, quam hospitalitatem: quo vero ab illis temporibus longius discesserunt, & civilius vivere caeperunt, eo magis aucto vitae luxu, & habendi cupiditate, minus humanos evasisse. Persae

pu-

publica habent hodie constituta hospitia, & passim per totam Persidem, in quibus magna caritate viatores excipiuntur, quemadmodum narrant Petrus Vallensis, & Chardinus in Itinerariis Persicis.

§. XXIII. Jam vero quidam fuerunt Populi, qui legibus latis hospitalitatem praeceperunt, ut peregrinis consulerent. AElianus lib. 4. historiae variae cap. 1. hanc legem Lucanorum recitat, *si sub occasum solis venerit peregrinus, volueritque sub tectum alicujus divertere, & is hominem non susceperit, mulctetur, & poenas luat*. De antiquis Slavis Hermoldus in Chronico Slavorum lib. 1. cap. 82. profert eorum hanc legem, ut *si quis peregrinum hospitio non excepisset, sed ejecisset, ejus domum vel facultates incendio consumere liceret*. Et jure quidem Populi isti de servanda humanitate solliciti fuerunt. Sed optandum fuisset, ut homines sponte sua nullis legibus coacti hujusmodi officia praestarent.

§. XXIV. Sed & hospitalitas passim quoque commendatur in scripturis sacris. Isaiae cap. 68. vers. 7. *Frange exurienti panem, & egenos, vagosque induc in domum tuam*. Jobus cap. 31. inter ceteras virtutes suas recenset, *foris non mansit peregrinus, ostium viatori patuit*. Paulus Apost. ad Rom. 12. ver. 13. *hospitalitatem sectamini*. Petrus item Apost. epist. 1. cap. 4. vers. 9. *hospitales estote alii erga alios*. Christus Dominus noster Matthaei 21. vers. 36. inter ceteras caussas, ex quibus sententiam salutis prolaturus olim est in die judicii extremi erga Electos, hospitalitatem refert: *Peregrinus*, inquit, *fui, & excepistis me*. Secundum haec praecepta primaevi Christiani, antequam luxus & avaritia, ut cetera seculi vitia, in nos invasissent, vitam suam instituerunt, ut ex tota historia Ecclesiastica patet.

§. XXV. Vitium huic virtuti oppositum est *inhospitalitas*, quae & Naturae, & Evangelio juxta repugnat, ut ex superioribus manifestum est. Veteres Poetae, ut hoc vitium plene depingerent, finxerunt,

xerunt, Lycaonem de homine in lupum fuisse transmutatum, quod peregrinos hospitio exceptos necaret, aut expoliaret. In duo autem capita hoc vitium dividitur: primum est hospitio peregrinos non excipere, quum adest occasio: alterum, postquam exceperis, violare. Et utrumque quidem inhumanum est, sed posterius proculdubio inhumanius, quia sancte initam amicitiam laedit. Ad rem Ovidius,

Turpius eiicitur, quam non admittitur hospes.

Inhospitalitatem severissime Deus ulciscitur; ejus exempla habemus in Sodomitas (Genesis cap. 19.) & in Beniaminitas (Judicum cap. 19.)

§. XXVI. Alterum & praecipuum beneficentiae officium est, ut diximus, omnis actio eleemosinae. Et generatim quidem eleemosina significat quidquid beneficii, aut humanitatis in proximum nostrum ex commiseratione conferimus. S. August. in Enchyrid. ad Laurentium cap. 72. eleemosinam generatim acceptam sic describit: *Dare exurienti cibum, sitienti potum, nudo vestitum, peregrinanti hospitium, fugienti latibulum, aegroto, vel incluso visitationem, captivo redemtionem, debili subvectionem, caeco deductionem, non sano medelam, erranti viam, deliberanti consilium, & quod cuique necessarium est indigenti.* Ceterum cum significet eam elargitionem, quae alteri indigenti, fit ex commiseratione; sequitur non mereri hoc augustum nomen largitiones, quae ex vanitate fiunt non indigentia. Ad eleemosinam autem elargiendam nos obligari, ex iisdem principiis intelligimus, quae nos admonent, ut aliis ea omnia faciamus, quae volumus ab iis nobis fieri.

§. XXVII. Scripturae divinae passim eleemosinas praecipiunt, atque in iis tantam vim inesse dicunt, ut per eas ingentia crimina dimitti pronuncient. Extat super ea re S. Cypriani libellus *de opere & eleemosinis*. Sub initium ejus libri postquam dixisset Cyprianus sordes post baptismum admissas eleemosinis ablui posse, addidit: *Loquitur in scripturis divinis*

divinis Spiritus Sanctus & dicit, elemosinis, & fide delicta purgatur . . . . *Idem denuo dicit, sicut aqua extinguit ignem, sic elemosina extinguit peccatum*. Deinceps recitat testimonium ex cap.2. Lucae, *date eleemosinam, & ecce munda vobis omnia*. Vide & S. August. cap. 37. Enchyrid.

§. XXVIII. Sed hoc in loco animadvertendum est primo, non divites tantum, eosque qui rebus abundant obligari ad eleemosinam, sed etiam eos, qui licet non multum possident, habent tamen, quod pro modulo suo erogare possint in pauperes. Id intelligitur primum ex naturae ratione: nam in omnibus hominibus talis inest natura, ut ad alterius miseriam misericordia tangatur. Hunc vero affectum non omnibus dedisset natura, nisi voluisset, ut non affectu tantum omnes omnium misererentur, verum etiam re, quoad possent, omnibus opitularentur. Suadet idipsum naturae aequalitas, & natura societatis, quae virium bonorum exigit communicationem. Deinde idipsum colligitur ex doctrina Evangelii, quae extat cap. 21. Lucae. Extat locus egregius S. Basilii Homilia *in siccitatem, & famem: licet*, inquit, *unus tantum tibi sit panis, ad fores autem mendicus adstet, deprome unicum illum ex cella poenaria*.

§. XXIX. Deinde animadvertendum est, in elargienda eleemosina distinguendum quidem esse inter pauperes digniores, & minus dignos: non ita tamen, ut reputetur legitima caussa denegandi eleemosinam, quod is, qui petit, indignus ea sit, quae fuit quorundam Casuistarum opinio: eleemosina enim indigenti datur, non moribus indigentis. Illud certe distinguendum est, ut intelligatur, utrum is, qui petit ex ignavia in eo statu sit, an vero ex necessitate. Primo jure denegatur, ne scilicet nostra elargitione alterius ignaviam, & vitia alamus. At contra omne jus denegatur alteri. Confer Ciceronem lib. 1. de Offic. cap. 15.

§.XXX.

§. XXX. Praeterea cavenda eſt & altera quorundam Caſuiſtarum opinio, non eſſe dandam eleemoſinam cum ullo noſtro detrimento, ſed tantum de mere ſuperfluis. Ea doctrina cum altera conjuncta, nemini quidquam eſſe unquam ſuperflui, comparata eſt ad omnem caritatem, & beneficentiam funditus ex animis humanis extirpandam. Enim vero ſi ex iis ſuperfluis danda eſt eleemoſina, quae cupiditatibus noſtris ſuperſunt, quoniam nulla iis ſuperſunt, (libidini enim nihil eſt unquam ſatis), nihil unquam erit, quod detur.

CAPUT X.

De Amicitia.

§. I. Poſtquam de Officiis humanitatis, & beneficentiae, ideſt univerſalis erga genus humanum amicitiae, diſputatum eſt, operae pretium eſt, perpauca de arctiori illa amicitia differere, qua maximus benevolentiae, & conjunctionis gradus inter homines continetur. Differuit ea de re praeclare & ſaepe Plato, tum Ariſtoteles in octavo ad Nicomachum, & Cicero in Laelio. Ac quamquam magis eam, quae eſſe inter homines deberet, quam quae aut eſt, aut eſſe poteſt, amicitiam exornent; juvat tamen plurimum earum etiam virtutum elegantiſſima deſcripta habere exemplaria, quas cogitatione magis, quam opera complecti poſſumus: habent enim illa neſcio quam vim, occultam quidem, ſed prope divinam, ad animos permovendos atque incitandos: quae ſi non licet ſemper aſſequi, ſaepe utiliſſime imitamur. Quare quamquam ea eſt mortalium natura ut nihil videantur ſincere amare poſſe praeter ſeipſos, propterque ſe amare cetera, ac idcirco ejus amicitiae, quam Plato, & Tullius tam pulchris coloribus depinxere, minus ſint capaces; intelligent ſaltem qui hujuſmodi amicitiae verae praecepta le-

gent, ad eam se quam proxime accedere oportere, si ea voluptate tangi velint, quae ex reciproca animorum communicatione est, qua nihil ego jucundius, nec optabilius putaverim. Non ignoro fuisse plerosque viros eruditos & acutos, qui magnam industriam & diligentiam in eo posuere, totamque suam adhibuere eloquentiam, ut omnem humanae naturae foeditatem, omnia vitia retegerent: eam ad veram amicitiam & virtutem obstipam & contumacem demonstrarent, eaque in re nos longe brutis animantibus esse deteriores ostenderent, in quibus non exemplaria modo virtutum, in primis amicitiae, sed virtutes ipsas, tanto pulchiores, quanto sine vitiorum mixtura, inesse opinantur. Qui si id efficiunt, quo in nobis comparatione cum inferioribus verecundiam concitent, eoque nos ad veram virtutem impellant, minus illi peccant: sed peccant tamen. Nam & taedium tam malignae naturae in nobis ingenerant, &, quoniam ut alii aliis diffidamus nos instruunt, omnia societatis & communionis inter nos vincula abrumpunt. At enim, φιλαυτία,

Quae nunc nos coquit & versat in pectore fixa,

prohibet quo minus alios sincere amemus: ita fit, ut eae virtutes, quae adversus alios sunt, speciem virtutis habere possint, naturam non possint. Sed hi aequo subtilius philosophantes non videntur id intellexisse, quod maxime cupiebant. Scilicet eas sibi excogitavere virtutes, quibus ad totum genus humanum perdendum nulla sunt vita aptiora, quaeque si hominibus concedantur, irato Deo genitos clamabimus. Nam si verae virtutes ab omni nostro amore & cura esse sejunctae debent, miseros esse eos oportet, qui virtuosi esse volunt; immo ne esse quidem, quia nec ut sint beati, nec ut sint, cogitare aut curare debent, quo iis exornentur virtutibus, quae nullo modo ab utilitate aut felicitate nostra proficiscantur. Quod si probare nequeunt, fateantur, veram virtutem, ut non potest, ita ne debere

bere quidem a nostri amore & utilitate esse separatam, in eoque esse virtutis praestantiam positam, ut nequeat nostri felicitatem efficere a felicitate aliorum sejunctam. Quamobrem in eo potius operam ponant suam, ut demonstrent, ita esse homines a Natura comparatos, ut tum se recte & sapienter ament, ac sui felicitatem sequantur, quum pro virili & aliorum felicitati student.

§. II. Sed inde, unde exorsi sumus, redeamus. *Amicitia est benevolentia mutua & manifesta, qua alter alteri ipsius caussa bonum cupit*. Quamquam autem sine benevolentia nulla esse possit amicitia, non tamen omnis benevolentia est amicitia. Est enim quaedam benevolentia non mutua: quaedam non manifesta alteri: quaedam denique plane otiosa, hoc est non conjuncta cum desiderio convictus, neque cum cupiditate gratificandi alteri: quorum utrumque in vera amicitia requiritur. Ex eo vero oritur amicitia, quod alter in altero, vel re ipsa deprehendit, vel inesse credit ejusmodi bonum, quod amore, & benevolentia dignum sit, ac arctiorem cum eo nexum & conjunctionem exigit. Haec enim persuasio impetum illum, quem natura nobis ad amicitiam indidit, excitat, & promovet. Nam homines natura ipsa ad se mutuo amandos, ut saepe dictum est, geniti sunt: quia nempe sine mutuo amore non solum nec beate, nec bene esse possunt, sed ne esse quidem.

§. III. Sunt autem bona omnia, quae amicitiam parere possunt, tria omnino, ut observat Aristoteles, *jucundum*, *utile*, *honestum*. Ex solo autem honesto stabilis, & vera nascitur amicitia: nam cum duo illa priora facili mutationi subjecta sint, necesse est ut amicitia dissolvatur, ubi illa cessaverint. Praeterea, qui alterum amat jucunditatis, vel utilitatis ergo, se potius amat, quam alterum, ut idcirco ubi voluptas, & utilitas cessat, amor quoque omnis perit. Adde, quod in hac amicitia per-

fecta animorum conjunctio & fides mutua, sine quibus amicitia consistere nequit, nullae esse possint. Contra vero, quae virtuti & honestati tribuitur amicitia, & vera est, & aeterna. Nam etiamsi contingat partem alteram deteriorem fieri, amicus ejus vitiis irascetur semper, sed amicum constantissime amabit, quem emendatum, non vero nullum volet.

§. IV. Amicitiam & in omni fortuna, & in omni aetate atque statu hominis esse necessariam, accurate prorsus demonstravit Aristoteles lib. 8. ad Nicomacum, cap. 1., ut egregie pronunciet Cicero, *non aqua, non igni pluribus nos uti locis, quam amicitia, & Solem e mundo tollere videri, qui amicitiam e vita tollant*. Enim vero in secunda fortuna duabus potissimum de caussis opus est amicis. Prima, quia sine iis fructus bonorum propemodum perit, beneficentia, inquam, & jucunditas illa, quae in amicos maxime exercetur. Praeterea nullius boni sine socio jucunda esse potest possessio, ita ut in maximis opibus colloquium & victum amicorum omnes homines desiderent. Secunda quia opus est custodia, & tutela bonorum, quae quo majora sunt, eo plures nanciscuntur aucipes, & aegrius custodiuntur. Quo circa qui plus possident, plures quoque & majores amicos habeant necesse est.

§. V. In adversa fortuna opus esse amicis, cum solatii, tum perfugii, & auxilii gratia, nemo ignorare potest, nisi qui nihil unquam adversi in vita expertus est. Eleganter haec omnia complexus est Cicero in libro de amicitia: *Cui*, inquit, *potest esse vita vitalis, ut ait Ennius, qui non in amici mutua benevolentia conquiescat? Quid dulcius, quam habere, qui cum omnia audeas sic loqui, ut tecum? Quis esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes, qui illis aeque ac tu ipse, gauderet? Adversas vero res ferre difficile esset sine eo, qui illas gravius etiam, quam tu, ferret.*

§. VI. Porro in omni aetate pernecessariam esse ami-

amicitiam est exploratum. Nam, ut ab ipsis exordiamur incunabulis, in infantia nobis opus est amicitia & tenero parentum amore, quo rite educari possimus. Est enim haec tenella, ac non corporis tantum vitiis, sed cum primis animi obnoxia, ut idcirco sinceri & magni educatorum amoris indigeat. Itaque ita divina Providentia comparatum est, ut natura ipsa omnes homines tenerrimo erga liberos ferantur amore. Hunc amorem aufer, quid nisi aut brevi deserta Tellus, aut impiis & nefandis latronibus esset oppressa?

§. VII. Quod ad adolescentiam attinet, ei etiam amicis maxime est opus. Primo propter imbecillitatem judicii: secundo ob affectuum vehementiam: tertio ob rerum imperitiam. Itaque nisi adolescentes amice instituantur, artibus ingenuis erudiantur, moribus imbuantur honestis, revocenturque a vitiorum illecebris, ac sicubi exorbitare coeperint, moneantur, & in viam retrahantur, profecto aut crudi proveniunt lateres, aut indomitae ferae. Quocirca nihil habere prius & majus adolescentes debent, quam ut viros probos, rerum peritos, prudentesque & doctos in amicitiam adsciscant. Incredibile dictu est, quam rite, & vehementer hac via proficiant. Hac arte educabantur nobiles juvenes Persae. Vide Xenophontem in *Educatione Cyri*.

§. VIII. Sed & viri opus habent amicis, cum ad rerum cognitionem, tum maxime ad actionem. In cognitione quidem, & ad consilia ineunda, & ad ea exequenda: nam plus vident oculi, quam oculus, ut est in proverbio. Deinde ad res gerendas non mediocre praesidium est in amicorum benevolentia. *Virtutum*, inquit Cicero, *amicitia adjutrix a natura est data, non vitiorum comes: ut quoniam solitaria non posset virtus ad ea, quae summa sunt, pervenire, conjuncta & sociata cum altera perveniret.*

§. IX. Jam vero nulla aetas magis amicorum indiget, quam senum. Senes enim ob mentis & cor-

poris imbecillitatem neque se, neque sua recte curare possunt, neque eas res obire, quae aut animi, aut corporis robur aliquod exigunt. Praeterea quoniam haec aetas quasi solitarios homines efficit, nisi convictu amicorum recreentur senes, vitam minime optabilem vivant necesse est: otium enim in solitudine mors quaedam est hominis viventis.

§. X. De privata amicitiae utilitate hucusque disseruimus: publica nunc paucis demonstranda est. Ac publice amicitiam esse non modo utilem, sed necessariam, inde facile perspicitur, quod ea tanquam vinculo civitates contineantur, & ad magnitudiem, & felicitatem suam perducantur. Efficit enim publica amicorum amicitia, ut alii aliorum commoda promoveant, ad praeclara facinora se se mutuo adjuvent; comunibus viribus hostibus resistant. Itaque vetusti legumlatores plus in amicitia inter cives concilianda, quam in constituenda justitia adlaboraverunt, quemadmodum perspecte Aristoteles observat: quod scilicet non ignorarent, constituta amicitia, justitiam sequi sponte sua: cum e contrario posita justitia, non necessario sequatur amicitia. Praeterea rerum publicarum gubernatores cum sciant quantum momenti ad tranquille civitatem regendam in opinionum etiam concordia positum sit, illud quoque curarunt, ut una esset in republica religio, ut eodem modo & cogitarent omnes, & agerent.

§. XI. Quae cum ita sint, videamus modo, quae sint praecepta amicitiae, aut ineundae, aut conservandae, aut etiam dissolvendae, ubi opus est. Ineundae amicitiae potissima praecepta sunt duo. Primum, ne statim quemvis in amicitiam adsciscamus, sed probe prius mores ejus, ac fidem exploremus, cum quo arctiorem contrahere amicitiam volumus: imprudentis enim est ei te, & tua concredere, quem non probe prius novisti. Vide Sen. Epist. 3. Huc pertinet vulgatissimum adagium, *multos salis modios una esse edendos, donec amicitia penitus coalescat.*

§. XII.

§. XII. Exploratur autem futurus amicus quinque praecipue modis, secretis, pecuniis & lucro, honoribus, adversa fortuna, & anteacta cum aliis amicis vita. Principio, *comissa tenere qui nequit, hic niger est; hunc tu Romane caveto*, quod praeclare inquit Horatius: quantumvis enim quisquam natura bonus sit, tamen si garrulus fuerit, in arctiorem amicitiam admittendus non est; nam consistere nequit vera amicitia sine animorum perfecta conjunctione: nec perfecta conjunctio haberi potest; ubi altera pars levis est & garrula. Discimus autem alterum esse garrulum, primo si facile sua, & suorum patefaciat secreta: secundo si verbosus sit, & fabulator: tertio si percunctator molestus: hinc illud; *percunctatorem fuge: garrulus idem est.*

§. XIII. Deinde quoniam inter affectus vehementiores, quibus homines agitari solent, connumerandi sunt avaritia, seu lucri cupiditas, & ambitio, idest dignitatis immoderata cupido, qui amici caussa lucrum, & dignitates contemnit, ut se non patiatur ab iis abstrahi & separari ab amicitia; proculdubio, si ceterae adsint dotes, in amicitiam adsciscí potest. At si lucri cupidus fuerit, aut nimis ambitiosus, omnia lucro & dignitati postponet. Itaque omnium hominum ad amicitiam ineptissimi sunt avarus, & ambitiosus. *Est enim amicitia*, inquit praeclare Cicero, *nihil aliud, nisi omnium divinarum humanarumque rerum cum benevolentia, & caritate summa consensio.* Qui autem haec consensio cum avaro, & ambitioso esse potest? Atque id in primis animadvertendum est; ambitiosum, si intelligat, te aptum ambitioni suae instrumentum esse posse, mirifice amicitiam simulare: neque enim inter omnes homines quisquam est ambitioso magis adulator. Accurate igitur haec adulatio perpendenda est; & ab amicitia, cui simillima est, discernenda. Exstat super ea re egregium Plutarchi opusculum, *quomodo discerni queat adulator ab amico.*

§. XIV. Sed nulla magis in re exploratur animus ad veram amicitiam compositus & aptus, praeterquam in adversa fortuna: in eo enim hominis statu aperte intelligitur, quantum quisque se, quantum amicum amet. Inde illud est proverbium, *Amicus certus in re incerta cernitur*. Nam qui amicum in re incerta deserit, is magis fortunae, quam personae amicus fuisse vedetur. Quocirca minime amici putandi sunt illi, de quibus Ovidius ait,

Tempore felici multi numerantur amici.

Sed ii tandem veri amici sunt, qui in adversa fortuna constantissime adhaerent. Prudentis autem hominis est, priusquam intimas amicitias contrahat, hujusmodi confingere casus, qui incerti & dubii videantur, ut ita, ficta calamitate, exploret quid sperare liceat in vera.

§. XV. Praeterea omnium tutissima & compendiosa explorandi amicos ratio est inquirere, quomodo illi adversus alios amicos se gesserint, aut adhuc gerant. *Talem*, inquit perspecte Isocrates, *erga te fore amicum intellige, qualis erga alios fuit*. Exploratio autem haec, de qua in hoc primo praecepto locuti sumus, ad amicitiae stabilitatem plurimum facit: quia quem explorasti, ei non diffides, non male de eo suspicaberis, nec ab eo metues, non facile conquereris, nec aliorum de ipso querelas admittes, quae amicitias disturbare solent. Lege Ciceronem de amicitia, & Senecam in Epistola *III*.

§. XVI. Secundum praeceptum ineundae amicitiae est, ut tot tibi copules amicos, quot una tecum, atque inter se familiaritatem colere commode possint, & libenter velint, ac quorum usibus inservire queas. Utrumque enim horum jus verae amicitiae postulat. Non probo igitur magnum intimorum amicorum numerum. Primo, difficile est unius hominis mores explorare: quid plurium? Secundo, cum omnibus convictus, & frequens conversatio haberi nequit; unde est necesse, ut brevi tempore amicitiae

eva-

evanescant. Tertio omnibus inserviri non potest, quod amicitiae jura exigunt. Itaque quisque sui, ac conditionis suae rationem inire debet, ut intelligat, quot sibi amici intimiores esse queant. Intimiores dico: nam vulgares qui dicuntur amici, quorum tamen amicitia ad animi penetralia non pertingit, multo plures haberi possunt, seu potius hanc amicitiam cum omnibus iis, quibuscum versamur, percolere debemus.

§. XVII. Praecepta amicitiae colendae & conservandae ad sequentia conferri possunt. Primum, ut in amicitia amor fervorem habeat, & constantiam. Amoris fervor in hoc primum dignoscitur, ut alter alteri optima quaeque cupiat non secus atque sibi, & ut ea consequatur amicus, sedulam det operam. Deinde in eo, ut alter alterius rebus secundis aeque laetetur, ac suis; adversis autem aeque tristetur. Demonstrabit vero amoris constantiam, si nulla de caussa patiatur ab hoc erga amicum amore divelli, non lucro, non honore, non labore, & periculo, non temporis diuturnitate, nec locorum distantia.

§. XVIII. Secundum praeceptum est, ut maxima sit inter amicos voluntatum consensio. Haec consensio in eo primum manifestanda est, ut amicus amici studiis, & propensionibus, modo nihil turpis contineant, non solum non adversetur, sed ultro obsequatur, & iisdem delectari se ostendat. Secundo, ut sententias ejus & consilia non carpat, sed vel approbet, vel, si non rectas putet, ut modeste ac urbane repugnet, ac flectere potius blande amicum studeat, quam vi, aut jurgiis alio rapere. Praeterea, ut non acerbe, non ambitiose, nec pertinaciter, opiniones suas adversus amicum propugnet: omnium enim hominum amicitiis ineptissimi sunt, qui dicuntur contradictores perpetui, & acerbi. Tandem amicus amicum aliqua in re dissentientem aequo ferat animo: quaedam enim indulgenda sunt constitutioni animi, vel corporis, loco, tempori,

aliis

aliisque circumstantiis. Sed cavenda est scurrilis assentatio. Perbelle Horatius lib. 1. Epist. 18.

Ut Matrona meretrici dispar erit, atque
Discolor, infido scurrae distabit amicus.

§. XIX. Tertium praeceptum est, ut officiorum sit inter amicos vicissitudo, & paritas quoad utriusque fortuna, conditio, aetas patitur. Observabitur autem hoc praeceptum; si tales in amicos nostros nos esse satagamus, quales eos in nos vellemus. Quae autem amicus amico officia debeat, ex iis, quae superius de beneficentia dicta sunt, intelligi potest: est enim amicitia maximus & reciprocus benevolentiae gradus. Possunt autem amicorum officia ad duo potissimum capita conferri, consilium, & auxilium. In consilio promtitudo, & sinceritas eluceant. Quod ad auxilium pertinet, illud amico in dubia, aut adversa fortuna praecipue debemus: Inter auxilia vero maximum est, & quod amicitiam heroicam constituit, ut minime vereamur bona, libertatem, & vitam denique pro amico in causa justa & honesta impendere. Hinc laudatur in Evangelio hujusmodi amicitia: *Nemo majorem charitatem habet, quam ut animam suam ponat pro amicis suis.*

§. XX. Quartum praeceptum est, ut sepe & libenter cum amicis conversemur, & colloquamur; coram quidem, si praesentes sint; per litteras vero, si absentes. Qui hoc officium transgrediuntur, ostendunt se amicitiae poenitere, aut amicum negligere; quo fit, ut amicitia paullatim intercidat. In conversatione autem cum amicis sequentia sunt observanda. Primum in sermonibus veracitas, candor, & fides: simulatio omnis, & assentatio abesto: Sed & parva mendacia a conversatione amicorum abesse debent: ea enim efficiunt, ut paulatim amicus amico diffidat. Secundo comitas, suavitas, & elegantia morum: vitanda ergo est rusticitas, incompta asperitas, & quidquid hominibus politioribus grave esse potest. Tertio taciturnitas: capitale enim in amici-

ci-

citia est non solum secreta reserare, sed etiam familiares sermones vulgare: Nam ea est amicitiae natura, ut amicus cum amico velut cum altero se agere possit. Duo haec amicorum officia praestantissima binis versibus complexus est Horatius in Epistola superius laudata;

Arcanum neque tu scrutaberis ullius unquam;
Commissumque teges & vino tortus & ira.

§. XXI. Quintum est praeceptum, ut ne facile sinistris de amico suspicionibus aures accommodemus, neve ejus virtuti, ac fidei temere diffidamus: *nam multi fallere docuerunt, dum timent falli, & aliis jus peccandi suspicando fecerunt*, quod praeclare observat Seneca in laudata Epistola tertia. Non quaelibet amici dicta, aut facta, quae incauto fortassis exciderunt, in crimen trahenda sunt, quasi in nostrum contemptum dicta, aut facta. Æquitas in judicando adhibenda est, atque omnia in meliorem partem interpretanda, quousque clare non pateat, alterum ab amicitia discessisse, ac nos laedere voluisse.

§. XXII. Sextum praeceptum est, ut ne criminationes, aut querelas de amicis facile admittamus, sed eorum, praesertim absentium, famam summo studio, ac fide contra calumniatores defendamus. Praeterea ipsi amicos numquam criminemur, nec facile apud quemquam de iis conqueramur. Si quid vero contingat, de quo amicos velimus admonitos, illud servemus vetus dictum, *secreto amicos admone, lauda palam.*

§. XXIII. Jam septimum est, ut nemo reprehensiones, atque admonitiones amicorum spernat: ut nemo illis monentibus succenseat: ut recte monentibus libenter pareat: ut salutaria consilia & quaerat apud amicos prudentiores, & avide arripiat. Enim vero qui hoc praecepto continetur, praecipuus est amicitiae & pulcherrimus fructus, scilicet amicorum reprehensionibus, admonitionibus, consiliis in melius proficere.

§. XXIV.

§. XXIV. Octavum praeceptum est, ut si quos amicus habeat naevos, quos corrigere non possimus, quique tanti non sint, ut amicitiam idcirco dirimere debeamus, eos aequiori feramus animo. Praeterea, ut ejus in nos delictis lubenter ignoscamus, dum non constat, ea ex averso animo proficisci: ut dissimulemus ea, quae salva virtute & honestate dissimulari possunt. Atque hoc praeceptum iis potissimum observandum est, qui cum amicis paullo iracundioribus, aut morosioribus agunt, quales in primis solent esse senes.

§. XXV. Postremum tandem conservandae amicitiae praeceptum est, ut consentaneum amicis honorem exhibeamus: ut eos in honoris significatione praevenire studeamus: ut omnia, quae eorum contemtum demonstrare possent, diligenter vitemus. Ceterum inter amicos fugienda est nimis anxia caeremoniarum, ut vocantur, superstitio, quae adulantis potius est, quam amici. Danda est opera, ut in vultu, voce, ac gestu familiaritatis, & fiduciae mutuae inter amicos signa exstent.

§. XXVI. Haec autem, quae recensuimus praecepta, amicitiam inter pares potissimum spectant. Sed quoniam amicitia inter inferiores quoque & superiores esse potest, amicorum imparium officia paucis nunc sunt compraehendenda. Principio in dispari amicitia, qui opibus, aut alio bonorum genere abbundant, quod in inferiorum amicorum usum convertere possunt, id libenter efficiant: in hoc enim praecipue amicorum communio posita est, ut quoad rerum natura patitur, omnia inter amicos aequentur. Secundo, ut ii, qui dignitate antecellunt, si se ad inferiores amicos demittant, comitate, facilitate, modestiaque sua eos erigant, non vero supercilio suo, ac nimia gravitate deterreant. Tertio ut quocumque possunt modo amicos, quos virtus, aut sapientia commendat, honoratiores semper reddant, illis dignitatem suam quodammodo communicantes.

§. XXVII.

§. XXVII. Inferiores vero superioribus amicis haec debent officia. Primum, ut ne iis invideant id, quo superiores sunt. Secundum ut perpetuo honorent & colant, caveantque, ne ob familiaritatem, modestiam, & humanitatem eorum, illos contemnant: sed cum illis facilitate, modestia, & verecundia certent. Verecundia enim cum ceterarum omnium virtutum, tum in primis amicitiae custos est. Tertium ut si superiores amici jure regendi praesint, justum iis semper obsequium praestent, nec amicitia abutantur ad criminum impunitatem. Quartum, ut eorum beneficiis, cum paria referre nequeunt, gratum semper animum ostendant.

§. XXVIII. Quamquam autem natura verae amicitiae, quae virtute innititur, & conservatur, exigit, ut sit aeterna; tamen hujusmodi casus intervenire possunt, quibus necesse sit, omnem amicitiam dissolvere. Ac plures proferri solent dissolvendae amicitiae caussae, quae non omnes justae, aut honestae sunt. Sed una est in primis honesta, & justa, si amicus ad insanabilem improbitatem deflexerit: si nos criminum comites obstinate velit. Amicitia enim adjutrix virtutum a natura data est, non comes vitiorum, sceleſtiſſimique sunt ii, qui ne amicitiae renuncient, amico ad crimina & vitia vires suppeditant. Ceterum omnia primum blande sunt pertentanda, ut ad bonam frugem amicum perducamus. Ubi nihil succedit, palam amicitiae nuncium mittendum est. Quod ita est intelligendum, ut ab amicitiae vinculo dissiliamus, non ut veterem amicum oderimus: neminem enim odisse ex naturae lege licet. Memorandum illud, quod superius admonuimus, virum bonum odisse neminem, amicitiam vero cum iis tantum copulare, qui itidem boni sunt. Sed legatur Aristoteles, & Cicero.

CA-

CAPUT XI.

De Statu hominis sociali, deque variis officiis, quae ex variis societatum generibus proficiscuntur, ac primom virorum & uxorum, parentum & liberorum.

§. I. Oportet nunc hominem in statu sociali contemplari, atque in eo ad officia formare, quod nos hoc capite summatim, quatenus elementorum angustiae siunt, efficiemus. Societatum ab Aristotile tria statuuntur genera, minimarum ac simplicium, mediarum ac paulo compositiorum, & magnarum, seu Civitatum, & Regnorum. Minima societas posita est in unione Maris & Foeminae per legitimas nuptias contracta. Haec omnium societatum simplicissima est & prima. Itaque idem philosophus eleganter nuptias appellat *Elementa Civitatis* prima, quemadmodum atomi prima sunt corporum elementa. Maediae societates sunt familiae, quae paulo compositores sunt, quam primae illae, constantque ex Patre, & Matresamilias, liberis, atque servis. Hae societates si extra majora imperia civilia vivant, cum civili imperio sunt monarchico: Pater enim velut princeps familiae & Rex est, ac familia tota parvum Regnum, quod antiquis mortalibus non ignotum fuit, ut ex regimine Patriarcarum discimus, atque non uno in loco indicat Homerus Etnicorum omnium scriptorum antiquissimus & alteris mundi originibus vicinior, dum Cyclopum mores describit. Societates majores sunt Civitates, Regna, Imperia, quae ex pluribus primi, & secundi generis conflantur.

§. II. De causis, ut vocant, impulsivis societatum minorum haud valde disputatur, inter doctos. Nuptiarum enim duas impulsivas causas reperimus, unam

unam *internam*, appetitum Veneris, quo animantia ipsa Bruta ad sobolem procreandam impelluntur: alteram *externam*, Deum nempe, qui primas nuptias, quae essent exemplar ceterarum, & constituit, & benedixit, atque foecundavit, quod nos Historia Sacra docet. Secundum Nuptias vero provenere Familiae, quae societates sunt secundi generis. Eae proculdubio tribus causis ortum debent, *necessitati*, *naturali* cuidam erga parentes *obsequio*, & *gratitudini*. Nam principio Infantes, & Pueri, dum in minoribus sunt, ad omnia officia vitae animalis ac civilis majorum indigent auxilio, & institutione. Itaque haec necessitas parentibus illos arctissime conjungit. Deinde omnes homines cum naturali quadam erga parentes veneratione a natura gignuntur: inde item unio cum parentibus, atque parentum ergo amor inter semet. Tandem beneficiorum acceptorum memoria gratos liberos erga parentes efficit. Ea tertia unionis causa.

§. III. Sed de causis impulsivis Civitatis, atque Imperii civilis, magna est inter doctos disceptatio. Sunt qui putant, opus Naturae esse Civitates & Imperia civilia, ut Joannes Fridericus Hornius de Civitate lib. I. cap. IV. §. VI., quod scilicet naturali quodam, ac a Deo disposito rerum ordine, & consequutione naturae, primum sint natae, hodieque nascantur civitates, & Imperia civilia. Nimirum primum par mortalium, ex quo totum genus humanum fuit propagatum, amore conjugali captum fuit ad nuptias: inde vero natura ipsa soboles naturali erga parentes amore iis adhaesit: hinc familiae paulatim multiplicatae manserunt inter se conjunctae, expertae commoda, ac voluptates vitae civilis: quae paullatim auctae integras gentes constituerunt, quod Sacrae historiae consentaneum est: hunc enim in modum illa docet plerasque Asiae & Africae gentes coaluisse. In Arabia notae adhuc tribus, tribuumque eadem origo atque Hebraicarum.

Bolen-

Bolenvilliers vita Muham.. Non igitur, nisi commentum habet, quod Thucidides, Plato, Aristoteles, Cicero, aliique retulerunt, olim genus humanum per silvas vagam, ac solitariam vitam ferarum more egisse; quod id commentum in eorum tantum Philosophorum systemate locum habere potuerit, qui homines e Tellure genitos sibi persuasere, alioquin consectarium esset sine principio. Ac vero gentes omnes, quae nuper orbi nostro innotuerunt, aliqua inter se civilis societatis saltem imagine conjunctae sunt repertae; Vide Kolbi in descriptione *capitis bonae spei*, & Itineraria Americae recentissima.

§. IV. Alii vero, ut Plato, & Cicero, ut ne quid dicam de Philosophis Epicureis, quum constituissent, homines olim vagam & ferinam vitam agitasse, (id quod qui negat, in nationum originibus hospes sit necesse est), censuerunt indigentia & utilitate motos fuisse ad Civitates, & Imperia civilia statuenda, quippe a quibus ea commoda haberent, quae aliunde frustra sperarent. Pufendorffius genuinam hanc ponit coeuntium in civitates hominum caussam, ut scilicet praesidia vitae sibi compararent contra mala, quae homini ab homine imminent. Sunt qui putant, nefarios primum homines Imperia civilia inter se constituisse ad bonos opprimendos, bonosque impulisse ad idem efficiendum quo se tuerentur Plerasque Graeciae civitates ita coaluisse docet Thucidides lib. I. *de bello Pelop.* Inprimis vero ingeniosum est Vici nostri sistema, qui ex ferino statu tonitru homines ad nuptias, & hinc familias, impulsos fuisse cotendit. Inde vero partim amore naturali, partim nefariorum metu natas Civitates, & Imperia civilia. Ego sic sentio, ex omnibus his caussis aliquas natas civitates, & imperia civilia, quod nos veteres nationum historiae condocent. Praeclare Cicero *lib. II. de off. cap. 6. atque etiam*, inquit, *subiiciunt se homines imperio alterius, & potestati pluribus*

ribus de causis. Ducuntur enim aut benevolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis praestantia, aut spe sibi id utile futurum, aut metu, ne vi parere cogantur, aut spe largitionis promissionisque capti, aut, ut saepe in nostra Republica videmus, mercede conducti.

§. V. Jam societatibus omnibus, cujuscunque eae sint generis, id comune est*, ut sint veluti *personae morales & artificiales.* Scilicet qui in societatem coeunt, in hunc finem consentire omnes debent, ut sese mutuo juvent; atque defendant, quemadmodum in persona naturali partes omnes in unam conspirant harmoniam. Atque ut ex harmonia personae naturalis ejus salus existit; ita ex concordia in iisdem mediis, atque conspiratione in eundem finem, eorum, qui societatem constituunt, nascitur, & conservatur salus. Ita singulorum in societate coeuntium quasi unus esse debet intellectus, atque una voluntas; neque enim aliter inter eos concordia ulla esse potest. Haec autem unitas intellectus, & voluntatis a legibus seu naturae, seu civilibus, aut a pactis progignitur; quae leges decretis eamdem in omnibus civilem sapientiam ingenerant; sanctione vero ad idem volendum permovent. Itaque nullo modo esse potest civitas, ubi aut leges, aut pacta omnes homines non omnes ad eadem velle, eadem nolle incitaverint. Ex quo illud sequitur consectarium diligentissime observandum, omnes socios obligari ad actiones suas fini societatis conformandas: nisi enim conforment, dissoluta sit societas necesse est. Itaque ex fine societatis officia sociorum sunt deducenda. Officia autem dico, quae societatem ipsam spectant: nam de officiis societatis adversus societatem idem omnino dicendum est, quod de officiis hominis adversus hominem praecepimus, quoniam singulae societates velut personae morales sunt.

§. VI. Ut autem per summa capita praecipua societatum officia prosequamur, initium faciemus a simplicibus, idest a conjugio, & familia, quae

 sunt

funt majorum focietatum & civitatum feminaria. Ita autem haec officia explicabimus, ut cum iis quae ratio & jus naturae praecipiunt leges etiam christianorum facras conjungamus aliquando: phllofophamur enim, fed Chriftiani, & inter Chriftianos. Conjugii, feu nuptiarum naturales fines duo ftatui poffunt, procreatio ac educatio prolis, & vitae focialis voluptas, quos fines & ratio naturalis dictat, & aperte docet Scriptura, quum alibi, tam praecipue initio Genefeos. Enim vero & fine conjugio genus humanum *unius effet aevi turba*, ut ille eleganter dixit: & fas non eft, ut qui funt ratione praediti ferocia animantia in civitatem invehant, quales futuri effent homines fine cultura, & educatione. Quare non ut generent folum liberos, fed & ut educent excolantque, mas & foemina nuptias ineunt. Sed & focialis conjugum vita, praefertim fi mores & temperamenta utriufque fibi fint concordia, vitam efficit laetiorem & jucundiorem, habetque vim amicitiae incredibilem quum in profpera, tum in adverfa fortuna, quod ex iis, quae fuperius de amicitia differuimus, facile intelligitur, ut hic tertius vitae conjugalis finis conftitui poffit. Quod autem ajunt quidam, & Veneris ufum nuptiarum effe finem, non poffum probare: impetum enim veneris velut inftrumentum procreationis nobis Natura indidit, ut medium fit potius nuptiarum, quam finis. Nam quod Apoftolus ait, *propter concupifcentiam unufquifque habeat uxorem fuam*, id fic accipio, ut quoniam omnes homines hoc naturae ftimulo incitantur: nec poffit ei fatisfieri fine nuptiis, quin aut hominum procreatio omnis impediatur, aut omnes Civitatis ordines perturbentur; nuptiis potius fiat, quam ullo alio modo. Ita autem fit, ut ad fobolis procreationem, & vitae pacem, & tranquillitatem ordinetur.

§. VII. Ex iis finibus deducenda officia virorum & uxorum, quae nos paucis indicabimus. Ac principio

cipio viri debent amare uxores suas. Eum enim Amorem & natura conjugii exigit, quod amicitiae genus arctissimae est; & Scriptura divina praecipit (ad Ephesios cap. V. 23. ad Coloss. cap. III. v. 19.) II. debent eas curare, ut seipsos, earum saluti, incolumitati, prosperitati studere, tamquam si essent una persona, qua ratione intelligendum est illud Dei verbum in Genesi, *quamobrem relinquet homo patrem & matrem suam, & adhaerebit uxori suae, & erunt duo in carne una*. III. Debent eorum malis succurrere. IV. Omnia externa amoris testimonia ipsis dare. V. tribuere illis honorem, ut infirmioribus, quod praecipit Apostolus epistola I. ad Corinth. cap. III. v. 7. VI. Imperium suum in eas ita moderari, ut pateat eos cum ipsis cohabitare, tamquam cum amicis, non tanquam cum ancillis. VII. Naevos tolerare, si corrigi non possint. VIII. Non eas excipere verbis asperis, aut minacibus & ab humanitate abhorrentibus, non vultu austero, moroso, torvo, & iram, odiumve spirante, non factis ab ira, & odio profectis, non verbis, aut gestu, quibus contemtus significetur: sunt enim haec amicitiae contraria, quae inter conjuges esse debet & arcta & sincera. IX. debent ipsis servare fidem, quia eam promiserunt, & quia non sunt Domini sui corporis, ut monet Paulus Apostolus I. ad Corinth. VII. v. 4., & 5. Virorum itaque virtutes esse debent Dei amor, prudentia, mansuetudo, ac lenitas, vigilantia, diligentia, animus fortis. Horum omnium una ratio est, quia nec vita haec socialis pacata & tranquilla sine his virtutibus esse potest, nec prolis procreatio, & educatio legitime fieri.

§. VIII. Officia uxorum sunt. I. Debent subjici maritis in omnibus, quae a Deo prohibita non sunt: quia viri naturâ ipsâ praerogativam quasi Principis gerunt in familia: quocirca nullo modo uxores auctoritatem sibi usurpare in maritos fas est. Vide ut

haec inculcat Scriptura I. Petri v. 3. cap. I., ad Ephes. V. v. 4.; I. ad Timoth. cap. II. v. 12. I. ad Corinth. cap. II. v. 8.. II. Quod ex antecedente sequitur, revereri debent maritos, &, ut verbis Petri Epist. I. cap. III. v. 6. utar, *colere*, *ut Sara Abrahamum*. III. Tenerrimo amore complecti, & omni obsequio legitimo ipsorum benevolentiam sibi conciliare. IV. Fidem ipsis inviolatam servare. V. Eorum malam indolem sua mansuetudine, & prudentia vincere. VI. Condonare ipsis, si quid duri adversus eas praestiterint. VII. Eos sedulo curare, & iis opem ferre in omnibus. VIII. Eorum bona, vel pessimâ oeconomiâ, vel malis artibus numquam dilapidare, & consumere. IX. Eorum saluti aeternae sermonibus piis consulere. Praeclare quidem ad haec significanda veteres Germani, ut ex Tacito discimus *de moribus Germ.* consueverant in nuptiis mariti juxta & uxores dona haec sibi mittere, boves jugatos, hastam, equum phaleratum. Virtutes igitur necessariae in mulieribus sunt lenitas, castitas, fides, diligentia, prudentia, modestia, oeconomia, pietas.

§. IX. Porro officia parentum erga liberos sunt. I. Parentes debent amare liberos, non tamen stulte deperire; is enim amor necessarius est & ad societatem familiae pacatam conservandam, & ad probam educationem. II. Honeste educare debent. Complectitur autem honesta educatio quum rectam atque honestam intellectus & voluntatis institutionem, tum alimenta, & cultum corporis, quorum utrumque debet esse frugi, liberali tamen homine, ac puero dignum. Vitanda itaque sunt luxus, & sordes, quae extrema sunt educationis vitia. III. In veritatibus Christianis accurate eos instruere debent, Dei in illis amorem, & pietatem instillare, horrorem vitii ingenerare, non solum verbis, & adhortationibus, verum maxime exemplo vitae suae: dici enim vix potest quantopere animi puerorum ab exemplo majorum commoveantur; sunt enim in-

fantes

fantes & pueri molli cerae fimillimi in quibus quidvis vultu, geftu, verbis, actione quacumque facile impresseris. IV. Caftigare, quum eft opus, licet non ultra modum: neque enim id natura, neque prudens inftitutio exigit: quippe nimia poena ingenium liberorum obtunditur, & de liberali fit fervile. Ceterum ut feverius in liberos imperium paternum non eft fecundum naturam; ita nimia ejus imperii deminutio, quae apud eos paulatim veteri difciplinae fucceffit, rectae liberorum educationi adverfatur. Ac quemadmodum veteres nationum leges nimia feveritate peccarunt, ita recentia inftituta nimia indulgentia. V. Nullis eorum vitiis blandiri, ne pueri fibi perfuadeant, majora etiam licere. VI. Affectus eorum, quum erumpunt, reprimere, fed rationibus & facili mechanica, non injuriis, in quo imprudentes patresfamilias plerumque peccant. VII. Eos non irritare, vel honefta atque aequa illis denegando, vel nimis fevere eos tractando, vel immerentes verberando, vel nihil condonando. Nam illud, fummum jus eft fumma injuria, & huc quoque pertinet.

§. X. Porro VIII. parentum erga liberos officium eft, numquam iis aliquid mali praefcribere; ita enim auctoritate parentum fcelefti fieri incipiunt, ac deinceps vix ulla medicina corrigi poffunt. IX. eorum naevos tolerare, quum corrigi nequeunt. X. Ipfis comparare bona neceffaria: impelluntur enim eo a natura ipfa, quae non tantum affectum erga commoda liberorum in parentibus ingenerat, verum etiam aperte docet, quoniam liberum fuit parentibus abftinere a conjugio, liberis non fuit nafci, ut eorum fuftentationi profpiciant. Scilicet poftquam voluifti finem, neceffe eft ut & media velis.

§. XI. Officia autem liberorum erga parentes funt fequentia. I. Amare parentes tenerrimo amore, & hunc amorem omnibus occafionibus teftari. Eft enim id confequens non naturae tantum, verum

etiam beneficiorum parentum in liberos. Ceterum non plus amare oportet, quam Deum, quod Christus Servator noster praecipit Matth. X. v. 37. II. Revereri eos, & omnia reverentiae officia exhibere, ore, gestu, & opere, non solum tanquam vitae nostrae auctoribus, verum etiam, ut aetate majoribus. Dici vix potest, quantum hujusmodi reverentia erga majores conferat & ad honestam disciplinam, & ad publicos mores, ac civitatis tranquillitatem. Si Spartanorum hac in re Adolescentium pudorem, & reverentiam erga majores natu referre vellemus, quod facit Plutarchus pluribus in locis, puderet nos, qui Christiani sumus, longe ab iis superatos. III. Obedire iis in omnibus, quae Dei legibus non sunt contraria. IV. In necessitatibus iis subvenire (Matt. XV. 4.) Duae superiores propositiones perspicue derivantur, & ex dependentia liberorum a Parentibus, & ex jure gratitudinis. V. Eorum naevos tolerare, nec irridere, ut Cham, qui id circo in filio fuit maledictus a Deo. VI. In ipsos nunquam aut audaciter, aut iracunde insurgere: est enim id e diametro oppositum reverentiae, quam naturâ parentibus debemus. VII. Nihil alicujus momenti aggredi absque suis consiliis, praesertim nuptias. Praeclara sunt hujus honestatis exempla & in familiis Patriarcharum, quorum historiam Moyses in Genesi descripsit, & in vetustis Romanorum familiis. Dici non potest satis, quantopere id conferat ad finem familiae. VIII. Eorum famam quum fieri potest, tueri: quippe quorum existimatio ad nos quoque pertinet. IX. Praecibus Deo commendare.

§.XII. Officia fratrum & sororum sunt. I. Ut se mutuo amore prosequantur; is enim amor ad concordiam familiae necessarius est; neque quidquam familias magis dissipat, ac evertit, quam hujusmodi inter fratres bellum civile. II. Ut nunquam sibi invicem invideant, quae causa fuit primi, quod in Tellure contigit, fratricidii, unde tot mala in secta

Cai-

Cainitarum pervenere . III. Ut delatoribus aures non praebeant : sunt enim inter homines quidam ita comparati, ut gaudeant discordias serere, ut ex aliorum malis sibi consulant . Itaque cum hujusmodi referuntur res a malignis hominibus, prudentiae & amoris , ac sinceritatis fratrum erit statim aperire blandis verbis, ne occulta gliscant mala, sed patefacta evanescant. Est enim animus corporis tumori similis: nisi scilicet evacuetur, perpetuo inflatur, usquedum perrumpat. IV. Ut mutuis comodis invigilent, & sibi auxilium praestent. V. Ut ad virtutem, & pietatem se mutuo excitent, atque adhortentur . VI. Ut minores majoribus deferant honorem : majores vero blandissime cum minoribus agant. Eorum omnium una semper est ratio, quia scilicet id exigit finis familiae, cui contraire est jus omne naturae pervertere.

§. XIII. Jam pertinent ad familias & servi. De servorum adversus dominos officiis nihil interest quidquam hic praecipere: iis enim non scribimus. Dominorum vero officia uno verbo comprehenduntur ab Apost. ad Coloss. IV. v. 1., ut scilicet *aequitatem servis exhibeant*. Posita autem est haec aequitas in sequentibus officiis. I. Ut nihil, nisi justum, & aequum praecipiant, nihil, nisi honestati consentaneum, nihil, nisi cujusvis viribus, aetati, ingenio adaptatum, et in his praecipiendis non utantur verbis asperis, vultuque torvo, sed blandis, ac subridenti. Maximae enim prudentiae est, cum amore aliquid a servis exigere possis, ne modis petas, qui odium pariant. Nihil pulchrius est Dominis, quam amari a servis; ita familiae concordiae & paci prospicitur: Ita familia ex hominibus honestis, atque ex virtute viventibus conflatur. Ad rem Cicero *lib. II. de offic. cap. 7. rerum omnium nec aptius est quidquam ad opes tuendas, quam diligi, nec alienius, timeri. Praeclare Ennius*. Quem metuunt oderunt: quem quisque odit perisse expetit . . . . *Malus*

 enim

enim custos diuturnitatis metus: contraque, benevolentia fidelis est vel ad perpetuitatem.

§. XIV. Alterum dominorum adversus servos officium est, ut ne in eos absolutum imperium exerceant, nec sibi permissum imaginentur, sed dominium limitatum, cujus rationem reddere debeant Deo; ut Domino communi ipsorum, & servorum, quemadmodum docet Paulus Apost. ad Ephs. III. v. 9.: Tale sane imperium manifesto contrarium est naturali hominum aequalitati, de qua superius dictum est. II. Ut iis suppeditent humanissime, quae ad eorum victum, & vestitum pertinent. III. ut eos instituant in doctrina religionis, & morum: in quo officio exercendo, vix dictu est facile, quam sint praesentes domini pigri, atque immemores, quantaque eam ob rem improborum & perditissimorum hominum colluvie majores urbes inquinatae sint. IV. Ut erga eos sint humani & lenes, non cum ipsis tanquam cum pecudibus agentes, in quo item publice peccatur. V. Ut ab iis immoderatos labores non exigant. VI. Ut eos mercede justa non fraudent. VII. Ut in morbis aut senectute eorum rationem habeant: exigit enim id & gratitudo, & peculiaris societatis dominorum, ac servorum amor: itaut jure inhumanus is habeatur, qui in hujusmodi necessitatibus servos dejicit, aut deserit. VIII. Ut protervos corrigant, & eorum contumaciam blande primum, mox etiam severe, curent, inemendabiles autem expellant domo. IX. Ut non patiantur eos ignavos, ebriosos, blasphemos, aut erga alios injuriosos.

CA-

CAPVT XII.

De Imperantibus, tum de Subditorum officiis.

§. I. Divisio statuum hominum in societate civili viventium praecipua nascitur ex ratione imperii, ut alii scilicet sint Principes, alii subditi, alii Magistratus, alii populus. De quorum officiis nunc eodem compendio, quo superiora sunt explicata, dicemus. Sed primum paucis explicanda est origo summorum imperantium. Duo sunt in summis imperantibus consideranda, persona, quae imperat, & jura, quibus imperat. Personae electio a populo est, qui sive expresse consentit, ut ea potius quam altera regnet, ut in regnis electivis; sive tacite, ut in regnis hereditariis, perinde est. Quod pertinet ad jura summorum imperantium, ea duum sunt generum, *Immanentia*, & *Transeuntia*, ut vocant. Immanentia sunt, quae respiciunt internam constitutionem & pacem imperii: Transeuntia vero, quae spectant externam securitatem. Utraque a Naturae fontibus proficiscuntur, adeoque jura sunt divina. Atque hoc sensu Paulus Apost. in Epist. ad Rom. cap. XIII. scribit, *qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit, quia non est potestas, nisi a Deo.* Hinc fit, ut in istiusmodi juribus Principes soli Deo subsint, ac propterea ut a nemine in eorum exercitio impediri queant: non enim a subditis, quorum in obsequio tantum gloria relicta est: nec ab aliis Principibus, cum quibus sunt in statu naturae, adeoque aequalitatis.

§. II. Porro jura majestatis immanentia sunt. 1. Leges ferre. 2. earum effectum imputare, paenam scilicet vel praemium civile. 3. Magistratus constituere. 4. Tributa, aut vectigalia imponere, si id Reip. gubernatio exigat. 5. Invigilare circa commercia, adeoque mensuras, pondera, rerum qualitates, mo-

monetas, ut scilicet & copia, & justitia in civitate cunctis modis regnet. 6. Tutelam religionis suscipere, summoque imperio uti in omnes, per quos Reip. finis turbari potest. Haec ex civitatis, cui praeest, fine intelliguntur, nempe publica salute & felicitate. Transeuntia sunt. 1. Jus militiae. 2. Jus belli & pacis. 3. Jus legatorum mittendorum. 4. Jus foederum feriendorum, ac cetera, quae spectant externam securitatem civitatis. Ex fine civitatis officia Imperantium deduci debent, quae his duobus continentur. 1. Omnia efficere, quae ad tranquillitatem, prosperitatem & securitatem civitatis necessaria sunt. 2. Ab iis omnibus, quae civitatem deteriorem efficere possunt, cavere. Alioquin Deo aut negligentiae, aut injuriae datae poenas reddituri sunt acres. Sed de his disserere politicae scientiae est, quam hoc in loco tradere animus non est (*a*). Populorum ergo, quod nostra interest, officia explicemus.

§. III. Primum itaque populi officium est Principes honorare, quia eorum jura, & potestas divinae sunt originis, ut ex superioribus constat. Diserte id quoque praecipit Scriptura sacra Prov. VIII. v. 13. ad Rom. XIII. v. 1. Nam quemadmodum Episcopi sunt ministri Dei in iis quae ad religionem Christianam pertinent, quos Spiritus Sanctus posuit rectores Ecclesiae; ita Principes sunt Dei administri in regimine politico, ut ordinata, & pacata sit hominum vita. II. Amare eos, ut patres populi, a quibus multa commoda ad nos redundant. Amare porro non tantum amore amicitiae, velut homines.

(a) *Sequentes libri plene eam rem tradent*, Menochii, & Bossuetii, Politicae, Marianae de Principe, Institutio Principis Dughet, Gordon ad Tacitum, Huberus de jure Civitatis. *Ex his alios discere non est difficile.*

nes nobis natura aequales, verum etiam amore obsequii, qui scilicet cum timore filiali sit conjunctus, ut statu superiores. Haec duo officia ex ipso publico societatis fine demonstrari possunt. Nam quoniam imperantes reip. bono constituti sunt, quidquid officii in eos a subditis praestatur, in bonum publicum confertur. Praeterea veneratio, amor, ac timor communis civitatis Patris ac Principis in membra ipsa politici corporis diffunditur: probi enim & obsequiosi erga Principem cives se mutuo quoque verentur ac amant; ex quo reciproco amore publica fluit felicitas. III. Iis obedire in omnibus, quae Naturae non obstant. Nam Jure naturae imperant, cui contraire sine crimine nequimus. Docet idipsum aperte Paulus Apost. in Epist. ad Rom. cap. XIII., ut intelligere possimus falsam esse & seditiosam quorundam Casuistarum doctrinam, *Leges civiles non obligare in conscientia*, nisi ubi constat, eas leges non esse e publica utilitate, sed privata. IV. Iis solvere tributa; nam ea seu expresse, seu tacite pacti sumus: neque vero sine iis Principes onera imperii portare possunt. Praecipit hoc ipsum idem Paulus eodem loco. V. Iis servare fidem, non fovere seditiones nec rebelles: sunt enim haec omnia contra obsequium, quod principibus debemus. VI. Precari Deum pro iis (1. ad Timoth. cap. II.) Nec refert, si quandoque minus sint honesti, & justi; nostri enim non est, sed Dei id dijudicare, quum Deum tantum in terris superiorem habeant Principes. Sed & discimus ex Tertulliano, aliisque veteribus Christianae religionis apologistis, priscos illos Christianos Deum praecatos fuisse etiam pro iis Romanis imperatoribus, qui Christianos exquisitis modis vexabant. Accedit, quod eorum, si quae forte sunt vitia, magnis commodis, quae inde in civitatem redundant, compensanda sunt. Tum egregium illud Taciti memorandum est, *toleranda regum ingenia, nec usui esse crebras mutationes*.

CA-

Caput XIII.

De Officiis Magistratuum.

§. I. Dicamus nunc de officiis Magistratuum. Quantopere Reip. intersit ab optimis magistratibus gubernari, nemo est qui non intelligat. Nihil enim juvat ad publicam felicitatem bonos habere Principes, ac sapientissimas leges, nisi magistratus quoque, qui praesunt, idonei sint, & boni: sunt enim magistratus non tam ministri legum, earumque interpretes, &, ut Jurisconsultus ait, *Sacerdotes justitiae*, quam vivae leges, *aut vivae legum voces*, quemadmodum eleganter vocat Marcianus lege 8. §. *de justitia*, & *jure*, ex quibus proinde totus Reip. ordo pendet. Itaque optimi, & sapientis Principis est non solum civitatem sanctissimis legibus ornare, sed in primis idoneos magistratus ei praeficere. Pertinet huc Platonis illud vulgatissimum, *felices Respublicae*, *in quibus aut Philosophi regnant*, *aut Reges philosophantur*: Philosophos autem dixit non eos, qui in sterili contemplatione versantur, sed qui versantur in mundo hominum, quique didicerunt & hominum mores, & quae civitatibus utilia, quae noxia sint, quique ipsi viri boni sint, idest & in jure dicendo incorrupti, exprompti, fortes, & aditu faciles, & in rebus gerendis multae patientiae. Itaque in magistratibus amplissima cognitio, & *incoctum generoso pectus honesto*, & magnus animus ac fortis exigitur.

§. II. Primum igitur officium magistratus est, ut legum scientiam habeat, ita ut in eo legum ignoratio sit semper culpabilis. Animadvertendum autem est, non sufficere eam legum scientiam, quae ex compendiolis discitur, quae sunt hodie Legum & Politicae studia ferme omnia, sed necessariam esse omnigenam prudentiam civilem, & politicam,

quae

quae sive ex natura ipsa hauritur, sive ex doctorum hominum commentariis, sive ex historia nationum, sive ex legibus, & moribus propriae gentis. Alterum officium est, ut prudentiam, solertiam, vigilantiam, maximamque animi attentionem adhibeant in hominum actionibus expendendis, & ad praescripta legum exigendis. Tertium est, ut se liberos contineant ab omni affectu amoris, irae, odii, avaritiae, metus, &c. neque enim bene judicare potest corruptus judex. Quartum officium est, subditorum saluti consulere, eamque pro viribus curare, tum Religioni verae patrocinando, tum pacem & tranquillitatem civilem conservando, tum Principi suppeditando sapientissimas leges, & secundum eas prudenter, fortiter, & incorrupte jus dicendo. Plura sunt super ea re a Jurisconsultis Romanis egregie tradita, quae Tribonianus collegit in primo digestorum libro a titulo IX. ad ultimum, quae si ut lectu dignissima sunt & leguntur a pluribus, ita opere ipso exigerentur, nae eae felices Resp. quibus hujusmodi praeessent mortales.

§. III. His dotibus, & virtutibus qui fuerint destituti ad Rempublicam gerendam accedere sine gravissimo crimine non possunt. Quid enim est aliud eam personam velle gerere, quam nescias? Quid autem Reip. illudere? Quid aliud Deum, & homines contemnere? Nam non idem est magistratum gerere, atque vilissimas quasque artes mechanicas, in quibus sive excellas, sive sis mediocris, aut ineptus, haud magno publico fit malo: est enim nobilissimam Reip. partem manu tenere, &, si nescias, totam pessumdare.

§. IV. Officia populorum erga magistratus sunt, primum, iis obedire in omnibus, quae conscientiam non laedunt: nam vices Principum gerunt, quibus ex jure naturae obedientia debetur. Secundum, timere, revereri, honorare velut administros Dei in regimine politico. Diserte id docet Paulus Apostolus

lus in saepe laudata Epistola ad Rom. cap. 13. Tertium est, iis resistere, si aut Religioni Christianae quidquam adversum jubeant, cum oporteat obedire Deo magis, quam hominibus; aut leges Reip. fundamentales improbo conatu evertere moliantur; ratio est, quia tunc magistratus non sunt, sed Reip. hostes clandestini, eoque nocentiores. Non est autem difficile, reliqua capita officiorum nostrorum adversus magistratus ex his paucis principiis derivare.

CAPUT XI.

De Officiis quae ex variis animi aut corporis statibus proficiscuntur, ut senum & juniorum, divitum & pauperum, aegrorum & sanorum.

§. I. Sunt quaedam alia hominum officia, quae proficiscuntur ex diversis statibus, animi, aetatum, bonorum fortunae, & corporis; de quibus hic eodem compendio disseremus. Ac principio senum officia enumerabimus. Praeclara sunt, quae de senum officiis praecipit Cic. in lib. de Senectute. Is liber attente legendus est. Nos paucis, ad exitum hujus libelli properantes. I. Senum officium est, ut sint graves: ea enim gravitate auctoritatem sibi apud juniores conciliant. Posita est autem gravitas in sermone, & gestu. Sermo esse debet parcus, & sententiarum plenus: gestus rarus, nec ludicrus: nihil enim turpius esse potest sene scurruli. II. Debent esse sobrii; quod praeter rationes Naturae, quas protulit Cicero in laudato libello, Scriptura quoque sacra docet in Epist. ad Titum cap. 2. v. 2. III. Oportet ut sint patientes, nec facile in iram erumpant, quod officium major pars senum praetergrediuntur; atque ita odium sui in minoribus excitant. Praestat ad hanc patientiam ad-

adquirendam memorare saepissime, quae nobis, aut aliis in anteacta vita acciderint. IV. Affectus suos debent moderari; perridiculi enim sunt in senibus juveniles affectus, non secus atque vestes juvenum: quumque praecipuus senum affectus sit avaritia, omnibus modis conari debent, ut avaritiae medeantur, praesertim quum absurdum sit eo tempore rebus parcere, quo brevius iis utendum est. Itaque ob hanc rationem tolerabilior videri posset in adolescente in longam spem a natura facto, quam in sene, omnia mox relicturo, avaritia, nisi in iis affectibus partem majorem temperamentum haberet, quam ratio. Nam temperamento fit, ut adolescentes laetiores, eoque liberales sint: senes vero tristiores, eoque iracundi, & avari. Sed potest plurimum in temperamenta proculdubio ratio, eâque cum omnibus, tum senibus praecipue utendum est.

§. II. Non esse debent queruli de vitae brevitate: idem enim dici posset & ab eo qui octigentesimum annum vixisset; quia nempe praeterita aetas quamvis longa, quum effluxit, nulla consolatione permulcere potest stultam senectutem. Quocirca oportet recte, & sapienter vixisse eum qui sapienter mori velit. Quibus enim nihil opis est in ipsis ad bene beateque vivendum, iis (inquit Cato apud Ciceronem) omnis gravis est aetas. Qui autem omnia bona a se ipsis petunt, iis nihil potest malum videri, quod naturae necessitas ferat. Sed certe sunt hac in re hominum mores ac judicia prorsus perridicula. Iidem enim nos, qui saepe de vitae brevitate conquerimur, quum aut otium est grave, aut vel levissimae molestiae angunt, aut spes agitat, temporis quasi aeternitatem lamentamur. Ita fit, ut ne ipsi quidem sciamus qualis sit optanda aetas. V. Instruere Juniores in vitae praeceptis, ac regulis, ac in eo efficiendo & aetatis auctoritate, & veterum rerum memoria uti. Sed in eo cavere debent a vitio senibus pro-

pe

pe communi, loquacitate, & acti temporis laudatione, insectatione praesentis: id enim aut a rusticitate provenit, aut ab indignatione non justa erga praesens, quod statim sunt relicturi. Quocirca omnia ratione, & maturo judicio expendere debent. VI. Petere a Deo quotidie peccatorum suorum veniam, scientes quoniam vitae humanae terminus appropinquat.

§. III. Officia juniorum sunt sequentia. I. Studiose vitare juveniles cupiditates, quae hanc aetatem transversum agere solent. II. Audire rationem in omnibus, & monita sapientum, ac seniorum, quam suos privatos affectus. Nisi autem id quotidie perpendeant, a natura paulo fervidiore, atque ab exemplis corruptorum juvenum, facile a virtute abstrahuntur, atque in vitia eunt praecipites. III. Deo sacrare florem juventutis, nec expectare, ut postquam juventutem per scelera omnia traduxerint, fecem senectutis illi offerant. IV. Revereri seniores, & iis obsequi: senectus enim non gravitate tantum, verum etiam experientia vitae, longe venerabilis est. Pudet me, quum juvenum Spartanorum & Sinensium reverentiam & obsequium erga senes animo volvo, praesenti juvenum nostrorum impudentiae, & immodestiae. V. Ambitionem, prodigam effusionem, otium, luxuriem, quae solent esse juvenum vitia, summo studio compescere, aut vitare. VI. Fugere multiloquentiam, & jactantiam, in quae item vitia prona est juventus. Egregium illud est, & memoratu dignissimum, quod de Zenone Stoico retulit Diogenes Laertius. Quum enim adolescens jactabundus & loquax per multam horam caput obtudisset graviorum Philosophorum, tum Zeno gravissime, vide, inquit, ut natura duas aures nobis tribuit, oculosque duos, unum autem os, ut nimirum audiremus, ac videremus multa, loqueremur vero paucis. Tu igitur cave, ne cerebrum per os effundatur. Digna Philosopho vox!

§. IV. Est & alius hominum status respectu bonorum fortunae: nam alii divites sunt, alii pauperes. Divitum ergo officia sunt. I. Divitiis suis non efferri, nec superbire. Quam enim stolidum est, ea re superbire, quae repente abire potest? Iis enim rebus homo fit vere magnus, quae non extrinsecae sunt, sed quae intrinsecae, idest ratione & virtute. Vide, ut hoc ipsum monet Paulus Apostolus in 1. epistola ad Timotheum cap. VI. v. 13.. II. expendere accurate, an bonis artibus divites evaserint; nisi enim id sit, aliena consumunt. Quod eo libentius moneo, quod pauci sunt mortalium, qui postquam ad summa fortunarum evaserunt, retro respiciant. III. non collocare in divitiis fiduciam suam, sed in uno Deo vivo, quod praecipit Apost. in eadem Epist. ad Timoth. Ejus officii duae sunt rationes. Prima quia incerta est divitiarum possessio, atque esse potest Nisus, qui modo Cresus erat, ut eleganter ait Ovidius. Altera quia nec vitam praesentem tranquilliorem, & diuturniorem efficere possunt sine virtute, nec animum expolire, & instruere. Hinc illud Salomonis: *Quid prodest stulto habere divitias, quum Sapientiam emere non possit?* Pr. 17. Accedit, quod in Scripturis Sanctis fiducia in divitiis vocetur idolatria (ad Ephes. V. v. 5.) dicanturque divitiae esse obstaculo saluti nostrae (Matt. XIII. v. 22.) IV. non nimium gloriari ob possessionem divitiarum, siquidem non meliorem reddunt animum, nec corpus ab innumeris malis liberant. Itaque praeclare Horatius, *valeat possessor oportet,*

Si comportatis rebus bene cogitat uti.

V. Divitiis non abuti, ad luxum, compotationes, atque ad froenum affectibus reliquis laxandum. Nempe earum finis unica est vitae substentatio & commoditas: quocirca qui alium in finem divitiis abutuntur, naturae adversantur. VI. Nunquam contemnere pauperes, in quod vitium divites pronissimi sunt, quod se una cum divitiis metientes, ma-

jores pauperibus, erroneo judicio, esse putant, basim scilicet cum statua conjungentes, ut eleganter Nicolius inquit. Esse ergo debent cum pauperibus liberales, eorumque amantes. VII. Iis uti ad honorem Dei, in publicos usus, & ad verae pietatis promotionem: scilicet inter officia vitae humanae praecipua illud locum tenet, *omnia in gloriam Dei facite*, ut docet Apost. VIII. Contenti esse debent iis, quas possident, divitiis, nec immoderata cupidine novas adquirendi cruciari. Sane ex sapientum omnium scitis, nihil inter homines stolidius est, quam dum novis semper bonis studemus; non uti praesentibus.

§. V. Officia vero pauperum sunt I. non murmurare adversus Divinam Providentiam, nec despondere animum. Qui enim sibi persuasit, Deum sapientissime, & effusione maxima suae bonitatis omnia gubernare, intelligere statim debet, Deo justas esse rationes, ob quas nos in paupertate detinet: scilicet, aut ut irritamenta & illecebras peccatorum nobis eripiat: aut ut fidem, & constantiam exploret: aut ut castiget, quod suis bonis abusi sumus: aut ut ab amore mundi nos divellat: aut ut formet ad patientiam. Uno verbo, ita divina providentia comparatum est, ut paupertas & miseria natura ipsa fere semper aut proles sint erroris & malitiae, aut sepes. Elegantissime Plautus in Trinummo *Luxuriae* sororem germanam esse voluit *inopiam* II. Apud se reputare plurimas secum utilitates paupertatem conjunctas habere: scilicet gravissimis ac molestissimis affectibus, quibus solent angi divites, nos paupertas liberat. Egregium est, quod de Creso Lydorum Rege retulit Herodotus lib. 1.; cui tantum abest, ut Solon immensas divitias inviserit, ut potius beatiorem illo reputaverit pauperem quendam Atheniensem. III. Victum sibi comparare honesto labore. IV. ob paupertatem suam, dummodo a vitiis non processerit, nec vitiis alatur, non erubescere. Poplicola, qui primus

Ro-

Romanorum Consul fuit, in tanta paupertate obiit, ut de publico aerario deferri debuerit: neque interim ea paupertas tanto viro de parta gloria quidquam detulit. Phocion, quum a Rege Philippo munera magnae pecuniae repudiaret, legatique hortarentur accipere, simulque admonerent, si ipse his facile careret, liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile esset in summa paupertate tantam paternam tueri gloriam, his ille, *Si mei similes erunt, idem hic*, inquit, *agellus illos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit: sin dissimiles sint futuri, nolo meis impensis illorum ali, augerique luxuriam.* Nepos in Phoc. V. Non debent esse superbi: pauper enim superbus intolerabilis est. VI. Non abuti eleemosinis ad intemperantiam, & luxum, quod qui faciunt, graviter peccare censendi sunt contra finem eleemosinarum. VII. Non mendicare, si aliter sibi victum quaerere possunt: est enim id manifestum furtum in Civitatem. VIII. Precari Deum perpetuo, ut ipsis det, quo patienter ferre paupertatem possint.

§. VI. Ratione corporis alii homines sunt sani, alii aegroti. Sanorum officia sunt. I. Incumbere quantocius virtuti, dum valent, neque expectare, ut Horatius eleganter dicit, *dum defluat amnis*. Id enim est temerario de vita longaeva judicare. Praeterea nemo certus esse potest se deinceps commode facturum, & difficilius fit, quum vitiorum habitus profundas jecerint radices. II. Nunquam sibi blandiri, sed quotidie se mori posse cogitare. Digna lectu sunt, quae super hac re passim praecipit Seneca in Epistolis. III. sua negotia omnia, dum bona valetudine possunt, ita disponere, ut nihil eos turbet instante morte: enim id prudentiae est oeconomicae. IV. Frequentibus precibus omnia ad bene moriendum subsidia a Deo implorare.

§. VII. Aegrorum autem sunt. I. Reputare secum Deum ipsis morbos immisisse, quibus aut pur-

garet a vitiis, aut praepararet ad virtutem. Dici vix potest, quantopere aegrotos levet, atque constantiores efficiat haec cogitatio. II. Deum benedicere, quemadmodum Sanctus Job, nec murmurare, illud secum cogitando, quod Salomon dicit, *meliora sunt vulnera diligentis, quam oscula odio habentis.* III. Quin gratias Deo agere, qui quum jure severius possit animadvertere, tam leviter puniat. IV. Vitam suam, quum praesentem, tum veterem accurate expendere, num singulari aliquo crimine eum morbum meruerint. V. Remedia necessaria non negligere, ne videantur obsistere Divinae providentiae, saltem dum remedia non sint magis intolerabilia, quam mors. VI. Non quaerere sanitatem malis artibus. Itaque omnino reiicienda est eorum opinio, qui docent, si morbus sit ex maleficio, licere maleficium maleficio dissolvere. VII. Se ad mortem sponte componere. Quid enim turpius, & Christiano potissimum homine indignius, quam expectare ut ab aliis vix vi disponatur ad mortem, ad quam continenter tendimus?

AD-

ADHORTATIO
AD STUDIA LITERARUM,

Habita in Neap. Lyceo, in ſolemni Studiorum inſtauratione an. 1749.

I. QUi hodie ad literarum ſtudia aggrediuntur, ac vereor ne eorum quoque plerique, qui longius ſunt progreſſi, de humanitatis Diſciplinis ita vulgo diſſerunt, ut habere illas videantur quaſi diſtractas, quaeque per ſe conſtare poſſint, humanae rationis particulas, ut natura & conſtitutione diverſas, ita officio & fine diſcrepantes, ac domicilio tantum, non ſecus atque plantas, quae communi ſolo committuntur, cognatas. Quam late haec opinio pervagata ſit, ſcire hinc licet, quod ex tanta hominum copia, qui litteris animum applicant, vix unum aut alterum reperiamus, qui tota earum ſpatia percurrat, quique ſe tum demum in ſingulis profeciſſe agnoſcat, quum omnes uno veluti vinculo, &, qua ſunt a Natura factae, concatenatione conjunxerit. Reliqua turba, & Philoſophorum plebes id ſibi penſi datum credunt, ut ceterarum incurioſi, partem quampiam decerpant, ſeu quam ſors obtulerit, ſeu quam domeſticae rationes ſuaſerint, ſeu praejudicata veterum auctoritas probaverit, atque in ea, nihil de communi earum fine & officio ſolliciti, utcumque ſe exerceant, ſuae, ut pecora utilitati, aut voluptati addicti, generis humani publicae obliti. Accedit altera, ut magis quoque falſa, ita peſtilentior, non diſcentium modo, ſed quorundam etiam Doctorum vetus perſuaſio, litteras ita menti acuendae, augendae, infor-

mandae natas, ut contra earum sit officium, aut animum quoque attingere, ac ad honestatem componere, aut in Civitatem descendere, artes & instituta humana perfecturas. Itaque rite, ac sancte quoque, si Diis placet, tradi illas, aut disci etiam in summa morum pravitate arbitrantur: atque nonnulli sunt, qui tum perbelle sibi plaudunt, tanquam egregie profecerint, quum impudentiores in criminando, in lacessendo audaciores, in humanis divinisque rebus miscendis promtiores evaserunt. Hinc Scientiarum distractio, discidium, vasticies venit: hinc tot in litteraria republica seditiones, & singulorum adversus singulos machinationes: hinc doctrinarum quarumdam primum contemtus, mox etiam aversatio, & odium: hinc alii super alios congesti ad stupendas moles libri, partim inepti, & perridiculi, partim avitae religionis, aut antiquorum morum turbatores, ut ad veram sapientiam contendentibus non solum periculi plenum, verum etiam implicitum & undequaque obsessum iter esse videatur: hinc tandem tot monstrosi errores, quibus a fine suo revocatae litterae, saepe in publicam perniciem sunt conversae. Atque unde, quaeso vos, Auditores, plurimorum animis haec nuper incessit suspicio, plusne utilitatis, an damni, generi humano litterae afferant? Unde quidam ut ne colerent absterriti, non pauci abalienati, ne tuerentur? Intelligo nunc, Auditores, praeclare & sapienter majores nostros egisse, qui sanctissimis legibus constituerunt, nemini ad summos honores in Scientiarum Academiis aditum patere posse, qui supra morum probitatem, primum per universum litterarum curriculum non fuisset ipse manductus, tum singulas earum partes alios cum laude docuisset. Scilicet experimento didicerant, & inutiles esse Disciplinas, nisi humanitatem, honestatem, justitiam importent; & unum esse Scientiarum omnium quasi corpus, ut nisi partes ejus omnes sibi mutuo opem praestent, ac officia reciprocent, continuo alias ab aliis praecisas distrahi & dissipari, at-

que

que a fine suo longissime aberrare. Quamobrem hanc ego sapientium praecipuam esse debere diligentiam censeo, ut in id operam ponant omnem, quo opiniones illae ex vulgarium Philosophorum animis tandem aliquando eradicentur. Sublata enim eorum malorum, quae vulgò litteris tribui solent, causa, ecquis praeterea usque adeo futurus est iniquus, ut litteras, ac litterarum studiosos homines criminetur? Nam earum in rempublicam non solum utilitatem, sed necessitatem quoque satis demonstrant, & Rationis humanae natura, & natura Legum ac Imperiorum, & necessitas atque utilitas Artium. Sed quoniam ea nunc de re mihi dicendum est, ut nobiles adolescentes, qui huc frequentes convenerunt, intelligant, nulla in re se utilius operam suam collocare posse, quam in ea, qua una sibi, partiaeque cari vivant: vos oro, atque obtestor sapientes, publicaeque felicitatis amantissimi viri, ut quando ego tantae causae dicendae nec ingenii viribus, nec eloquentia ullo modo par esse possum, ipsi judicio ac favore vestro quasi succenturiati adsitis.

II. Rationem, idest insitam illam in natura vim, qua sentiamus intelligamusque, quaque quae percepta, & comprehensa sint, conferamus inter sese, & ad calculum adducamus, hanc, inquam vim & facultatem in communem generis humani utilitatem nobis a Deo esse datam, eo minus dubitari potest, quo majorem illa & ampliorem finem spectat, quam cujusque est privata utilitas. Nam quid nobis adtinuisset, tam longe lateque vagantem tribuere, nec praesentia modo comprehendentem, sed & remotissima prospicientem, antecedentia cum consequentibus connectentem, & communes causas ac fines indagantem, si privatae cujusque utilitati & abdomini tribueretur? Neque enim Deus supervacua machinatur. Certe in brutis, quae neque in societate omnium ad omnia a Natura procreantur; neque ejus ineundae dotes ullas habent, tam late cognitio patet, quam

 sen-

ſenſus; tam vero late ſenſus, quam finis, ideſt ſuus cujuſque venter. Nulla apud ea generalis communium cauſarum & finium, nulla reciprocorum officiorum, eorumque regulae & menſurae, nulla abſtracta, & ab omni corporearum rerum ambitu ſegregata cognitio: humi prona fingit Natura, & ventri obedientia, ut neceſſarium non ſit vitae agendae & tuendae inſtrumenta habere patentiora. Ariſtoteles vir in primis acutus & doctus hominem ad communitatem generari ſic colligit, quod inter tot animantium genera is tantum praeditus ſit ſermone, quo animi ſenſa diſtinguere poſſit, notare, & cum aliis communicare. Quorſum, inquit, haec niſi coetum & ſocietatem ſpectarent? At idem, ac magis etiam neceſſario, ex ratione, cujus ſermo apud alios interpres eſt, colligere potuiſſet. Nam aliorum intellectus ergo loquimur, & continuo conticeſcimus, ubi id eſſe ſupervacaneum ſentimus. Accedit, quod ubi nulla etiam noſtri utilitas agitur, loqui tamen aliquid, vel audire velimus. Quae ſollicitudo & curioſitas, quae in iis animantibus, quae ad ſocietatem non ſunt facta, nulla eſſe deprehenditur, ſatis, ut opinor, perſpicuum argumentum eſt, rationem humanam non ad noſtri tantum & privatam utilitatem, ſed ad generis humani publicam pertinere. Quo modo ſi oculi diſſerere poſſent, illi intelligerent profecto, ſe non ſui tantum, ſed totius corporis cauſa in eo eſſe conſtructos: neque enim niſi ita eſset, tam late ac longe intueri oporteret, nec in eo eſse poſitos loco, unde totum corpus modico flexu moderari poſſent: ex quo illud efficerent, tum rite ſe videndi munere perſungi, quum toti corpori vident, ac videndo toti conſulunt. Conficio, ſi quid cerno, & rationem communitatis ergo nobis datam, & tum recte & ſapienter ea nos uti, quum non nobis tantum ſcimus, ſed parentibus, patriae, amicis, toti denique hominum generi, quocum naturali quadam cognatione & amicitia continemur. Qua in re ſic ego judico, Auditores, eos omnes, qui non hoc ſibi rationis munus

nus proponunt, ratione abuti, atque Naturae ipsi vehementer adversari.

III. Sed quae erit via recte ratione utendi, ut ne ea extra munus suum evagetur? nempe aut nulla omnino, aut solae litterae, disciplina nimirum & institutio sapientiae. Est enim ratio formanda, est augenda, est instruenda arte & regulis. Formatur autem & instruitur praeceptis, & habitu ratiocinandi: augetur rerum notionibus. Has velut materiem rationis; illam artem dicere possumus. Nempe Natura simplicem nobis, & nudam sentiendi, cogitandi, intelligendi facultatem tribuit: materiem studio & industria comparandam praecipit: artem exercitio contrahendam. Jam quae Artium aut Scientiarum est, quae in rationem aut instituendam & formandam, aut augendam non aliquid conferat? Nam inveniendi & ratiocinandi, tum differendi & docendi facultatem Logica, Rhetorica, Poetica efficiunt: accuratius etiam & subtilius demonstrandi & concludendi Geometria & Algebra. Materiem suppeditat Naturae & hominum historia: hanc in artem effingunt Physica, Ethica, Theologia, Jurisprudentia. Sed & necessarium est rationi formandae & augendae ut cum aliis communicemus, quae didicimus, & ab aliis vicissim sua accipiamus, ut ita ex omnium mentium humanarum velut confluentibus rivulis sapientia coalescat. Eo comparata sunt Grammatica, & Linguarum studia. Quae quum sint, quam Scientiarum, quam Litterarum partem contemnemus, quum nulla sit, a qua humana ratio non excolatur, informetur, augeatur? Aut potius, quum nihil aliud sint Scientiae omnes, nisi una formata & adulta ratio, qui illas aut negligamus, aut oderimus, quin non toti tantum hominum generi, sed nobis irati & infensi simus? Est enim, per Deum immortalem, qui ejus sibi conciliatus esse videatur, qui vehementius utilitati, & felicitati suae adversetur, quique sollemnius insaniat, quam qui intellectum & rationem

com-

num copia, quae esse potest ratio & via, qua in concordiam adducantur, qua idem sapiant, idem velint omnes? Nempe aut nulla; aut lex, ut ea quasi quadam virgula divina omnes regantur. Non inscite igitur quidam sapientes dixere, non societatem tantum, sed omnem eam humanitatem, quam in Civitatibus videmus, & qua a belluarum vita discernimur, descriptis legibus deberi acceptam. Quis enim vestrum ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines juris naturae negligentes, civili nondum descripto, fusi per agros, ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per caedem ac vulnera eripere aut retinere potuissent? Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illam immanem, nihil interest, quam jus, atque vis: necesse enim est, ut vis imperet, ubi lege homines non aequantur.

VI. Quae quum ita se habeant, ubi nulla etiam adsint alia argumenta, quibus litterarum in rempublicam necessitatem & utilitatem demonstremus, certe est hoc palmare, non constare sapientiam sine litteris, nec sine sapientia leges, nec porro sine sapientissimis legibus rempublicam consistere. Quod adeo verum est, ut praeclare veteres, esse leges munus Deorum dixerint: quod ego sic accipio, non ut mendacio legibus auctoritatem & majestatem conciliare voluerint; sed ut ostenderent, inter curas humanas nullam esse debere consilii, rationis, sapientiae pleniorem, neque idcirco aliam Deo digniorem, quam legislationem. Scilicet quum leges populis in societate continendis, ac securis & beatis efficiendis dentur, non illae esse possunt ratione destitutae, sed expressae a natura ipsa populorum, locorum, temporum vitae regulae. Ac quemadmodum quae moventur & aguntur machinae naturis & constitutionibus suis consentanee aguntur, franguntur que citius, quam permoventur, ubi contra impulerimus; eodem modo nisi naturae & constitutioni singularum

so-

societatum; tum populorum moribus & temperamentis; viribus quoque & opibus; loco praeterea & tempori; tandem finibus & ordinibus leges adaptentur; sunt populis graves, principibus molestae, periculi plenae, & ubertissimae irarum, bellorumque causae. Quid quod ne supremus quidem ille Deus rerum omnium opifex & moderator, nisi ex rerum ipsarum natura velut manantes, leges ullas intelligit, aut sancit? Itaque qui res Naturae contemplantur, ii non sine incredibili quadam animi voluptate animadvertunt, iis esse singulas legibus constructas, iisque gubernari, ut nihil aptius, nihil sapientius, nihil praestantius excogitari possit.

VII. Quapropter intelligitis, Auditores, ut nihil tam vitae & societati hominum necessarium, quam leges, ita nihil esse inter homines, quod majorem sublimium rerum intelligentiam, plurimarum & diversarum prudentiam, mentem perspicaciorem, & ampliorem; adeoque Artium omnium & Scientiarum opem desideret, quam propriis quemque populum legibus moderari. Quod nisi verum esset, qui tanta doctorum hominum consensione dicere Plato potuerit, tum beatas fore respublicas, quum aut Philosophi regnant, aut Reges philosophantur? Certe inter omnes nationes eae opibus, imperio, & publica felicitate semper praecelluerunt, quae sapientioribus legibus gubernatae sunt, ut olim Aegyptii, Judaei, Graeci, Persae, Romani; nunc vero maxima Europae pars. Atque, quod praecipue animadvertendum est, eae ipsae gentes, quarum imperium sempiternitatem spectare videbatur, non primum imperium & libertatem amiserunt, quam quum vetustis legibus nullus apud lascivientes juniores honos, nulla dignitas, nullus amplius fuit locus. Adeo illud verum est, quibus primum fundamentis res humanae increverunt, iisdem stare, nec cadere, nisi quum illa prolabuntur! Oro autem vos, Auditores, quid erant tot populorum le-

ges,

ges, nisi veluti succus ac spiritus temporis diuturnitate consumatae sapientiae? Quid nisi Philophiae partus? Alioquin cur non eo quoque imperii & felicitatis venere penitissimi Schythae, & Lapones, Peruviani, Brasilianique, Caffari, aut interiores alii Africae populi, moribus & vitae consuetudinae efferati, litteris ac legibus destituti, ac una pene dixerim forma corporis a belluis discriminati? Quod si quidam venere, aut longa domi bellique schola edocti venere, ut olim Romani, nunc Rutheni: aut ab iis, quos beluina vi devicerant, absorpti, & paulatim exculti fuere, ut penitissimi Schythae; aut quasi turbines repente dissipati sunt & dispersi, ut Gothi; aut non Regnum, sed vis & immanitas eorum fuit, ut Turcarum. Nam Turcae impetu primum & robore corporum proruperunt: tum nostrorum lascivie, atque superbia, scilicet iis, quae secundae res amant, ferociores facti, dominationem constituerunt: sed eam qua vi bruta occupaverunt, eadem retinent. Quumque nihil tyrannidi tam sit contrarium, quam sapientia, leges, justum imperium; omnia disterminanda putaverunt, quae rationem perpolire possent, metum populis detrahere, ac libertatem, opes, felicitatem importare. Non corpora tantum, sed ingenia hominum fecere mancipia, ut una armorum vis, unus metus regnaret. Itaque ut sibi imperium firmarent, tot gentes ac populos in miseram servitutem dedere, perpetuis opprimunt aerumnis, atque pecorum indolem induere cogunt. Est quisquam, qui ubinam gentium hanc rempublicam exoptet? Est qui hanc populorum felicitatem vocet? Est ergo perspicuum nec imperium esse posse, ubi nullae sunt litterae; & si quod est, id non populis beandis, sed iis opprimendis ac disterminandis aptius esse.

VIII. Nec vero ob id tantum litterae in publicam felicitatem influunt, quod sapientiam legislatricem gignunt, sine qua respublica aut non esse,

aut

aut non nisi discors, & in seipsa ruens esse potest, sed eo etiam plurimum, quod Artes humanae vitae necessarias aut pariunt, aut acceptas provehunt longissime, aut repertas perpoliunt, efficiuntque faciliores & utiliores. Atque utinam pro ejusmodi argumenti dignitate nobis aut oratio & facultas, aut tempus suppeteret. Sed Adolescentibus ingenii acumine & diligentia praestantissimis vel rerum capita indigitasse satis superque erit. Artium alias esse humano generi necessarias, alias longe utiles, alias ad commoditatem ac vitae ornatum & decus conferre, id in perspicuis est. Necessarias Natura ipsa, eorum, sine quibus esse non possumus, alacris indagatrix, excogitavit; utiles hominis sollertia; reliquas amor voluptatis invexit. Quaedam quoque sunt, quas fortunae cuidam & casui debeamus. Quaeritis quas litteris? sunt haud dubium suae. Sed ubi nullae sint, parva ne Ars est solertia & sapientia ipsa, quam litterae & efficiunt & alunt? Est enim ceterarum omnium suprema quaedam Ars & regula. Ac ut Artes suis quaeque instrumentis opera perficiunt; ita sapientiae instrumenta sunt Artes. Ea perpoliuntur; ea perficiuntur: una illas regit sapientia: una agit, ac quasi animat. Sapientiae est, quod paucioribus instrumentis, & usu facilioribus, quam olim, utantur Artes: quod paucioribus viribus & breviori tempore indigeant, uni debemus sapientiae: a sapientia didicimus Artes ad ea adhibere, ad quae apud veteres minime pertingebant: eadem usus Artium antiquioribus ignotos adinvenit. Ita factum est, ut & publice sint apud nos pervagatae, & populares, ut ita dicam, evaserint. Inde privatis quoque opes tantae, quantas vix integrae olim gentes habuerunt: inde commoditates ac voluptates eae, quibus si majorum nostrorum vita comparetur, videri possimus non modo a summa inopia ad summam copiam, sed ab immanitate ad humanitatem translati. Artium harum pleraeque

an-

antiquis notae: notae barbaris; at quotus eorum quisque, quo ire possent, perspexerat? Quotus quisque omnes earum usus comprehenderat? Itaque quum illi, tum isti etiam in Artium apparatu, vitae dulcedinem, cui illae efficiendae natae sunt, ignoraverunt. Nempe quia nec litterarum apud illos commercium, nec ratio adulta & perfecta. Nam ex quo Typograficae artis (quam ego de Coelo delapsam semper putabo) beneficio factum est, ut rationis humanae cogitata & inventa inter dissitas terra marique regiones tam facile communicarentur, atque ex singulorum intelligentia, veluti ex collatis succis, cujusque mens succresceret; incredibile dictu est, quantum augumentum Artibus omnibus, quanta facilitas, quanta promtitudo accesserit: incredibile quam illae longe lateque defluxerint; quam uberes fructus, ac quantas vitae commoditates adduxerint. Quis ignorat, eo intra bina saecula ventum esse opum & voluptatum, quo per infinita anteacta minime veneramus? Equidem, Auditores, mecum ipse quandoque prae laetitia illacrimari soleo, dum praesentem totius Europae quum faciem atque habitum, tum in primis interiorem spiritum & mentem, tacitus meditor, & cum veteri Europa contendo. Nam olim obsideri tantum, nunc tandem habitari & coli mihi videtur. Orbes, quos Oceanus a nobis disterminaverat, junximus: terras ac maria emensi sumus: iis quoque, quae superna nobis sunt, & quorum admirandorum tantum caussa natum se dicebat Anaxagoras, Coelo & Astris, ad commercia agitanda, devehendas opes, & pretiosiora quaeque ultimarum gentium in Europam deportanda, usi sumus. Debemus haec navigationi: hanc Nauticae & Geographiae: has Opticae & Astronomiae; istas Geometriae: omnes Philosophiae, idest amori & studio sapientiae. Quo igitur ego alio argumento totius Philosophiae idest litterarum omnium in rempublicam utilitatem demon-

monſtrabo, quum videam ita populorum felicitatem cum ſapientia eſſe conjunctam, ut altera alteram perpetuo ſequatur? Culmen attigiſſe videntur hac noſtra aetate litterae: eodem evaſere commercia, artes, vitae commoda, opes, voluptates. Humiliores illae ſuperiori jacebant: minor erat Europae ubertas, minor publica felicitas: ſupererant adhuc antiqui ruris veſtigia. Si vetuſtiſſima tempora reſpiciamus, nullas reperiemus, aut modo natas. Sed videre quoque poſſimus homines quaſi terris prorepentes, propter glandem & cubilia unguibus & fuſtibus pugnare. Cur ergo totam hanc Europae felicitatem litteris non retulerim acceptam?

IX. Sed audiamus litterarum vituperatores. Ii non unius ſunt generis, nec ex eodem omnes loco in nos impetunt. Nam quidam ſunt, qui rerum ignari humanarum perridiculos eos vocant, & homines reipublicae inutiles, qui tota vita in Coelo & Aſtris contemplandis intenti ſunt. Hos ego morabor? Qui ſi ſciant, nec ſine Aſtronomia Geographiam, nec ſine Geographia Nauticam, nec ſine Nautica ingentes, quibus jam luxuriamur, opes eſſe poſſe, minus illi leves & inconſiderati ſint. Alii ſunt, qui in Mathematica ſtudia magis etiam invehuntur. Hos ego humanae vitae peritos dicam? Qui ignorant, quantum tota Mechanica emolumenti humanis laboribus afferat? Qui commerciorum ſcientiae, quae nobiliſſima eſt & utiliſſima, ſunt expertes? Qui & Bellicae, & Architectonicae artis ſunt inſcii? Qui fortaſſis ne Muſica quidem capiuntur? Alioquin qui ignorare poſſunt, has omnes Artes a Mathematicis diſciplinis eſſe progenitas, ab iis ali, iis propagari, expoliri, perfici? Jam ſunt alii, qui adverſus Linguarum, & Antiquitatum ſtudioſos debachantur, quaſi homines ſibi nimium arrogantes, intempeſtive loquaces, intempeſtive arcanos, nugigerulos, reipub. fucos. Sed ſecernamus, amabo vos, hominum mores a litteris: neque enim illud nunc agitur, ut quorumdam littera-

torum vitia, si quae sunt, defendamus. Rerum antiquarum studia & publico regimini, & Artibus conferre, is dubitare potest, qui historiam quoque omnem inutilem esse censeat. At qui non ignorat, quantae sint in totam humanam vitam, ejusque partes omnes, historiae utilitates, quanta accessio Artibus ex veterum, aut peregrinorum repertorum collatione sit facta, is eam diligentiam quam viri antiquitatum studiosi in antiqua aut peregrina historia e tenebris eruenda, collocant, non modo utilem, sed necessariam quoque fateri cogetur. Ac vero non intelligo, Auditores, quid sit, ut vetustatis rudera quaedam nummos, picturas, statuas, harumque rerum fragmenta tantopere aestimemus, ac veluti sacra veneremur, & plurimis invideamus; eos vero, qui inde hominum, rerumque seriem longa aetate turbatam restituerunt, qui, quousque majores nostros imitari possemus, docuerunt, contemnamus? Alii tandem Physica studia, velut incerta, atque id circo inutilia traducunt. Sed ut nihil dicam de eorum, quum in alias Artes, tum praesertim in Medicinam utilitate, parum ne illa privatae pulicaeque felicitati conferunt? Haec enim nos quum ceteras res plurimas, tum, quod est difficillimum, docuerunt, ut nosmetipsos nosceremus: haec ut Deum contemplaremur: haec ut humanitatem & justitiam coleremus. Nam quum Coelum, Terras, Maria, rerumque omnium Naturam perspexerimus, eaque unde generata, quo modo obitura, quid in iis mortale, & caducum, quid divinum aeternumque sit viderimus, ipsumque omnia moderantem & regentem Deum pene prehenderimus, nosque non unis circumdatos moenibus populares alicujus definiti loci, sed cives totius mundi, quasi unius urbis agnoverimus; in hoc conspectu & cognitione tum totius, tum nostrae praesertim naturae, quam ipsi nos moderamur, quam justitiae & pietati obsequentes sumus, quam denique beati? At enim minutiora sunt quando-

que haec ſtudia, quam ut iis ingenuum hominem, & communi bono natum incumbere par ſit. Mores ſunt iſti hominum, non litterarum, Auditores. Quid quod ad nullius rei ſummam, niſi parvis praecedentibus initiis perveniri poteſt? Teritur quoque minutis quibuſdam, & ab hominum commercio velut ſemotis quaeſtionibus ingenium, acuitur, ac ad ſeveriora exercetur. Tum nonnulla hujuſmodi cum ſublimioribus aut utilioribus dogmatibus quaſi neceſſariam habent concatenationem, ut non poſſe videatur ad haec deveniri, niſi illis emenſis. At ubi cetera deſunt, genus quoddam ſaevitiae eſt, poſtquam quis majorem curarum partem in ſeria contulerit, prohibere, ne & ſuo ingenio indulgeat, neve aliquando, quod Thebanus Epaminondas ſolitus erat, equitet in arundine longa. Detur haec naturae venia: ſint animorum quaedam diverticula, in quibus, veluti ſoluti & liberi, ſpatiemur.

Sunt igitur, ſi quid confeci, litterae omnes hoc etiam nomine reipub. utiles, quod & Artes perficiunt, ſine quibus illa eſſe nequit; & peregrinas important; & feros mores emolliunt, ac ſocietatem faciunt jucundiorem. Quod ſi qui ſunt, qui praeterea non ſolum ut inutiles, ſed publice etiam perniciosas eas accuſare pergunt, eos oro, ut quoniam aut rerum ignoratione, aut morum quadam ferocia peccant, ſuae in primis naturae ſtudioſiores eſſe velint: tum in Civitatem, & Imperiorum indolem, Legum, & Artium neceſſitatem, diligentius inquirere. Intelligent ii profecto, niſi ſtipites ſint & bardi, & rationem, qua a Deo ornati ſumus, totius generis humani felicitatem natura ſua ſpectare; & tum ad id eſſe aptam, quum adulta eſt, ideſt litteris formata & corroborata: & nullam hominum ſocietatem, ut non ſine Legibus, Artibus, Religione coaleſcere primum, tum conſiſtere poſſe; ita non ſine litteris & ſapientia, ſine quibus nec Leges, nec Artes, nec Religio, qua nihil carius habere debemus,

mus,

mus, esse & conservari possunt. Me quod attinet, Auditores, id nunc unum a Deo optimo maximo optaverim, ut quandoquidem consueta fastidimus, nec bona nisi quum amiserimus, aestimare didicimus, in barbaras terras, ac ultra Oceani fines repente transvehamur, indeque, quasi de specula quadam, res humanas contemplemur, ac nostra cum feris nationibus conferamus. Tum enim vero animadvertere possimus, quanta sit earum nationum felicitas, ad quas tantum Dei beneficium, quantum sunt litterae & sapientia, delatum est: tum sentire quantae sit immanitatis factum esse, ut quod natura, & majestate sua barbarorum quoque admirationem & amorem excitat, apud nos egeat patroni; illud nempe, quod si gentibus non omnino stupidis exprobremus, rem suapte natura amabilem, utilitatis & commodi plenam, qua una belluis praecellimus, exceptam semel avidissime, disterminatam velle, nullam illae atrociorem sibi factam injuriam putent: tum tandem intelligere, nullum esse inter Dei munera quod gratiori animo excipere debeamus; quod vehementius percolere; quo magis laetari.

Vos nunc, generosi Adolescentes, appello. Vos reipub. seminarium: Vos tolerandis & agendis fortibus & magnis natos: Vos praeclara & inter omnes nationes praestantissima indole genitos. Heu! pergite qua caepistis. Quod acrius incitamentum expectatis? Si qua gloria nominis: si qua patriae caritas; si quis vestri, fortunarumque vestrarum amor: si incredibilis animi voluptas vos tangit: ite, defensate litteras, Imperii rectrices, altrices Artium, tutrices Pietatis. Eo vos parentes, eo tota vocat Italia. Italia gentium olim domina: Italia artium, legum, humanitatis quondam propagatrix. Agite dum: & postquam fortunante Deo Regem & Imperium recuperavimus, nobis vindicate & litteras: sancte colite: alacres, quo tendunt, ducite.

FINIS.